

*„Mindenkinek éreznie kell, hogy a nemzeti közösség tagja!”
gróf Tisza István miniszterelnök (1861–1918)*

MAGYAR NEMZETI TÁRSADALMI FELZÁRKÓZÁSI STRATÉGIA II. TARTÓSAN RÁSZORULÓK – SZEGÉNY CSALÁDBAN ÉLŐ GYERMEKEK –ROMÁK (2011–2020)

Frissített változat

**EMBERI ERŐFORRÁSOK MINISZTERIUMA
SZOCIÁLIS ÜGYEKÉRT ÉS TÁRSADALMI FELZÁRKÓZÁSÉRT FELELŐS
ÁLLAMTITKÁRSÁG**

TARTALOMJEGYZÉK

BEVEZETŐ	3
1 A FELZÁRKÓZÁSI POLITIKA	7
1.1 A ROMÁK TÁRSADALMI INTEGRÁCIÓJA: TÁRSADALMI ÉS GAZDASÁGI SZÜKSÉGSZERŰSÉG	9
2 STRATÉGIAI KÖRNYEZET	12
2.1 ÖSSZHANG A KORMÁNYPROGRAMMAL	12
2.2 ÖSSZHANG AZ EURÓPAI UNIÓS POLITIKÁKKAL ÉS MÁS, AZ EURÓPAI UNIÓ ÉS TAGORSZÁGAI ÁLTAL IS ELFOGADOTT NEMZETKÖZI STRATÉGIAI DOKUMENTUMOKKAL	12
2.3 ÖSSZHANG A NEMZETI STRATÉGIÁKKAL	14
2.4 SZAKPOLITIKAI STRATÉGIÁK	14
3 HELYZETELEMZÉS	18
3.1 A SZEGÉNYSÉGRŐL	18
3.2 A ROMA NÉPESSÉG HELYZETE	22
3.3 A ROMA NŐK HELYZETE	27
3.4 A GYERMEKEK HELYZETE	31
3.5 TERÜLETI HÁTRÁNYOK	34
3.6 AZ OKTATÁSHOZ VALÓ HOZZÁFÉRÉS	38
3.7 A MUNKAVÁLLALÁSHOZ VALÓ HOZZÁFÉRÉS	45
3.8 AZ EGÉSZSÉGÜGYI ELLÁTÁSHOZ VALÓ HOZZÁFÉRÉS	50
3.9 A LAKHATÁSHOZ ÉS AZ ALAPVETŐ SZOLGÁLTATÁSOKHOZ VALÓ HOZZÁFÉRÉS	54
4 SWOT ANALÍZIS	62
5 A STRATÉGIA CÉLKITŰZÉSEI	64
5.1 A FELZÁRKÓZÁSI POLITIKA ELVEI	64
5.2 ÁTFOGÓ CÉLOK, SPECIFIKUS CÉLOK	68
6 CÉLÁLLAPOT (JÖVŐKÉP)	72
7 BEAVATKOZÁSI TERÜLETEK, ESZKÖZÖK	75
7.1 GYERMEK JÓL-LÉT	75
7.2 TERÜLETI EGYENLŐTLENSÉGEK	78
7.3 OKTATÁS-KÉPZÉS	79
7.4 FOGLALKOZTATÁS	89
7.5 EGÉSZSÉGÜGY	96
7.6 LAKHATÁS	100
7.7 BEVONÁS, SZEMLÉLETFORMÁLÁS, A DISZKRIMINÁCIÓS JELENSÉGEK ELLENI KÜZDELEM	105
8 A TÁRSADALMI FELZÁRKÓZÁS POLITIKA SZERVEZETI ÉS INTÉZMÉNYI HÁTTERE, UNIÓS FINANSZÍROZÁSI KERETEI	117
8.1 EGYENLŐ BÁNÁSMÓD – ESÉLYEGYENLŐSÉG	118
8.2 A TÁRSADALMI FELZÁRKÓZÁSÉRT FELELŐS ÁLLAMTITKÁRSÁG	119
8.3 AZ UNIÓS FEJLESZTÉSEK KERETEI 2014-2020	135
9 MONITORINGÉS INDIKÁTOROK	137
9.1 A NEMZETI TÁRSADALMI FELZÁRKÓZÁSI STRATÉGIA INTÉZKEDÉSEINEK NYOMON KÖVETÉSE	137
9.2 AZ NTFS NYOMON KÖVETÉSI RENDSZERÉNEK TOVÁBBI FEJLESZTÉSI LEHETŐSÉGEI	146
A NEMZETI TÁRSADALMI FELZÁRKÓZÁSI STRATÉGIA CÉLRENDSZERÉNEK MONITOROZÁSÁT SZOLGÁLÓ INDIKÁTOROK RENDSZERE	147

BEVEZETŐ

*„Egynek minden nehéz; soknak semmi sem lehetetlen.”
Gróf Széchenyi István*

Magyarország Kormánya a Nemzeti Társadalmi Felzárkózási Stratégia (a továbbiakban: NTFS) frissített változatával folytatja azt a hosszútávra tervező felzárkózás-politikát, amely alapvető szemléletváltást kíván elérni a szegénység elleni és roma politikában.

A Szociális Ügyekért és Társadalmi Felzárkózásért Felelős Államtitkárság létrejöttével segítséget kapnak a legrászorultabbak. A polgári kormány tevékenységének kezdetén a kormányzati hierarchiában magas szintre helyezte és politikája egyik prioritásává tette a tartósan rászorulókat és a romák felzárkózásának elősegítését. A súlypont áthelyezését szemléletmód-váltás is kiegészíti a tartósan rászorulókat, köztük a társadalom periferiájára sodródó roma közösségek integrálásában. Az európai hagyományokkal és iránymutatásokkal teljes összhangban, Magyarország új Alaptörvényében is többszörösen kinyilvánítva, mozdíthatatlan alapelvnek tekintjük az emberi méltóság védelmét, az előítéletességgel, a hátrányos megkülönböztetéssel és a társadalmi különállással szembeni fellépést, az alapvető emberi jogok érvényesítését, a gyűlöletbeszéd és a kirekesztés elleni fellépést. Az ehhez szükséges jogszabályok, intézmények és eszközök mindegyike rendelkezésünkre áll – ugyanakkor az elmúlt két évtized tapasztalatai azt bizonyítják, hogy a hatékony cselekvéshez, a fenntartható, működőképes megoldásokhoz perspektíva-váltásra volt szükség, ezért a Felzárkózási Stratégia a korábbi időszak – markánsan emberi jogi megközelítés-alapú – felfogása mellett átfogó, gyakorlatias, esélyteremtő megoldásokkal támogatja a halmozottan hátrányos helyzetűek társadalmi felzárkózását, akik között a roma közösségekhez tartozók számarányukhoz képest sajnálatosan felülreprezentáltak. Ennek lényege, hogy eszközöket adjunk, utakat nyissunk a felemelkedéshez.

A leginkább a társadalom peremére szorultak felzárkózásának eléréseért a tüneti kezelés helyett gyakorlatias, valódi esélyeket teremtő fellépésre van szükség a munkaerő-piaci integráció (munkához jutás, foglalkoztathatóság) és erősítése, vagy az esélyteremtő oktatáshoz, az egészségügyi szolgáltatásokhoz való hozzáférés javítása érdekében. Mindeközben a lakhatási feltételeket is tovább kell javítani. Fenntartható megoldásokra törekszünk a lakhatási szegregáció felszámolásában és a minőségi közszolgáltatások elérhetőségének biztosításában. Minden korábbinál nagyobb figyelmet szentelünk a szegény családban élő gyermekek helyzetének javításának is.

A kormány már a stratégia meghirdetésekor hitet tett amellett, hogy a hatékony és eredményes munka kulcsát a különböző beavatkozási területek összehangolása és komplex, azaz a beavatkozások minden egyes elemét minden időben egyszerre figyelembe vevő megoldások jelentik. Nélkülözhetetlen továbbá az alkalmazott eszközök és módszerek hatékonyságának és hasznosulásának folyamatos figyelemmel kísérése, a monitoring-rendszer szisztematikus működtetése, s ennek nyomán a tapasztalatok, jó gyakorlatok tanulságainak hasznosítása. Azaz: bizonyíték-alapú és aktív szakpolitikára van szükség.

A felzárkózás-politika megnövekedett szakpolitikai jelentőségét mutatja az Alaptörvény 2013. április 1-jével életbe lépett módosítása: a XV. cikk (4) bekezdésébe bekerült a társadalmi felzárkózás fogalma az alábbiak szerint: „Magyarország az esélyegyenlőség és a társadalmi felzárkózás megvalósulását külön intézkedésekkel segíti”.

A 2010-es kormányváltás egyik legfontosabb feladata a szemléletmód-váltás elindítása volt. Ennek eredményei ma már jól látszanak. A felzárkózás-politika alapelveként egyértelművé kellett tenni a kölcsönösséget. Azt, hogy a kormányzat nemcsak lehetőségeket és anyagi forrásokat kínál, hanem felelős részvételt is elvár partnereitől. Ezt fejezi ki az is, hogy felzárkózásról és nemcsak felzárkóztatásról beszélünk. Hasonlóképpen fontos eleme a szemléletmód-váltásnak, hogy nem egyszerűen „cigányügy”-et látunk; bár a magyar cigányság aránya – részben társadalmi okokból – a társadalom leszakadt rétegében rendkívül magas, de nem egyszerűsíthető egy nemzetiségre, egy bizonyos társadalmi csoport problémájává. A sikeres társadalmi felzárkózás ösztársadalmi ügy és érdek.

A Kormányzat célja, hogy a felzárkózás-politika integrálja a szegény családban élő gyermekeket, romaügyet és a hátrányos helyzetű térségeket érintő stratégiákat. Az NTFS megalkotásával a Kormányzármarzástól és nemzetiségtől függetlenül minden olyan ember számára kíván kiutat mutatni, aki szegénységben él. A szociális biztonság megteremtése a kormányzat legfontosabb feladatai közé tartozik: az elszegényedés veszélyével küzdők segítése nemzetstratégiai ügy, hiszen a szegénység az egész társadalom versenyképességét csökkenti, a hátrányos élethelyzet generációkon keresztül átöröklítése az egész társadalom stabilitását veszélyezteti, a munkanélküliség pedig az egész társadalom jólétét megalapozó gazdasági fejlődést gátolja.

Az NTFS-ben megfogalmazott célkitűzések és megjelölt eszközök olyan megoldásokat kínálnak, melyek az érintetteket nem áldozatként vagy bűnbakként, hanem partnerként kezelik, olyan közösség tagjaiként, amelyet csak az egyéni esélyteremtés új formáinak megteremtésével sikerülhet olyan helyzetbe hozni, hogy cselekvő, felelős részese legyen a társadalmi erőfeszítéseknek.

Az NTFS a szegénységet illető társadalmi problémák kiváltó okainak, szerkezeti összefüggéseinek feltárását tűzte ki célul; e szociálpolitikai megközelítmódban a felzárkózást illetően kiemelt szerepe van a közösségek integráló erejének és az egyéni felelősségnek egyaránt. A diszkrimináció – mint a közösségi együttélés problémája – elleni küzdelem legalább annyira közösségi, mint egyéni feladat. Leghatékonyabban fellépni ellene a társadalmi problémák, a szegénység okainak kezelésével lehet. Egyúttal – miközben a beavatkozásoknak minden esetben az egyes emberről is szólniuk kell – ezért a családok és a közösség egészének érdekeit is szem előtt kell tartaniuk. Testre szabott, konkrét megoldásokra van szükség a hétköznapi napi megélhetési problémáinak kezelésében, de egyúttal olyan, a közösségek szempontjából is értelmezhető és használható programokat kell alkotnunk, olyan intézkedéseket kell hoznunk, amelyek egyszerre nyújtanak segítséget ma, és kínálnak perspektívát a jövőre nézve is.

A szegénység újratemelődésének megakadályozása érdekében az NTFS komplex megközelítést alkalmaz, s a lakhatási szegénység kezelése mellett a szegénységet tartósan megakadályozó foglalkoztatási programokat, valamint a minőségi munkavállalást lehetővé tevő oktatási-képzési programokat indított. A szegénység családon belüli átöröklítésének gátakat vetnek az oktatási programok, melyek révén csökken a végzettség nélküli iskolaelhagyás és javulnak a hátrányos helyzetű, köztük a roma fiatalok továbbtanulási esélyei. Az elindított egészségügyi, preventív és egészségfejlesztési programok helyes egészségmagatartásra ösztönöznek; ezen intézkedések hatását hivatottak fokozni az egyéb, nem célzott, de az egészségre nagy hatással lévő intézkedések: a közforgalmú intézmények zárt légterében a dohányzás tiltása, a dohánytermékekhez való hozzáférés és a fogyasztás korlátozása vagy a mindennapos testnevelés felmenő-rendszerű bevezetése az általános iskolákban, valamint az egyéb, népegészségügyileg káros élelmiszerekre kivetett különadó.

A 2011-ben elindított közfoglalkoztatási programok évente több százezer embernek biztosítanak munkalehetőséget, megélhetést és képzést – egyúttal új lendületet adva a közösségi cselekvésnek, a helyi közösségek megerősödésének. Sok cigány honfitársunknak – a közfoglalkoztatás keretein belül a romák becsült 15%-os aránya több mint kétszerese az országosan becsült 7 %-os társadalmi arányuknak – a közmunkaprogramok kínálta lehetőségek jelentik a társadalom periferiájáról történő elmozdulás első lépését. A célzott foglalkoztatási támogatások és programok mellett említendők a – vállalkozói szféra által is támogatott – Munkahelyvédelmi Akcióterv intézkedései, melyek elsősorban a legnagyobb foglalkoztatási hátrányokkal rendelkező fiatalok, a képzettséget nem igénylő munkát végző emberek, a gyermekgondozási szabadságról visszatérők, a tartós álláskereső, valamint az 55 éven felüliek foglalkoztatását támogatják kiemelt módon. A területi egyenlőtlenségek mérséklődése és a társadalmi felzárkózás szempontjából is előremutató lépés a kormányzat által 2013. januárban bejelentett, elsősorban LHH-s térségekre koncentráló szabad vállalkozási zónák kialakítását célzó döntés.

A társadalmi gazdasági javakhoz történő egyenlő esélyű hozzáférés javítása, a társadalmi összetartozás erősítése csak átfogó – több ágazatot, szakterületet érintő – programokon keresztül valósulhat meg hatékonyan és eredményesen. A közszolgáltatásokhoz való jobb hozzáférést szolgálják a lakókörülményeket segítő komplex programok, melyek a lakóhelyek felújításán és a szegregált lakókörnyezetek felszámolásán túl a közösségi szolgáltatások elérhetőségét is biztosítják. A köznevelés és a szociális szolgáltatások, valamint a közigazgatás 2013 januárjától megvalósuló központi irányításának célja az e területeken tapasztalható térségi és minőségi egyenlőtlenségek kiküszöbölése. A gyermek jól-lét és az oktatás területén a Biztos Kezdet Gyerekházak, az Integrált Pedagógiai Rendszer, vagy a mentorálást is tartalmazó ösztöndíj programok szolgálják az esélyteremtés megvalósulását.

Ugyancsak az esélyteremtést, a társadalmi összetartozást erősítik a diszkrimináció-ellenes intézkedések. A kormányzat az elmúlt években kiemelt figyelmet fordított a rasszizmus és a diszkrimináció elleni fellépésre. Ezt számos közelmúltbeli jogszabályi változtatás is alátámasztja. A jelenleg hatályos antidiszkriminációs törvény az európai közösségi joggal harmonizáló, egységes, átfogó és részletes antidiszkriminációs követelményekről rendelkezik. A törvény az általános rendelkezéseken túl foglalkozik az egyenlő bánásmód követelményének a különböző területeken (foglalkoztatás, szociális biztonság és egészségügy, lakhatás, oktatás és képzés, áruk forgalma és szolgáltatások igénybevétele) való érvényesítésének részletszabályaival is. A törvény tiltja mind a közvetlen, mind a közvetett diszkriminációt.

A 2010-es kormányváltás idején meghirdetett felzárkózás-politika részeként a magyar Kormány az európai uniós elnöksége alatt készítette el az európai roma keretstratégiát, illetve keretmegállapodást kötött az Országos Roma Önkormányzattal (továbbiakban ORÖ). Ezt az együttműködést, a felzárkózás ügyének magas szintre emelését szolgálja a Cigányügyi Egyeztető Tanács létrehozása. A kormányfő, az érintett miniszterek és az ORÖ elnökének részvételével működő testület fő feladata a felzárkózási és cigányügyi politika stratégiai irányaira vonatkozó javaslatok kidolgozása, valamint a végrehajtás nyomon követése.

Az NTFS összhangban van az Európa 2020 stratégiához kapcsolódó Nemzeti Reform Program szegénység csökkentését szolgáló céljaival és intézkedéseivel, valamint a Kormány és az ORÖ között 2011. május 20-án létrejött keretmegállapodásban foglalt célokkal és az e célkitűzések elérése érdekében kidolgozott részletes, a 1338/2011. (X. 14.) Korm. határozatba foglalt intézkedési tervvel.

A stratégia intézkedési tervén túlmenően számos, az elmúlt időszakban született intézkedést említhetünk, amely a társadalmi összetartozás erősítését, a társadalmi felzárkózást szolgálja. Ilyenek a vállalati társadalmi felelősségvállalást biztosító és támogató programok, az

önkéntesek foglalkoztatásának egyszerűsítése és az önkéntes programok támogatása, az önkéntesség köznevelésben való elterjesztése, s a köznevelésben 2013. szeptember 1-jétől bevezetett etika vagy hit- és erkölcsoktatás. Szintén erősíti a társadalmi összetartozást a civil, s benne különösen a nemzetiségi (így a roma) civil szervezetek támogatása, valamint a nemzetiségi kultúra oktatásának és bemutatásának elősegítése. Elsőként a magyar Nemzeti Alaptantervbe került be Európában a cigány/roma történelem és kultúra értékeinek megismertetése. A 2014. március 15-től hatályba lépett új Polgári Törvénykönyv intézkedései a generációkon átívelő szolidaritást és a családok, mint a társadalom legkisebb és legerősebb közösségeinek egységét támogatják. A 2014-es országgyűlési választásokon először küldött a magyarországi roma közösség saját jogon, kedvezményes mandátummal képviselőt a magyar parlamentbe.

Az NTFS II. alapvető célja továbbra is az, hogy hozzájáruljon az ország előtt álló legfontosabb célok teljesüléséhez: a gazdaságélénkítéshez, a munkaalapú társadalom értékeinek gyakorlatba való átvezetésével a foglalkoztatottság számottevő bővítéséhez, a szegénység csökkentéséhez, a szociális biztonság megerősítéséhez. Továbbá a Stratégia a korábbiakkal összevetve részletesebb, frissített elemzést tartalmaz a romák életkörülményeinek tekintetében az időközben befejeződött célzott kutatás alapján. A Stratégia frissítése nyomán kidolgozandó új intézkedési terv beavatkozásainak továbbra is alapeleme kell, hogy legyen az együttműködés, a társadalmi kohézió, a közösségért, a személyes sorsért vállalt felelősség. Ezek azok az értékek, amelyek alapját jelentik a társadalmi versenyképesség növelésének, a következő időszak hazai és uniós fejlesztései sikerének.

Mindezek mintegy szükséges kiegészítője – az Európai Unió soros elnöksége idején tett kezdeményezés folytatásaként – az az erőfeszítés, mellyel európai szinten is megpróbáljuk biztosítani a társadalmi nyitottság és felzárkózás érdekében tett nemzeti és összeurópai lépések összehangolását, a módszerek és források felhasználása leghatékonyabb formáinak kialakítását.

Budapest, 2014. november

1 A FELZÁRKÓZÁSI POLITIKA

A tartós rászorultság és a társadalmi kizáródás mérséklése komplex és hosszútávon kiszámítható megközelítést igényel. Össztársadalmi érdek, összkormányzati felelősség, egyik legfontosabb nemzeti és egyben közös európai ügyünk.

A társadalmi leszakadás döntően a szegénységgel összefüggő körülményekből fakad. Ma Magyarországon a társadalmi különállás mértéke, a társadalmi élet jelentős területeiről való tömeges kizáródás súlyos – az állami szektorra, a társadalmi együttélésre és a gazdasági fejlődésre egyaránt kiható – társadalmi probléma. Ezért a társadalmi felzárkózáshoz feltétlenül szükséges törekedni egyfelől a szegénység okainak megszüntetésére, a szegénység kialakulásának megelőzésére, másfelől a szegénységből fakadó jelentős hátrányok csökkentésére.

A magyar társadalomnak a gazdasági válság következményei nyomán kell megtalálnia a szegénységet okozó, illetve a szegénységből adódó problémák hatékony kezelésének új módszereit. Statisztikák és tanulmányok tükrözik, hogy a válság nyomán fokozott figyelmet kell fordítanunk a legszükségesebb nélkülözésben, a társadalom peremvidékein élő csoportok helyzetének kezelésére. A szélsőséges élethelyzetek, kirívó társadalmi különbségek, a társadalmi zárványok kialakulása, s az ehhez kapcsolódó esélytelenség, a hátrányos helyzetek generációkon keresztül átöröklődése az egész társadalom stabilitását, fenntarthatóságát veszélyezteti. A társadalmi kohézió hiánya, a magyar társadalom jellemző – életkori, nemzetiségi, területi, stb. – vetületeiben tapasztalható dezintegrációs, társadalmi különállási folyamatok egyben a gazdasági fejlődés akadályai is.

Az elmúlt időszakban a hátrányos helyzetű társadalmi csoportok problémáinak kezelésében új eszközöket, új megközelítésmódokat alkalmaz a kormányzat. Különösen igaz ez azokra a problématerületekre, amelyek – kutatások szerint – a társadalmi különbségek legfőbb meghatározói. A legrosszabb helyzetű társadalmi csoportok foglalkoztatottsága, foglalkoztathatósága, az oktatásügy, a lakhatási problémák, illetve a hátrányos helyzetű települések problémái, valamint a szegény családban élő gyermekek helyzetének javítása, a gyermekek esélyteremtése és kiemelten a roma népesség helyzete azok a területek, amelyek alapvetően érintik a szegénységben élők helyzetét, s amelyeken jelentős rendszerszerű átalakulások zajlottak, számos új kezdeményezés és program indult.

A kormányzat szándéka, hogy az egyes részterületeken működő programokat rendszerszerű megoldásmódokká fejlessze. Ennek hiányában nem hasznosulhatnak kellően a programok tapasztalatai, az elindított sikeres programok fenntarthatósága pedig nem lehet biztosított. Az egyes problématerületeken született intézkedéseket, programokat, ahol ez indokolt, egységes beavatkozásokká kell fejleszteni.

Nélkülözhetetlen a bizonyítékokon alapuló tudományos eszközökkel támogatott szakpolitika alkotás, és ezzel összefüggésben a beavatkozások nyomon követhetősége. A több területre kiterjedő szakpolitika alkotáshoz és a különböző területeken zajló programok hatékony monitorozásához elengedhetetlen átfogó értékelési rendszereket kialakítani és működtetni. Ezt uniós kötelezettségeink is szükségessé teszik.

A beavatkozások alapvető feltétele, hogy azok a társadalmi felzárkózással érintett célcsoport érdekeinek, szükségleteinek megfelelően, gyakorlatiasan, az érintettek bevonásával, az eredményességhez nélkülözhetetlen aktív részvételével folyjanak. Ennek érdekében meghatározó

partnere a Kormánynak, illetve az állami szervezeteknek az Országos Roma Önkormányzat (a továbbiakban: ORÖ). Egyebek mellett, ezt szolgálják a Társadalmi Felzárkózásért Felelős Államtitkárság (a továbbiakban: TFÁT) által működtetett civil és szakmai egyeztető fórumok, a Roma Koordinációs Tanács (a továbbiakban: ROK-T) és a „Legyen jobb a gyermekeknek!” Stratégia Értékelő Bizottsága.

A megkezdett intézkedések nyomán tovább kell fejleszteni az átfogó programokhoz nélkülözhetetlen problémaorientált tervezési és értékelési rendszereket. A jó kormányzás és a társadalmi felzárkózás szempontjából is elsőrendű kérdés a bizonyíték alapú szakpolitikák kialakítása, azaz a mérésen, kutatásokon alapuló tudományos eszközökkel támogatott szakpolitika alkotás, és ezzel összefüggésben a beavatkozások nyomon követhetősége. A több szakterületre kiterjedő szakpolitika alkotáshoz és a különböző területeken zajló programok hatékony monitorozásához elengedhetetlen átfogó értékelési rendszerek továbbfejlesztése és folyamatos működtetése.

A szegénység, a társadalmi kohézió ügye – a gazdasági fejlődéssel, illetve a gazdasági válság jelenségeivel szoros összefüggésben – az Európai Unió politikáiban is egyre hangsúlyosabb szerepet kap. Az ún. szegénység elleni nyitott koordinációs együttműködésen (OMC) belül a tagállamok két évente jelentéseket készítenek az Európai Bizottságnak a társadalmi felzárkózást célzó politikáikról, melyeket a Bizottság közös indikátorok (ún. Laekeni indikátorok) alapján monitoroz. Az együttműködés számtalan lehetőséget kínál a tagállami gyakorlatok kölcsönös megismertetésére, a kormányzati és nem-kormányzati szereplőknek egyaránt. A 2010-es szegénység és társadalmi kirekesztés elleni küzdelem európai évét követően az Unió 2020-ig megfogalmazott stratégiájában („Európa 2020 Stratégia”) az öt fő cél egyikeként tekint a szegénység és társadalmi kirekesztés elleni küzdelemre. Az uniós stratégia átfogó célja a szegénységben vagy társadalmi kirekesztettségben élő népesség számának 20 milliós csökkentése. Magyarország részéről az ehhez kapcsolódó vállalás mintegy félmillió ember kíségetése a szegénységből. A terv – tekintettel a gazdasági válság elhúzódó hatásaira is – igen ambiciózus, megvalósítása nem képzelhető el összehangolt, célzott beavatkozások nélkül. Ugyancsak több szakterület együttműködésére van szükség a foglalkoztatás terén kitűzött cél, az 1 millió új munkahely eléréséhez, valamint az oktatási cél, a végzettség nélküli iskolaelhagyás 11,4%-ról 10 százalékra csökkentése sem csupán az oktatási intézményrendszer feladataként értelmezhető.

Az Európai Unió strukturális alapokat, illetve célzott stratégiákat illető tervezési folyamataiban is mindinkább teret nyer a társadalmi problémák átfogó megközelítése, a különböző szakpolitikai és igazgatási területeken átívelő beavatkozások tervezése. Az uniós támogatások hatékony felhasználásának, illetve a közös európai stratégiák sikeres végrehajtásának alapvető feltétele az átfogó, szakpolitikailag is komplex megközelítés.

Magyarország uniós elnökségének egyik fő vállalása volt, hogy hozzájáruljon az uniós roma keretstratégia kialakításához. Az Európai Bizottság 2011. április 5-én fogadta el közleményét¹ „A nemzeti romaintegrációs stratégiák uniós keretrendszere 2020-ig” címmel. A Tanács 2011. május 19-én hagyta jóvá az erről szóló tanácsi következtetéseket,² mellyel a tagállamok elkötelezték magukat a keretstratégiában való részvétel mellett, vagyis hogy 2011 végéig Málta kivételével (amely országban gyakorlatilag nincsen roma népesség) valamennyi

1 COM(2011) 173 végleges

2 An EU Framework for National Roma Integration Strategies up to 2020.Council Conclusions 10658/11

tagország benyújtotta stratégiáját a Bizottságnak. Magyarország elsőként juttatta el nemzeti stratégiáját és a hozzá tartozó cselekvési tervet a Bizottsághoz, amely valamennyi tagállami dokumentumról részletes áttekintést készített, melyben egyes hazai intézkedéseket példaként emelt ki.

A romák társadalmi integrációja érdekében indított célzott programok önmagukban nem hozhatnak áttörést. Ehhez elengedhetetlen a roma integráció, és a felzárkózási esélyek elvének horizontális szempontként való szigorúbb érvényesítése az egyes (gazdaságpolitika, oktatás, foglalkoztatás, lakhatás, egészségügy) szakterületeken. A segítségre szorulókat támogatása és egyedi programok indítása nem jelenti egyúttal és automatikusan a romák helyzetének, életesélyeinek, munkaerő-piaci pozícióinak átfogó javulását; még kevésbé a romák közösségeinek bevonását a kormányzati intézkedésekbe. Figyelembe kell venni a gazdaságpolitikai környezetet és prioritásokat – vagyis hogy elsődleges fontosságú a gazdasági növekedés dinamizálása, a foglalkoztatás bővítése és az államadósság fenntartható szintre mérséklése. Ugyanakkor meg kell teremteni azokat a garanciákat, amelyek biztosítják, hogy a romák és más hátrányos helyzetű csoportok a szerkezeti reformokat követően is hozzáférjenek az alapvető közszolgáltatásokhoz, és részesüljenek a kormányzati intézkedések eredményeiből.

A demográfiai idősödés növekedése miatt a hátrányos helyzetű társadalmi csoportok, köztük a romák kizáródásának gazdasági és költségvetési költségei különösen akut problémát jelentenek. Magyarország népessége 2021-re 3,2 százalékkal is csökkenhet 2009-hez képest,³ miközben a 65 éves és idősebb népesség aránya 20,6 százalékra nő. Ezek a népesedési folyamatok az egyre csökkenő munkavállalási korú népességre különösen magas terheket rónak, mert velük párhuzamosan a nyugdíjrendszer és az egészségügy kiadásainak nagyobb mértékű növekedése várható. Ez a helyzet csak egy olyan munkavállalási korú népesség segítségével lesz javítható, amelyben minden közösség teljes egészében részt vesz a munkaerőpiacon.

A leszakadó helyzetű társadalmi csoportok, a romák integrálása, a roma nők helyzetbe hozása olyan szükséges beruházást jelent, amely hosszú távon pénzügyi szempontból is előnyös. Hatalmas potenciál rejlik a munkanélküliek tömegének munkaerőpiacra történő visszajuttatásában, amely intézkedés egyben hozzájárul a versenyképesség javításához és – a szociális transzferekből élők számának csökkenése révén – a szociális biztonsági rendszerek fenntarthatóságához is.

1.1 A romák társadalmi integrációja: társadalmi és gazdasági szükségszerűség

A romák társadalmi és gazdasági integrációja kétirányú folyamat, amely megköveteli mind a többség, mind a roma közösségek tagjai gondolkodásának megváltoztatását.⁴ A romák társadalmi kizáródása mind a mai napig a kölcsönös bizalmatlanság, az agresszió, az előítéletek állandósulását, a biztonságérzet csökkenését eredményezte. Ezt a helyzetet, mint a 21. századi együttélés és a fenntartható társadalmi és gazdasági növekedés korlátját, fel kell számolni.

³ KSH Népszámlálási népesség és előrebecslés (TeIR)

⁴ COM(2010) 133, 5. o.

A roma integrációval járó gazdasági előnyök vonatkozásában a nemzeti romaintegrációs stratégiák uniós keretrendszere⁵ is hivatkozik a Világbank⁶ által 2010 szeptemberében publikált jelentésre, és megállapítja: „a romák teljes körű munkaerő-piaci integrációja egyes országok esetében jelentős, mintegy évi 0,5 milliárd euróra becsülhető gazdasági előnyökkel járhat. Növelné a gazdasági termelékenységet, csökkentené az állam által fizetett szociális támogatás összegét és növelné a jövedelemadóból származó bevételeket, ha a romák nagyobb mértékben lennének jelen a munkaerőpiacon. A Világbank ugyanezen tanulmánya szerint a romák munkaerő-piaci integrációjával járó adózási előnyök országonként körülbelül évi 175 millió euróra becsülhetők. A romák integrációjával járó ezen fontos gazdasági és pénzügyi hatások elősegíthetik egy olyan általános légkör kialakulását, amely elfogadóbb a romákkal szemben, és ezzel elősegíti a zökkenőmentes integrációjukat azokba a közösségekbe, amelyeknek részei”.

A romák a legnagyobb transznacionális nemzetiség Európában, egyben az egyik legszegényebb közösség lévén gyakran kizáródnak az elsődleges munkaerőpiacról. A romák társadalmi-gazdasági kirekesztődése számbavéve a gazdasági teljesítményt és a költségvetés egyenlegét az egész társadalom számára hátrányt jelent.

A többszörös diszkrimináció, azaz a nemi és az etnikai alapú diszkrimináció összefonódása a legösszetettebben a roma nőket sújtja. A munkanélküliség, az alacsony iskolázottság, a tartós szegénység, a rossz egészségi állapot, a nem megfelelő lakhatási körülmények, alacsony gazdasági és társadalmi státuszuk együttesen és egymással kölcsönhatásban okozzák a többszörös (interszekcionális) társadalmi kirekesztettséget.

A romák alacsony foglalkoztatottsága és a roma munkavállalókátlagosan alacsony keresetének közvetlen gazdasági hatása, hogy a gazdasági termelékenységet nemzeti szinten is visszafogja. Hatással van ugyanakkor a költségvetés alakulására is, mely hatás eredője a kiadási és a bevételi oldalon egyaránt megjelenik. Az alacsony foglalkoztatottság és az alacsony keresetek miatt magasabbak a romákat érintő nettó szociális biztonsági kiadások, mivel alapvető szükségleteik kielégítését szociális transferek és szolgáltatások révén kell megoldani, továbbá a kieső illetve alacsony jövedelmek miatt az adó- és társadalmi védelmi rendszereknek összességében is inkább haszonélvezői, mint befizetői lesznek.

A romák munkaerő-piaci kizáródásának költségeire vonatkozóan a világbanki tanulmány számszerű becslést is ad. A csekély foglalkoztatottság és a munkavállalók alacsony bérjövödelme éves szinten euróban számolva százmilliós nagyságrendű teljesítmény-kiesést okoz: a vizsgált országokban (Bulgária, Csehország, Románia, Szerbia) a bruttó nemzeti össztermék körülbelül évi 1-3 százalékos kiesésével⁷ becsülhető a romák munkaerő-piaci kizáródásának költsége. Összesen a négy országra számolva 2 és 5,7 milliárd euró közé becsülhető a veszteség volumene.

A költségvetés éves vesztesége euróban számolva szintén százmilliós nagyságrendű. Az alacsonyabb adóbevétel és a magasabb jóléti kiadások eredményeként a legmagasabb becslést használva a vizsgált négy közép-kelet-európai országban összesen akár évi 2 milliárd, átlagosan országonként 0,5 milliárd euró is lehet. A legóvatosabb becslés szerint is legalább 0,9 milliárd euro a négy országra összesített kár.

5 COM(2011) 173, 2. o.

6 Világbank, Roma Inclusion: An Economic Opportunity for Bulgaria, the Czech Republic, Romania and Serbia, 2010. szeptember.

7 Világbank, Economic Cost of Roma Exclusion, 2010. április

A roma közösség tagjai jelentős részt képviselnek a munkavállalási korú népességben belül. Ez a részesedés folyamatosan növekszik, mivel korszerkezete a többségi társadalomhoz viszonyítva jóval fiatalabb. A 0–14 éves korú gyermek aránya a roma népességben belül 2010-ben 36,8 százalékra tehető.⁸

A felzárkózás politika az új stratégiai és kormányzati keretek adta átfogó megközelítésmód, amely a szakpolitikák összehangolásával és komplex beavatkozásokkal kezeli az ország társadalmi kohézió szempontjából meghatározó szociális problémáit, ezzel járul hozzá az ország társadalmi és gazdasági versenyképességének erősítéséhez.

A felzárkózás politika célja, hogy

- csökkenjen a szegénységben vagy társadalmi kizáródásban élők aránya,
- csökkenjen a hátrányos helyzetű gyermekek társadalmi lemaradása, gyengüljenek a szegénység átörökítésének tendenciái,
- csökkenjenek a roma és nem roma népesség közötti társadalmi különbségek,
- javuljon a roma nők helyzete.

A célok elérésében – a társadalmi problémák legfontosabb jellemzőit tekintve – az alábbi horizontálisan érvényesítendő célkitűzéseket tartjuk meghatározónak:

1. tartósan munkanélküli aktív korúak munkaerő-piaci esélyeinek javítása;
2. a gyermekek szegénységének csökkentése;
3. a szocializációs és szocio-kulturális hátrányok leküzdése;
4. a roma nők többszörös hátrányainak csökkentése;
5. a hátrányos helyzetű területek lemaradásának csökkentése, a területi, lakhatási hátrányokból származó társadalmi hátrányok mérséklése;
6. A romákkal szembeni diszkrimináció csökkentése az intézményekben és a közösségekben.

A felzárkózás politika sikeres megvalósításának egyik nélkülözhetetlen feltétele a társadalom egészének megszólítása, a szemléletformálás. Ebben különösen azoknak a közreműködésére van szükségünk, akik társadalmi helyzetüknél fogva, vagy munkájukból adódóan erőteljesebben alakíthatják a társadalmi felzárkózással kapcsolatos szemléletet, erősíthetik a helyi közösségek és egyének támogató hozzáállását, aktív bevonódását. Ebben elsőrendű szerepe van a családi és az iskolai nevelésnek, a civil és egyházi szervezeteknek, a roma érdekképviseleti szervezeteknek, nemzetiségi önkormányzatoknak – a települési önkormányzatokkal, közhivatalokkal és közintézményekkel szoros együttműködésben

A társadalmi változásokhoz alapvetően szükséges bizalom megteremtése szempontjából is kulcskérdés a statisztikai és adminisztrációs adatok, illetve az ezek segítségével készülő értékelések, a szakpolitikák és a hozzájuk kapcsolódó programok rendszeres, átfogó monitoringja, értékelése. A stratégia célterületeit tekintve – különösen gazdasági nehézségek idején – a beavatkozások számottevő gátjává válhat a célcsoportokkal szembeni bizalmatlanság és gyanakvás. Ez ellen hat a nyilvánosság, az átláthatóság, a problémák és azok valós okának felismerése, az érintettek bevonása a tervezésbe, végrehajtásba, értékelésbe.

⁸ Kemény I.–Janky B.–Lengyel G. (2004): A magyarországi cigányság 1971–2003. Budapest, Gondolat

2 STRATÉGIAI KÖRNYEZET

Az a felzárkózás politika, amit képviselünk, összhangban van az európai uniós elvárásokkal, kapcsolódik az EU2020 céljainak megvalósításához és a romák felzárkózásával kapcsolatos uniós keretrendszerhez.

2.1 Összhang a kormányprogrammal

A felzárkózás politika stratégiai koncepciója összhangban van a Kormányprogrammal: hozzájárul a Kormányprogramban meghatározott fő célok teljesüléséhez, a gazdaságélénkítéshez, a foglalkoztatottság számottevő bővítéséhez, a szociális biztonság megerősítéséhez. A stratégiai intézkedések alapeleme az együttműködés, a társadalmi kohézió, a közösségért, a személyes sorsért vállalt felelősség megerősítése.

A stratégia keretet nyújt a Kormányprogramban megfogalmazott felzárkózási célok megvalósításához. A stratégia a romák és a más hátrányos helyzetű társadalmi csoportok problémáinak megoldását nemzeti ügyként, s nem csupán szociális kérdésként kezeli. A javasolt beavatkozási területek a Kormányprogramban is kiemelt fontossággal szereplő fejlesztési területek: a foglalkoztatás, az oktatás, a lakhatás, a szociális és egészségügyi ellátások, szolgáltatások, diszkrimináció-ellenesség.

A stratégia a Kormányprogram családok megerősítéséhez kapcsolódó céljaival is összhangban van. A tervezett stratégiai intézkedések kiemelten célozzák, hogy a gyermekvállalás ne jelentessen szegénységi kockázatot a családok számára, családbarát környezet jöjjön létre, biztosítsuk a család és munkahely összeegyeztethetőségét, az otthonteremtés feltételeit, a gyermekek napközbeni ellátásához való hozzáférés esélyét, a szolidaritáson alapuló családsegítő és mentális szolgáltatásokat és egy a hátrányos helyzetű társadalmi csoportok esélyteremtését megvalósító, de a korábbiakban a társadalmi egyenlőtlenségeket jelentősen növelő, iskolaszisztéma kialakítását. A Nemzeti Társadalmi Felzárkózási Stratégia (a továbbiakban: NTFS) továbbra is hozzájárul a „minden család számít” elvének teljesüléséhez: egyszerre kell a legszegényebb, már lakhatásában is veszélyeztetett családoknak segíteni, a lecsúszóban lévők romló helyzetét kezelni, az alsó középrétegek elszegényedését megállítani, s mindezen társadalmi csoportok számára a felfelé történő mobilitás lehetőségét megteremteni.

2.2 Összhang az európai uniós politikákkal és más, az Európai Unió és tagországai által is elfogadott nemzetközi stratégiai dokumentumokkal

Az Európa 2020 Stratégia hazai megvalósításáról szóló Nemzeti Reform Programnak deklaráltan legfontosabb célja a foglalkoztatás növelése, míg a másik négy cél (köztük a szegénység csökkentése, a végzettség nélküli iskolaelhagyás mérséklése, K+F, megújuló energiák) csak ezután következik. A hátrányos helyzetűek felzárkózása szempontjából ezért a fejlesztéseket összehangoltan kell végrehajtani, és a foglalkoztatás-bővítésnek ki kell terjednie a tartósan munkanélküli vagy inaktív, zömében alacsony végzettségű csoportokra is. Ők kell, hogy jelentsék a foglalkoztatáspolitikai legfőbb célcsoportjait, és e csoportok integrációjához komplex beavatkozások szükségesek. Egymást erősítő és munkára ösztönző formában kell biztosítani számukra a foglalkoztathatóságukat segítő különféle eszközöket, a szociális szolgáltatásokat és pénzügyi támogatásokat.

Az EU 2020 stratégia megvalósítását szolgáló kohéziós politika Európai Bizottság által javasolt 8 beavatkozási területének 4 fő beavatkozási csoportja kapcsolatban áll a felzárkózással:

- a foglalkoztatás elősegítése és a munkaerő-mobilitás támogatása,
- beruházás az oktatásba, szakképzésbe és az élethosszig tartó tanulásba,
- a társadalmi felzárkózás elősegítése és a szegénység elleni küzdelem,
- az intézményi kapacitások erősítése és hatékony közigazgatás.

Magyarország alapvető érdeke, hogy a saját fejlesztéspolitikájában kiemelt szerepet kapjon a szegénységben élők (kiemelten gyermekek, romák), valamint a hátrányos helyzetű térségek célzott, komplex módon kezelt felzárkózásának segítése. Ebben a különböző szakterületeken az uniós forrásokból induló fejlesztéseknek meghatározó szerepet kell vállalniuk.

A magyar Felzárkózási Stratégia a nemzeti romaintegrációs stratégiák uniós keretrendszerére vonatkozó bizottsági közlemény szem előtt tartásával készült, amely szerint Magyarország a meglévő nemzeti stratégiáját a roma integrációra vonatkozó uniós célkitűzéseknek megfelelően alakítja ki 2020-ig,⁹ célkitűzéseit az arra alkalmas (nemzeti, uniós vagy egyéb) finanszírozással és célzott fellépéssel közelíti meg.¹⁰ A Stratégia egyben figyelembe veszi a roma stratégiák erősítéséről szóló legfrissebb tanácsi ajánlást is.¹¹ A Felzárkózási Stratégia az Európai Roma Platformon elfogadott, a roma integráció 10 közös alapelve¹² épül.

Az alapelvek a következők:

- 1) konstruktív, gyakorlatias és diszkriminációmentes politikák;
- 2) kifejezett, de nem kizárólagos célba vétel;
- 3) interkulturális megközelítés;
- 4) törekvés a főáram irányába;
- 5) a nemi vonatkozás figyelembe vétele;
- 6) a tényeken alapuló szakpolitikák átültetése;
- 7) az uniós eszközök használata;
- 8) a regionális és helyi hatóságok bevonása;
- 9) a civil társadalom részvétele;
- 10) a romák aktív részvétele.

A Stratégia felülvizsgálatakor természetesen figyelembe vettük a Magyarország és az Európai Unió tagországai által elfogadott egyéb nemzetközi stratégiákat, ajánlásokat is. A Stratégia így szolgálja az ENSZ-ben 2000-ben elfogadott Millenniumi Fejlesztési Célok (Millennium Development Goals, MDG) egészségügyre, oktatásra és szegénység-ellenességre vonatkozó céljai megvalósulását, valamint a szintén az ENSZ által az emberi jogi felülvizsgálat (Universal Periodic Review, UPR) keretében 2011-ben elfogadott ajánlások teljesülését is. Emellett tekintetbe vettük a Stratégia három nevesített célcsoportjához hasonló helyzetben lévő társadalmi csoportok, így a nők és a fogyatékos emberek jogaival és esélyegyenlőségével

9 68/2007. (VI. 28.) OGY határozat a Roma Integráció Évtizede Program Stratégiai Tervről

10 COM(2011) 173. A nemzeti romaintegrációs stratégiák uniós keretrendszere 2020-ig; SWD(133) Nemzeti romaintegrációs stratégiák: az uniós keretrendszer végrehajtásának első lépése; COM(2013) 454 Előrelépések a nemzeti romaintegrációs stratégiák végrehajtásában; COM(2013) 460 A Tanács javaslata a romák integrációját célzó hatékony tagállami intézkedésekről (elfogadása folyamatban)

11 A Tanács ajánlása a romák integrációját célzó hatékony tagállami intézkedésekről (16790/13).

12 A romák társadalmi befogadásának 10 közös alapelvét először a Platform 2009. április 24-i ülésén terjesztették elő. Ezeket a 2009. június 8-i tanácsi következtetések melléklete tartalmazza.

foglalkozó egyéb ENSZ dokumentumokat, így a nőkkel szembeni megkülönböztetés tilalmáról szóló (Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women, CEDAW, 1979), és a fogyatékos emberek jogairól szóló (Convention on the Rights of Persons with Disabilities, CRPD, 2006) egyezményeket is. Az említett dokumentumok is aláhúzzák egyes, nem mindenki által egyenlőnek tekintett társadalmi csoportok tagjai elidegeníthetetlen emberi méltóságát, s további megerősítést adnak a Felzárkózási Stratégia céljai érvényesítéséhez és intézkedései megvalósításához.

2.3 Összhang a nemzeti stratégiákkal

A Felzárkózási Stratégia összhangban van a Nemzeti Fenntartható Fejlődési Keretstratégiával, valamint a hazánk költségvetési stabilitását és gazdasági versenyképességét biztosító nemzeti stratégiákkal: a Széll Kálmán Tervvel és az Új Széchenyi Tervvel. A felsorolt stratégiákat egészíti ki a jó állam stratégiája, illetve az ennek a közigazgatás-fejlesztésére vonatkozó rövid távú intézkedéseit tartalmazó Magyar Program, amely egyfajta horizontális jelleggel írja le a három nemzeti stratégia végrehajtásában kulcsszerepet játszó állami rendszer működésével szembeni elvárásokat.

A Felzárkózási Stratégia horizontális stratégiaként több kapcsolódó szakterületi stratégiát metsz át, így különleges helye van a kormányzati stratégiai térben. Átfogó jellege okán az egyes szakterületi stratégiáknak ehhez kell igazodniuk, máskülönben a saját szakterületi céljaikat sem lesznek képesek eredményesen teljesíteni. Ez a helyzet a következőképp szemléltethető:

2.4 Szakpolitikai stratégiák

A felzárkózás politika az új stratégiai és kormányzati stratégiai irányítási keretből kiinduló átfogó, horizontális megközelítés, amely a szakpolitikák összehangolásával és komplex beavatkozásokkal kezeli az ország társadalmi kohézió szempontjából meghatározó szociális és emberi jogi problémáit. A társadalmi felzárkózás problématerületeit (tartós rászorultság, a szegény családban élő gyermekek helyzetének javítása, romaügy, területi hátrányok, diszkrimináció) úgy integrálja és helyezi egységes célrendszerbe, hogy eközben a releváns szakpolitikai stratégiai dokumentumokkal harmonizál, és a témaköreit illető ágazatközi megközelítéseket egységes keretbe helyezi.

A felzárkózás politika a – szegénység szempontjából meghatározó – speciális problématerületi stratégiák és koncepciók integrálását, kiegészítését, egységes célrendszerben való kezelését

kívánja előmozdítani, tekintettel a többi, a társadalmi felzárkózás szempontjából releváns stratégiára és koncepcióra (pl. a gazdaságfejlesztés- és a foglalkoztatáspolitikai, egészségügyi, vidékfejlesztési, közigazgatási stratégia) is.

A Nemzeti Társadalmi Felzárkózási Stratégia a szakpolitikai stratégiák szélesebb összhangját, kereteit kívánja megteremteni annak érdekében, hogy az ágazatközi megközelítések hatékonyabban érvényesüljenek. A célterületeket illetően korábban született stratégiaként kell megemlítenünk az országgyűlési határozattal elfogadott „Legyen jobb a gyermekeknek!” Nemzeti Stratégiát¹³ és a Roma Integráció Évtizede Program (RIÉP) Stratégiai Tervet,¹⁴ valamint – bár egységes stratégiai dokumentuma nem született – a leghátrányosabb helyzetű kistérségek felzárkózási programjait.¹⁵ A szegény családban élő gyermekek helyzetének javítását és a gyermekek esélyteremtését célzó, 25 évre szóló, „Legyen jobb a gyermekeknek!” Nemzeti Stratégia célja, hogy egy generáció alatt jelentősen, a jelenleginek töredékére csökkentse a gyermekek és családjaik szegénységének arányát; felszámolja a gyermeki kirekesztés és tartós rászorultság szélsőséges formáit; átalakítsa azokat a mechanizmusokat és intézményeket, amelyek ma újratermelik a szegénységet és a szociális kizáródást. Ezek eléréséhez szükséges a szülők foglalkoztatásának segítése, jobb, egyenlőbb feltételek biztosítása a gyermeki készségek és képességek kibontására, továbbá a társadalmi különállás csökkentése; a gyermekek és családjaik számára nyújtott személyes szociális szolgálatok és ellátások színvonalának javítása; az egészségesebb gyermekkor biztosítása; valamint a lakáskörülmények és a lakhatás biztonságának javítása. Horizontális, minden funkcionális területet átmetező cél az etnikai, területi egyenlőtlenségek és társadalmi különállás csökkentése. A stratégia megvalósítása érdekében a Kormánynak hároméves cselekvési terveket kell készítenie, és az eredményeket folyamatosan értékelnie, monitoroznia. Az első cselekvési terv a 2007–10-es időszakra szól, a második – mely külön nevesített célként beolvadt a 2011-ben elfogadott Nemzeti Társadalmi Felzárkózási Stratégia intézkedési tervébe¹⁶ – megvalósítása folyamatban van.

A Roma Integráció Évtizede Program Stratégiai Tervet 2007-ben, nemzetközi együttműködés háttérével, egyhangúan fogadta el a magyar Országgyűlés¹⁷. A Roma Évtized Program kétéves akciótervek összeállítását, illetve időszakonkénti értékelés készítését írja elő a Kormány számára. Az első kétéves akcióterv 2008–2009-re vonatkozott, az országgyűlési határozat szerint a Kormánynak 2010. augusztus 31-ig kellett beszámolnia az Országgyűlésnek. A következő időszakra, a 2010–2011-es évekre szóló akcióterv nem készült el, a 2012-13-as évekre szóló akcióterv beépült a Nemzeti Társadalmi Felzárkózási Stratégia 2011-ben elfogadott intézkedési tervébe.

A Stratégiai Terv négy prioritási területen (oktatás, foglalkoztatás, lakhatás és egészségügy), az egyenlő bánásmód érvényesítésével kapcsolatban, továbbá a kultúra, a média és a sport

13 47/2007. (V. 31.) OGY határozat a "Legyen jobb a gyermekeknek!" Nemzeti Stratégiáról, 2007–2032.

14 68/2007. (VI. 28.) OGY határozat a Roma Integráció Évtizede Program Stratégiai Tervről

15 Több stratégiai dokumentum-változat is született, ám végül egyik sem nyert jogszabályi formát. Az LHH –, mint uniós forrásokból finanszírozott fejlesztési – program elvei, keretei az NFÜ eljárásaiban, illetve az eljárásokhoz mellékelt dokumentumokban tükröződnek. Lásd: Nemzeti Fejlesztési Ügynökség, LHH programiroda: Módszertani útmutató a 33 leghátrányosabb helyzetű kistérség projekt-csomagjának összeállításához. 2008. szeptember 5. http://www.nfu.hu/download/11637/LHH_módszertan_0905.doc

16 1430/2011. (XII. 13.) Korm. határozat a Nemzeti Társadalmi Felzárkózási Stratégiáról, valamint végrehajtásának a 2012-2014. évekre szóló kormányzati intézkedési tervéről

17 Horvátország, Bulgária, Románia, Macedónia, Csehország, Szerbia, Montenegró, Szlovákia, Magyarország abban állapodtak meg, hogy a 2005–2015 közötti időszakot a Roma Integráció Évtizedévé nyilvánítják. Az erről szóló nyilatkozatot a résztvevő országok miniszterelnökei 2005. február 2-án írták alá Szófiában.

területén határoz meg átfogó célokat, a célokhoz kapcsolódó konkrét feladatokat, az ezekhez rendelt mutatókat, továbbá a feladatok eléréséhez szükséges intézkedéseket. Az Országgyűlés felkérte a Kormányt, hogy a Stratégiai Tervben megfogalmazott célok teljesülését és azok társadalmi hatásait független szakértők által végzett kutatások segítségével is vizsgálja meg, és ezek eredményéről 2011-ben, illetőleg 2015-ben számoljon be az Országgyűlésnek. Az NTFS 2011-ben elfogadott intézkedési tervéről szóló kormányhatározat alapján immár évente szükséges a RIÉP Stratégiai Terve megvalósulásáról is szóló jelentés elkészítése.

A területfejlesztési politika átfogó célja az ország és térségei harmonikus és kiegyensúlyozott területi fejlődésének elősegítése, az elszegényedő térségek leszakadásának megállítása, a területi különbségek csökkentése. Alapvető követelmény, hogy a különböző társadalmi-gazdasági adottságú térségek sajátos, esetleg eltérő, de egymással összhangban álló fejlesztési stratégiákat valósítsanak meg. A Kormány 2007 őszén – gazdasági, társadalmi, infrastruktúra-ellátottsági mutatók alapján – meghatározta azt a 33 leghátrányosabb helyzetű kistérséget, amelynek komplex programmal történő fejlesztéséről döntés is született (311/2007. (XI. 17.) Korm. rendelet).¹⁸ A komplex program elsődleges forrása az Új Magyarország Fejlesztési Terv (ÚMFT). Az LHH33 program első akciótervi időszakának fejlesztései 2011-ben zárultak, jelenleg előkészítés alatt állnak a következő tervezési időszak fejlesztései.

A Nemzeti Társadalmi Felzárkózási Stratégia és a segélyezési rendszer 2010 óta megvalósított átalakítása ugyanazon megközelítésen nyugszik, céljaik egymást erősítik. A rászorultságtól függő pénzbeli szociális és gyermekvédelmi ellátások, segélyek célja, hogy segítséget nyújtsanak a segítségre szoruló személyeknek ahhoz, hogy saját és családjuk létfenntartását biztosítani tudják. Az ellátások alapelve, hogy úgy biztosítsák az emberi méltóság megőrzéséhez szükséges minimális jövedelmet, hogy közben ne eredményezzék segélyezési csapda kialakulását.

A segélyezési rendszer főbb elvei:

- az egyéni aktivitás fokozása, illetve az egyén természetes támogatórendszerének erősítése;
- a természetben nyújtott támogatások arányának növelése;
- a pénzbeli és természetbeni ellátás és a szolgáltatások összhangjának megteremtése a legmegfelelőbb és leghatékonyabb segítségnyújtás érdekében; továbbá
- az állam által biztosított ellátások munkavégzésre gyakorolt ellenőztő hatásának minimálisra csökkentése.

A Nemzeti Társadalmi Felzárkózási Stratégia – az általa kezelni kívánt társadalmi problémák jellegéhez hasonlóan – több szakterületen átívelő, horizontális stratégia, de megvalósulása egyben önálló komplex intézkedéseket is jelent. Mind a Stratégia, mind pedig az érintett szakterületi stratégiák végrehajtása csak akkor lehet sikeres, ha a felzárkózási célt összehangolt eszközrendszerrel teljesítik. Ezen összehangoláshoz az alábbi főbb elvárásokat jeleníti meg a Felzárkózási Stratégia a következő szakterületek számára:

¹⁸ A kistérségi besorolás felülvizsgálata jelen írás időpontjában (2013. november) folyamatban van.

Családpolitika	– a szegénység átörökítésnek megszakítása a lehető legkorábbi életkorban – szükséglet alapú szolgáltatások biztosítása (se többet, se kevesebbet, mint amire éppen szükség van) – a családok számára folyamatos „családmenedzseri” támogatás biztosítása
Szociálpolitika	– az "eltartott" segélyezett szerepből az "adófizetői" szerepbe kerülés elősegítése – roma nők többszörös diszkriminációjának csökkentése
Oktatáspolitik	– óvodai nevelés biztosítása minden gyermek számára – a tanulók képességei alapján biztosítani a hozzáférést a továbbtanuláshoz – biztosítani a hozzáférést az integrált oktatáshoz – végzettség nélküli iskolaelhagyás csökkentése, kiemelten a roma lányok körében
Foglalkoztatás-politika	– komplex programokkal (képzés + munkatapasztalat) elősegíteni a munkaerő-piaci alkalmasság fejlesztését – célcsoport- és egyén-specifikus aktív munkaerő-piaci módszerek alkalmazása – a célcsoport foglalkoztatásának támogatása – elősegíteni a helyi piaci igényekhez igazodó önfenntartó (atipikus) foglalkoztatási lehetőségek fejlesztését, vidéken elsősorban a mezőgazdaság területén
Vidékfejlesztés	– a helyi szükségletekhez és lehetőségekhez igazított fejlesztés biztosítása – a leszakadó térségek aktív eszközökkel történő felzárkózása
Egészségügy	– az egészséges életmóddal kapcsolatos információk, szolgáltatások elérhetővé tétele (pl.: helybe vinni a szűréseket; megismertetni az egészségügyi szolgáltatásokat stb.) – egészségügyi prevenció – az egészségügyi szolgáltatásokhoz való hozzáférés biztosítása a leginkább hátrányos helyzetű kistérségekben élők számára is

Az előzőekben röviden bemutatott szakpolitikai dokumentumok, problématerületi stratégiák között – természetes módon – számos átfedés van. Kölcsönösen hivatkoznak egymás elemeire, jelenítenek meg azonos kísérleti, illetve fejlesztési programokat. A Felzárkózási Stratégia révén megvalósuló párhuzamos kezelésük áttekinthetőbbé teszi a kormányzati cselekvési lehetőségeket a különböző területeken, illetve lehetőséget ad a beavatkozások összefüggő értékelésére.

A Nemzeti Társadalmi Felzárkózási Stratégia nyomán középtávon, 5-10 éves horizonton tervezünk beavatkozási célokat, melyek összhangban vannak a 2014-20-as tervezési időszak céljaival. Az érintett szakterületi stratégiák tervezési folyamatainak, értékelési, beszámolási rendszereinek összehangolásával kormányhatározatokba foglalt hároméves intézkedési terveket alkotunk, és megteremtjük a beavatkozások eredményeinek, hatásainak átfogó mérési, értékelési rendszerét.

3 HELYZETELEMZÉS

A helyzetelemzés összefoglalja a három legsúlyosabb szegénységi kockázati tényezővel behatárolható célcsoport (romák, gyermekek, hátrányos helyzetű térségben lakók) helyzetét, illetve az uniós roma keretstratégiában is kiemelt négy problématerületen (foglalkoztatás, oktatás, egészségügy, lakhatás) azonosítja a legfontosabb gondokat.

3.1 A szegénységről

Noha a szegénység számos társadalmi tényező által meghatározott, összetett jelenség – okai között szerepelnek társadalmi és kulturális hátrányok, szocializációs hiányosságok, iskolai, képzettségbeli, munkaerő-piaci deficitek –, mértékéről legközvetlenebbül, nemzetközi összehasonlításokat is lehetővé tevő módon a jövedelmi viszonyok vizsgálataiból kaphatunk képet. E területen két, széles körben használt, mérvadó felvételből származnak hosszabb időszakra kiterjedő, megbízható adataink a jövedelmi szegénységről: Az Európai Unió statisztikai rendszerének SILC (Statistics on Income and Living Conditions) felvétele és a TÁRKI Társadalomkutatási Intézet Zrt. Magyar Háztartás Panel (1992-1997) vizsgálata, illetve annak folytatása, a Háztartás Monitor vizsgálat (1998-2010).

Az Európai Bizottság a társadalmi befogadási és szociális védelmi indikátorrendszer alapján határozta meg az Európa 2020 Stratégia szegénység csökkentési célját is. Az uniós cél, hogy 20 millió fővel csökkenjen a szegénységben és kirekesztettségben élők száma. Az ehhez kapcsolódó magyar vállalás szerint Magyarország 2020-ra mintegy félmillióval kívánja csökkenteni a szegénységben élők számát. A vállalások meghatározásához az EUROSTAT három mutatószámot használt: a jövedelmi szegénységben élők, a nagyon alacsony munkaintenzitású háztartásokban élők, valamint az anyagi deprivációban élők számát.¹⁹ (A magyar vállalás, tekintettel a a szegény családban élő gyermekek helyzetének javítására, mint kiemelten kezelt problémára a teljes népességre vetített jövedelmi szegénységmutató helyett a gyermekes háztartások jövedelmi szegénység mutatóján alapul.) Az összetett mutató szerint szegénynek vagy kirekesztettnek tekintjük mindazokat, akik bármelyik – vagy egyszerre több – kategóriába sorolhatók. Magyarországon – alapvetően a gazdasági világválság hatásainak tulajdoníthatóan – a szegénységgel vagy kirekesztettséggel érintett népesség számának csökkentése kihívás elé állítja a kormányzatot..

¹⁹ Jövedelmi szegénység: Az OECD2-es skálával számított, éves ekvivalens háztartásjövedelem 60%-ánál alacsonyabb jövedelemből élők száma.

Az EUROSTAT munkaintenzitás indikátora azt méri, hogy a munkaképes korú (18–64 éves) háztartástagok az elméletileg lehetséges egyéves időkeretből mennyit (hány hónapot) töltöttek el foglalkoztatottként (teljes, illetve részmunkaidőben). Rendkívül alacsony munkaintenzitású háztartásnak tekintik azt a háztartást, ahol a háztartás munkaképes korú tagjai a lehetséges időkeretnek legfeljebb 20 vagy annál kisebb százalékában foglalkoztatottak.

Anyagilag depriváltak: akik meghatározott 9 fogyasztási tétel közül legalább háromról anyagi okból lemondani kényszerültek: 1. váratlan kiadás fedezése, 2. évi egy hét üdülés, 3. részletek fizetése (lakbér, lakástörlesztés, közmuátlak, részletre vásárolt termékek), 4. megfelelő étkezés, 5. a lakás megfelelő fűtése, 6. mosógép, 7. színes TV, 8. telefon, 9. személygépkocsi.

3.1.1 Jövedelmi szegénység

Az összetett mutató elemeit vizsgálva jól láthatók a hazai szegénység alapvető jellemzői, s feltárhatók – különösen a válság nyomán – a helyzet romlására utaló tendenciák. A jövedelmi szegénység arányára 2007 és 2009 között meglehetősen állandóság jellemző: 12,4%²⁰, majd 2010-ben 12,3%.

A TÁRKI – a KSH adatfelvételével kompatibilis módszertannal készülő – Háztartás Monitor vizsgálata a KSH adatoknál valamivel kedvezőtlenebb képet fest. E felvételek szerint Magyarországon már 2009-ben is a teljes népesség 13,9%-a élt a nemzetközileg elfogadott szegénységi küszöb²¹ alatti jövedelemből.²²

2009-ben a szegénységi ráta szignifikánsan emelkedett. A szegénység mélységét, tehát a szegénységből való kikerüléshez szükséges erőfeszítés nagyságát mutató szegénységi rés 2009-ben emelkedett a 2007-es értékhez képest, értéke közel 22% – minden korábbinál magasabb. A szegénység mélységének trendje 1992 óta tartó folyamatos emelkedést mutat, 2007-ben enyhe csökkenéssel. A szegénységi kockázat általános növekedése nagymértékben a gyermekes háztartásokban élők szegénységi kockázatának növekedésére vezethető vissza. Uniós összevetésben a KSH adatok az uniós átlag alatt, a TÁRKI adatok az uniós átlag közelében mutatják a 2010-es évek hazai relatív jövedelmi szegénység adatait.

3.1.2 Gyermekes háztartások, szegény családban élő gyermekek

További közelítéssel, az Európa 2020 Stratégiához kapcsolódó magyar vállalás meghatározásához alkalmazott mutatószámon, a szegénységi küszöb alatti gyermekes háztartások számának alakulásán látható, hogy a válság jelentős mértékben rontotta a gyermekes háztartások jövedelmi pozícióját.

A szegénységi küszöb alatt élő gyermekes háztartások aránya a vizsgált időszakban végig az uniós átlagnál kedvezőbb volt, és a 2006. év kivételével,²³ meglehetősen stabilitást mutatott.

A szegénységi mutatókkal kapcsolatban fontos megjegyeznünk, hogy a társadalmi juttatások szegénységcsökkentő hatását tekintve 2009-ben uniós összehasonlításban igen jól állt Magyarország. A pénzbeli juttatásoknak Magyarországon – a többi uniós országgal összevetve – jelentős jövedelemkiegészítő hatásuk van. Az alacsony jövedelműek bevételeinek számottevő része származik a pénzbeli juttatások rendszereiből. A társadalmi juttatások figyelembe vételével, illetve azok nélkül számított szegénységi rátákat tekintve megfigyelhető, hogy az utóbbi években (2005 óta) messze az uniós átlag felettiek, a skandináv országokéinak megfelelőek mutatóink. (Megjegyzendő ugyanakkor, hogy a munkaerőpiactól távol lévők vagy ahhoz csak nagyon gyengén kapcsolódó háztartások csak ezekre a támogatásokra támaszkodnak – ez a jóléti függésben jelensége, szegénységi csapda-helyzet.)

20 EU-SILC (EUROSTAT) adatai alapján

21 Azaz az OECD2-es skálával számított, éves ekvivalens háztartásjövedelem 60%-ánál alacsonyabb jövedelemből.

22 Egyenlőtlenség és polarizálódás a magyar társadalomban. TÁRKI Monitor Jelentések, 2012. Szerkesztette: Szivós Péter – Tóth István György. Budapest, 2013. április. 38. o.

23 A kiugró eltérés miatt ezt az adatot fenntartásokkal kell kezelnünk.

A gyerekszegénység egyik kiemelt oka a szülők munkanélkülisége. A munkanélküli háztartásokban élő gyermekek aránya Magyarországon a legutóbbi években csökkent.

3.1.3 Alacsony munkaintenzitású háztartások

A nagyon alacsony munkaintenzitású háztartásokban élő emberek aránya stagnál. E mutató által jelzett probléma generációkra kiható súlyát érzékelteti, hogy az alacsony munkaintenzitású háztartások körében a gazdasági nehézségek nyomán emelkedik a gyermekes háztartások aránya.

Magyarország esetében – az alacsony foglalkoztatási szintből adódóan – igen jelentős, és növekvő tendenciát mutat a népesség aránya, 2009-ben összesen 870 ezer 60 év alatti ember élt alacsony munkaintenzitású háztartásokban. Amennyiben a gyermekek nagyobb aránya születik és nő fel olyan háztartásban, ahol senki nem dolgozik, további hatékony beavatkozások nélkül ez mind a szegénységi, mind a foglalkoztatási mutatók romlását idézi elő.

Az inaktív emberek között nagy arányban fordulnak elő az alacsony iskolai végzettségűek, a megváltozott munkaképességűek, a kistelepüléseken, hátrányos térségekben élők, és a romák. A munkaerő-piacra jutás fő akadályai: a regionálisan egyenlőtlen munkahelykínálat, rugalmatlan munkaerőpiac, alacsony iskolázottság, tartós munkanélküli létből fakadó motiváltsági problémák, gyermekek, egyéb gondozásra szoruló hozzátartozók gondozási szolgáltatásainak hiánya.

3.1.4 Súlyos anyagi depriváció

A súlyos anyagi deprivációban²⁴ élők számának alakulásán jól láthatók a gazdasági válság hatásai. Az EUROSTAT adataiból látható, hogy a súlyos anyagi deprivációs mutató az EU-27 átlagában a tagállamok többségében romlott vagy stagnált. Magyarországon a 2010-es évtized elején a súlyos anyagi nélkülözés a lakosság több mint egynegyedét érintette.

Az utóbbi évek csökkenő trendje 2009-ben megfordulni látszik és 2006-os szintre emelkedik vissza, így az adatok alapján a súlyos anyagi depriváció a lakosság 20,3%-át, 2 061 ezer embert érint. A mutató 2008-ig egyértelmű csökkenést mutat (párhuzamosan valamennyi volt szocialista országgal), ugyanakkor még így is jelentős elmaradást tükröz az EU27 átlagától. E mutató jelentősen függ a gazdasági növekedés és a társadalmi jólét változásától.

A lakosság legnagyobb hányadának nincs lehetősége arra, hogy megtakarítson, ami abban is tükröződik, hogy Magyarországon a többség (75%) nem rendelkezik elegendő megtakarítással az esetlegesen felmerülő váratlan kiadások saját erőből való finanszírozására. Nincs még egy olyan tagja az Európai Uniónak, ahol ez az érték ilyen magas lenne (az EU27 átlag 2009-ben 35% volt).

²⁴ Anyagilag depriváltak: akik meghatározott 9 fogyasztási tétel közül legalább háromról, súlyosan depriváltak, akik legalább négyről anyagi okból lemondani kényszerültek: 1. váratlan kiadás fedezése, 2. évi egy hét üdülés, 3. részletek fizetése (lakbér, lakástörlesztés, közműszámlák, részletre vásárolt termékek), 4. megfelelő étkezés, 5. a lakás megfelelő fűtése, 6. mosógép, 7. színes tv, 8. telefon, 9. személygépkocsi.

A leszakadással veszélyeztetettek köre igen széles a magyar társadalomban, akár egy átmeneti jövedelem-kiesést előidéző élethelyzet – állás elvesztése, betegség, válás stb. – is tartós krízishelyzetet idézhet elő. Fontos és hatékony megközelítés tehát a prevenció, a leszakadás veszélyével fenyegetettek helyzetének megerősítése, a pénzügyi-gazdasági világválság tüneteivel küzdő családok esélyeinek növelése, az anyagi depriváció növekedésének megakadályozása.

Következtetések

A vizsgálatok meglehetősen egyértelműen rajzolják ki a szegénységet meghatározó társadalmi jellemzőket, a „szegénység profilját”. A kutatások alapján az átfogó ok a háztartások/családok alacsony munkaerő-piaci aktivitása mellett a szegénység szempontjából legmeghatározóbb társadalmi jellemzők:

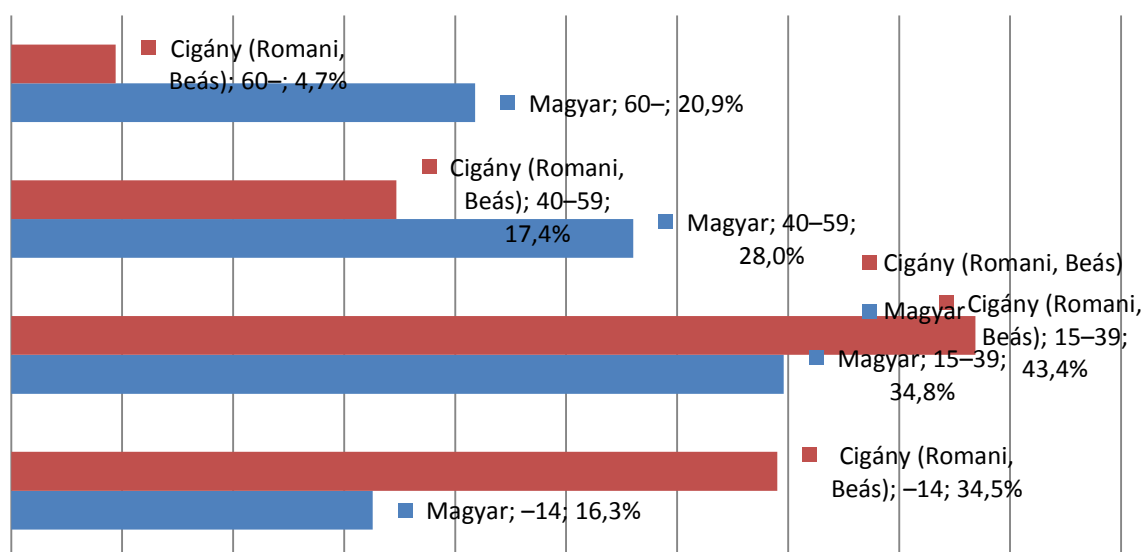
- alacsony iskolai végzettség,
- a roma származás,
- a családok gyermekszáma, illetve a szegény családban élő gyermekek („a szegénység fiatal arca”: a szegények mintegy 30%-a 0–17 éves korosztályba tartozik),
- a rurális lakókörnyezet (a szegények több mint fele községekben él).

3.2 A roma népesség helyzete

A 2011-ben végzett népszámlálás adatai szerint 316 ezren vallották magukat romának. Ez – részben köszönhetően az identitásra vonatkozó kérdések módszertani fejlesztésének, illetve az identitás vállalását erősítő kampányoknak – jóval több, s közelebb áll a tényleges helyzethez, mint a 2001-es népszámlálás 206 ezres adata. A reprezentatív cigányvizsgálatok eredményei alapján a kutatók 1971-ben 320 ezer fő körülire, 1993-ban 468 ezer körülire, 2003-ban pedig mintegy 570 ezerre becsülték a romák számát. Ez az ország teljes népességéhez viszonyítva közel 5,5 százalékos arányt jelentett. Kutatói becslések a romák számát 2010-es évekre 650–750 ezer közé teszik. Egy helyütt a kutatók – összegző szándékkal, a szélső értékeket kijelölendő – úgy fogalmaznak, hogy: „a roma népesség biztosan nem haladja meg az egymillió főt, és bizonyosan nagyobb, mint 700 ezer”.²⁵

A cigányság életkori összetétele lényegesen fiatalabb népességet mutat, mint a nem roma népességé. A romák között a 0-14 évesek aránya 34,5%, míg a nem roma népességben belül ez az arány 16,3%. Az életkor előrehaladtával az arányok megfordulnak, ennek okai között meghatározó szerepet játszik a roma népesség rossz egészségi állapota.

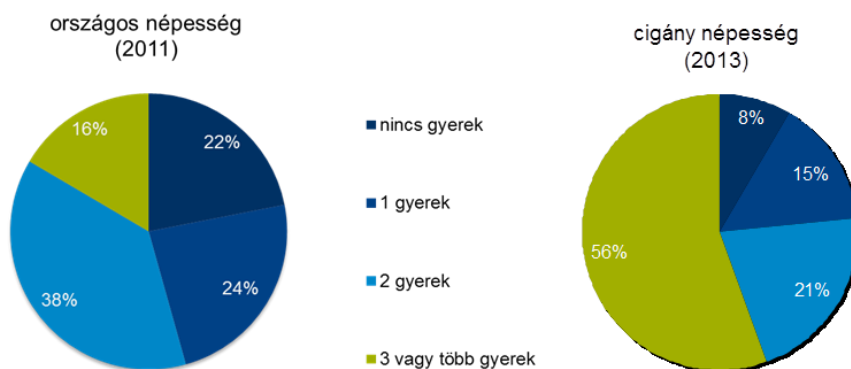
A népesség száma és megoszlása nemzetiséghez tartozás és főbb korcsoportok szerint, 2011

Az adatok forrása: www.nepszamlalas.hu

20 évnél idősebb nők élve született gyermekek száma szerinti megoszlása (%)

²⁵ Roma társadalom – 2010. Gyorsjelentés a kutatás „A” részéről. (A TÁMOP 5.4.1. program kutatási pilléréhez kapcsolódóan készült kutatási jelentés.)

Az adatok forrása: TÁMOP 5.4.1-12. nagymintás roma kutatás

A cigányság területileg egyenetlenül helyezkedik el az országban. Az ország több megyéjében a teljes lakossághoz viszonyított arányuk a legfrissebb népszámlálás adatai alapján egy-másfél százalék között van, miközben Borsod-Abaúj-Zemplén és Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében 8 százalék körüli. (Meg kell jegyeznünk, hogy ezek az arányok, ha az említett népességbecslésekből indulunk ki akár kétszeresek is lehetnek.) Ráadásul a területi különbségek kisebb területi egységekben mérve szélsőségesek: számos településen, településcsoportban a lakosság többségét a cigányság alkotja.

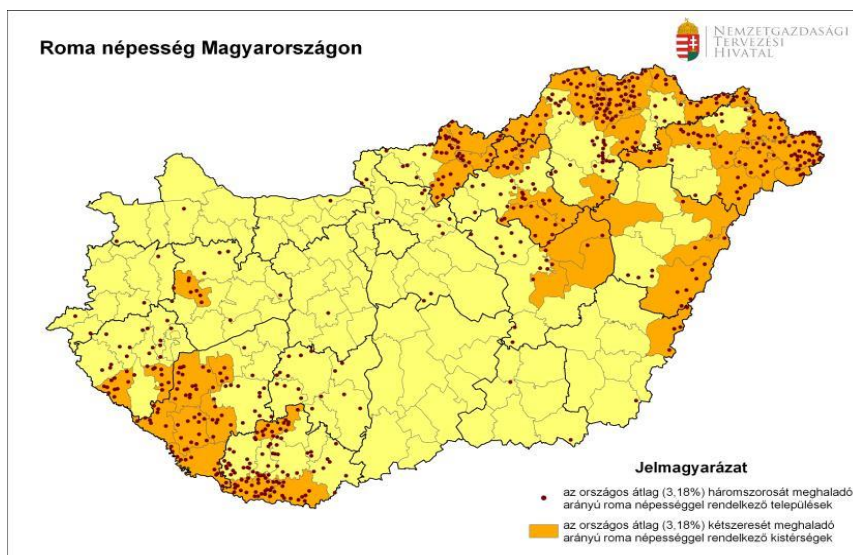
Terület	Lakónépesség	A cigány (romani, beás) nemzetiségű népesség	
		száma	aránya
Főváros			
Budapest	1 729 040	20 151	1,17
Megyék			
Bács-Kiskun	520 331	11 327	2,18
Baranya	386 441	17 585	4,55
Békés	359 948	9 541	2,65
Borsod-Abaúj-Zemplén	686 266	58 376	8,51
Csongrád	417 456	5 006	1,20
Fejér	425 847	6 497	1,53
Győr-Moson-Sopron	447 985	3 511	0,78
Hajdú-Bihar	546 721	18 546	3,39

Heves	308 882	19 467	6,30
Jász-Nagykun-Szolnok	386 594	19 089	4,94
Komárom-Esztergom	304 568	4 371	1,44
Nógrád	202 427	15 489	7,65
Pest	1 217 476	20 719	1,70
Somogy	316 137	16 794	5,31
Szabolcs-Szatmár-Bereg	559 272	44 738	8,00
Tolna	230 361	9 072	3,94
Vas	256 629	2 685	1,05
Veszprém	353 068	5 336	1,51
Zala	282 179	7 283	2,58
Ország összesen	9 937 628	315 583	3,18

Az adatok forrása: www.nepszamlalas.hu

A romák több mint 60%-a vidéken, falusias környezetben, többnyire szegregátumokban, igen rossz lakáskörülmények között él.

Magas arányú roma népességgel rendelkező térségek és települések, 2011

Forrás: KSH, népszámlálási adatok, Országos Fejlesztési és Területfejlesztési Konceptió tervezet, 86. o.
http://www.nth.gov.hu/orszagos_fejlesztési_es_területfejlesztési_koncepcio_

A roma háztartásfővel rendelkező családok szegénységével kapcsolatban a TÁRKI becslése azt mutatja, hogy „2003-ban a roma háztartásban élők közül minden második élt a szegénységi küszöb alatt, arányát tekintve ugyanannyian, mint 1992-ben. A romák szegénységi kockázata 2000-ben volt a legmagasabb (az átlag 5,5-szerese), 2005-ben pedig a legalacsonyabb (3,1-szeres). A 2009-es mérés drámai (egyértelműen statisztikailag is szignifikáns) emelkedést mutatott, a 70 százalékos szegénységi ráta a 2000-es évi értékkel egyezett meg.”²⁶

A 15 évesnél idősebb roma népesség iskolai végzettsége elmarad az országos átlagtól. Amíg 2012-ben az országos népességnek²⁷ 24,6%-nak nincs magasabb végzettsége, mint nyolc általános iskolai osztály, addig ez az arány a roma népességen belül 77,7%. A roma népesség és az országos arány közötti eltérés ugyancsak nagyon magas az érettségivel és a felsőfokú képzettséggel rendelkezőknél. Amíg az egész ország 31,3%-ának a legmagasabb iskolai végzettsége az érettségi, addig ez az arány a roma népességnél csupán 4,6%. A felsőfokú végzettséggel rendelkezők aránya az egész országban 18,5%, amíg ez az arány kevesebb, mint 1% a romák körében.²⁸

A roma népesség foglalkoztatási rátája az utóbbi évek kutatásainak egybehangzó tanúsága szerint alig éri el a 20%-ot. A roma nők – a legfrissebb népszámlálási adatok szerint is – alig 12%-os foglalkoztatási aránya különösen aggasztó. Ehhez kapcsolódik a rossz egészségi állapot (a romák átlagosan 10 évvel korábban halnak meg, mint a nem romák²⁹), az alacsony iskolázottság (alig 5 százalékuk érettségizett), valamint a telepszerű, komfort nélküli lakókörnyezet. Ezeken a területeken a bűnözés és etnikai háttérű konfliktusok is erőteljesen vannak jelen.

A népesség nemzetiség, gazdasági aktivitás és nemek szerint, 2001-2011

Nemzetiség	Foglalkoztatott	Munkanélküli	Inaktív kereső	Eltartott	Összesen
ROMA FÉRFI					
2001	14 839	17 067	22 201	50 295	104 402
%	14,21%	16,35%	21,26%	48,17%	
2011	33 145	23 895	25 445	77 159	159 644
%	20,76%	14,97%	15,94%	48,33%	

26 Egyenlőtlenség és polarizálódás a magyar társadalomban. TÁRKI Monitor Jelentések, 2012. Szerkesztette: Szívós Péter – Tóth István György. Budapest, 2013. április. 43. oldal

27 KSH, Munkaerő-felmérés alapján

28 Zárótanulmány a szegénység, társadalmi kirekesztés és csoport szükségletek vizsgálatát támogató tevékenység: célzott kutatás - Roma kutatás az NCSSZI-TÁMOP 5.4.1-12 kiemelt projekthez. 2013. szeptember, Kézirat.

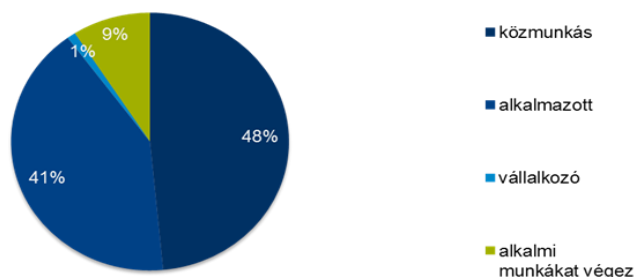
29 A szegénység csapdájában. Cigányok Magyarországon - szociális - gazdasági helyzet, egészségi állapot, szociális és egészségügyi szolgáltatásokhoz való hozzáférés. Delphoi Consulting 2004. 48. pp.

%-os változás	6,55%	-1,38%	-5,33%	0,16%	
ROMA NŐ					
2001	7 340	7 169	36 371	50 438	101 318
%	7,24%	7,08%	35,90%	49,78%	
2011	18 463	17 154	46 999	73 323	155 939
%	11,84%	11,00%	30,14%	47,02%	
%-os változás	4,60%	3,92%	-5,76%	-2,76%	

Az adatok forrása: www.nepszamlalas.hu

A romák foglalkoztatottságának legutóbbi időkben tapasztalható szerkezete egyszerre tükrözi a népesség munkaerő-piaci hátrányos helyzetét és a beavatkozások fő irányát, illetve lehetőségeit, a közfoglalkoztatás meghatározó szerepét a népesség megélhetésében. A közfoglalkoztatás a roma népesség területi eloszlásából fakadóan is elsősorban a községekben javította a foglalkoztatási mutatókat. Ugyanakkor több elemzés rámutat, hogy tartós munkaerő-piaci hatásokat a képzettség növelésével lehet elérni. Erre utalnak a 2013-as nagymintás roma vizsgálat tapasztalatai is: Amíg a szakmunkásoknak 3,9-szer, addig az érettségizetteknek 4,1-szer nagyobb esélye van arra, hogy dolgozzanak, mint a legfeljebb nyolc általánost végzetteknek. Ugyanígy a városokban élőknek 1,2-szer nagyobb esélye van a tartós foglalkoztatottságra, mint a községbelieknek. Változást jelent továbbá az összes foglalkoztatottat vizsgáló modellhez képest a tartós foglalkoztatást vizsgáló modellnél az, hogy az iskolai végzettségnek és a településtípusnak erősebb hatása van.³⁰

2013-ban a cigány foglalkoztatottság szerkezete (százalék)

Az adatok forrása: TAMOP 5.4.1 Roma kutatás

30 Zárótanulmány a szegénység, társadalmi kirekesztés és csoport szükségletek vizsgálatát támogató tevékenység: célzott kutatás - Roma kutatás a NCSSZI-TÁMOP 5.4.1-12 kiemelt projekthez. 2013.szeptember 30. Kézirat, 32. o.

Számos gazdasági-társadalmi folyamatot tapasztalunk, amelyek kedvezőtlenül érintik a leghátrányosabb helyzetű térségeket illetve társadalmi csoportokat. Nemzetközi összehasonlításban kifejezetten alacsony a foglalkoztatás, nem versenyképes az oktatás, veszélyesen nő a lakosság eladósodása. Ezek a folyamatok halmozottan érintik a roma lakosságot, aminek egyszerre oka és következménye a társadalmi különállás, és a diszkrimináció, tehát ciklikusan újratermelődő, generációk között öröklődő jelenségről van szó.

3.3 A roma nők helyzete

Az egyének élethelyzetét egyidejűleg több tulajdonságuk is meghatározhatja pl.: nem, etnicitás, társadalmi csoporthoz való tartozás. A különböző tulajdonságokból eredő hátrányok összefonódhatnak, ezáltal speciális helyzetbe kerülnek azok az emberek, akiknél ezen esélyegyenlőtlenségi tényezők összeadódnak és „metszik egymást”. A társadalom vizsgálatakor, a beavatkozások tervezésekor alapvetően fontos figyelembe venni e metszéspontokat, halmozódó hátrányokat.³¹

A többszörös diszkrimináció, azaz a nemi és az etnikai alapú diszkrimináció összefonódása a legösszetettebben a roma nőket sújtja.

Iskolai végzettségük, foglalkoztatottsági szintjük, jövedelmük még a roma férfiakénál is jelentősen alacsonyabb. Egészségi állapotuk rosszabb, az egészségügyi és szociális ellátó rendszerekhez való hozzáférésben is nagyobb hátrányt szenvednek. Jelenleg nem kap elég hangsúlyt veszélyeztetettségük: családon belüli kiszolgáltatottságuk, esetenként még gyermekként történő férjhez adásuk, ahogy az emberkereskedelem és a prostitúció áldozatává válásuk kockázata sem. Bizonyos problématerületeken rendkívül jellemző a roma nők szinte kizárólagos jelenléte, ezért ezekben az esetekben koncentrált beavatkozásokra van szükség.

A roma nők kiszolgáltatottságának egyik alapvető forrása az alacsony iskolai végzettség és az ebből fakadó hátrányos munkaerő-piaci pozíció. Elsőrendű feladat, hogy minél korábbi életkortól koncentrált eszközökkel támogassuk iskolai és munkaerő-piaci esélyeik növelését.

3.3.1 A roma lányok/nők hátrányai az oktatásban

A roma népességen belül a nők iskolai végzettsége igen alacsony. A roma nők 81,4%-a végzett legfeljebb 8 általános iskolát, amíg ez az arány a férfiak körében 71,8%.³² A roma nők között két és félszer magasabb azoknak az aránya, akik legfeljebb általános iskolai végzettséggel rendelkeznek, mint a nem roma nők között.

A legfrissebb népszámlálási adatok szerint a roma nőknek csak 11,1%-a rendelkezik legalább szakmunkás végzettséggel, míg a roma férfiaknak 15,0%-a.³³ A jelentős különbség nem csak kisebbségi, hanem családi nemi szerepekből adódó okokra is visszavezethető. A roma nőknél a

31 Balogh Lídia A roma nőkkel kapcsolatos szakpolitikai megközelítések. In A romapolitikák értékelési módszerei és a magyar kormányzatok romapolitikái NKE, Budapest, 2013., 21. o.

32 Zárótanulmány a szegénység, társadalmi kirekesztés és csoport szükségletek vizsgálatát támogató tevékenység: célzott kutatás - Roma kutatás az NCSSZI-TÁMOP 5.4.1-12 kiemelt projekthez. 2013.szeptember Kézirat, 23. o.

33 KSH Népszámlálás 2011.

magas iskolai lemorzsolódási mutatókért felelős tényezők: motivációvesztés, a hátrányos helyzetből adódó szocializációs különbségek, részben a korai gyerekvállalás és részben a hagyományos családi szerepekből fakadó végzettség nélküli iskolaelhagyás, melyeket az iskola és a szociális védelmi rendszerek a gyakorlatban sokszor nem megfelelően kezelnek, így csorbul a minőségi integrált oktatáshoz való egyenlő esélyű hozzáférés.

3.3.2 A roma nők és a foglalkoztatáshoz való hozzáférés

Az 1971-es romakutatás alapján a munkaképes roma férfiak 85%-a volt aktív kereső.³⁴ Ez az arány jóval alacsonyabb (30%) volt a roma nők körében. Azonban a nők foglalkoztatása is a 70-es évek folyamán folyamatosan bővült, az évtized végére elérte az 50%-ot. A rendszerváltás után viszont a roma nők is a roma férfiakhoz hasonló arányban veszítették el a munkahelyüket, így jelenleg is jóval alacsonyabb körökben a foglalkoztatottak aránya, mint a férfiak között. A nők körében különösen nagy a roma és az országos foglalkoztatottság közötti különbség. Az össznépeségben a nők foglalkoztatottságának az aránya a roma nőkéhez képest 2,6-szor nagyobb, valamint a roma nőket saját népességükön belül is hátrány éri, fele akkora az esélyük a foglalkoztatottságra, mint a roma férfiaknak.

Azok, akik a családalapítás miatt lemondanak továbbtanulási szándékukról, akár egész életükre elvesztik annak az esélyét, hogy valaha stabil munkahelyük legyen. A családalapítás és a munkaerő-piaci esélyek konfliktusával fiatalabb korban (kevesebb tapasztalat birtokában) szembesülnek a romák. Másrészt családjuk és szomszédjaik véleménye alapján különösen erősek lehetnek azok a megfontolások, amelyek következtében a roma fiatalok egy jó része esetleg jelentősen alulbecsli az iskolázottság munkaerő-piaci hozadékát. Ezért inkább nagyobb hangsúlyt fektethetnek a gyermekvállaláson keresztül történő státuszemelkedésre, ami persze tovább csökkenti az esélyét bármilyen jövőbeni integrációs folyamatnak. A nők körében figyelhető meg a legnagyobb különbség munkanélküliség tekintetében is. Egy roma nőnek 3,4-szer akkora esélye van a munkanélküli státuszra, mint a nem roma nőknek.³⁵

3.3.3 A roma nők egészségi állapota

A romák rossz életkörülményei, a szocio-kulturális hátrányból fakadó tájékozatlanság, a megfelelőegészségügyi ellátáshoz való korlátozott hozzáférés és a magasabb egészségkockázatoknak való kitettség következtében a roma társadalom egészéhez hasonlóan a roma nőknek is igen rossz az egészségi állapota.

Nőgyógyászati ellátások

Az alap- és szakellátás területi egyenlőtlenségei miatt a hátrányos helyzetű – köztük roma – nők nagy része számára lényegesen nehezebben hozzáférhetők a közfinanszírozott nőgyógyászati ellátások, így a biztonságos születésszabályozási módszerek, s jóval magasabb körökben azok száma, akik a születésszabályozás egészséget és a pszichét is rendkívül károsító eljárását, az

34 Zárótanulmány 29. old

35 Zárótanulmány a szegénység, társadalmi kirekesztés és csoport szükségletek vizsgálatát támogató tevékenység: célzott kutatás - Roma kutatás az NCSSZI-TÁMOP 5.4.1-12 kiemelt projekthez. 2013.szeptember Kézirat, 28. o.

abortuszt választják. A roma nők ötöde esett át életében abortuszon, s körükben igen magas azoknak a nőknek az aránya, akikkel ez egynél többször történt meg.³⁶

Gyermekvállalás

Az egészségi állapotot meghatározó tényezők között kiemelt jelentőségű a várandósság előtti és alatti időszak, azon külső és belső körülmények együttese, amelyek jelentősen befolyásolják a gyermek életkilátásait, egészségi állapotát, testi és szellemi fejlődésének alakulását (a várandósság alatti szűrővizsgálatok elvégzése, a várandóssági idő hossza, a szülés lefolyása, körülményei, stb.) a megfelelő várandóssági idő hossza, a szülés lefolyása, körülményei, stb.). A roma várandós nők és anyák ezen mutatói – a teljes populáció viszonylatában - rosszabbak, akár az egészségi, egészségügyi, vagy a szociális körülményeket vizsgáljuk.

A csecsemőhalandóság mértéke, valamint az átlagosnál kisebb súllyal született gyermekek száma a romák körében közel duplája a teljes népesség átlagának.³⁷

Káros szenvedélyek

A roma népességben belül a dohányosok aránya jóval meghaladja a nem roma arányokat. Magyarországon a 25 évesnél idősebb nőknek a 26%-a dohányzik, ehhez képest a roma nőknél ez az arány 60%.³⁸ A roma nők 62%-a dohányzott várandóssága alatt is, szemben a nem roma nők 25%-ával. A fiatal roma nők egészségi állapota saját megítélésük szerint nem sokkal rosszabb a nem romáknál. Ugyanakkor az önkárosító magatartásformák, pl. a dohányzás 10%-kal gyakoribb közöttük. Ez megmutatkozik a magzat és az újszülött fejlődésének és életesélyeinek romlásában. A 18 éven felüli magyar lakosság 14%-a fogyaszt hetente többször alkoholt, a roma népességnek csupán 4%-a. Ezen belül elhanyagolható a nők aránya, mivel a roma nőknek csupán az 1%-a fogyaszt rendszeresen alkoholt.

Roma nők elleni jogsértések és erőszak

Kevés számadat áll rendelkezésre a közép- és kelet-európai roma nőket érintő emberkereskedelemlről, és szexuális kizsákmányolásról, noha számos emberkereskedelemlről szóló jelentés kiemelte azt a tényt, hogy a kisebbségi csoportokat, különösen a roma közösségeket (Európa-szerte), illetve a gyermekotthonokban felnövő lányokat (akik között Kelet-Közép-Európában felülreprezentáltak a roma gyermekek) különösen veszélyezteti ez az emberijog-sértés.

Magyarország kiindulási-, tranzit és célország is a nők és leánygyermekek szexuális kizsákmányolását célzó emberkereskedeleml, valamint – az elsősorban férfiakat érintő – kényszermunka célú emberkereskedeleml vonatkozásában. A nemzetközi emberkereskedeleml mellett létező jelenség az országon belüli emberkereskedeleml. Az áldozatok tipikusan iskolázatlan, anyagilag kiszolgáltatott személyek, jellemzően Kelet-Magyarország és Északkelet-Magyarország térségéből.³⁹

36 Neményi Mária Szegénység – etnicitás – egészség Budapest, Újmandátum Kiadó 2005. 136 – 147. o.

37 The Roma in Central and Eastern Europe, Avoiding the Dependency Trap, 2003. Bulgaria, Romania, Slovakia, Hungary and the Czech Republic. In Inequalities Experienced by Gypsy and Traveller Communities: A review UNDP Equality and Human Rights Commission, 2009.

38 Zárótanulmány a szegénység, társadalmi kirekesztés és csoport szükségletek vizsgálatát támogató tevékenység: célzott kutatás - Roma kutatás az NCSSZI-TÁMOP 5.4.1-12 kiemelt projekthez. 2013.szeptember Kézirat, 27. old

39 Az Emberkereskedeleml elleni fellépés kereteit Az emberkereskedeleml elleni, 2008-2012 közötti nemzeti stratégiáról szóló 1018/2008. (III.26.) Korm. határozat fektette le. A Korm. hat. meghatározta a legfontosabb célokat és az elérésükhöz

Nőjogi szervezetek szerint az amszterdami prostituáltak 25–30%-a, illetve a zürichi utcai prostituáltak 98–99%-a magyar állampolgár, akik közül 80-85% roma származású. Nagy részük feltételezhetően emberkereskedelem, illetve kizsákmányolás áldozata. Ez a jelenség a keveset tárgyalt témák közé tartozik még a roma női aktivisták körében is.⁴⁰

A roma nők változó szerepe

A roma nők fokozott szerepvállalása a család életében, megélhetésében óriási fizikai és lelki teherrel jár. Számos nőnek nehézséget jelent a munka és magánélet összeegyeztethetősége.

A szegénység megélése és kezelése nemenként nagyon eltérő. Míg a férfiak szerepválságba kerülnek attól, hogy elveszítik a kenyérkereső szerepüket, addig a nők gondozási szerepe tovább erősödik. A szegénységet kezelő stratégiák a nőkre hárulnak, az ő terheiket növelik, mind érzelmi, mind praktikus szinten. A szegény családokban az asszonyok a mindennapi élet kulcsszereplői. Még akkor is, ha ez látszólag, vagy valósan, nem jár kellő megbecsüléssel. Azokban a háztartásokban, ahol a férfiaknak nincs munkája, a nők szerepe még inkább felértékelődik. A családi pótlék az „asszonyok bevétele”. A GYED, a GYES, a GYET, az ápolási díj szintén a női bevételek közé tartozik. Ráadásul ezek mindegyike rendszeressége, kiszámíthatósága folytán különösen értékes.

A roma nők helyzetének javulása csak az érintett célcsoport aktív részvételével valósítható meg. Ezért a közéleti szerepvállalásukat támogatni szükséges. Ebben fontos szerepe van a roma női civil szervezeteknek, így ezek fejlesztése és az együttműködésük segítése a hosszú távú kapcsolatrendszerek megalapozása és javítása elsődleges feladat.

A támogatások célzása

Tekintettel arra, hogy a cigányság a társadalmi hátrányokkal élő népességen belül is igen kedvezőtlen helyzetben van, külön említendő feladat a juttatások megfelelő célzása: „A szegénységben élő romák esetében jellemző az, hogy még a halmozottan hátrányos helyzetű csoportokon belül is a legkedvezőtlenebb helyzetben lévőkhez tartoznak. Következésképpen a területi és szociális szempontok alapján meghatározott célcsoportoknak indított jóléti programok esetében nagy a veszélye annak, hogy a célcsoport más tagjaihoz képest a leghátrányosabb helyzetben lévő romák kevésbé részesülnek e programok tényleges hasznaiból.”⁴¹

A rendelkezésre álló módszereinkkel – a nemzetközileg is elfogadott gyakorlat szerint az önkéntesen megvallott identitás alapján –becsülni tudjuk a különböző intézkedésekben a romák részesedési arányát. Ennek nyomán az etnikailag célzó (azaz roma) programok egy részében megvalósult az etnikai adatok kezelése. Ezt a gyakorlatot fokozatosan ki kell terjeszteni a programok szélesebb körére is.

Fokozott figyelmet kell fordítani a fejlesztések, beavatkozások eredményeit, tényleges társadalmi hatásait értékelő összehangolt statisztikai rendszerek, átfogó társadalomtudományi

szükséges eszközöket, valamint kijelölte a nemzeti koordinátort és létrehozta a koordinációs mechanizmust, amely jelenleg 12 állami, civil és nemzetközi szervezetet tömörít.

40 A roma nők társadalmi és politikai befogadásának időszerű kérdései Európában – a 2011 április 7.-én, Budapesten megtartott Fókuszban a roma nők c. konferenciához készült háttér tanulmány és ajánlás gyűjtemény. <http://www.eselyegyenloseg.eu/noierdek/sites/default/files/Roma%20nok%20tarsadalmi%20befogadasa%20Europaban.pdf>

41 Pulay Gyula: Az etnikai hovatartozás számbavételi lehetőségei és szükségessége. MTA GYEP, 2009. március. 10. o. http://www.gyerekesely.hu/index.php?option=com_phocadownload&view=category&download=16%3Apulay-gyula-az-etnikai-hovatartozas-szambaveteli-lehetosgei-es-szuksegecssge&id=4%3Akapcsolodo-anyagok&lang=hu

kutatások megvalósítására, továbbfejlesztésére. A hátrányos helyzetű társadalmi csoportok – köztük kiemelten a roma népesség – helyzetének nyomon követésére, a fejlesztések hatásainak vizsgálatára megbízható, széles körű, rendszeresen végrehajtott nagymintás kutatásokra van szükség.

A romákkal szembeni diszkrimináció

Az Egyenlő Bánásmód Hatóság (a továbbiakban: EBH) 2013-as kutatási jelentése szerint 2012-ben „a nemi alapú diszkrimináció társadalmi észlelése jelentősen visszaesett az Európai Unió legtöbb országában a 2009-es felmérés adataihoz képest (40 százalékról 31 százalékra csökkent az „elterjedt” válaszok aránya). A Magyarországra vonatkozó adatok szintén javulást jeleznek, mert 12 százalékkal nőtt azoknak az aránya, akik szerint „ritkán” fordul elő a nemek szerinti diszkrimináció. A munkahelyi hátrányos megkülönböztetés tekintetében a legtöbb hátrányt a bőrszín/nemzetiségi származás, a kor és a nem okozza. A tudatosítás és figyelemfelkeltés szempontjából fontos adat, hogy a magyarok több mint fele (az EU átlaggal nagyjából egyenlő mértékben) azt állítja, hogy diszkrimináció vagy zaklatás esetén nem tudnának az őket megillető jogokról. Ez leginkább az alacsonyan iskolázottakra és a nőkre vonatkozik, míg a 25–29 évesek úgy tűnik, inkább tisztában vannak jogaikkal.

Következtetések

A roma népesség életkori összetétele lényegesen fiatalabb népességet mutat, mint a nem roma népességé – így a roma népességen belül rendkívül sok a szegény családban élő gyermek. A gyermekszám emelkedésével nő a családok elszegényedésének esélye. A tervezettnél több gyermeket vállaló családok között az elszegényedés kockázata kétszer nagyobb, mint ott, ahol a család saját elképzeléseinek megfelelő számú gyermek született.

A roma népesség többsége a társadalmi gazdasági problémákkal jelentős mértékben sújtott régiókban (az Észak-magyarországi és a Kelet-magyarországi régióban) és hátrányos helyzetű térségekben él. A hátrányos helyzetű térségekre célzott programok hatékony beavatkozási lehetőségeket kínálnak a roma lakosság helyzetének javítására.

A roma népesség hátrányos helyzete több, egymással szorosan összefüggő társadalmi, gazdasági probléma eredője. Csak a több problématerületre (oktatás, foglalkoztatás, szociális és egészségügyi terület metszetei) egyszerre koncentráló, átfogó problémakezelési megoldások, komplex programok vezethetnek eredményre.

A roma nők társadalmi-kulturális okokból többszörös diszkriminációval érintett csoportnak tekinthetők, ezért célzott programok szükségesek részükre. Támogatni kell civil szerveződéseiket és közéleti szerepvállalásukat.

A romák helyzetének jobbítását (is) célzó beavatkozások nyomon követéséhez, értékeléséhez még nem rendelkezünk kellő eszközrendszerrel. Szükségesek rendszeres, egymással összevethető nemi bontású adatokat tartalmazó kutatások, adatgyűjtések a roma népesség problémáit, azon belül a roma nők helyzetét illetően.

A romákat sújtó diszkriminációs jelenségekkel és előítéletekkel szemben hatékony intézkedésekre van szükség.

3.4 A gyermekek helyzete

Magyarország jövőbeni gazdasági, társadalmi és politikai fejlődése azon múlik, hogy a most felnövekvő gyermekek felnőttként mennyire lesznek boldogok, egészségesek, jól képzettek, mennyire érzik magukat biztonságban, mennyire lesz erős az önbizalmuk, önbecsülésük. A növekvő idősödés világosan mutatja, hogy maximalizálni szükséges a jövőbeli humán

erőforrásokat, vagyis maximalizálni kell az összes gyerek lehetőségét a jövőben, és a szegénység és kirekesztődés problémáját hatékonyan kell kezelni.

A hátrányos, halmozottan hátrányos, köztük roma gyermekek helyzetének javítása, a szegénység átörökítésének megakadályozása kulcskérdése a társadalmi felzárkózásnak.

A 18 éven aluliak száma 2011. január 1-én 1 797 955 volt, arányuk az össznépességen belül 18,0%. A születések száma a 80-as évek közepe óta folyamatosan csökken, noha 2012-ben enyhe emelkedés figyelhető meg: 2010-ben 90 335, 2011-ben 88 049, 2012-ben 90 269 gyermek született.

A gyermekek több mint 10 százalékát, mintegy 200 ezret tartanak nyilván veszélyeztetettként a gyámhatóságok, túlnyomó többségüket anyagi okok miatt, de évek óta erőteljesen emelkedő tendenciát mutat a magatartási okokból veszélyeztetettek száma. Ennek hátterében sok esetben sorozatos iskolai kudarcok, súlyos krízisekkel, konfliktusokkal terhelt családi körülmények állnak. A hátrányos helyzetű régiókban a veszélyeztetett gyermekek aránya 2–3 szorosa a más régiók veszélyeztetettségi arányának.

2010-ben 24 ezer gyermeket vettek védelembe. Évek óta nem csökken a súlyos veszélyeztetettségük miatt a gyermekvédelmi szakellátásba bekerülő, illetve ott nevelőszülőnél, vagy gyermekotthonban elhelyezett gyermekek száma. 2010-ben ez a szám 17.792 volt. A 12–14 éves, illetve ennél magasabb életkorú gyermekek bekerülésének okai között nagyrészt iskolai problémák, csavargás, iskolakerülés, súlyos magatartási, beilleszkedési zavarok állnak, amelyeknek a kezelését nagyban hátráltatják a gyermek-és serdülő pszichiátriai ellátás súlyos hiányosságai. Nem csökken a – komoly állami költségfordítást igénylő – szakellátásban eltöltött időtartam sem, kevés gyermeket sikerül visszagondozni a családjába. Ebben egyaránt közrejátszik a családoknak a gyermekekre nézve súlyosan veszélyeztető állapota, a szülők munkanélkülisége, jövedelemnélkülisége, illetve a gyermekjóléti, gyermekvédelmi ellátórendszer kapacitáshiánya.

Lassú csökkenést mutat a rendszeres gyermekvédelmi kedvezményben részesülők száma, akik a KSH statisztikái szerint 2010-ben mintegy 560 ezren voltak. Az érintett gyermekek olyan háztartásban éltek, ahol a családban az egy főre jutó jövedelem a nyugdíjminimum 130%-a illetve 140%-a (egyedülálló szülő, vagy fogyatékos, beteg gyermek esetén) alatt volt.

A rendszeres gyermekvédelmi kedvezményben részesülő gyermekek közül azokat, akiknek a szülei legfeljebb 8 általános iskolai végzettséggel rendelkeznek, halmozottan hátrányos helyzetűnek tekintjük a közoktatási törvény rendelkezése értelmében. Az óvodás gyermekek 11%-a (37 ezer), az általános iskolások 13,7%-a (106 ezer), a középfokú oktatásban részesülők 4%-a (23 ezer) halmozottan hátrányos helyzetű.

A gyermekek egészséges fejlődésének alapfeltétele az egészséges étkezés. A tartósan rászoruló gyermekek közül otthon sokan nem jutnak megfelelő mennyiségű egészséges táplálékhoz. Ezért nagy jelentőségű az ingyenes közétkeztetés, amelyben összesen mintegy 400 ezer rendszeres gyermekvédelmi kedvezményben részesülő bölcsőde, óvoda és általános iskola gyermek részesül. A segítségre szoruló középiskolások 50%-os étkezési térítési-díj kedvezményben részesülnek.

Problémát jelent a mintegy 400 ezer segítségre szoruló gyermekek étkeztetése az óvodai, iskolai és bölcsődei szünetek alatt. A tapasztalatok azt mutatják, hogy szükséges a segítségre szoruló gyermekek nyári étkeztetését célzó program folytatása, fejlesztése.

A szegénységben élő, hátrányos helyzetű gyerekek felzárkózásának segítése csak a szülők bevonásával együtt lehet sikeres. A hátrányos helyzetű családok gondozásában, a gyermekeket veszélyeztető helyzetek kialakulásának megelőzésében, megszüntetésében, az ágazatközi (oktatási, egészségügyi, gyermekjóléti) együttműködés megszervezésében kitüntetett szerepe

van a gyermekjóléti szolgálatoknak. Komoly problémát jelent a szolgáltatások színvonalbeli és kapacitásbeli különbözősége, illetve az, hogy ahol a legnagyobb szükség lenne az ellátásokra, ott állnak a legkevesbé rendelkezésre. Rendkívül fontos feladat ezeken a területeken a minőségi ellátás fejlesztése, illetve kiépítése, amellyel a térségekben élők életszínvonala jelentős mértékben javulna.

A gyermekjóléti és gyermekvédelmi ellátórendszer szolgáltatásaira, intézményeire is jellemzők – a kisebb településeken fokozott mértékben – a fenntartási problémák és a szakemberhiány, illetve a leterheltség.

Az intézmény- és szolgáltató rendszert tekintve továbbra is törekedni kell a hiányosságok megszüntetésére, hiszen e nélkül nem férhet hozzá valamennyi településen minden gyermek egyenlő eséllyel a szükségleteinek leginkább megfelelő minőségi ellátáshoz. E településeken a szülők sem kaphatnak megfelelő segítséget gondozási, nevelési, életviteli problémáik megoldásához, ami a szegény családokban élő gyermekek társadalmi esélyeit rendkívüli mértékben rontja. A gyermekek átmeneti gondozását biztosító ellátórendszer egyes elemei (helyettes szülő, gyermekek átmeneti otthona) nem épültek ki országosan, a családok átmeneti otthonainak egy része pedig férőhelyhiánnyal küzd.

A kora gyermekkor rendkívül fontos életszakasz, az ekkor megvalósított befektetések térülnek meg a legnagyobb arányban, és különösen nagy hasznot hoznak a hátrányos helyzetű, köztük a roma gyermekek esetében, kompenzálva, vagy legalább részben kompenzálva az otthoni hátrányokat. Ennek ellenére a roma gyerekek mégis jelentősen kisebb arányban részesülnek koragyermekkori képességfejlesztésben, nevelésben és gondozásban.

A koragyermekkori egészséges fejlődéshez több ágazat (egészségügyi, szociális, oktatási) összehangolt, minden gyermek számára elérhető, jó minőségű szolgáltatások kellenek, amelyekhez határozott kormányzati koordinációra is szükség van.

A gyermekjóléti alapellátások körébe tartozó gyermekek napközbeni ellátásainak nélkülözhetetlen szerepük van a szülők munkába állásában, de ugyanilyen fontos a hátrányos helyzetű gyermekek korai szocializációjában betöltött szerepük is.

A három éven aluliak napközbeni ellátását biztosító bölcsődei kapacitások szűkösek, a korosztály 10,7 százaléka jár bölcsődébe, holott az EU elvárása mintegy 30%. A települések mintegy 9%-án működik bölcsőde, jellemzően városokban, és a nagyrészt szintén bölcsődés korosztályt ellátó, mintegy 948 családi napközi is többnyire nagyobb településeken nyújt szolgáltatást. Azokon a kistépüléseken, ahol a gyermekek száma nem teszi lehetővé önálló bölcsődei csoport létrehozását, lehetőség van az óvodán belül önálló szakmai egységként bölcsőde kialakítására is, vagy ott, ahol kevesebb 3 év alatti gyermek ellátására van szükség az egységes óvoda-bölcsőde létrehozására, amelyből már mintegy 125 települési önkormányzat működtet ilyen típusú ellátást. A családi napköziben fizetendő magas térítési díjat a szegénységben élő családok nem tudják kifizetni, ezért a gyermekek ezt a napközbeni ellátási formát kevésbé, vagy egyáltalán nem tudják igénybe venni.

A halmozottan hátrányos helyzetű, köztük roma kisgyermekek korai képességgondozását szolgálja a kedvező tapasztalatok nyomán az elmúlt években hosszú távon is fenntartható hazai finanszírozási alapokra helyezett Biztos Kezdet program, amely a szülő bevonásával a lehető legkorábbi életkorban biztosít esélyt azoknak a szegénységben élő, 5 év alatti gyermekeknek, akik a család forrásainak szűkössége, illetve hátrányos helyzetű térségben levő lakóhelyük, vagy más szocio-kulturális okok miatt nem jutnak hozzá jó minőségű szolgáltatáshoz.

Következtetések

A gyermekeknek a boldogulásra való esélyeit, lehetőségeit súlyosan csökkenti, ha veszélyeztető körülmények között élnek. A gyermekjóléti, gyermekvédelmi rendszer által ellátott veszélyeztetett, védelembe vett, családjából kiemelt gyermekek száma nem csökken, melyben közrejátszhatnak többek között a család életviteli problémái, a jövedelemhiány, a lakhatás elégtelensége, és amelyeknek gyakori következménye a gyermek iskolai sikertelensége, súlyos magatartási, beilleszkedési problémái, illetve rossz egészségi állapota.

A problémák kezelését nehezítik a gyermekjóléti és szociális ellátórendszer hiányosságai, a szolgáltatások területi egyenetlenségei, az ágazatközi intézményi együttműködések hiánya.

A szegény családban élő gyermekek, illetve a veszélyeztetettnek nyilvánított gyermekek eloszlása erős területi koncentrációt mutat. A társadalmi-gazdasági szempontból rosszabb helyzetű régiókban többszörösen rosszabb a helyzet, mint más régiókban. A leszakadó területekre célzott, a leghátrányosabb helyzetű csoportok számára, a helyi igények figyelembe vételével kidolgozott, a legkorábbi életkortól induló, a szülők bevonásával történő beavatkozásokra van szükség. Kiemelt figyelmet kell fordítani a roma lányok végzettség nélküli iskolaelhagyásának megelőzésére. Szolgáltatáshiányos, magas gyermekszámú kistélepusuléseken integrált közösségi szolgáltatásokat kell biztosítani a gyermekkorú és ifjúsági korosztálynak.

A tartósan rászoruló gyermekek étkeztetése (hétvégi, nyári) további beavatkozásokat igényel.

A koragyermekkori fejlődést segítő – a társadalmi felzárkózás szempontjából kiemelkedő jelentőségű – napközbeni kisgyermekellátások a szegénységben élő, hátrányos helyzetű családok gyermekei számára nehezen érhetőek el.

3.5 Területi hátrányok

A hazai területi folyamatokat a tartós népességcsökkenés mellett az erősödő területi koncentráció jellemzi. Folytatódik a leginkább elmaradott térségek kiürülése, amelyet az etnikai arányok átrendeződése kísér. A legnagyobb fogyást az utóbbi időszakban a felzárkózás politika legfőbb célterületei közé tartozó Észak-Magyarország és Dél-Dunántúl szenvedte el, miközben a legfejlettebb Közép-magyarországi régió népessége nőtt. Az ország legnagyobb részén azonban a természetes fogyást még vándorlási veszteség is növelte. Amint a 2013-as Országos Fejlesztési és Területfejlesztési Konceptió⁴² is megállapítja, ennek természetes következménye az eltérő fejlődési úton haladó térségek közötti különbségek növekedése, markánsabbá válása. Egyre jobban kirajzolódnak, nem kis részben a duális gazdasági szerkezetnek is köszönhetően, a gazdasági-technológiai húzóteriségek, funkcionális alapon szerveződő régiók. A területi különbségek fő törésvonalai a fejlett és a leszakadó térségek, a nagyvárosok és a kistélepusulések között húzódnak, ami mellett fokozottan jelentkezett két sajátos térszerkezeti problémarendszer hatása: Budapest és a vidéki országrész kapcsolata és a roma népesség egyre inkább területi szegregálódáshoz vezető sorsa. Az önkormányzati rendszerrel együtt alakultak a koncentráló területi hátrányok kezelésére szolgáló, a hátrányos helyzetű telepuléseket nevesítő jogszabályok, illetve az ezekhez kapcsolódó támogatási rendszerek. Jelenleg a kedvezményezett térségek besorolásáról szóló 311/2007. (XI.17) Korm. rendelet van

⁴² http://www.nth.gov.hu/orszagos_fejlesztési_es_területfejlesztési_koncepcio_

érvényben, amely kijelöli a 47 leghátrányosabb helyzetű kistérséget (LHH47), ezen belül a 33 komplex programmal segített (LHH33), valamint a 94 hátrányos helyzetű kistérséget.⁴³

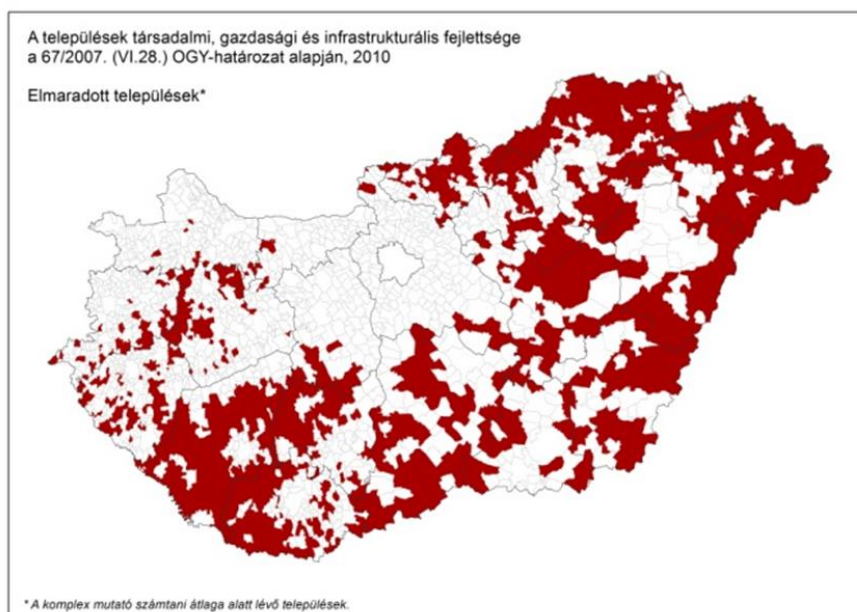
Hazánkban a rendszerváltozást követő két évtized során a területi társadalmi-gazdasági egyenlőtlenségek elmélyültek, így mára a hasonló népességű országok közül Magyarország egyike (az egy lakosra jutó GDP alapján) a legnagyobb területi különbségekkel rendelkező országoknak. A kistérségek kedvezőtlen helyzetének fő okai között említhető gazdasági funkcióvesztésük, a valódi gazdasági, funkcionális központ szerepét ellátó városok hiánya, és rossz elérhetőségük. A perifériális térségek egy része már korábban jelentős hátrányt halmozott fel, határ menti elzártságuk, az őket elkerülő vagy éppen a rendszerváltozáskor bedőlt szocialista iparosítás, a versenyt tartósan nem bíró mezőgazdaság és élelmiszeripar, az elégtelen funkciókkal rendelkező térségi központjaik következtében. Az elmúlt 20 évben pedig többnyire tovább erősödtek ezek a kedvezőtlen tendenciák, (saját erőforrásokra épülő, belülről generált fejlődésre képtelenség, elvándorlás és idősödés, gazdasági funkciók elvesztése, stb.).

Az újonnan leszakadóban levő, de még nem egyértelműen periférikus helyzetű térségek megjelenése Zala, Somogy, Veszprém, Tolna, Baranya és Fejér megyékben a legszembetűnőbb. A perifériális térségek földrajzilag nemcsak hazánk határ menti sávjában találhatók, de belső perifériáink is jól kirajzolódnak (pl. Közép-Tiszavidék, dunántúli belső megyehatárok Somogy-Tolna, Veszprém-Vas, Somogy-Zala területén). Kevésbé markáns, de tetten érhető a megyehatárokon kialakult kedvezőtlenebb helyzetű térségek lassú belső perifériává válása is (pl. Fejér és Tolna, Veszprém és Győr-Moson-Sopron, illetve Komárom-Esztergom megyék közti határ egyes szakaszai). A közismert és évszázadok óta létező kelet-nyugati „lejtő” mellett a Dél-Dunántúl egyre határozottabb leszakadásával kialakult a 2000-es évek elejére a Dunántúlon egy erős észak-dél lejtő is. Napjainkra az ország gazdasági-társadalmi fejlettségét kifejező legtöbb mutató inkább egy fejlett északnyugati és két erősen leszakadó délnyugati és északkeleti térséget rajzol ki, melyeket két, szűkebb környezeténél versenyképesebb tengely (Budapest-Pécs és Budapest-Szeged) és néhány nagyváros (pl. Nyíregyháza, Debrecen, Szolnok) tagol.

Az elmaradott térségekben a külföldi tőke határozottabb bevonására és/vagy a helyi gazdaság fejlesztésére tett kísérletek nem jártak átütő eredménnyel. Lényegi előrelépés csak az infrastruktúra fejlesztések terén valósult meg, például az országos átlag ütemét is felülmúlóan javuló csatornázottság esetében, ám ezek hatása a lemaradás csökkentésében nem érvényesült. Pozitívként könyvelhető el, hogy több gyorsforgalmi út is elérte az országhatárt (elmaradott kistérségeket, külső és belső perifériákat is érintve) ezeken kívül azonban csupán néhány új bekötő és összekötőút épült.

Társadalmi, gazdasági és infrastrukturális szempontból elmaradott települések, 2010

43 Az eddigi, 2005-ös adatokon alapuló területi besorolás felülvizsgálata folyamatban van.

Forrás: KSH

A nagy térszerkezeti törések a településrendszerben is jól érzékelhetők. A gazdasági jelentőségüket, népességmegtartó erejüket elvesztett települések túlnyomó része a falvak, és különösen az aprófalvak közül került ki. Elsősorban a Nyugat- és Dél-Dunántúl, kisebb mértékben a Felső-Tiszavidék és az Északi-középhegység nevezhető aprófalvas településszerkezetűnek. A falvak többségét az idősödés és elvándorlás jellemzi, ami a szociális problémák mellett a települések fennmaradását is veszélyezteti. A nagyobb falvak népességcsökkenése miatt az aprófalvak tábora folyamatosan új tagokkal bővül, 1990-ben még 964 darab 500 lakos alatti településünk volt, míg 2011-ben már 1051, összesen 281 ezer lakossal. Társadalmi problémáikat jelzi, hogy a munkanélküliségi ráta és a szociális segélyezettek aránya is körülbelül kétszeresen haladta meg az ország többi részének átlagát.

Megnehezíti ezekben a térségekben az infrastruktúra fejlesztését, hogy az igen kis lakosságszám miatt sokszor irracionálisan nagyok az egy főre eső költségek (pl. a csatornázás, a hulladékkezelés, a közösségi közlekedés és az útfelújítás terén). Noha a fejlődés kétségtelen, hiszen 1990-ben mindössze 92 lakás volt csatornahálózatba kötve az 500 fő alatti településeken, 2011-ben viszont 46.127, ez is csak 28,4%-os csatornázottságot jelent. A közösségi közlekedési kapcsolatok és az alternatív (pl. mobil-) szolgáltatások fejlesztése a legtöbb esetben elmaradt az intézményi racionalizálástól, hiányzik az e tényezőket együtt kezelő integrált elgondolás. Ennek a hiányosságnak tudható be, hogy az egészségügyi, szociális, oktatási és kulturális (közművelődési) intézmények elérhetősége többnyire tovább romlott, vagy alig javult. 1990-ben és 2000-ben az 500 fő alatti településeken egyaránt összesen 54 háziorvos működött, 2010-ben már 69.⁴⁴

A leszakadást jelzi, hogy amíg Közép-Magyarországon, Közép- és Nyugat-Dunántúlon minden ötvenedik, addig az északkeleti és délnyugati országrészben minden tízedik, egyes

⁴⁴ A helyzet javítására létrehozott un. praxisprogramok során 2013-ig összesen 53-mal nőtt a hátrányos helyzetű kistérségekben praktizáló háziorvosok száma, közülük 38-an tartósan betöltetlen körzeteket látnak el.

településeken minden ötödik lakos rendszeres jövedelempótló juttatásban részesül vagy közfoglalkoztatásban vesz részt. Az alacsony kihasználtság miatt 2003 óta több mint 230 településen szűnt meg az általános iskolai oktatás, ami leginkább Észak-Magyarország, Dél- és Nyugat-Dunántúl aprófalvas térségeit érintette.

Nagyvárosainkban hasonló problémaként jelenik meg a településrész-alapú társadalmi különállás, amely az egyes kerületekbe, városrészekbe gyakran etnikai alapon is elkülönülő, alacsonyabb státusú népesség koncentrációját jelenti. A társadalmi különállás gyakran idézi elő a környezet fizikai leromlását, „slum”-osodását, amely csökkenő színvonalú közszolgáltatásokkal, szelektív elvándorlással párosulva önmagát erősítő tendenciát eredményez.

A területi koncentráció folyamata a társadalmi-gazdasági problémák felerősödését is jelenti. A leghátrányosabb helyzetű vidékeken egyszerre vannak jelen a súlyos munkanélküliségi, szociális és egészségügyi problémák.

A rossz munkaerő-piaci helyzet, a vállalkozások, munkalehetőségek hiánya eredője és következménye is a társadalmi zárványok kialakulásának. A leszakadás helyzeteinek átörökítéséről, az alacsony társadalmi mobilitási esélyekről, a foglalkoztathatóság alapjainak hiányáról tanúskodnak a hátrányos helyzetű területeken élők rossz képzettségi mutatói is.

A bűncselekmények lakosságszámhoz viszonyított aránya a két legelmaradottabb régióban, Észak-Magyarországon és Észak-Alföldön növekszik a legdinamikusabban.

Ezen belül az uzsora-bűncselekmények számának országos területi eloszlása hasonló képet mutat. A vagyon elleni bűncselekmények e típusát egyértelműen a tartós munkanélküliség, illetve az alacsony munka- és társadalmi transzferjövedelmek nyomán kialakuló rendszeres és súlyos megélhetési problémák miatt fellépő igény gerjeszti, és szervezett bűnözői csoportok tartják fenn. Kiszolgáltatott helyzetükben – legális alternatíva nem lévén – az emberek hajlandóak az extrém magas uzsorakamatot is elfogadni. A rendőrség 2011. utolsó negyedétől kezdődően sikeres offenzívát indított az uzsora-bűncselekmény terjedése ellen, megszületett a 2011. évi CXCV. törvény az uzsorával összefüggő egyes törvények módosításáról, mely szigorítja az uzsora bűncselekmény büntethetőségének feltételeit. Mindemellett ezekkel a tevékenységekkel összehangoltan – szükséges legális alternatívát találni az elmaradott térségek szegénységben élő lakosságának kritikus megélhetési biztonságának javítására.

Az LHH47 kistérségek területén a gyerekek/tanulók 27,9%-a halmozottan hátrányos helyzetű, míg az ország más területein összesítve csupán 6,5% az arányuk.

Az LHH33 kistérségekben jellemzően nem versenyképes az oktatás (a továbbtanulók száma rendkívül alacsony), magas a szegény családban élő gyermekek aránya, rossz az egészségügyi helyzet (a várható élettartam az átlagnál 1–2 évvel alacsonyabb a nőknél, 3–4 évvel alacsonyabb a férfiaknál). A kormányzati erőfeszítések (a fentiek mellett a rezsicsökkentés, a devizahitelek megsegítése) hatásai a lakosság legnehezebben kezelhető adósságait tükröző statisztikákban még nem mutatkoznak.

A 33 kistérség között, sőt az egyes kistérségeken belül is jelentős fejlettségi, valamint strukturális különbségek vannak. A fejlesztések szempontjából figyelembe veendő szempont az LHH33 kistérségek és a 240/2006. (XI. 30.) Korm. rendelettel megállapított leghátrányosabb helyzetű települések kettőssége. Jellemző, hogy a súlyos szociális hátránnyal jellemezhető települések bő 40%-a az LHH33 kistérség határain kívül helyezkedik el, és sok helyütt az LHH33 kistérségekkel egybefüggő területeket alkot.

A KSH mutatók alapján meghatározott leghátrányosabb helyzetű kistérségek több, egymást erősítő társadalmi-gazdasági problémával küzdenek, melyeket gyakran a területi elszigeteltség, a periférikus elhelyezkedés tovább súlyosbít.

Az ország egyes részein kialakultak olyan településkörök, amelyeken a hátrányok olyan mértékben halmozódtak fel, hogy a helyi lakosság önerő, szaktudás, információ hiányában nem képes bekapcsolódni a fejlesztési folyamatokba. Ezeken a területeken külső szereplőknek és magának az államnak is meg kell jelennie intézmény-fejlesztői szerepkörben.

Az elmaradott térségek felzárkózása szorosan kapcsolódik az Európa 2020 Stratégiának a foglalkoztatás javítását, valamint a szegénység elleni küzdelmet szolgáló célkitűzéseire. Az Országos Fejlesztési és Területfejlesztési Konceptióban is jelentős hangsúlyt kap az elmaradott térségek fejlesztése.

Következtetések

A társadalmi-gazdasági problémák területi koncentrálódásának kezeléséhez szakterületeken átívelő, átfogó megközelítésű programokra van szükség. A helyi szükségletekhez jobban igazodó, és a helyi társadalmat aktívabban bevonó célzott és komplex felzárkózási programok szükségesek egyrészt a leszakadó félben lévő, illetve tartósan rászoruló településeken, valamint az LHH program tapasztalatai alapján és megújításával a leghátrányosabb helyzetű kistérségekben.

3.6 Az oktatáshoz való hozzáférés

A köznevelési rendszer számos olyan – különösen a leszakadó rétegeket, köztük a romákat sújtó – problémával küzd, amelyek megoldása csak további hosszú távú fejlesztéssel orvosolható. A hatékony fellépést a méltányosság alapelveinek tiszteletben tartásán kívül az a tény is sürgeti, hogy a romák az iskoláskorú népesség, ezáltal a jövő munkavállalóinak jelentős és egyre növekedő csoportját képviselik. Az iskolai végzettség szintje és a társadalmi integráció mértéke között – számos vizsgálat egybehangzó tapasztalatai nyomán – egyértelmű a szoros összefüggés.

Amint azt a Köznevelési stratégia is hangsúlyozza Az OECD megállapításai nyomán, egyértelmű, hogy a magasabb képzettségi szint elősegítette a munkanélküliség elkerülését és a munkában maradást a válság idején is.

A különböző összehasonlító felmérések (IEA, PISA) rámutattak, hogy a tanulói teljesítményeket vizsgálva jelentősek az iskolák és osztályok közötti különbségek. A szelekciós folyamatok pedig elsősorban a tanulók szociális háttere alapján mennek végbe. A vizsgálatok bizonyítják, hogy a tanulók közötti válogatás jelentősen csökkentheti az iskolarendszerek hatékonyságát.⁴⁵

Az IEA vizsgálatok tanulsága szerint az iskolák közötti különbségek Magyarországon már az iskolázás kezdetekor kimutathatóak függetlenül a vizsgált tudásterülettől. Ennek egyik oka, hogy az első szelekció az iskolába lépéskor történik. A negyedik és hatodik évfolyam utáni kisebb átrendeződéseket követően az általános iskola után, a középfokú oktatásba történő belépéskor megy végbe a tanulók második jelentősebb szelekciója. Ez az egyes műveltségterületeken az

⁴⁵ Csapó Benő, Molnár Gyöngyvér, Kinyó László: A magyar oktatási rendszer szelektivitása a nemzetközi összehasonlító vizsgálatok eredményeinek tükrében. Iskolakultúra 2009/3-4.

átlagteljesítmények közötti különbségek eltérő mértékű növekedésében mutatkozik meg. Az IEA és PISA-vizsgálatok eredményi alapján megállapítható, hogy a tantervi ismeretekhez és iskolai szituációkhoz kevésbé köthető készségekben nagyobb iskolák közötti különbségek tapasztalhatók, mint a tantárgyi ismeretek esetében. Az eredmények azt is mutatják, hogy a szelekció iskolán belül (osztályba soroláskor) még jelentősebb, mint az iskolák között, ami azt sugallja, hogy a szelekcióban a tanulók közötti tudatos válogatás játszik a legnagyobb szerepet.⁴⁶

Ezzel erősen összefüggő és jelentős probléma a minőségi oktatásból való kirekesztődés, a jobb társadalmi státuszú tanulók iskolai elvándorlása és a területi elkülönülés okoz. Az olyan iskolákban illetve osztályokban, ahol az ilyen folyamatok eredményeként elkülönülnek a tartósan rászoruló és roma tanulók, rosszabb az oktatás színvonala: alacsonyabb a szaktanárok által megtartott órák száma (70%-ban még mindig nem teljes a szakos ellátottság)⁴⁷ az érintett intézmények gyengébben felszereltek más helyi iskoláknál és osztályoknál. Mindezek következtében erősödnek a meglévő társadalmi különbségek.

A köznevelés minőségi különbségeinek korábban kialakult problémáit illetően jelentős változásokat hozhat az iskolák állami fenntartásba vétele. Az elkülönülés csökkentésére irányuló erőfeszítések, szabályozási környezet és feltételrendszer megfelelően átgondolt programokkal alapja lehet egy egységesen magas színvonalú alapfokú oktatási rendszer fokozatos kiépítésének.

A társadalmi felzárkózás szempontjából alapvető probléma, hogy a pedagógusokat az alap, illetve továbbképzések során nem készítik fel a hátrányos helyzetű, vagy eltérő szocio-kulturális háttérrel rendelkező gyermekek oktatására, nevelésére, valamint a szülőkkel történő együttműködésre. A pedagógusképzés nem következetesen és nem gyakorlatorientált módon kezeli a hátrányos helyzetű tanulók esélyteremtésének kérdését. Számos gyakorlatorientált továbbképzési anyag és segédeszköz áll rendelkezésre a témában, sok pedagógus mégsem jut hozzá ezekhez. Amint a Köznevelési stratégia is rámutat, a 2011 decemberében megjelent köznevelési törvény, valamint annak koncepciója mentén 2012-ben keletkezett új tartalmi szabályozók (Nemzeti alaptanterv, kerettantervek) szükségessé teszik a korábban kifejlesztett pedagógus-továbbképzési tartalmak felülvizsgálatát, azok illesztését az új jogszabályok és tartalmi szabályozók által támasztott követelményekhez – ennek keretében javasolt a rendelkezésre szükséges álló a társadalmi felzárkózáshoz kapcsolódó gyakorlatközpontú, eredményeket felmutató jó gyakorlatokon alapuló képzési tartalmakra történő támaszkodás.

A minőségi oktatáshoz történő hozzáférés problémája a halmozottan hátrányos helyzetű tanulókat érinti, azon belül is még erőteljesebben a roma tanulókat. Ennek az egyik oka az, hogy a roma gyerekek csoportja erősen felülreprezentált a halmozottan hátrányos helyzetűek között. Becslések szerint⁴⁸ a halmozottan hátrányos helyzetű gyerekek nagyjából fele roma és a roma tanulók majdnem kétharmada halmozottan hátrányos helyzetű.

A roma népesség iskolai felzárkózása még a rendszerváltást megelőző években megrekedt. A kilencvenes évek előtti évtizedekben a romák ugyan jelentősen felzárkóztak az országos

46 Csapó Benő, Molnár Gyöngyvér, Kinyó László: A magyar oktatási rendszer szelektivitása a nemzetközi összehasonlító vizsgálatok eredményeinek tükrében. Iskolakultúra 2009/3-4.

47 Havas Gábor-Zolnay János (2010): Az Integrációs Oktatáspolitikai Hatásvizsgálata. Kutatási beszámoló.

48 Kertesi, G. – Kézdi G (2010): Iskolázatlan szülők gyermekei és a roma fiatalok a középiskolában. Beszámoló az Educatio Életpálya-felvételének 2006 és 2009. közötti hullámaiból

átlaghoz az általános iskola elvégzése tekintetében, és a szakmunkás végzettségűek aránya is növekedésnek indult, az érettségit adó középiskolában mindvégig elhanyagolható maradt az arányuk, és így a felsőoktatásban való részvételük is. Bár felzárkózásuk az általános iskolában tovább folytatódott, a gimnáziumban történő továbbtanulásuk 10% alatt maradt. A 2006 és 2009 évi Életpálya felmérés⁴⁹ tanulsága szerint a roma fiatalok fele szakiskolában tanul tovább szemben a 20%-os országos átlaggal. Az országos kompetenciovizsgálaton alapuló kutatás szerint a roma fiatalok szinte minden teszteredmény-szinten magasabb arányban tanulnak tovább szakiskolában, mint nem roma társaik (akik annál kevésbé jellemzően tanulnak tovább szakiskolában, minél jobb eredményeket érnek el). Az iskolázatlan családokban⁵⁰ felnövő roma fiataloknak csak 33%-a tanul tovább érettségit adó képzésben, az iskolázatlan családokban felnövő nem roma fiataloknak pedig a fele, szemben a 80%-os átlagértékkel. Emellett az igazán jó kompetenciaeredményű roma fiatalok inkább jelentkeznak szakközépiskolába, mint a továbbtanulást nagyobb eséllyel biztosító gimnáziumokba. Körükben sokkal nagyobb arányú a végzettség nélküli iskolaelhagyás is.

2009-es vizsgálatok a roma tanulók arányát az általános iskola 8 évfolyamán önbevallás és külső megítélés alapján nyert adatok mentén 9–11%-ra becsülték.⁵¹ A 8 osztályt elvégzett roma tanulók 92–93%-a tanul tovább, míg ez az arány a nem romák esetében magasabb, mint 99%. A középiskola negyedik évében nappali tagozaton a nyolc osztályt végzett roma népességnek már csak 62%-a tanul, mindössze 40%-ról mondható el, hogy évet sem kellett ismételnie. 2008-as becslések szerint a felsőoktatásban a roma fiatalok 2%-a kezdi meg tanulmányait, s csupán 0,5%-uk szerez diplomát.⁵²

3.6.1 Óvodai nevelés

A hátrányos helyzetű gyermekek óvodába járását vizsgáló felmérések rámutatnak, hogy férőhelyhiány esetén elsősorban az ötödik életévüket betöltött gyermekeket, valamint azokat veszik fel, akiknek mindkét szülője dolgozik. Az alacsony iskolázottságú, munkanélküli vagy rokkantnyugdíjas szülők gyermekei esetében a legnagyobb a valószínűsége annak, hogy nem jutnak be az óvodába. A roma kisgyermekek között lényegesen nagyobb arányban vannak olyanok, akik csak 5 évesen kezdenek óvodába járni, szemben a nem roma gyermekekkel, akiknek a többsége 3 évesen kezdi az óvodát. Ezt a helyzetet hivatott kezelni a Kormány intézkedése, melynek nyomán 2015. szeptember elsejétől 3 éves kortól kötelező az óvoda.

Ehhez kiemelt feladat a megfelelő feltételek megteremtése, tekintettel arra, hogy óvodába a három-ötéves gyermekek közül országosan 88%, a roma gyerekek közül csak 42% jár. Különösen jellemző ez a hátrányos helyzetű településeken, térségekben, ahol helyenként súlyos óvodai férőhelyhiány is akadályozza, hogy a halmozottan hátrányos helyzetű gyermekek három éves koruktól igénybe tudják venni az óvodai nevelést.

49 Kertesi, G. – Kézdi G. (2010): Iskolázatlan szülők gyermekei és a roma fiatalok a középiskolában. Beszámoló az Educatio Életpálya-felvételének 2006 és 2009. közötti hullámaiból.

50 Azok a fiatalok, akiknek a családjában egyik szülő végzettsége sem magasabb 8 osztálynál (Lásd: Kertesi, G. – Kézdi G. (2010): Iskolázatlan szülők gyermekei és a roma fiatalok a középiskolában. Beszámoló az Educatio Életpálya-felvételének 2006 és 2009. közötti hullámaiból.)

51 Kertesi G. – Kézdi G. (2009): A roma fiatalok általános iskolai eredményessége, középiskolai továbbtanulása és középiskolai sikeressége. Zárótanulmány. Az MTA-TKI „A közoktatás teljesítményének mérése-értékelése” programjának ROMA 608. számú produktuma.

52 Nyílt Társadalom Intézet: Comparative Data Seton Education 2008.

2009-ben 926 településen nem működött óvoda. A 25 főnél nagyobb óvodai csoportok aránya Észak-Alföldön (37,6%) és Észak-Magyarországon (34%) lényegesen magasabb, mint a Nyugat-Dunántúlon (24,5%), és településnagyságot tekintve ez az arány markánsan nagyobb a kisebb településeken.

A halmozottan hátrányos helyzetű, köztük roma gyermekek korai, hároméves kortól történő beóvodáztatását – a férőhelyhiány mellett – számos esetben gátolja az is, hogy a szülők nem motiváltak arra, hogy gyermeküket óvodába járassák, mert nincsenek tisztában az óvodai nevelés jelentőségével. Sokszor az anyagiak hiánya (megfelelő ruházat, útiköltség stb.) is komoly problémát jelent. Óvodáztatási támogatást azok a családok kapnak, akik gyermeküket 3, illetve 4 éves korukban beíratják és rendszeresen járatják óvodába. 2009-ben mintegy 23 ezer gyermek részesült óvodáztatási támogatásban. Az anyagi és motivációs okok mellett sajnos az intézményi diszkrimináció is jelentős visszatartó hatással bír. A diszkriminációval szemben jelenleg rendelkezésre álló eszközök nem elégségesek a probléma érdemi kezeléséhez.

3.6.2 Iskolai oktatás-nevelés

Magyarország a korai iskolaelhagyók arányának⁵³ 10%-ra történő csökkentését vállalta 2020-ig. Hazánkban a korai iskolaelhagyók aránya elmarad az Európai Unió átlagától: EU 2012-ben 12,7%, Magyarország 11,5%.

A szociális, kulturális, gazdasági háttér teljesítményre gyakorolt hatása továbbra is jelentős hazánkban.

Az alacsony tanulói teljesítmény és a végzettség nélküli iskolaelhagyás jelensége szoros összefüggést mutat a gyermekek társadalmi helyzetével (minél szegényebb egy gyermek, annál kisebb eséllyel tudja befejezni az iskolai tanulmányait), illetve ezen keresztül a területi jellemzőkkel. Nem működik még eredményesen a korai intervenció és alacsony mértékű körökben a koragyermekkori intézményes neveléshez való hozzáférés alacsony, ami tompítani tudná az iskoláskor kezdetén az egyazon korú gyermekek között tapasztalható 1-2,5 évnyi fejlettségbeli különbséget, így az fennmarad az iskolás kor végéig.

A napközis általános iskolások aránya 2007 óta folyamatosan emelkedett, 2011-ben meghaladta a 46%-ot. Országos szinten az alsó tagozatosok közel négyötöde járt napközibe vagy iskolaotthonos osztályba, de a régiók között jelentősek voltak az eltérések: míg a Dél-Dunántúlon és Közép-Magyarországon a kisiskolások 83%-a, addig Észak-Magyarországon mindössze 68%-a vett részt délutáni foglalkozásokon.⁵⁴ A 3000 főnél kisebb településeken a gyerekek alig több mint fele, míg az 50 ezer főnél nagyobb városokban több mint 90%-a volt napközis. A Kormány intézkedése nyomán 2013 szeptemberétől a gyermekek délután négyig kötelezően – hacsak a szülő nem rendelkezik arról, hogy gyermeke korábban induljon haza – az iskolában töltsék idejüket. Ez az intézkedés széleskörű lehetőséget teremt felzárkózási eszközök, programok működtetésére.

Bár a magántanulói státusz választása tanulói jog, az intézményvezetők – a szülők hiányos ismereteit vagy félelmét kihasználva – egyoldalúan döntenek a magántanulói státusz

⁵³ Azok aránya a 18-24 évesek százalékában, akik legfeljebb alsó középfokú végzettséggel rendelkeznek, és nem tanulnak tovább semmilyen oktatásban, képzésben.

⁵⁴ Statisztikai Tükör, Oktatási adatok, 2011/2012., VI. évfolyam 23. szám 2012. április 13.

kialakításáról, például a diákok „magatartási problémái miatt”, így megfosztva az egyébként is segítségre szoruló tanulót a közoktatásban nyújtott szolgáltatásoktól. Erre részben megoldást jelenthet, hogy a köznevelési törvény szerint a halmozottan hátrányos helyzetű tanuló esetén az iskola igazgatójának döntéséhez be kell szereznie a gyermekjóléti szolgálat véleményét.

Még mindig kiemelt figyelmet szükséges fordítani arra, hogy megalapozatlanul ne kerülhessen sor a tanulók fogyatékosná – sajátos nevelési igényűvé – nyilvánítására. Az elmúlt években megtett intézkedések – az „Utolsó padból” program keretében végzett rendkívüli felülvizsgálatok, a vonatkozó jogszabályok módosítása, ezen belül az enyhén értelmi fogyatékos diagnózis megállapításával kapcsolatos intézkedések – eredményeként csökken az enyhe értelmi fogyatékosok miatt a sajátos nevelési igényű körbe sorolt tanulók száma. A 15/2013. (II. 26.) EMMI rendelet meghatározza az eljárásrendet és a szakértői vélemény elkészítését megalapozó vizsgálat szakmai követelményeit.

3.6.3 A hátrányos és halmozottan hátrányos helyzetű tanulók hátrányainak kompenzálását célzó európai uniós vagy hazai forrásból működő programok

2003-ban került bevezetésre az Integrációs Pedagógiai Rendszer (IPR), amely pedagógiai keretrendszer a halmozottan hátrányos helyzetű gyermekek esélykülönbségének kiegyenlítését hivatott érvényesíteni a hazai pedagógiai gyakorlatban. Az IPR-t alkalmazó intézményeket az Országos Oktatási Integrációs Hálózat támogatta szakmailag. Mára az általános iskolák negyede alkalmazza; óvodák, középiskolák is bekapcsolódtak a módszertani alapú programba, amely összesen kb. 1600 köznevelési intézményt, 300 000 gyermeket (80 000 halmozottan hátrányos helyzetű tanulót és 20 000 halmozottan hátrányos helyzetű gyermeket), és kb. 13 000 pedagógust érint. Az IPR-ről készült hatásvizsgálat azt mutatja, hogy a program általános javulást hozott a résztvevő iskolák diákjainak fejlődésében.

A 2011-ben elvégzett felülvizsgálatot, és a szükséges átalakításokat követően folytattuk a programot.

A program két markáns csomagja:

a) Az esélyteremtést szolgáló intézkedések támogatása

Az esélyteremtést szolgáló intézkedésekre fordítható támogatást a köznevelési intézményfenntartók a képesség-kibontakoztató, az integrációs felkészítést folytató, valamint az óvodai fejlesztő program megvalósításához igényelhetik, a programot megvalósító intézménybe járó halmozottan hátrányos helyzetű gyermekek, tanulók után.

A képesség-kibontakoztató, integrációs felkészítés egy, az együttnevelést, az intézményfejlesztést, a pedagógiai megújulást, a halmozottan hátrányos helyzetű tanulók egyénre szabott tanulásának támogatását, az iskola társadalmi környezetével való együttműködést és a szülőkkel való kapcsolattartást előtérbe helyező oktatás-szervezési forma.

Az óvodai fejlesztő program a gyermek fejlesztésével kapcsolatos pedagógiai feladatokat, a szociális hátrányok enyhítését segítő pedagógiai tevékenységet, a szociális és egészségügyi ellátórendszerrel történő együttműködést, a szülőkkel való kapcsolattartást támogatja.

b) integrációs rendszerben részt vevő intézményekben dolgozó pedagógusok anyagi támogatása, mely 2013. augusztus 31-ig volt igényelhető

Az integrációs rendszerben részt vevő intézményekben dolgozó pedagógusok anyagi támogatását a fenntartók – az általuk fenntartott óvodákban foglalkoztatott – azon

közalkalmazottak után igényelhetnék, akik a halmozottan hátrányos helyzetű gyermekek óvodai nevelésében, részt vettek.

Az **Útravaló Ösztöndíjprogram** 2005-ben indult, átfogó célja a hátrányos helyzetű tanulók esélyteremtésének elősegítése, a fiatalok továbbtanulásának, szakma-, érettségi- és diplomaszerzési esélyeinek javítása, valamint a természettudományos érdeklődésű tanulók tehetséggondozása. 2011-től az Útravaló Ösztöndíjprogramot összevonták a Magyarországi Cigányokért Közalapítvány (MACIKA) által finanszírozott 2000 óta működő ösztöndíjprogramokkal. Ekkortól a megújult ösztöndíjprogram esélyteremtő alprogramjai (Út a középiskolába, Út az érettségihez, Út a szakmához, 2012-től Út a felsőoktatásba) anyagi és mentori támogatást nyújtanak a résztvevők számára. Az Útravaló anyagi és mentori rendszerén keresztül segítséget ad 7. és 8. osztályos általános iskolai és középiskolai tanulók számára az általános iskola 7. évfolyamától egészen a felsőoktatás első évéig. 2012-től indult a hátrányos helyzetű hallgatók felsőoktatási tanulmányainak megkezdését támogató Út a felsőoktatásba ösztöndíj- és önköltség-támogatási alprogram. 2013-ban felsőbbéves hallgatók támogatására is lehetőség nyílt.

Az alprogramokban folyamatosan 15-20 ezer tanuló és közel 11000 mentor-pedagógus vett részt. 2013 szeptemberétől az ösztöndíjak összege megemelkedett és teljesítményfüggővé vált, így a programban mintegy 14 ezer tanuló és 8000 mentor vesz részt.

Az **Arany János Tehetséggondozó Program** célja, hogy nagyobb arányban tanulhassanak eredményesen nappali tagozatos, érettségit adó középiskolában a legszegényebb, legképzetlenebb szülők gyermekei. A kiválasztott tanulók egy előkészítő év keretében pótolják különböző hiányosságaikat, hogy így megfelelő alapokkal folytathassák középiskolai tanulmányaikat olyan középiskolákban (és kollégiumokban), amelyek a felsőfokú továbbtanulásra való felkészítésben a legeredményesebbek között vannak. A program 2000-ben indult, a bevontak száma a 2011/2012-es tanévre 3000 tanulóra, 23 intézménypárra (középiskola és kollégium) nőtt.

2004-ben alprogramként jelent meg az **Arany János Kollégiumi Program** (AJKP), mely a halmozottan hátrányos helyzetű tanulók képzettségi szintjének javítását a kollégiumok által alkalmazható eszközrendszer segítségével igyekszik elérni. Jelenleg 11 kollégiumban és az azokkal szorosan együttműködő (a 9. évfolyamhoz kapcsolódó előkészítő évet vállaló) érettségit adó középiskolákban működik. A tanulók az előkészítő év után csak a kollégiumi csoportban maradnak együtt, a különböző középiskolákban integráltan folytatják tanulmányaikat. 2012 szeptemberében majdnem 900 tanuló kezdte meg az évet az 5 évfolyamon az AJKP keretein belül. 2007-ben indult az Arany János Kollégiumi-Szakiskolai Programja (AJKSZP), ebben 2012-ben 605 diákvett részt. A bevont intézmények (7 kollégium és 13 szakiskola) vállalják, hogy a belépő évfolyamok esetében a tanulók legalább 85%-át versenyképes szakmához juttatják. Mindhárom Arany János program jogszabályokban rögzített követelmények szerint, pedagógiai többlettel és szociális jellegű támogatással is segíti a tanulókat.

Az ún. **tanoda programok** – a hátrányos helyzetű gyermekek oktatásának-nevelésének nem formális tanulási színterei – standardizált modell alapján uniós forrásból támogatott fejlesztésekként jöttek létre. Fő célja a halmozottan hátrányos helyzetű, roma, valamint a gyermekvédelmi gondoskodás alatt álló és a migráns tanulók felzárkózási esélyeinek növelése, az oktatási esélykülönbségek és a végzettség nélküli iskolaelhagyás csökkentése. A tanoda a tanulók és szüleik által saját elhatározásból választott, tanulást segítő és menedzselő, a résztvevők személyes oktatási igényeihez alkalmazkodó forma, mely növeli a formális iskolai keretekbe történő integrálódás esélyét. Az Megoldandó feladat a tanodák fenntarthatóságának rendezése, a párhuzamos intézményfejlesztési és finanszírozási formák racionalizálásának igénye.

A köznevelési intézmények esélyteremtés-elvű fejlesztésére a 2007-2014-es tervezési időszakban is több konstrukció irányult. Ez a tevékenységet a következő tervezési időszakban is folytatni szükséges.

A 2005 óta működő **Felsőoktatási Mentorprogram** célja, hogy kortárs mentorok segítségével felkészítse a hátrányos és halmozottan hátrányos helyzetű első éves hallgatókat a segítség nélküli egyetemi életre. A 2010/2011-es tanévben 180 mentor támogatott 1057 hallgatót.

Fontos megemlíteni a nem állami és uniós forrásokból (köztük Roma Oktatási Alap) működő Romaversitas Alapítvány tevékenységét, mely 1996-os megalakulása óta körülbelül 200 roma hallgatót segített tanulmányai befejezéséhez. Az elmúlt évek során a program diplomázási aránya több mint 80%. A Roma Oktatási Alapból az elmúlt öt évben Magyarországon közel 700 fiatal részesült ösztöndíjban.

A Regionális vagy Nemzetiségi Nyelvek Európai Kartájának a hazai romák által beszélt romani és beás nyelvekre történő kiterjesztését a 2008. évi XLIII. törvény hirdette ki. Ezzel összefüggésben megállapítható, hogy az oktatás területén tett vállalások összhangban vannak a nemzeti és etnikai nemzetiségi neveléssel, oktatással kapcsolatos jogszabályi előírásokkal. A cigány kisebbség óvodai illetve iskolai nevelésének, oktatásának formáit, tartalmi kereteit a Nemzeti, etnikai kisebbség óvodai nevelésének irányelvéről és a Nemzeti, etnikai kisebbség iskolai oktatásának irányelvéről szóló rendeletek szabályozzák. Az óvodai nevelés célja, hogy oly módon készítse fel a gyermekeket a sikeres iskolai előmenetelre, hogy tudatosan építsen a cigány kultúra és a többségi kultúra közötti különbségekre és hasonlóságokra. Az Országos Roma Önkormányzatnak, illetve a cigány nemzetiségi önkormányzatoknak – a kulturális-oktatási autonómia jegyében – iskola-fenntartási, és -alapítási jogaik vannak, saját iskolákat működtetnek. Az iskolai oktatás-nevelés biztosítja a cigány tanulók számára a cigányság kulturális értékeinek megismerését a cigányság helyzetéről, jogairól, szervezeteiről és intézményeiről szóló ismeretek oktatását. Ez a nevelési illetve oktatási forma számos településen eredményesen működik. Szükséges további garanciák biztosítása, melyek megakadályozzák, hogy a roma nemzetiségi oktatás a kirekesztődés eszközévé váljon.

A roma nemzetiségi nevelésben, oktatásban résztvevő pedagógusok továbbképzésének támogatása évente, pályázat útján történik. A tananyagok, programcsomagok fejlesztésére a TÁMOP-3.4.1. A konstrukció keretein belül nyílt és nyílik lehetőség.

Fontos, hogy a cigányság egy része a magyarországi nemzetiségekhez hasonlóan nemzetiségi intézményekben tanulhasson. A pécsi **Gandhi Közalapítványi Gimnázium és Kollégium** Magyarország és egyben Európa első roma nemzetiségi, érettségit adó intézménye, melyet 1994-ben alapítottak. Nemzetiségi programok keretében a diákoknak lehetőségük van arra, hogy megismerkedjenek mindkét, a magyarországi romák által beszélt nyelvvel: beás és lovári nyelvvel. A cigány népismeret oktatása során megismerkednek a cigány hagyományokkal, kultúrával, tanulnak a romák néptörténetéről, néprajzokról, népművészetükről, cigány szerzők, alkotók műveiről stb.

Következtetések

A roma népesség jelentős iskolai, képzettségi hátrányokkal jellemezhető a többségi társadalomhoz képest. Bár tapasztalható a képzettségi szint emelkedése, ez kevés ahhoz, hogy ennek nyomán csökkenjenek a társadalmi különbségek (időközben a többségi társadalom képzettségi szintje is emelkedik). Fel kell gyorsítani a roma népesség, a sérülékeny társadalmi csoportok iskolai felzárkózását.

A társadalmi, szociális háttérű oktatási hátrányok annál sikeresebben ellensúlyozhatók, minél korábbi életkorban kezdjük meg a felzárkózás támogatását. Az óvodai felzárkózási programoknak kiemelt jelentősége van a későbbi hátrányok kialakulásának megelőzésében. A hátrányos helyzetű térségekben a hiányzó óvodai kapacitásokat meg kell teremteni.

A minőségi oktatási és képzési szolgáltatásokhoz való hozzáférés jelentős területi és társadalmi egyenlőtlenségekkel jellemezhető.

Az oktatási intézmények között jelentős minőségi különbségek vannak. A különbségek kiegyenlítésével növelhető a teljes köznevelési rendszer hatékonysága, segíthető elő a minőségi szolgáltatáshoz való hozzáférés. Épp ott lenne a legnagyobb szükség a legjobb minőségű – a társadalmi hátrányokat érdemben ellensúlyozni képes – szolgáltatásokra, ahol jelenleg a legtöbb hiányosság tapasztalható.

Az oktatás szintjein felfelé haladva egyre kevesebb halmozottan hátrányos helyzetű s még kevesebb roma tanuló vesz részt a képzésekben. A végzettség nélküli iskolaelhagyás fokozottan érinti e népeiséget, de ezen belül is különösen súlyos hátrányaik vannak a roma lányoknak.

3.7 A munkavállaláshoz való hozzáférés

A magyar munkaerő-piaci helyzet korábban legfontosabb jellemzőjének a munkaerő-piacrésztétel bizonyult, ami a kirívóan alacsony foglalkoztatási szintnek, valamint az átlagosnál valamelyest magasabb munkanélküliségnek volt az eredője. A kormányváltás körüli években az EU27 átlagot kissé meghaladó mértékben csökkent a foglalkoztatás, míg a munkanélküliség tekintetében az átlagnál erőteljesebb romlás volt tapasztalható. Ezzel együtt a magyar munkaerőpiac a válság munkaerő-piaci hatásai, illetve a főbb mutatók romlása tekintetében az unió középmezőnyében helyezkedett el.

A Kormány egyik legfontosabb vállalása a jelenlegi munkahelyek megőrzése és az újak létrehozása. Ezen belül szintén javult a fiatal korosztály, a 15-24 évesek foglalkoztatottsága. A különböző előrejelzések is egyértelműen azt mutatják, hogy hazánkban a foglalkoztatás további bővülése várható az elkövetkező években is. 2010 augusztusa óta folyamatosan nő a foglalkoztatás, és enyhül vagy stagnál a munkanélküliség. A négymilliót megközelítő foglalkoztatotti létszám azt mutatja, hogy az európai uniós tendenciákkal ellentétben a magyar gazdaság- és foglalkoztatáspolitikai képes arra, hogy lassan élénkülő gazdasági növekedés mellett is szinten maradjon, sőt nőjön a foglalkoztatás. Ennek érdekében született meg a Munkahelyvédelmi Akcióterv, s további bizakodásra adnak okot a foglalkoztatást ösztönző programok, például az 55 évnél idősebb munkanélküli nők foglalkoztatását segítő, valamint a gyed-extra.

A szegénység kialakulása és fennmaradása – egyéb iskolázottsági és szociológiai tényezők mellett – elsősorban a foglalkoztatottság hiányára vezethető vissza. Ez a megállapítás ugyanakkor fordítva is igazolható: a hátrányos helyzetűek munkaerő-piaci belépésének esélye erősen korlátozott. A magyar munkaerőpiacot jellemző alacsony foglalkoztatási ráta elsősorban az alacsony iskolai végzettséggel rendelkező népesség magas inaktivitására vezethető vissza, amely mindkét nemnél és a munkaerőpiacon egyébként legaktívabbnak számító középkorostállynál is megfigyelhető. A kilencvenes évek elején a nagyvállalati szektorból kiszorult, alacsony képzettségű munkavállalók munkaerő-piaci helyzete nem vált megoldottá. A társadalmi felzárkózást segítő foglalkoztatási, szociális és oktatási/képzési beavatkozások célcsoportjait elsősorban az alacsony iskolai végzettséggel rendelkezők alkotják.

A foglalkoztatás szempontjából hátrányos helyzetűek közé sorolhatók továbbá az idősebb, nyugdíj előtt álló korosztályok, a gyermekvállalást követően a munkaerőpiacra visszatérő nők,

valamint a megváltozott munkaképességű és fogyatékos emberek. Alacsony továbbá a 15–24 éves korosztály munkaerő-piaci részvétele is. A fiatalok távolmaradását főként az oktatási, képzési idő meghosszabbodása indokolja, ugyanakkor jelentősen megnőtt az iskola befejezése utáni munkahelykeresés ideje is, a tanulás melletti rendszeres munkavégzés pedig továbbra sem tekinthető tipikusnak.

Jelentősek a foglalkoztatás területi egyenlőtlenségei. A foglalkoztatási ráta a Közép-magyarországi régióban a legnagyobb, második és harmadik helyen a Nyugat-dunántúli régió, illetve a Közép-dunántúli régió található. A legrosszabb foglalkoztatási helyzettel Észak-Alföld és Észak-Magyarország rendelkezik.

A fent felsorolt problémák különösen erőteljesen, kumulálva jelentkeznek a munkaerő-piaci szempontból leghátrányosabb helyzetű roma népesség esetében. A rendszerváltást követő gazdasági átalakulás különösen súlyosan érintette azokat az ágazatokat, amelyek nagy arányban foglalkoztattak romákat, így ők tömegesen veszítették el állásukat (egyes becslések szerint az 1990-es évek elején romák által betöltött munkahelyek 55%-a szűnt meg, szemben az összes munkahely 33 százalékával). Többségük később sem tudott visszatérni a munkaerőpiacra, foglalkoztatásuk problémája tartóssá vált, a nehézségek pedig tovább öröklődtek. A szakterületi politikák nem voltak képesek kivezető utakat mutatni a kialakult csapdahelyzetekből.

A roma népesség foglalkoztatási szintje kevesebb, mint fele, munkanélküliségi rátájuk három-ötszöröse a nem roma lakosságénak. A 2013-as nagymintás roma kutatás⁵⁵ a 20 és 64 év közötti⁵⁶ országos népesség és roma népesség gazdasági aktivitását vetette össze. Ennek nyomán illusztrálhatók a nagy eltérések a roma népesség és az országos népesség gazdasági aktivitása között. Közel kétszer akkora a foglalkoztatottak aránya az egész országban, mint a roma népesség esetében. A nők körében különösen nagy a roma és az országos foglalkoztatottság közötti különbség. Az össznépességben a nők foglalkoztatottságának az aránya a roma nőkéhez képest 2,6-szor nagyobb. Valamint a roma nőket saját közösségükön belül is hátrány éri, fele akkora az esélyük a foglalkoztatottságra, mint a roma férfiaknak.

Még nagyobb az eltérés a két populáció között, ha a munkanélküliséget vizsgáljuk. A roma népesség tagjainak háromszor nagyobb esélyük van arra, hogy munkanélküliek legyenek, mint általában az országos népességnek. A nők körében figyelhető meg a legnagyobb különbség munkanélküliség tekintetében is. Egy roma nőnek 3,4-szer akkora esélye van a munkanélküli státuszra, mint az országban a hasonló neműeknek.

Az inaktivitási ráta is magasabb a romák körében. Ez a különbség azonban csak a nőknél jelentkezik. Az inaktivitásban megfigyelhető különbségnek az az oka, hogy a roma népességet magasabb gyerekszám jellemzi. Az eltartottak aránya körülbelül megegyezik a roma és a nem roma népesség esetében.

55 Zárótanulmány a szegénység, társadalmi kirekesztés és csoport szükségletek vizsgálatát támogató tevékenység: célzott kutatás - Roma kutatás az NCSSZI-TÁMOP 5.4.1-12 kiemelt projekthez. 2013.szeptember Kézirat, 29-30. o.

56 A munkaképes kort 15 és 64 év közötti életkorra értjük (OECD definíció). Azonban a 2013-as cigánykutatás csak 18 év felettieket tartalmaz. A népszámlálás adatainál pedig a 18 éves kor nem, de a 20 éves kor határolópont a korcsoport bontásban. A két adatbázist tehát úgy tudjuk összehasonlítani, ha csak a 20 év felettieket vizsgáljuk.

Az adatok forrása: TÁMOP 5.4.1. – Roma kutatás

Az Európai Unió Alapjogi Ügynökségének etnikai megkülönböztetést vizsgáló kutatása alapján a magyarországi romákat érinti leginkább a munkaerő-piaci diszkrimináció az Unióban. Az elmúlt 5 évben 68, az utóbbi 12 hónapban 47%-uk érezte úgy, hogy munkakeresés közben negatív diszkriminációnak volt kitéve. A roma népességet sújtó problémák hosszú évek óta megoldatlanok; iskolázottsági, foglalkoztatottsági elmaradásuk pedig évtizedekre konzerválódott.

A munkaerő-piaci helyzetet illetően biztató fejlemény lehetne, hogy a roma népesség iskolai végzettségének javulását figyelhetjük meg, azonban ez a növekedés elmarad az egész országban megfigyelhető oktatási expanziótól. Az elmúlt kilenc⁵⁷ évben például az össznépesség esetében 6 százalékponttal nőtt a felsőfokú végzettségűek aránya. Ehhez képest a roma népességen belül csak 0,6% az, akinek az apja nem rendelkezett felsőfokú végzettséggel, de már befejezett valamilyen felsőfokú intézményi képzést. Ennek következtében a roma és a nem roma népesség közötti oktatási szakadék tovább nőtt. A roma népesség iskolázottságában a legjelentősebb javulás a legfeljebb 8 általános iskola és a szakmunkás képzés terén figyelhető meg. Azonban a jelenlegi foglalkoztatottsági trendek alapján pont ez a két iskolai végzettség értéktelenedik el.

A roma népesség és a hátrányos helyzetű területek lakossága, mely túlnyomórészt falusias környezetben él, a rendszerváltozást követően nem vehetett részt a mezőgazdaságban végezhető, nagy volumenű élőmunkát igénylő foglalkoztatásban, mert a mezőgazdaságban eddig a gépesített nagyüzemi termelésre helyeződött a hangsúly. Az ország kiváló mezőgazdasági adottságai ellenére eddig nem volt kitűzött cél a falusi lakosság részére az élelmiszer-önellátás, a helyi termelés és a helyi fogyasztás összekapcsolása (pl. a közétkeztetésben). Emiatt komoly élőmunka-igényes foglalkoztatási lehetőségtől esett el a

⁵⁷ A 2003-as és 2012-es KSH által készített Munkaerő-felmérés alapján

lakosság, miközben ez még a hátrányos helyzetű falusi környezetben is munkát biztosíthatott volna.

Az alacsony foglalkoztatottság problémájára elemi megoldást kínálnak a közmunka programok, ugyanakkor ezek mellett továbbra is szükségesek a hosszú távú megoldások. A foglalkoztatási szint tartós javítását a foglalkoztatási programok önállóan nem képesek biztosítani: új, versenypiaci, fenntartható munkahelyekre van szükség, ehhez pedig „csak és kizárólag a vállalkozókon keresztül vezet az út”.⁵⁸ A kormányzat elsődleges gazdaságpolitikai prioritása, hogy tíz év alatt egymillió új és adózó munkahely jöjjön létre Magyarországon, ez pedig csak a hazai gazdaság- és foglalkoztatáspolitikai, valamint hosszabb távon az oktatási, képzési, szociális, pénzügyi támogatási és egészségügyi politikák összehangolt, hatékony és célzott működtetésével lehet elérni.

3.7.1 Közfoglalkoztatás: Start-munkaprogram

A közfoglalkoztatás 2011. január 1. napjától bevezetésre került megújult rendszere jelentős helyet foglal el a hazai foglalkoztatáspolitikában. Szorosan összefügg más, a munkaerő-piaci folyamatokat jelentősen befolyásoló szakpolitikákkal. Megszűnt a korábbi, háromszintű, közmunkából, közhasznú- és közcélú foglalkoztatásból álló rendszer, és helyébe a szociális feszültségek enyhítésére az egységesen szabályozott közfoglalkoztatás lépett. A közfoglalkoztatás szervezésének feladata a 2011. év második felétől a Nemzetgazdasági Minisztériumtól a Belügyminisztérium feladatkörébe került át.

2011. szeptember 1. napján hatályba lépett a közfoglalkoztatásról és a közfoglalkoztatáshoz kapcsolódó, valamint egyéb törvények módosításáról szóló 2011. évi CVI. törvény (Kftv.), amely létrehozta a közfoglalkoztatás új rendszerét. 2011. év szeptembertől már megkezdődtek az új közfoglalkoztatási programok, s 2012. január 1-jével elindult a közfoglalkoztatás új, teljes rendszere.

- A Kormány programjában jelezte, hogy elsődleges cél a foglalkoztatás bővítése, a munkahely-teremtés.
- Fontos, hogy a munkaképes, dolgozni akaró személyek munkát kapjanak, így biztosítsák saját maguk és családjuk megélhetését.

Célok:

- Foglalkoztatás bővítése, munkahelyteremtés.
- A Start-munka folytatása, amely segít a tartósan munkanélküliek, szakképzettség nélküliek és megváltozott munkaképességűek számára visszatérni a munka világába. Együttműködés az Országos Roma Önkormányzattal.
- A Start-munka közmunkaprogram csak az első lépés. Cél, hogy a közmunkába bevontak a később a versenyszférába tudjanak elhelyezkedni.
- Segély helyett munkából éljenek az emberek. Munkára való ösztönzés — szocializációs funkció.

Eszközök:

⁵⁸ Új Széchenyi Terv. A talpra állás, megújulás és felemelkedés fejlesztéspolitikai programja. 2011. január. 19. o.

- A közmunka nem cél, hanem eszköz a foglalkoztatás bővítésére.
- A Start-munka keretében hasznos, értékteremtő munkavégzés történik, ami a köz érdeke is.
- Egyik területe a mezőgazdaság: növénytermesztés és állattenyésztés. Saját szükségletek megtermelése mellett támogatja a helyi közétkeztetést.
- Építőipar területe: az egyik legszélesebb befogadó szektor.
- A Start-munka nem gátolja az egyéni álláskeresést, nem von el munkaerőt a vállalkozások elől.
- A segély visszaszorítása érdekében, illetve a munkára ösztönzés miatt a közmunkáért járó bér magasabb (bruttó 75.500 forint, nettó 49.453 forint), mint a szociális juttatás.
- A közfoglalkoztatási bér ugyanakkor, hogy támogassa a versenyszférába való visszatérést, alacsonyabb, mint a mindenkor minimálbér.
- Képzés és oktatás is megvalósul a Start-munkaprogram alatt, ami szintén a későbbi elhelyezkedést könnyíti meg.
- A foglalkoztatási elemek, szolgáltatások és a pénzbeli támogatások együttesen segítik a tartósan munkanélküliek foglalkoztathatóságának erősítését.

3.7.2 Szak- és felnőttképzés

A szakképzés rendszerében fennálló – az intézmény-fenntartási rendszerben gyökerező – strukturális problémák kiküszöbölésére jöttek létre uniós forrásokból a Térségi Integrált Szakképző Központok (TISZK-ek). A cél az volt, hogy a költségvetési forrásokkal hatékonyabban gazdálkodó, – tartalmi és módszertani fejlesztések segítségével – a gazdaság igényeihez igazodó, diverzifikált képzési struktúrával rendelkező, a munkaerő-piaci keresletre rugalmasan reagálni képes szakképző intézményrendszer alakuljon ki, amely tényleges választási lehetőséget kínál a tanulók számára. A TISZK-ekkel szemben elvárásként fogalmazódott meg a magas lemorzsolódási arányok csökkentése, a munkaerő-piaci (re)integráció, valamint a pályaaorientáció elősegítése és a nyomon követés is. E célok megvalósítása és a hatékony, átlátható és irányítható intézményrendszer kialakítása érdekében a szakképzés szabályozásának módosításra van szükség.

Hazánk felnőtt lakosságának mindössze 9%-a vesz részt oktatásban/képzésben. Ezzel Magyarország utolsó az unió tagállamai között, ahol a képzésben résztvevők aránya átlagosan 36%-os. A felnőttkori tanulást súlyos aránytalanságok jellemzik. Akiknek a legnagyobb szükségük lenne a tanulásra, azok nem vesznek részt benne: az alacsony iskolai végzettségűek, az idősebbek és a kistelepeken élők részvétele messze elmarad a szükségéstől.

Komoly probléma, hogy a 15 év feletti lakosság 44,5%-a még mindig digitálisan írástudatlan.⁵⁹ Különösen nagy a lemaradás – az idősek mellett – a munkanélküliek, a hátrányos helyzetűek, a kistelepeken élők és alacsony végzettségűek körében, akiket szinte csak a felnőttképzés keretében lehet megszólítani.

A segítő szolgáltatások mellett ösztönzi a célcsoport képzési programba való bevonását és anyagi okokból történő lemorzsolódásának megelőzését az egyenlő bánásmódról és az esélyegyenlőség előmozdításáról szóló 2003. évi CXXV. törvény (Ebkty.) módosítása. Ezzel lehetővé vált ún. megélhetési támogatás nyújtása, a társadalmi felzárkózást szolgáló uniós társfinanszírozású programok keretében biztosított képzések időtartalma alatt.

⁵⁹ Bell Research: Magyar Infokommunikációs Jelentés, 2012.

Az információs társadalom nyújtotta előnyökből való kimaradás tovább mélyíti a társadalmi egyenlőtlenségeket. Ezért az IKT eszközök és az ezek segítségével megvalósuló e-befogadás segítheti az elmozdulást a gazdasági és a társadalmi életben, hozzájárulhat a földrajzi, társadalmi differenciák csökkentéséhez, a kompetenciák fejlesztéséhez, a munkakereséshez, a társadalom több szempontból is aktív, kereső tagjává váláshoz. Ezért a felnőttképzés prioritásai között kiemelt helyet kell kapnia a digitális írástudás fejlesztésének.

Következtetések

A magyar munkaerő-piaci helyzet legfontosabb jellemzője a tartósan alacsony munkaerő-piaci részvétel, ami a kirívóan alacsony foglalkoztatási szintnek, valamint az átlagosnál valamelyest magasabb munkanélküliségnek az eredője.

A hátrányos helyzet kialakulása és fennmaradása – egyéb iskolázottsági és szociológiai tényezők mellett – a foglalkoztatottság hiányára vezethető vissza. Ez a megállapítás ugyanakkor fordítva is igazolható: a hátrányos helyzetűek munkaerő-piaci belépésének esélye erősen korlátozott.

Az aktív korú nem foglalkoztatottak, tartós munkanélküliek aktív befogadása: a munkaerő-piaci integrációjukat segítő rendszer, az őket támogató szociális szolgáltatások és pénzügyi támogatások három pillérén, illetve ezek összehangolt, egymást kiegészítő működésén keresztül tud hatékonyan megvalósulni.

A foglalkoztatottság növelése a társadalmi felzárkózás kulcseleme. Az alacsony iskolai végzettségű munkanélküliek számára célzott programokkal kell elérhetővé tenni a munkába álláshoz szükséges munkaerő-piaci szolgáltatásokat, foglalkoztatási támogatásokat, a szak- és felnőttképzési programokon keresztül a képzettség megszerzésének lehetőségét. A programok során szükséges figyelemmel lenni a roma nők speciális helyzetére. Ezen programokban való részvételüket és bennmaradásukat személyes szolgáltatásokkal, és ahol indokolt ott megélhetést biztosító támogatásokkal kell segíteni. Figyelní kell a szegénységi csapdahelyzetek elkerülése érdekében a pénzügyi támogatások munkára ösztönző, de egyúttal a megélhetést segítő egyensúlyának kialakítására.

A foglalkoztatási és gazdaságfejlesztési programokban az intézkedéseknek el kell érniük a leghátrányosabb helyzetű társadalmi csoportokat is. A gazdaságfejlesztési és a munkahelyteremtést szolgáló intézkedések célcsoportjának meghatározásakor tekintettel kell lenni a munkaerő-piaci egyenlőtlenségekre: minden régióban és a teljes képzettségi spektrumon kell foglalkoztatási lehetőséget biztosítani a hátrányos helyzetű rétegek – köztük a romák – munkához juttatása érdekében.

Komplex beavatkozásokra van szükség: A halmozódó hátrányok felszámolásához összehangolt, a gazdaságra, a közlekedési viszonyokra, az oktatásra, az egészségügyre, a lakhatási feltételekre és a szociális szolgáltatásokra egyszerre kiterjedő intézkedésekre, komplex térségi fejlesztési programokra és antidiszkriminációs intézkedésekre van szükség, elsősorban az ország romák által sűrűn lakott falusi válságövezeteiben.

Az alacsony képzettségű fiatalok munkaerőpiacon való elhelyezkedésében, a változó gazdasági, munkaerő-piaci környezethez való alkalmazkodásában és a foglalkoztathatóság javításában kiemelt szerepe van a szak- és felnőttképzésnek.

3.8 Az egészségügyi ellátáshoz való hozzáférés

Az ország népességének általános egészségi állapota meglehetősen kedvezőtlen képet mutat. A helyzet közismert jellemzője, hogy Magyarországon a születéskor várható átlagos élettartam mutató lényegesen elmarad a gazdasági teljesítmény alapján elvárható értéktől. Emellett különösen súlyos problémát jelentenek az egészségi állapot jellemző területi különbségei, amelyek pontosan követik a társadalmi-gazdasági különbségeket.

Az egészség alapfeltételei és forrásai: béke, lakás, otthon, élelem, jövedelem, stabil ökológiai rendszer, fenntartható erőforrások, társadalmi igazságosság és egyenlőség. Az egészség tökéletesítésének ezen alapvető előfeltételek alkotta, biztos alapon kell nyugodnia.

A Semmelweis Terv⁶⁰ társadalmi prioritásként jelöli meg a lakosság egészségi állapota javítását, egészségének fejlesztését.

Az egészségi állapotot és annak meghatározó tényezőit tekintve jelentős a területi, illetve társadalmi-gazdasági tényezők szerinti egyenlőtlenség hazánkban. A kedvezőtlen egészségi állapotúak körében jelentősen felül reprezentáltak a hátrányos helyzetű csoportok. Ebből eredően egészségi állapotuk és munkaerő-piaci mutatóik jelentős mértékben elmaradnak az átlagtól. Ez részben az egészségmagatartás, részben az ellátási, hozzáférési egyenlőtlenségek, részben egyéb társadalmi-gazdasági és társadalmi tudati összefüggések következménye.

Az egészségügyi ellátásban a társadalmi hátrányok szempontjából az alap- és szakellátás területi egyenlőtlenségei, hiányosságai (betöltetlen körzetek magasabb száma, rendelési idők megfeleltetése, stb.) jelentik a legnagyobb problémát. Bár a 2000-es években az alapszolgáltatásokat tekintve a népességszám csökkenése ellenére romlott az ellátottság mutató, a tendencia azóta megállt az egyes kormányzati programokkal (Praxisprogram I, II és Praxisváltás Program), s a legfrissebb felmérések szerint a leginkább hátrányos helyzetű területeken élő romák egészségügyi ellátottsága alapvetően nem marad el a magyar lakosságétól.⁶¹

Az egészségügynek tehát biztosítani kell a hatékony egészségfejlesztést, az egészség védelmét, a betegségek megelőzését és a beteg emberek gyógyítását. Ez pedig elképzelhetetlen egy hatékonyan működő ellátórendszer nélkül, melyben a betegellátás magas színvonalon, megfelelő technikai feltételek mellett történik, és amelynek szolgáltatásaihoz közel egyenlő eséllyel fér hozzá az ország valamennyi lakója. Az ország gazdasági teljesítőképessége alapvető korlátot jelent ezen célmodell elérésének mértékében, de az alacsony színvonalú, nehezen hozzáférhető egészségügyi ellátás a munkaképesség és az életminőség romlásán keresztül a gazdasági felzárkózás akadályává válhat, amellyel, hogy az egészségiparba történő magán- és társadalmi befektetés, valamint a korábbi társadalmi befektetések ésszerű felhasználása önmagában is növeli a gazdasági fejlődést. A program fókuszában a prevenció (szűrés és oltás, helyi és egyéni egészségprogramok, egészség-fejlesztő irodák), az ellátáshoz való hozzáférés egyenlőtlenségei csökkentése, a korai beavatkozás javítása és a hátrányos helyzetű emberek mentális egészségének fejlesztése állnak.

60 A Kormány 1208/2011. (VI. 28.) Korm. határozata a Semmelweis Tervben meghatározott egészségügyi struktúra-átalakítással járó feladatokról, a kiemelt feladatok végrehajtásához szükséges intézkedésekről

61 A cigányság életkörülményei kutatási gyorsjelentés A szegénység, társadalmi kirekesztés és csoport szükségletek vizsgálatát támogató tevékenység: célzott kutatás - Roma kutatás a NCSSZI-TÁMOP 5.4.1-12 kiemelt projekthez – Budapest, 2013. augusztus 30. 15. o.

Az egészségügyi ellátáshoz való hozzáférés nehézségei a gyermekek egészségi állapotát tekintve különösen súlyos problémát jelentenek. A gyermekeket érintő halálozások és egészségi problémák 30–50%-a hozható összefüggésbe a szülők hátrányos társadalmi-gazdasági helyzetével. Az egészségfejlesztés a gyermekkor éveiben különösen fontos, de a generáció jó egészségének előkészítése már a fogantatás előtt, a leendő szülők egészségének fejlesztésével és védelmével megkezdődik.

A nem várt kívánt terhesség, különösen, ha ez tizenéves korban történik, a perinatális és a csecsemő mortalitás jelentős rizikófaktor. A fiatalkorú anyák újszülöttjei nagyobb valószínűséggel születnek koraszülöttként, kisebb súllyal, ami a további életesélyeiket rontja, egészségi állapotukat befolyásolja.

Hazánkban a gyermekek mintegy 8 százaléka jön világra koraszülöttként (2009: 8,4%, 2010: 8,6% - KSH). Az Európai Unióban ez az arány, számottevően alacsonyabb 6 százalék körüli, a legjobb értékeket a skandináv országok mutatják, ott csak 3-4 százalék körüli az arány. Egyértelmű az összefüggés a rosszabb szociális helyzet, az alacsonyabb iskolázottság és a koraszülések között. Az egyetemet végzett szülők körében 2 ezrelék a koraszülések aránya, a nyolc általánosnál kevesebbet végzeteknél ez akár 13-14 ezrelék is lehet. Ez nemcsak Magyarországon van így, hasonló összefüggések mutathatók ki külföldön is a jómódú és megfelelően képzett lakosság, illetve a gettókba kényszerült bevándorlók vagy szegények körében. Növeli a koraszülés kockázatát az is, hogy ha a nők túl korán, 14–18 éves korban szülnek.

A csecsemőhalandóság is komoly összefüggést mutat a területi hátrányokkal, és az anya iskolai végzettségével. A csecsemőhalálozás nemcsak az egészségügy fejlettségének mutatója, hanem az egyik legjelentősebb társadalmi-gazdasági fejlettségi mutató is. A fiatalkori várandósságok társadalmi hátrányok általi jelentős meghatározottságát jellemzi, hogy ezek aránya Észak-Magyarországon közel háromszor akkora, mint a Nyugat-Dunántúlon. A hátrányos helyzetű térségek megfelelő, hatékony védőnői ellátását nagyban hátráltatja, hogy sok betöltetlen körzet van. Az Észak-alföldi régióban például 2007-ben az állások 10%-a nem volt betöltve, amelyeket tartós helyettesítéssel tudnak ellátni. Emiatt a jogszabályban megengedettnél (250 fő) lényegesen magasabb a hátrányos helyzetű régiókban az egy védőnői állásra jutó ellátottak száma.⁶²

Az egészségügyi ellátáshoz való hozzáférést az etnikai diszkrimináció is akadályozza. Az Alapjogi Ügynökség kutatása szerint⁶³ az elmúlt egy évben a magyar romák 18%-a tapasztalt hátrányos megkülönböztetést az egészségügyben.

A romák körében komoly és rendszeres problémát jelent a felírt gyógyszerek kiváltása. Ahol gondot jelent az élelemre való összeg előteremtése, ott a gyógyszer egyfajta luxuskiadásnak számít). Ugyanezt a következtetést erősíti meg a kórházi kezelést elmulasztók közelebbi vizsgálata is. Míg az ELEF 2009-es eredményei szerint a lakosság kórházba nem menő 4%-a leggyakrabban időhiány miatt nem feküdt be, és nagyon kevesen (a kimaradók 8%-a) hivatkozott anyagi gondokra (nem tudná vállalni a kezeléssel együtt járó költségeket vagy jövedelem-kiesést), addig a romáknak ugyanebben a csoportjában 35% hivatkozott anyagi

⁶² Az adatok, megállapítások forrása: Gyermekek és gyermekes családok helyzetének jellemzői Magyarországon, 2006–2009. KSH, 2011. Kézirat.

⁶³ Európai Alapjogi Ügynökség, Tanulmány az európai uniós kisebbségekről és megkülönböztetésről: Jelentés a fő eredményekről, 2009

nehézségekre, ami így a legfontosabb oka a kezelés elmulasztásának. Ha a rossz anyagi háttér csak ugyanolyan arányban fordulna elő a romák körében, mint a teljes lakosságban, akkor a fenti 10%-os kórházból kimaradó csoport csak 7%-os nagyságot érne el, nem sokkal nagyobb, mint a teljes lakosság megfelelő 4%-a.⁶⁴

Az egészségügyi ellátással kapcsolatos összkép tehát kettős: a romák hozzájutnak minden olyan ellátáshoz, amely nem kerül neki pénzbe, tehát például a háziorvosi ellátása megfelelő szintű, de mihelyst olyan szolgáltatásról van szó, amelyért fizetni kell (gyógyszer, kórházi kezelés), pusztán ez a körülmény megfelezi az igénybe vevők körét.

A 19 éves kor feletti roma népesség 66,3%-a szenved valamilyen betegségben, 16,1%-a egynél több betegségben, illetve 23%-a egyszerre 3 vagy több betegségben. A leggyakrabban előforduló 20 belgyógyászati betegségcsoport nagyobb részében a romák betegségaránya legalább kétszerese a teljes népességnek (pl. daganatos megbetegedések), hatban több mint ötszöröse (pl. asthma, gyomor megbetegedései), és háromban (látáskárosodás, vashiányos vérszegénység, a tüdő fertőző megbetegedései) több mint tízszerese. A magasabb arányú megbetegedések is igen jelentős mértékben hozzájárulnak ahhoz, hogy a romák között nagyon magas (15,4%) a megváltozott munkaképességűek, a rokkantsági ellátásban részesülők aránya.⁶⁵

A rizikófaktorok közül a dohányzás – a roma lakosság 77,4%-a dohányzik szemben az összlakosság 31,4%-val –, a magas vérnyomás – a roma lakosság 87%-a szenved magas vérnyomásban, szemben az összlakosság 32%-ával –, valamint táplálkozási problémák, és a prevenció hiánya egyértelműen az egészségi állapotot befolyásoló tényezőnek bizonyulnak. A roma anyák jóval nagyobb aránya dohányzik, illetve szenved rendszeres környezeti dohányfüst-ártalmat várandóssága alatt, mint ez a többségi társadalomban jellemző.⁶⁶

Következtetések

Az egészségügyi ellátásokat jellemző jelentős területi egyenlőtlenségek csökkentek.

A preventív jellegű népegészségügyi intézkedések nem érik el megfelelő mértékben a leghátrányosabb helyzetű társadalmi csoportokat (pl. roma nőket).

A gyermekek egészségi állapota szoros összefüggésben van a szülők társadalmi helyzetével (képzettség, anyagi viszonyok). A hátrányos helyzetű gyermekek egészségének javítására, megőrzésére célzott, a társadalmi helyzet sajátosságait figyelembe vevő, hatékony, komplex programok szükségesek.

A hátrányos helyzetű társadalmi csoportokat különösen sújtják a terhesség-megszakítással, korai várandóssággal, illetve koraszüléssel összefüggő, magzati és csecsemőkori egészségi problémák.

A roma lakosság körében az egészségi állapot terén is tapasztalhatók az ország átlagától eltérő, nagyon kedvezőtlen, mutatók alatti értékek.

64 KSH-ELEF, 2009.

65 KSH-ELEF, 2009.

66 KSH-ELEF, 2009.

3.9 A lakhatáshoz és az alapvető szolgáltatásokhoz való hozzáférés

A magyarországi lakáshelyzet elsősorban nem mennyiségi, hanem minőségi és megfizethetőségi problémákkal jellemezhető, amellet, hogy a gazdasági válság az építőipari teljesítményeket, ezzel pedig az új lakások építését is jelentősen visszavetette.

A 2011-es Népszámlálás adatai alapján a teljes lakásállomány mintegy 4,39 millió lakás, de a nem lakott lakóegységek száma 477 ezer volt (ebből 25 600 lakást használtak egyéb célokra). A szakértői becslések szerint az üres állománynak valószínűsíthetően csak egy része valóban használaton kívüli, egy része azonban magánbér lakásként hasznosulhat. Ennek az állománynak mintegy 19%-a egyébként komfort nélküli vagy szükség lakás, 8%-a pedig önkormányzati vagy más intézményi tulajdonban van.⁶⁷ A nem lakott lakások harmada van községekben, negyede Budapesten, a többi pedig egyéb városokban (egy-egy településkategórián belül az üres lakások aránya 9 és 13% között szóródik), és több mint harmaduk a Közép-magyarországi régióban található.⁶⁸

A Népszámlálás adatai alapján tehát a lakott lakások 92%-a, közel 3,6 millió lakás magántulajdonos által lakott lakás, és kb. 275 ezer lakást soroltak a bérleti szektorba.⁶⁹ Ennek mintegy felét magánbérletként számolták össze (azaz a teljes lakott lakásállomány 3,7%-át),⁷⁰ de a magánbér lakások arányát a szakértők magasabbra, a teljes lakásállomány 4–8%-a közé teszik.⁷¹ Az alulbecslés oka a bizonytalan és kiszolgáltatott magánbérleti jogviszony, mely miatt a Népszámlálás során vagy üres lakásként, vagy pedig más használati jogcímként kerülhettek regisztrálásra lakások.

A közösségi önkormányzati bér lakás-szektor aránya a bérleti szektoron belül 37%, a teljes lakásállományon belül pedig csak mintegy 2,4% (mintegy 103 ezer lakás).⁷² Ez az arány az EU átlagában szélsőségesen alacsony. Összehasonlításként: 23% Ausztriában, 17% Franciaországban és a Cseh Köztársaságban, míg a rendszerváltó országok legnagyobb részében a lakásprivatizáció miatt a bér lakás-szektor aránya hasonlóan alacsony. Az önkormányzati bérleti szektorban a 2011-es Népszámlálás mintegy 14 ezer nem lakott lakást mért fel (e lakások körében kb. 22% szintén rossz minőségű, komfort nélküli, szükség lakás).

Az önkormányzati lakásszektorban élők összetétele alapján a legalsó jövedelmi tizedbe tartozók több mint 11%-a, a második decilisbe tartozók 5,5%-a él önkormányzati lakásban. Ugyanakkor a kereslet a megfizethető és lakhatási biztonságot nyújtó bér lakások iránt folyamatosan nő, és a reménytelen kilátások ellenére mintegy 45 000 lehet azoknak a háztartásoknak a száma, melyek rendszeresen szerepelnek a szociális bér lakások elosztásához kapcsolódó várólistákon vagy pályázatokon.

Összességében: becslések szerint akár 300 ezer háztartásnak is szüksége lehet megfizethető és minőségi lakhatásra, miközben a városokban legalább 150-200 ezer lakás áll üresen, és jelentős számú az önkormányzati nem lakott lakás is.

67 http://www.ksh.hu/nepszamlalas/docs/tahlak/teruleti/00/00_2_3_7_1.xls (Letöltve: 2013. szeptember 9.)

68 http://www.ksh.hu/nepszamlalas/docs/tahlak/teruleti/00/00_4_3_1_1.xls (Letöltve: 2013. szeptember 9.)

69 http://www.ksh.hu/nepszamlalas/docs/tahlak/teruleti/00/00_4_3_2_1.xls (Letöltve: 2013. szeptember 9.)

70 http://www.ksh.hu/nepszamlalas/docs/tahlak/teruleti/00/00_2_3_1_1.xls (Letöltve: 2013. szeptember 9.)

71 Hegedűs József – Horváth Vera (2013): Éves jelentés a lakhatási szegénységről 2012..

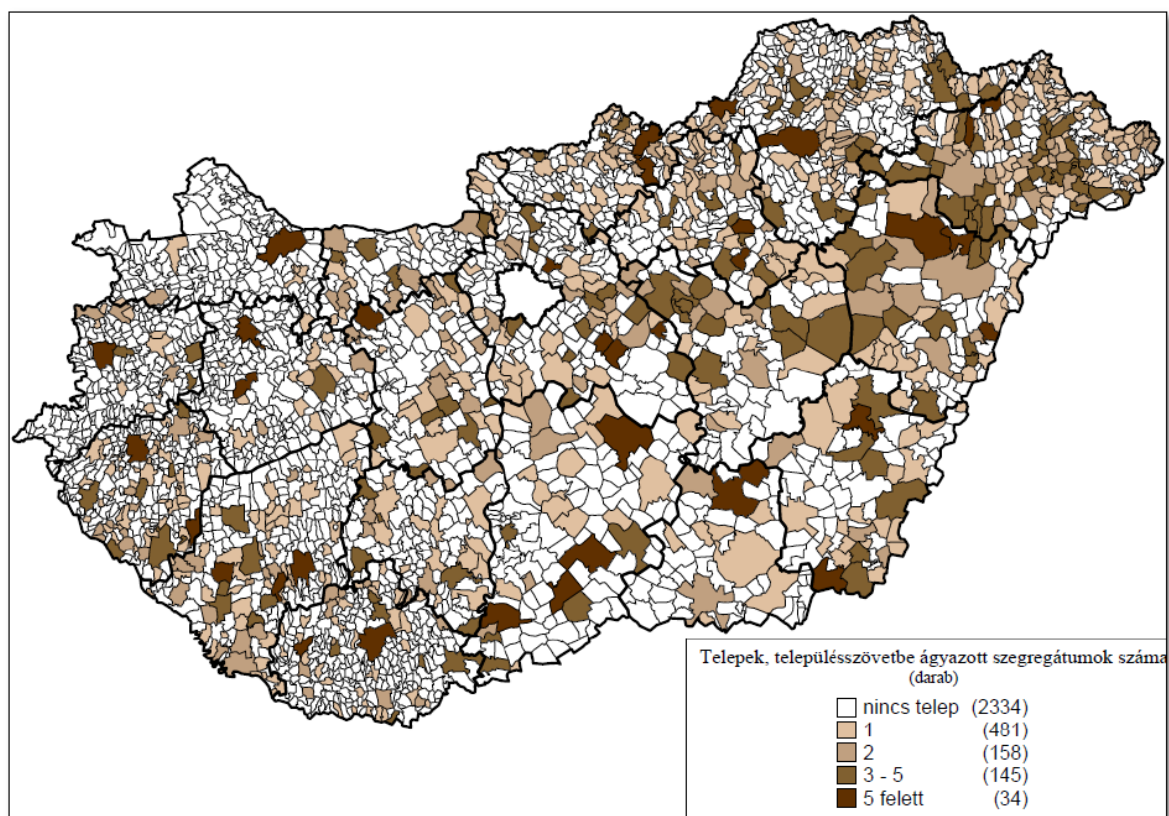
http://www.habitat.hu/files/jelentes_vegliszoveg_web.pdf

72 http://www.ksh.hu/nepszamlalas/docs/tahlak/teruleti/00/00_2_3_1_1.xls (Letöltve: 2013. szeptember 9.)

Ma Magyarországon a romák lakhatási helyzete lényegesen rosszabb, mint az átlaglakosságé. Több adatfelvétel is foglalkozik ezeknek a problémáknak a feltárásával, a következőkben ezen elemzések alapvető megállapításait foglaljuk össze.

Domokos Vera a KOR IH 2010-es adatgyűjtésre támaszkodó elemzése egy szakértői adatfelvételre (kistérségi koordinátorokra) hagyatkozik. Ez a felmérés a szegregált falvakra nem terjedt ki, de a szakértői telepösszeírás szerint „az ország területén 823 településen és 10 fővárosi kerületben összesen 1633 szegény- és romatelep, településszövetbe ágyazódott szegregátum található. Ez azt jelenti, hogy a települések egynegyedében tapasztalható településen belüli lakóhelyi társadalmi különállás.⁷³ Ugyanennek a felmérésnek a konklúziója az, hogy a telepek mintegy 15%-a külterületeken, a településektől távolabb helyezkedik el, kétharmaduk a települések határán. A kutatásban felmért telepeken élők számát Domokos mintegy 300 ezerre becsüli. Fontos megjegyezni, hogy a felmérés nem tért ki arra, hogy a telepeken élők mekkora hányada roma származású.

Telepek, szegregátumok száma és elhelyezkedése

Forrás: Domokos Veronika (2010): Szegény- és cigánytelepek, városi szegregátumok területi elhelyezkedésének és infrastrukturális állapotának elemzése. Kézirat

⁷³ Domokos V. (2010): Szegény- és cigánytelepek, városi szegregátumok területi elhelyezkedésének és infrastrukturális állapotának elemzése különböző (közoktatási, egészségügyi, településfejlesztési) adatforrások egybevetésével. Készült az NFÜ megbízásából.

Hegedüs és szerzőtársai munkáját idézve Teller kiemeli, hogy egy 2006-os országos adatfelvétel eredményei alapján – durva becsléssel és módszertani leegyszerűsítéssel számolva – mintegy 160 ezer ember élt a 20 ezer főnél nagyobb városokban szegregált lakáskörülmények között.⁷⁴ A szerző ugyanitt foglalja össze Kemény–Jánky, 2004 és Ladányi–Szelényi, 1999 alapján,⁷⁵ hogy teljesen szegregált településeken – ezek fele Északkelet-Magyarországon található – élt a kétezres évek első felében a romák 6%-a, mintegy 36 ezer ember. E teljesen szegregált települések többsége kistelepülés, míg Nyugat- és Közép-Magyarországon inkább a városias környezetben lévő romatelepek meghatározóak a romák lakáskörülményeit illetően. Ugyanez az elemzés összeveti a romák lakhatási körülményeinek változását az 1971-es, az 1993-as és a 2003-as Kemény-féle adatfelvétel eredményei alapján, valamint az NCSSZI–BCE-adatbázis 2011-es adataival. Ezt kiegészítve a 2011-es Népszámlálás adataival egy részletes képet kaphatunk a romák lakhatási helyzetének alakulásáról. Az adatok rámutatnak, hogy a romák lakáskörülményei sokat javultak, radikálisan csökkent a telepek száma, de a településen belüli elkülönülés mértéke erősen megnőtt.

A romák lakáskörülményei különböző magyarországi adatfelvételek és a Népszámlálás adatainak tükrében, 1971–2011

	1971 Kemény	1993 Kemény	2003 Kemény	2011 BCE*	1971 Népszámlálás (teljes népesség)	2001 Népszámlálás (teljes népesség)	2011 Népszámlálás (teljes népesség)
Roma- és szegénytelepen élők aránya	65%	13,7%	6%	21,8%	-	3%**	n.a.
Szegregáltan élők aránya (kizárólag vagy túlnyomórészt romák lakta környezetben élők)	65%	56%	72%		-	n.a.	n.a.
Árammal ellátott lakásban élő háztartások aránya	56%	98%	98%	95%	n.a.	n.a.	n.a.
Vízvezetékkel ellátott lakásban élő háztartások	8%	65%	72%	79%	44%	91%	97,7%

74 Hegedüs J. – Eszenyi O. – Teller N. (2009b): Lakhatási szükségletek Magyarországon. Városkutatás Kft., Budapest, 2009. május. www.mut.hu/?module=news&action=getfile&fid=114874 (Letöltve: 2013. szeptember 9.) és Teller Nóra (2011): Adaptációs csapdák. In: Kurucz Erika (szerk.): Roma kutatások, 2010: Élethelyzetek a társadalom peremén. Kutatási eredmények a TÁMOP 5.4.1. projekt kutatási pillérében, Budapest: NCSSZI. <http://www.modernizacio.hu/download.php?id=589> (Letöltve: 2013. szeptember 10.)

75 Kemény I. – Jánky B. (2004): Települési és lakásviszonyok. Beszélő, 2004/4, <http://beszelo.c3.hu/04/04/13kemeny.htm>, Letöltés: 2013. szeptember 9. és Ladányi J. – Szelényi I. (1999): Szuburbanizáció és gettósodás. In: Glatz F. (szerk.): A cigányok Magyarországon. MTA, Budapest, 185–206. o.

aránya							
Vízöblítéssel WC-vel ellátott lakások aránya***	3%	49%	51%	68%	27%	85%	94%
Vályogházban élők aránya***	67%	20%	19%	n.a.	n.a.	n.a.	14%
Egyszobás lakások aránya***	n.a.	33%	28%	18%	46%	11%	9%
Egy szobára jutó lakosok száma***	n.a.	2,27	2,4	1,94	1,99	1,04	0,81

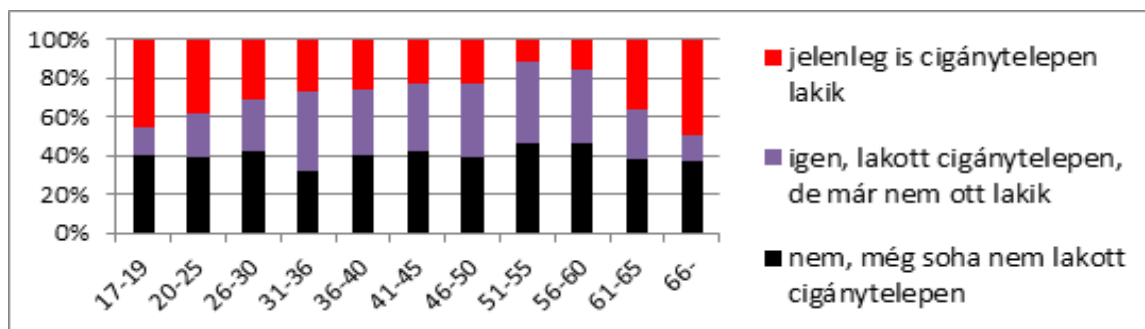
*Forrás: Teller 2011. idézi az adott Kemény és BCE felvételeket, valamint az adott Népszámlálások adatait.
Jelmagyarázat: n.a. = nincs adat, * súlyozatlan minta, ** Az IVS kézikönyv alapján
(www.nfu.hu/download/5215/Varosfejlesztési_kezikönyv.pdf), *** a lakott lakások számának %-ában, illetve viszonylatában*

További adatfelvételek is megerősítik, hogy a roma népesség lakáshelyzete lényegesen rosszabb, mint az átlagnépességé. Ez a lakhatási kirekesztettség különböző formáiban jelenik meg: rosszabb (sokszor kritikus) lakásminőség, perifériális elhelyezkedésű lakások és területi koncentráció, mely gyakran párosul illegális vagy bizonytalan jogviszonnyal. Az ENSZ Fejlesztési Programja (UNDP) 2011-es felmérése szerint a roma népesség 29%-a Magyarországon rossz minőségű (romos) lakásokban él; 30%-uknak nincs hozzáférése közművesített vízellátáshoz, harmaduknál nincs közművesített szennyvízelvezetés, és óriási részük (81%-uk) fával fűt.

A romák lakhatási helyzetének további elemzését a lefelé – azaz a telepekre – történő lakásmobilitási utakat meghatározó hatásmechanizmusok feltárása jelenti. Elemzések szerint⁷⁶ a romák körében is érvényes az országos lakásmobilitási ráta, és ezzel egybecsengően a 25 és 35 év közöttiek költözéseinek száma (2,2) jelentősen meghaladja az idősebbekét (1,4). A telepekre való be- és az onnan való kiköltözések okait vizsgálva az elemzés összegzi, hogy a válaszadók 40,2%-a soha nem lakott romatelepen vagy többnyire romák lakta városrészben, míg 25,3%-uk életében egyszer már lakott romatelepen. A válaszadók 7,8%-a már többször lakott romatelepen, de ma nem ott él. Jellemzően a lakás-életút-pálya elején és az annak végén állók élnek telepeken, miközben inkább a középkorosztályhoz tartozók és a nyugdíjas kornál fiatalabb emberek költöznek ki a telepekről. Mindez azt mutatja, hogy a válaszadók harmada életében valamikor lakott már telepen, ma azonban már nem ott él. A jelenleg is romatelepen, romák lakta városrészben lévő lakásban élők aránya 26,7%. A tanulmányban közölt ábra ezt illusztrálja:

A cigánytelep szerepe a lakástörténetben: „Lakott Ön valaha olyan lakásban, amely cigánytelepen vagy javarészt romák lakta városrészben, faluban volt?”

⁷⁶ Teller Nóra (2011): Adaptációs csapdák. In: Kurucz Erika (szerk.): Roma kutatások, 2010: Élethelyzetek a társadalom peremén. Kutatási eredmények a TÁMOP 5.4.1. projekt kutatási pillérében, Budapest: NCSSZI. <http://www.modernizacio.hu/download.php?id=589>. (Letöltve: 2013. szeptember 10.)

Forrás: Teller (2011) az NCSSZI–BCE-adatbázis 2011. alapján

A tanulmány fő következtetése, hogy a leromlott területekre általában jellemző lakáskörülmények, illetve a telepek tipikus elhelyezkedése indokolhatja is, hogy „gyakorlatilag alig akadt olyan válaszadó, aki a lakókörnyezetet vonzónak találta, vagy munkahely és tanulmányok miatt választotta a telepet lakóhelyéül. Ezzel szemben a telepről való elköltözés fő indokai inkább a felfelé ívelő életút-szakaszra lehetnek jellemzők: a munkahelyválasztás és a tanulmányok, a rossz környezet és lakáskörülmények miatti elköltözés, illetve az önállóvá válás miatti költözés”.⁷⁷

Mindezek alapján kijelenthetjük, hogy a telepre való beköltözés a lefelé irányuló lakásmobilitási út egyik állomása; inkább a lecsúszást, semmint a stabilitást vagy a felemelkedést jelenti az egyéni életutakban – nem kevés társadalmi költséggel tetézve a leszakadással kapcsolatos beavatkozásokat. A telepí élethelyzetekre vonatkozó lakáspolitikai beavatkozások tervezésekor tehát elsősorban a lecsúszást okozó tényezőkre adott válaszok hatékony kombinációja a fontos.

Az iskolai karrier megszakadása, a munkahely elvesztése, a megfizethetőségi problémák kezelhetetlenné válása tehát mind a telepekre való lecsúszás okai között szerepelnek, és feltételezhetjük, hogy számos család a túlélési stratégiája keretén belül mindaddig a telepen élést fogja „választani”, amíg nem kap ehhez mankót, illetve nem nyílnak meg olyan mobilitási pályák, amelyek az elköltözést, az ahhoz szükséges változásokat szolgálják. Ennek pedig része a munkalehetőség, az oktatásban való részvétel, hogy valós opcióvá váljon a lakáspiacon belül a felfelé-költözés, illetve a lakhatás megtartása.

A magyarországi lakásviszonyok jellemző problémái a közműdíj-, illetve lakáshitel-tartozások, a bérlakások alacsony aránya, valamint a rendkívül súlyos lakhatási problémák területi koncentrációja, a lakókörnyezetet is meghatározó társadalmi különállás.

A lakás, lakhatás költségeinek fedezésével kapcsolatos problémákat kiemelt kérdésként kezeli az Európa 2020 Stratégiához kapcsolódó Nemzeti Reform Programunk is. A háztartások szegénységi mutatóit, illetve a szegény családban élő gyermekek számát tekintve kiemelt jelentősége van a lakáshitel, illetve rezsiköltségek emelkedő terheinek. A lakhatás biztonságának megrendülése a gazdasági válság körülményei között az alsóbb jövedelmi csoportokhoz sorolható széles rétegek számára lehet a szegénység legsúlyosabb formáihoz vezető út kezdete.

⁷⁷ id. mű, 214. o

A hátralék felhalmozódásának megakadályozását célozza a lakásfenntartási támogatás, amely elsősorban természetbeni formában nyújt segítséget a lakás fenntartásához kapcsolódó folyó havi kiadások viseléséhez.

A szociális törvény rendelkezik az adósságkezelési szolgáltatásról, amely akkor nyújt segítséget, ha már összegyűlt egy nagyobb összegű díjhátralék. A törvény csupán a 40 ezer lakos feletti városok valamint a fővárosi kerületek számára teszi kötelezővé e szolgáltatást, a többi településen a képviselő-testületre bízzák a döntést. Ennek következtében a települések mindössze 4–5%-ában érhető el ez a szolgáltatás; hozzá kell tenni azonban, hogy ezen településeken él az ország összlakosságának közel 40%-a.

A hátrányos helyzetben élőknek jelentene segítséget az előre fizetős mérőberendezések (kártyás órák) felszerelése. A szolgáltatók csak a közelmúltban ismerték fel a hátralékok felhalmozása, valamint a meglévő adósságállomány csökkentése terén a készülék által biztosított előnyöket, így a készülékek alkalmazásában az utóbbi években ugrásszerű növekedés következett be.

A TÁMOP 5.3.5.09/1 pályázati konstrukció korábban a tartósan rászorulókat súlyosan érintő eladósodottság kérdésére kívánt megoldási javaslatokat kidolgozni a kísérleti adósságkezelési program segítségével a 311/2007. (XI.17.) Korm. Rendeletben meghatározott 33 leghátrányosabb helyzetű kistérségben. A konstrukció a szegénységben élők eredményes háztartásgazdálkodásához, banki szolgáltatások hatékony igénybevételéhez, munkába állásukhoz segítséget adó komplex program kidolgozását és gyakorlati kipróbálását célozta, melynek következtében megelőzhető a programban részt vevők eladósodása, és megvalósulhat meglévő adósságaik rendezése.

A kiterjesztett közmunkaprogramokhoz rendelt források és létszámadatok alapján (2011-ben 64 milliárd Ft, 35 ezer fő; 2012-ben 137,5 milliárd Ft, 271 ezer fő; 2013-ban 153,8 milliárd Ft, 300 ezer fő) elmondható, hogy évről évre nő a résztvevői létszám és a hozzá rendelt források nagysága. A közmunkaprogramok hozzájárulnak a telepeken élők megélhetésének biztosításához, egyidejűleg a közfoglalkoztatáshoz rendelt képzési lehetőségekkel az általános iskola befejezése, valamint a szakmaszerzés lehetősége is biztosítottá vált. Kiemelt cél volt a szegénységben és társadalmi kirekesztettségben élők, a foglalkoztatást helyettesítő támogatásra jogosultak megsegítése, valamint a közfoglalkoztatás ideje alatt munkaerő-piaci szolgáltatás és képzés nyújtása annak érdekében, hogy a közfoglalkoztatott a megszerzett gyakorlat birtokában munkát tudjon vállalni az elsődleges munkaerőpiacon.

A Kormány 2012. július 4-én fogadta el a Munkahelyvédelmi Akciótervet, melynek elsődleges célja a munkahelyek megőrzése és a hátrányos helyzetben lévő munkavállalók foglalkoztatásának védelme. Ennek érdekében a foglalkoztatás költségeinek csökkentésén keresztül növeli a hátrányos helyzetű, a kevésbé versenyképes munkaerőt alkalmazó munkáltatók versenyképességét. Az intézkedés több mint 1 millió ember kedvezményes foglalkoztatását teszi lehetővé. A Munkahelyvédelmi Akció februári adatszolgáltatása szerint több mint 650 ezer ember foglalkoztatása vált kedvezményessé, ez a szám 40 ezerrel nagyobb, mint januárban volt és a későbbiek során tovább emelkedhet.

A családi adókedvezmény bevezetésekor a Kormány 180 milliárd forintot hagyott a családoknál, de a kedvezményezett kör további kiszélesítése várható. A tervezett új intézkedés 2014-től 260 ezer családra terjesztené ki a családi kedvezményt. Az intézkedés lényege, hogy akik jelenleg nem tudják a gyermekek után járó családi kedvezményt teljesen igénybe venni a személyi jövedelemadójukból, a 7%-os egészségügyi és 10%-os nyugdíjjárulékából is levonhatják azt. Az adómegetkarítás maximuma így 33%-ra emelkedne.

A Kormány a lakásvesztés megakadályozására számos intézkedést alkalmaz. Az ún. téli kilakoltatási moratóriumról a bírósági végrehajtásról szóló 1994. évi LIII. törvény 182/A. §-a rendelkezik. Eszerint a lakáskiürítés rendőrség közreműködésével történő fogatosítását a végrehajtó akkor halasztja el, ha arra egyébként december 1-je és március 1-je között kerülne sor, és ha a kiürítés lakóingatlanra vonatkozik és a lakáskiürítésre kötelezett magánszemély.

A fenti intézkedés a devizahitelek megsegítésének is része. A kormány komoly erőfeszítéseket tett annak érdekében, hogy az előző ciklusokban történt devizahitelezések súlyos következményeit mérsékelje. E nélkül családok százezrei kerülhetek volna a leghátrányosabb helyzetbe.

A korábbi években folyamatosan emelkedő rezsikiadások miatt rosszabb és rosszabb körülmények közé kényszerülő elszegényedett családok számára egyfajta mentőövet jelenthet a kormány immár második ütemben megvalósított rezsicsökkentése. Ennek következtében a magyar családok 20 százalékkal fizetnek kevesebbet a földgázért, villanyért és távhőszolgáltatásért, mint egy évvel korábban.

Az utóbbi évtizedek egyik legalapvetőbb lakáspolitikai problémája a (szociális) bérlakások hiánya. Az önkormányzati bérlakások aránya a 90-es évek eleji 22%-ról 4%-ra csökkent, a magántulajdonú bérlakások aránya kb. 4%. A deviza alapú lakáshitelek problémájának meghatározó oka, hogy megfelelően kiterjedt, legális bérlakás-piac híján sokan kényszerültek erejükön felül saját lakást vásárolni. A megfelelő színvonalú lakáshoz jutás megfizethetősége az átlagos helyzetű, szülői-rokoni segítségre nem számító családoknak is komoly gondot jelent. Ennek ellenére Magyarországon a saját tulajdonú lakások aránya a legmagasabbak közé tartozik Európában: 90% fölötti ez az arány. A lakásállomány 10-12%-a substandard színvonalú, komfort nélküli, félkomfortos, vagy szükséglakás. Legkevesebb 284 269, legfeljebb 315 085 ember él szegregált lakókörülmények között, az ország lakosságának mintegy 3%-a. A hajléktalansággal és a lakhatási kirekesztettség más formáival (pl. önkényes lakásfoglalás, jogcím nélkül lakók) érintettek, illetve veszélyeztetettek problémáira jelenleg szintén nincs hathatós, a piaci kudarcokat enyhíteni képes szakpolitikai válasz. Az Új Széchenyi Terv Otthonteremtési program fejezete külön hangsúlyt helyez a bérlakások arányának növelésére, ezen belül említi a (közösségi vagy) szociális bérlakásépítést. A Kormány a lakhatásból való kizáródás megelőzésére és a kezelésére rövid- és középtávú intézkedési tervet dolgoz ki.

Az utóbbi évek jelentős, lakhatási, települési, térségi hátrányokat kezelni hivatott programja volt az ún. telep-program. Ennek célja a szegregált lakókörnyezetben élők életkörülményeinek javítása, társadalmi integrációjának erősítése volt. A fejlesztések az ún. térségi, települési szegregátumokra irányultak. Ezek meghatározására, azonosítására több módszertani megközelítés is használatos.

A 2005–2009 között 48 településen (mintegy 3,5 milliárd forintból) valósultak meg telepprogramok. Ezek értékelése alapján bár a programok komplexitásra törekedtek, az egységes programszerkezet hiánya és az egyes részprogramokat támogató finanszírozási háttér sokfélesége és felhasználásának rugalmatlansága komoly gátoló tényező volt ebben.

Következtetések

A lakhatással kapcsolatos költségek fedezése alapvető kérdés a társadalmi biztonság megrendülése szempontjából. Az elemi biztonságot jelentő lakhatás megtartása érdekében a végső ellehetetlenülést megelőző intézkedésekre, szolgáltatásokra van szükség.

Bérlakások szükségesek a lakhatási problémák kezelésére, hiányuk akadálya lehet a felzárkózást támogató komplex programoknak.

Kiterjedt információkkal rendelkezünk a települési szegregátumokról. A korábbi években e területre célzott programok nem voltak hatékonyak és kiterjedtek, ezért új, megalapozott, átfogó, a szakterületi (foglalkoztatás, gyermekjólét, szociális, egészségügyi, lakhatási) együttműködések a gyakorlatban is megvalósító, folyamatos szakmai jelenlétén alapuló, komplex programokra van szükség. Ki kell dolgozni egy szegregátumokra vonatkozó világos tervezési-kiértékelési módszertant, a telep-rehabilitáció kontra telepfelszámolással kapcsolatos döntésekhez.

4 SWOT ANALÍZIS

ERŐSSÉGEK

- A kulcsterületeken (romaügy, a szegény családban élő gyermekek helyzetének javítása, egészségügy, foglalkoztatáspolitikai, köznevelés, területfejlesztés, esélyteremtés, társadalmi felzárkózás, civil kapcsolatok, nemzetiségpolitika, lakhatás, antidiszkrimináció) létező hosszú távú, legitim stratégiai dokumentumok.
- Kialakult, stabil intézmény- és szervezeti rendszer az egyes szakterületeken és a koordinációban.
- Koncentrált, erős kormányzati koordinációs lehetőségek az állam- és közigazgatás, a szakpolitikai stratégiaalkotás területén.
- Hangsúlyos kormányzati és európai uniós prioritás a roma népesség helyzetének javítása, a felzárkózás, illetve a foglalkoztatás politika (Kormányprogram, valamint az Európa 2020 Stratégia és a hozzá tartozó Nemzeti Reform Program).
- Az Országos Roma Önkormányzat kormányzati együttdöntési rendszerének elvi alapjai biztosítják a roma közösség bevonását az előkészítés, döntéshozás, végrehajtás és ellenőrzés folyamataiba.
- Nemzetközi (EU) figyelem, kialakult koordinációs mechanizmusok és elvárások (uniós ajánlások).
- A társadalmi hatások és a programok előrehaladásának kialakított, adatokat és kutatásokat is tartalmazó monitoring-rendszere.

GYENGESÉGEK

- Válság sújtotta gazdasági környezet, társadalmi egyenlőtlenségek és szegénység.
- Az oktatási, szakképzési, felnőttképzési intézményrendszer kibocsátása nincs összhangban a munkaerő-piac igényeivel.
- Egyenlőtlen a képzési, oktatási és aktív munkaerő-piaci szolgáltatásokhoz való hozzáférés.
- Kevés a romákat célzó beavatkozások hatásainak mérésére alkalmas etnikai jellegű adatgyűjtéssel rendelkezünk.
- A különböző szakterületi stratégiák (illetve cselekvési terveik) elvi időbeli, gyakorlati (a végrehajtást illető) összhangját tovább kell erősíteni, és a Nemzeti Társadalmi Felzárkózási Stratégiával mint horizontális megközelítéssel.
- A társadalmi felzárkózás szempontjából túlságos merev, szakterületekhez kötött (hazai és uniós) finanszírozási rendszerek, melyek nem felelnek meg a problémák kezeléséhez szükséges rugalmasság követelményének.⁷⁸
- A felzárkózási programok nehezen érik el a legreménytelenebb helyzetben lévő embereket.

⁷⁸ Bár az uniós támogatásokat közvetítő intézményrendszer átalakítása már részben megvalósult, ennek gyakorlati jó hatásait még nem látjuk.

LEHETŐSÉGEK

- A társadalmi felzárkózás mint horizontális politika érvényesítésének megerősítése a kormányzatban belül.
- Számos jó gyakorlat létezik a civil, egyházi és önkormányzati területen a társadalmi felzárkózás-, illetve romaügyet illetően.
- A sikerek és pozitív példák rendszeres kommunikációja növeli a motivációt és a társadalmi támogatottságot.
- Egyszerre születnek szakterületi stratégiák, illetve létező stratégiákhoz cselekvési tervek – folytatni kell az összehangolásukat.
- Nagymintás kutatások, adatfelvételek állnak rendelkezésünkre a Stratégia célcsoportjairól.
- Az Európai Unió 2020-ig szóló stratégiája kiemelt figyelmet szentel a szegénység csökkentésének és a foglalkoztatottság növelésének. Ezzel és az uniós roma keretstratégiával módunk nyílna a társadalmi felzárkózást, egyben a humánerőforrás-fejlesztést szolgáló kohéziós források növelésére, célzottabb, hatékonyabb felhasználására.

VESZÉLYEK

- A roma népességgel szembeni előítéletek megnehezítik a pozitív diszkriminációt eredményező programok végrehajtását.
- Etnikai háttérű konfliktusok.
- A súlyos hátrányoktól szenvedő romák és tartósan rászorulóknak körében erősíteni kell a motivációt a részvételre.
- A társadalmi felzárkózás mint horizontális szempont érvényesítésének nyomon követési nehézségei a különböző programokban, a pályázati adatbázisok összekötésének hiánya.
- A Nemzeti Társadalmi Felzárkózási Stratégia intézkedési terve nem teljes körű, s nem tartalmazza az összes, a társadalmi felzárkózás céljait szolgáló intézkedést.

5 A STRATÉGIA CÉLKITŰZÉSEI

5.1 A felzárkózási politika elvei

5.1.1 A felzárkózás összkormányzati prioritásának elve

A tartósan rászoruló és különösen a roma közösség tagjainak felzárkózását segítő politikának, a stratégiának, és minden kapcsolódó intézkedésnek elvileg megalapozott, átfogó, távlatos és gyakorlatias arculatot kell öltenie. Ennek érdekében minden állami, önkormányzati feladatot – a tervezés és a végrehajtás során egyaránt – úgy kell megfogalmazni, hogy az világosan és egyértelműen tartalmazza a felzárkózási szempontokat. A kormányzati, valamint az önkormányzati intézkedések és előterjesztések kidolgozása és elfogadása során minden alkalommal mérlegelni kell, hogy azok megfelelnek-e a felzárkózás elvi és gyakorlati követelményeinek. Az intézkedéseknek hozzá kell járulniuk az Európa 2020 Stratégia keretében kidolgozott Nemzeti Reform Programban a szegénységben élőkkel kapcsolatban vállalt számszerű indikátorok teljesüléséhez.

5.1.2 Felzárkózás elvű fejlesztéspolitika

Magyar sajátosság az ún. felzárkózás elvű fejlesztéspolitika, amely a hazai és uniós fejlesztési forrásokhoz való hozzáférést kötelezően megalkotandó esélyteremtési helyzetelemzéshez és tervhez rendeli. Ezek elkészítése során kiemelten fontos annak vizsgálata, hogy érvényesülnek-e a településen, az önkormányzati társulásban vagy kistérségben a hátrányos helyzetűek felzárkózását segítő szempontok, a diszkriminációmentesség, a halmozottan hátrányos helyzetű csoportok felzárkózásának támogatása. Fontos, részletes szabályozással tovább erősítendő lépés, hogy a fejlesztési programok a helyi önkormányzatok forrásokhoz való hozzáféréseinek feltételül szabják a területükön élő hátrányos helyzetű lakosság, vagy településrészek felzárkózását célzó beavatkozásokat, olyan helyi esélyegyenlőségi terv készítését, amely érdemben kívánja kezelni a szegénységben élők helyzetét. A felzárkózás fogalom használata alatt az érintett személyek és csoportok iskolázottsági szintjének, mentális képességeinek, munkakultúrájának megerősítését, az önellátásra és önálló képviselőre való képesség kialakítása érdekében nyújtott támogatást, a szocializációs deficitek leküzdését, illetve az erre irányuló fejlesztési és támogatási politikát és annak eszközrendszerét értjük.

5.1.3 Az integráció elve

A felzárkózást segítő politika célja annak előmozdítása, hogy erősödjön a társadalmi és nemzeti összetartozás, növekedjen a társadalmi kohézió és szolidaritás, csökkenjenek a társadalmi különálláshoz kötődő jelenségek és az elkülönülés diszkriminatív társadalmi mintázatai. Az integráció elvének úgy kell érvényesülnie, hogy egyszerre feleljen meg a nemzetiségek iránti türelem és befogadás, a demokrácia európai elveinek, valamint az egyéni és közösségi önrendelkezés, az önállóság és a szabadság értékeinek. A szükséges szakmai feltételek biztosítása nélkül véghezvitt integráció rossz példái gyengítik a demokráciába vetett hitet, így a szándékolttal ellenkező hatást eredményeznek, növelik a közösségi feszültségeket, az elkülönülést, az etnikai ellentéteket. Ezért minden esetben át kell gondolni, hogy – különösen a köznevelés területén – melyek a felzárkózást, az integrációt és az esélyteremtést ténylegesen és a helyi feltételeknek megfelelően, hatékonyan előmozdító megoldások. A befogadó oktatás megteremtése érdekében szükséges az átfogó helyzetelemzésen (ld. helyi esélyegyenlőségi

programok) alapuló, megfelelően előkészített (a lakosság, szülők, pedagógusok, gyerekek tájékoztatása, beiskolázási körzetek áttekintése, szükséges pedagógiai, szakmai és tárgyi fejlesztések tervezése, stb.), s a korszerű pedagógiai módszerek és módszertani eszközök alkalmazását, a pedagógusok továbbképzését, oktatását támogató szakemberek és különböző szakterületek bevonását magában foglaló koncepciók és gyakorlatok kialakítása. Ilyen például az együttnevelést támogató, befogadó iskolai környezet és pedagógiai módszerek, a tanárképzés befogadás-központú megújítása, stb. (ld. részletesebben később a befogadó iskolai környezet kialakításáról szóló részben).

Ezen belül szükséges megteremteni azt a szakmai-módszertani háttérrel – például az integrált iskolai oktatást lehetővé tévő többtárgyi pedagógiai kompetenciák (fejlesztő pedagógus, resztoratív és konfliktuskezelő technikák alkalmazására kész pedagógiai programok és eszközök, létszám arányok, stb.) –, melynek segítségével minden érintett szereplő és résztvevő helyzete javul. Az integráció elve érvényesülése és általában a stratégia végrehajtása során keletkező konfliktusok kezelésében elsősorban az alternatív konfliktuskezelés módszerét kell alkalmazni, ami az érintettek bevonását és a konszenzusra törekvő párbeszédet jelenti. Az eredményes konfliktuskezelés közvetve segíti az együttműködés kialakítását, erősítését és mintát is teremt további fölösleges konfliktusok megelőzéséhez, kialakulása esetén a kezeléséhez.

5.1.4 Komplexitás és koncentráció

A leggyakrabban pályázati formában elnyerhető támogatások nem jutnak el a társadalom leghátrányosabb helyzetű csoportjaihoz, illetve kellő komplexitásuk híján nem javítják helyzetüket érdemben. Területileg, tartalmilag, időben, eszközrendszerben és erőforrásokban összehangolt, egymást kiegészítő fejlesztési programok együttesétől várható csak a hátrányos helyzetű csoportok, települések és térségek felzárkózása, azaz közös gazdaságpolitikai, vidékpolitikai, foglalkoztatáspolitikai, oktatási, egészségügyi, lakás-, és szociálpolitikai, közlekedési, infrastrukturális lépések vezethetnek mérhető eredményre. Ennek érdekében erős központi és helyi koordinációra van szükség. Ez a programok tervezésének, időzítésének és értékelésének a társadalmi felzárkózási politika céljai szerinti összehangolásával valósítható meg. A támogatáspolitikát hatékonyságát növelni kell hosszú távú, fenntartható intézkedések, programok tervezésével; a támogatáspolitikát megalapozó dokumentumok, valamint a különböző szakterületeken születő dokumentumok (országos, regionális, helyi stratégiák, intézkedési tervek) összhangjának megteremtésével; a területi különbségekre, és az ebből fakadó szakmai nehézségekre is reflektáló differenciált támogatási rendszerek alkalmazásával.

5.1.5 Innováció és fenntarthatóság

Ki kell alakítani annak feltételeit, hogy a projektszerű fejlesztésekben megjelenő innovációk – amennyiben bizonyítottan sikeresek és arra alkalmasak – a társadalmi szolgáltatási rendszerek részeivé válhassanak. A fejlesztésekben már a tervezés fázisában hangsúlyosan kell megjelennie a fenntarthatóság, a rendszerszerű működés, a jóléti rendszerek átfogó fejlesztése szempontjainak. A sikeres programokat nem projektszerű működésformában kell fenntartani, hiszen hosszú távú haszon csak akkor remélhető a szociális innovációs kezdeményezésektől, ha azok tapasztalatai nyomán az átfogó rendszerek, a jogi szabályozás és az intézményi struktúrák is fejlődnek. Felelőtlen, s a hatékonyság szempontjait nélkülöző az a fejlesztéspolitika, amely csak az egyes projektek adminisztratív sikerében, a rendelkezésre álló források kifizetésében gondolkodik, s nem veszi figyelembe a jogi, gazdasági és szervezeti fenntarthatóságot, valamint a társadalmi hatásokat. Az innováció jelentős érték, melyet akkor

becsülünk meg és kezelünk értékén, ha hasznosulásának rendszereiről, biztosítékairól is gondoskodunk.

5.1.6 Fokozatosság: a leghátrányosabb helyzetben levők megcélzásának prioritása és a leghatékonyabb intézkedések előresorolása

Mivel a források végesek, cselekvési prioritásokat kell meghatározni, melyek a megvalósulás és a változások függvényében módosíthatók. A stratégia esetében ilyen prioritás a leghátrányosabb helyzetben levők lehetőségeinek javítása, illetve a szegénység szélsőséges formáinak felszámolása. Ezen belül elsőbbséget kell élvezniük a probléma gyökerét, okait célzó intézkedéseknek, vagyis azoknak, melyek hozzájárulnak a szegénység átörökítésének megszakításához és az egyenlőtlenségek csökkentéséhez, és így hosszútávon sokszorozódó hatásúak. Szintén prioritásként kezelendők a leghatékonyabb – a ráfordítások tükrében legerőteljesebb hatást elérő – kezdeményezések.

5.1.7 Biztos kezdetből biztos jövő

Az életutat, annak kritikus fordulópontjait követő segítségnyújtási rendszerekkel kell támogatni a koragyermekkori szolgáltatások fejlesztésétől az esélyteremtő iskolán keresztül a felnőttkor nehézségeit áthidaló megoldásokig. A koragyermekkor rendkívül fontos életkori szakasz, az ekkor megvalósult humán befektetések térülnek meg a legnagyobb arányban, és különösen nagy hasznót hoznak a hátrányos helyzetű, köztük a roma gyermekek esetében, kompenzálva, vagy legalább részben kompenzálva az otthoni hátrányokat. A tudásalapú társadalom sikeres tagjává csak akkor válhatnak a hátrányos helyzetű gyermekek, ha a színvonalas iskoláztatásukhoz szükséges eredendő feltételeket biztosítjuk, elősegítve sikeres iskolai karrierjüket (koragyermekkori képességgondozással, napközbeni ellátással, majd az alap-, közép- és felsőfokon, a szakmai képzés során) és munkaerő-piaci belépésüket.

5.1.8 Átfogó megközelítés

Az ágazati intézkedések, programok jogi, finanszírozási és szakmai összehangolása elengedhetetlen a komplex fejlesztések indítása érdekében, amelyek a leszakadó rétegek felzárkózására együttesen hatnak: oktatás, lakhatás, szociális helyzet, foglalkoztatottság, egészségi állapot. A halmozottan hátrányos helyzetű csoportok tagjainak munkaerő-piaci esélyeit, társadalmi elfogadottságát csak az érintettek szociális képességeit, munkakultúráját fejlesztő, szocializációs hátrányait és iskolai lemaradásait csökkentő eszközök alkalmazásával, a saját lakókörnyezetben végzett integrációs munkával lehet elősegíteni. A felzárkózási politika képzési-foglalkoztatási eszközeinek alkalmazása csak ennek figyelembevételével hozhat eredményeket.

5.1.9 Személyes felelősségen és részvételen alapuló programok

Átfogó szempont az érintettek aktivitásának, személyes részvételének előmozdítása, az önmaguk és családjuk helyzetéért viselhető felelősség megerősítése. A Nemzeti Társadalmi Felzárkózási Stratégia nyomán olyan programok megalkotására van szükség, amelyeknek közvetlen célja az érintettek önálló életvezetési képességeinek megerősítése, a munkaerőpiacra való belépést segítő munkakultúra kialakítása. Ezek nyomán szükséges a szegénység, a hátrányos helyzet átörökítését eredményező deprivációs ciklusok megtörése; a közösségi megoldások támogatása.

5.1.10 Közösségi részvétel és támogatás elve

A felzárkózást segítő programok tervezésébe, koordinálásába és lebonyolításába be kell vonni a célcsoportok, különösen a roma közösség, valamint a helyi önszerveződések és a közigazgatás képviselőit. A hozzáférést segítő hálózatokban, projektek kidolgozásában (generálásában), illetve monitorozásában törekedni kell a roma szakemberek alkalmazására, hiszen ez a romák társadalmi egyenlőségének és gazdasági érdekérvényesítésének növekedését szolgálja. Megkülönböztetett figyelmet és lehetőséget kell biztosítani azon egyházi közösségeknek is, amelyek felzárkózást segítő aktivitása ezt indokolttá teszi. Meg kell teremteni a helyi és regionális szintű döntéshozók, továbbá a magánszféra érdekeltiségét, ösztönözni kell részvételüket a felzárkózási programok, intézkedések végrehajtása, sikeressége érdekében.

5.1.11 Megalapozott tervezés, a hatékonyság rendszeres mérése

A szegénységben élőkre, ezen belül a romákra irányuló fejlesztési, felzárkózási programok sikeres tervezése és hatékony megvalósítása csak akkor lehetséges, ha a célcsoport helyzetéről, számáról, az elért eredményekről mérhető, érdemi információkkal rendelkezünk. Ezért igyekszünk konszenzusra jutni a nemzetiségi alapú statisztikai célú, anonim adatgyűjtés lehetséges módszereiről és eszközeiről, amelyek jogi és adatvédelmi szempontból is helytállóak. A tényleges programok és a társadalmi hatások mellett alapvetően szükséges a felzárkózási politikát érintő fejlesztési stratégiák átfogó, egységes nyomon követési és értékelési rendszerének fejlesztése, működtetése. Ki kell építeni, össze kell hangolni a hatékony állami monitoring rendszereket, erősíteni kell a programok, intézkedések ellenőrzésére jogosult intézmények közötti együttműködést (adatbázisaik összevetése, a törvénytelen gyakorlatok feltárása, automatizmusok kialakítása).

5.1.12 A Nemzeti Társadalmi Felzárkózási Stratégia roma stratégia, de nem csak roma stratégia

A romákat rendkívül súlyosan érintő társadalmi problémák – a rasszista megnyilvánulások és részben a diszkrimináció kivételével – nem csak a romákat sújtják, s – értelemszerűen – nem is kezelhetők kizárólagosan a romák körében. Épp ezért a romák társadalmi viszonyainak javítását célzó stratégia sem lehet csak a romákat célzó beavatkozások stratégiája. A stratégia társadalmi problémákat, problématerületeket céloz, s nem személyes jellemzőkkel meghatározható társadalmi csoportokra irányul. A romák társadalmi és gazdasági integrációját célzó intézkedéseket elsősorban területi (hátrányos helyzetű térségek, települések) és szociális szempontok (pl. hátrányos helyzet, tartós munkanélküliség, alacsony iskolai végzettség, stb.) – illetve ezek metszete – alapján kell meghatározni. Az oktatás, foglalkoztatás, lakhatás és egészségügy területén elsősorban a szociális és területi szempontok alapján indokolt az intézkedéseket kijelölni. Az antidiszkrimináció és a kultúra (a kulturális autonómia) területén van lehetőség arra, hogy az egyes intézkedésekben nemzetiségi alapú célzást alkalmazzunk. Az

Állami Számvevőszék Fejlesztési és Módszertani Intézetének megállapításaival összhangban⁷⁹ alapelveként kezeljük, hogy a kifejezetten a roma nemzetiségre irányuló projektek csak akkor indokoltak, ha az orvosolni kívánt hátrány egyértelműen és elsősorban nemzetiségi vonatkozású. Emellett, természetesen – s épp ez a stratégia egyik lényegi eleme – kiemelt figyelmet fordítunk a célterületeken megvalósuló vagy tervezett programok romákra gyakorolt hatásaira, és a romák bevonására, részvételére.

A stratégia jól meghatározott beavatkozási területei nyújtanak arra garanciát, hogy az egyes programok és intézkedések hatékonyan, érzékelhető mértékben javítják a roma népesség társadalmi lehetőségeit, életminőségét. Ebben különös szerepe van az oktatási és ösztöndíj programoknak, valamint a jól célzott foglalkoztatási programoknak. Ezek alapelve, hogy a siker alapvető feltétele az együttműködés és a kölcsönös erőbefektetés.

Tekintettel arra, hogy a roma népességhez kapcsolódó problémák sok esetben közösségi jellegűek, sokszor fakadnak belőlük közösségi ellentétek, bizonytalan háttérű, kezelhetetlenné váló viszályok – s ezek nyomán akár súlyos tragédiák –, ezért ahol indokolt, a beavatkozásoknak is közösségi jellegűeknek kell lenniük. Sikeres programok tapasztalatai nyomán e „közösségi jelleg” egyrészt a helyi roma közösséggel végzendő közvetlen, lakókörnyezeti munkát jelenti, másrészt elengedhetetlen a helyi tágabb, „külső” közösség bevonása is. Az oktatás és a munka világába való beilleszkedés mellett a helyi közösségek működőképességének, integráló erejének megerősítése alapozhatja meg a ma sok esetben hiányzó, s az együttéléshez nélkülözhetetlen biztonságot.

5.1.13 Keretmegállapodás, együttdöntési rendszer

Magyarország Kormánya és az Országos Roma Önkormányzat a romák és a többségi társadalom együttélésének megerősítése, a közös jövő építése érdekében keretmegállapodást kötött. A Kormány programjában célként fogalmazta meg a romák életkörülményeinek javítását és társadalmi beilleszkedésének elősegítését. Ezen célkitűzések megvalósulása érdekében a keretmegállapodás különös hangsúlyt fektet a munkahelyteremtésre és az oktatás területén történő együttműködésre. A Nemzeti Társadalmi Felzárkózási Stratégiában megfogalmazott átfogó, komplex célok végrehajtásához nélkülözhetetlen a keretmegállapodásban megfogalmazott tervek párhuzamos megvalósítása, figyelembe vétele.

5.2 Átfogó célok, specifikus célok

A stratégia átfogó célokat jelöl ki, illetve kialakítja a szakterületeket illető beavatkozások összhangjának kereteit. Ez a szakpolitikákon átívelő fejlesztési elvek mellett, egy egységes indikátor és értékelési rendszer megfogalmazását jelenti.

A stratégia céljai, összefüggésben a kormányzati keretstratégiák rendszerével, hozzájárulnak Magyarország társadalmi és gazdasági versenyképességének erősítéséhez.

⁷⁹ Összegző, helyzetfeltáró tanulmány a magyarországi cigányság helyzetének javítására és felemelkedésére a rendszerváltás óta fordított támogatások mértékéről és hatékonyságáról. Állami Számvevőszék Fejlesztési és Módszertani Intézet 2008. 61. o.

5.2.1 A Stratégia célrendszere - Átfogó és specifikus célok⁸⁰

Célok	
1.	A szegénységben és társadalmi kirekesztettségben élők arányának csökkentése, különös tekintettel a roma népességre.
1.1	A romák, tartósan rászoruló munkaeő-piaci integrációjának elősegítése, foglalkoztatottsági szintjük emelése.
1.1.1	A roma és a tartósan rászoruló aktív korúak képzettségi szintjének emelése.
1.1.2	Gazdaság- és vállalkozásfejlesztés a hátrányos helyzetű, alacsony iskolai végzettségű emberek foglalkoztatása érdekében (elsődleges munkaeőpiacon a magas élőmunka igényű ágazatok, szociális gazdaság, atipikus foglalkoztatási formák).
1.1.3	A munkaeő-piaci integrációt támogató munkaügyi és szociális ellátások, szolgáltatások elérhetőségének, minőségének, hatékonyságának fejlesztése.
1.1.4	A közfoglalkoztatás mint a közösségért végzett értékteremtő munka rendszerének fejlesztése, bővítése, a lehetőség szerint személyre szabott közfoglalkoztatásnak a nyílt munkaeő-piacra való átmeneti jellege erősítése.
1.1.5	Az aktivitást erősítő, a munkavállalásra ösztönző segélyezési rendszer kialakítása.
1.1.6	A munkahely és a család összeegyeztetése az atipikus foglalkoztatási formák támogatásával.
1.1.7	A jövedelmi egyenlőtlenségek további növekedésének megakadályozása.
1.2	A szegény családban élő gyermekek és a tartósan rászoruló helyzetének javítását, továbbá a roma népességet célzó szakpolitikák, beavatkozások tervezését, nyomon követését, értékelését szolgáló adminisztrációs és statisztikai adatforrások, információs rendszerek fejlesztése.
2.	A szegénység, szociális kizáródás újratemelődésének megakadályozása.
2.1	A gyermekek szegénységének csökkentése.
2.1.1	A családokat érintő jóléti transzferek szinten tartása.
2.1.2	A gyermekjóléti, gyermekvédelmi ellátások, szolgáltatások elérhetőségének, minőségének, hatékonyságának fejlesztése.
2.1.3	A fejlődési eltérések időben történő felismerése, kezelése, a korai képességgondozás, a koragyermekkori nevelés, gondozás fejlesztése.
2.2	A roma és tartósan rászoruló gyerekek oktatáshoz való hozzáféréseinek javítása.
2.3	A végzettség nélküli iskolaelhagyás csökkentése.
3.	A társadalmi-gazdasági javakhoz történő egyenlő esélyű hozzáférés javítása, a társadalmi összetartozás erősítése.
3.1	A lakhatási körülmények, a lakhatás biztonságának javítása, lakhatási lehetőségek bővítése (bérletelés).
3.2	A települési és térségi szegregáció csökkentése.
3.3	A romák, tartósan rászoruló és gyermekek egészségi állapotának javítása, a születéskor várható élettartam növelése, valamint az egészségügyi ellátórendszerhez való hozzáférésük javítása.
3.4	A társadalmi együttélés alapját jelentő bizalom erősítése, a romákkal szembeni diszkrimináció csökkentése.
3.5	Az érintettek bevonása a programok tervezésébe, végrehajtásába, értékelésébe.

⁸⁰ Félkövér kiemeléssel az átfogó célok, alábontva a specifikus célok.

Az elmúlt évek végrehajtási tapasztalatai, vizsgálati eredményei egyértelműen mutatják, hogy a stratégiák sikeressége legfőképp az összehangolt, ágazatokon átívelő cselekvési tervek, programokon áll vagy bukik. Az NTFS célrendszere, kapcsolódva az Európa 2020 Stratégia célkitűzéseivel, a stratégiák következő cselekvési terveit illetően integrált keretbe foglalja a korábban elfogadott stratégiai célkitűzéseket, s megteremti a feltételeit annak, hogy egységes stratégiai referenciakeret és referencia indikátor-rendszer álljon rendelkezésre a szakterületi stratégiákhoz. Ezzel biztosítható, hogy a különböző szakterületi stratégiákat, illetve az ahhoz kapcsolódó cselekvési terveket, intézkedéseket, programokat a társadalmi felzárkózás szempontjainak megfelelően tervezzék, értékeljék.

5.2.2 Az EU 2020 Stratégia nemzetközi és hazai céljai

2020-ra az EU egészének (és benne Magyarországnak) teljesítenie kell az alábbi öt célt:

1. Foglalkoztatás

Biztosítani kell, hogy a 20–64 évesek körében a foglalkoztatottság aránya elérje a 75%-ot. (Magyarország: 75%)

2. K+F/innováció

Az EU (köz- és magánforrásból származó) GDP-jének 3%-át a kutatás/fejlesztés és az innováció ösztönzésére irányuló beruházásokra kell fordítani. (Magyarország: 1,8%)

3. Éghajlatváltozás/energia

Az üvegházhatást okozó gázok kibocsátását 20%-kal csökkenteni kell az 1990-es szinthez képest (vagy akár 30%-kal, ha adottak az ehhez szükséges feltételek). (Magyarország: 10%)

A megújuló energiaforrások arányát 20%-ra kell növelni. (Magyarország: 14,65%)

Az energiahatékonyságot 20%-kal kell javítani, amely 368 millió tonna kőolaj-egyenértéknek (Mtoe) felel meg. (Magyarország: 2,96 Mtoe)

4. Oktatás

Az iskolai lemorzsolódási arányt 10% alá kell csökkenteni. (Magyarország: 10%)

El kell érni, hogy a 30 és 34 év közötti uniós lakosok legalább 40%-a felsőfokú végzettséggel rendelkezzen. (Magyarország: 30,3%)

5. Szegénység/társadalmi kirekesztés

Legalább 20 millióval csökkenjen azok száma, akik szegénységben és társadalmi kirekesztettségben élnek, illetve akik esetében a szegénység és a kirekesztődés reális veszélyt jelent. (Magyarország: 450 000 fő)

A Nemzeti Társadalmi Felzárkózási Stratégia célrendszerének legfelsőbb szintjén az Európa 2020 Stratégia szegénység elleni küzdelemhez kapcsolódó hazai céljai állnak. Ezt követi a szegény családban élő gyermekek helyzetének javítása, valamint a roma és nem roma népesség közötti különbségek csökkentése, a területi hátrányok, társadalmi különállás jelenségeinek mérséklése.

5.2.3 Magyarország Kormánya és az Országos Roma Önkormányzat közötti keret-megállapodásban szereplő célkitűzések

- A romák életkörülményeinek javítása és társadalmi beilleszkedésének elősegítése.
- Kiemelt cél, hogy a jövőben a hatalommal való visszaélést a romákat befogadó, diszkriminációmentes közérdek szolgálata váltsa fel.
- A romák mind szélesebb köre megismerhesse az állampolgári jogokat és kötelezettségeket, a jogrendszert és a közigazgatás működését.
- A foglalkoztatás bővítése, az oktatás színvonalának emelése, valamint az életkörülmények javítását célzó fejlesztési programok, ösztöndíjprogramok, beruházási és foglalkoztatási támogatások megvalósítása.
- Ezeken a programokon kellő arányban vegyenek részt hátrányos helyzetű, tartósan rászoruló roma és nem roma gyerekek, fiatalok, és felnőttek, és a tevékenységük a tényleges felemelkedésüket, felzárkózásukat szolgálja.
- Az oktatási, szakképzési, felsőoktatási, felnőttképzési lehetőségek minőségének a javítása, kiterjesztése.
- A közösségi központok által érdemben segíteni az elemi életviteli körülményeket is nélkülözők lakhatási feltételeit.
- A hazai gazdaság megszilárdítása a már korábban létező szubvenciók helyreállításával és új szubvenciók bevezetésével.

A Kormány és az ORÖ között létrejött keretmegállapodás teljesítéséhez szükséges számszerű vállalásokat a 1136/2011. (V. 2.) számú kormányhatározat rögzíti. A keret-megállapodásban foglalt számszerűsíthető célkitűzések elérése érdekében kidolgozott részletes intézkedési tervet a 1338/2011. (X. 14.) számú kormányhatározat melléklete tartalmazza. (A melléklet elérhető a romagov.kormany.hu címen.)

6 CÉLÁLLAPOT (JÖVŐKÉP)

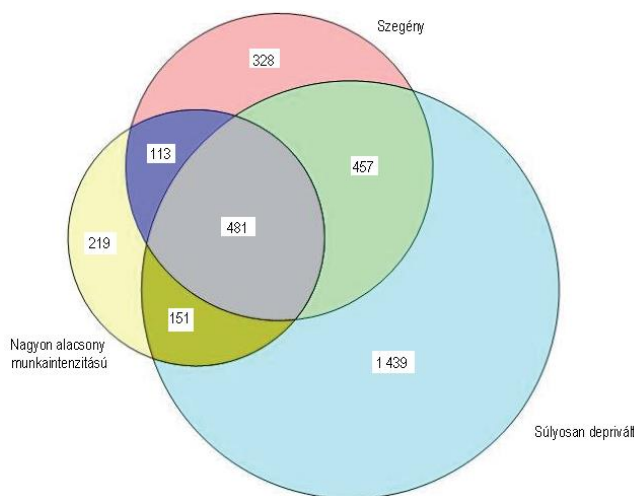
A felzárkózás politika a – társadalmi integráció szempontjából meghatározó – speciális problématerületi stratégiák egységes célrendszerben való kezelését kívánja előmozdítani.

A Nemzeti Társadalmi Felzárkózási Stratégia tíz éves horizontra előretekintő, de azon belül rendszeresen frissített keretstratégia. Ezen az időtávon átfogó céljai az Európa 2020 Stratégia hazai szegénység csökkentési céljaival megegyezők.

Magyarország az Európa 2020 Stratégia szegénységi céljához kapcsolódva a gyermekes családok szegénységi rátájának, a súlyos anyagi nélkülözésben élők számának, valamint az alacsony munkaintenzitású háztartásban élők számának 20-20%-os csökkentését vállalja 2020-ig; ez – a három indikátor által lefedett népesség közötti átfedések kiszűrésével – 450 ezer fő szegénységből való kiemelésével egyenértékű, azaz a stratégia céljainak megvalósulásával 2020-ban Magyarországon közel félmillió fővel kevesebben élnek szegénységben és kirekesztettségben. A 2008. évi bázisadat alapján a szegénységben vagy társadalmi kirekesztettségben élők száma 2,83 millió fő volt. Azóta ez a szám a válság hatásai nyomán folyamatosan emelkedett.

Ugyanakkor a stratégia szempontjából fontos, hogy az uniós vállaláshoz meghatározott mutatószámok közel sem csak a legnagyobb nélkülözésben élőket foglalják magukban. A számok megoszlásából látható, hogy főleg az anyagi deprivációs mutató feltehetően jelentős számú, gyakorlatilag az alsó középosztályhoz sorolható embert foglal magában. Ez a szegénység relatív szemléletében teljesen helyénvaló, hiszen a minimális anyagi biztonság megrendülésével ez a népesség könnyen a jövedelmi szegények kategóriájába kerülhet. (Erre a népességre jellemző a pénzügyi tartalékok hiánya, a nem nélkülözhetetlen kiadások visszafogása.) Ugyanakkor erősen valószínű, hogy a „csupán” az anyagi depriváció által érintett közel kétfélmillió ember nem sorolható a leghátrányosabb helyzetű népesség köréhez.

A szegénységben vagy társadalmi kirekesztettségben élő népesség megoszlása Magyarországon, 2012. (fő)

Forrás: KSH Statisztikai Tükör, 2013/66. VII. évfolyam 66. szám, 2013. szeptember 20.

A társadalmi felzárkózási stratégia célja, hogy a szegénység csökkentésében kitűzött közel félmillió eredmény ne (csupán) a hárommillió népességben legjobb helyzetűek pozíciójának javulását jelentse. Célunk, hogy a beavatkozások a legsúlyosabb nélkülözésben élőket is elérjék, különös tekintettel a gyerekekre és a romákra, annak érdekében, hogy a szegénység átörökítésének ciklusai megtörjenek.

Az EU2020 Stratégia hazai céljai között különösen fontos elem a gyermekes családok jövedelmi szegénységének csökkentése. A stratégia nyomán és annak szellemében tervezett beavatkozások, intézkedések erősítik a családok munkaerő-piaci pozícióit. Megfelelő mennyiségű és minőségű napközbeni kisgyermek-ellátás segíti a szülők munkába állását és munkaerő-piaci pozíciójának megtartását. A munkaerő-piaci pozíció javításában vagy fenntartásában fontos szerepet játszanak a felnőttképzési szolgáltatások és az átmenetinek tekintett közfoglalkoztatás. Ezek elérhetősége, munkaerő-piaci és helyi viszonyoknak való megfelelése elsőrendű kérdés.

A roma és nem roma népesség életkörülményeinek különbségeire a Stratégia 2011-13-as intézkedési terve nyomán immár megbízható adatok állnak rendelkezésre. E területen fő indikátor a problémák gyökerét jellemző foglalkoztatottsági arány. Ennek javítása érdekében (a Magyarország Kormánya és az Országos Roma Önkormányzat közötti keret-megállapodás alapján) 2015-ig elérendő célként támogatják 100 000 munkanélküli roma foglalkoztatásba való bevonását, a szak és felnőttképzés területén mintegy 50 000, legfeljebb szakiskolai végzettségű, roma felnőtt piacképes szakképzését és 80 000 felnőtt roma alapfokú készségfejlesztési programokban való részvételét (írás, olvasás, számolás, informatika).

A vállalkozásfejlesztési, illetve munkaügyi intézkedések elérik a leghátrányosabb helyzetű társadalmi rétegeket, illetve térségeket. Ennek nyomán javul a foglalkoztatottság, az érintett térségek, gazdasági szektorok s áttételesen az egész ország versenyképessége.

Demográfiai előrejelzések szerint – nyilvánvalóan függően a társadalompolitikai beavatkozások eredményességétől – a roma népesség iskolai végzettségét illetően lassú javulás várható. A kutatók felhívják a figyelmet a szakképzés fontosságára, az érettségit adó képzések iránt feltehetően növekvő igényre. Az említett keretmegállapodás alapján 2015-ig 20 000 roma fiatal szerezhethet piacképes szakmát, továbbá támogatják 10 000 roma fiatal érettségit adó képzésben tanulását és segítik 5 000 tehetséges roma személy felkészülését, hogy megfeleljen a felsőfokú oktatásban való részvétel feltételeinek.

Az Új Széchenyi Tervben kitűzött 10 év alatt egymillió új, adózó munkahely megvalósulásával e területen alapvető változás következik be. Jelentős számú új munkahely jön létre a magas élőmunka igényű ágazatokban, az építőiparban, a mezőgazdaságban és a turizmus területén. Jelentős gazdaságfejlesztési forrás áramlik a hátrányos helyzetű kistérségekbe. A felzárkózási stratégia intézkedései nyomán a gazdaságélénkítő, illetve munkaerő-piaci intézkedések során folyamatosan figyelmet fordítunk a munkaerőpiac legalsó szegmenseire, az alacsony iskolai végzettségűekre, a tartósan munkanélküliekre.

A szegénységben élő gyermekes háztartások számának csökkenésével kevesebb gyermek fog szegénységben élni. Az aktív kereső nélküli háztartásokban élők arányának javulása nyomán csökken az alacsony munkaintenzitású háztartásokban élő gyermekek aránya is.

A koragyermekkori szolgáltatások, így a bölcsőde, családi napközi kapacitásainak bővülésével (hosszabb távon finanszírozási rendszerük átalakításával), valamint az EU-s forrásból létrehozott Biztos Kezdet gyerekházak hálózatának kiterjesztésével, az uniós szakaszt lezárt gyerekházak hazai működési támogatásával több gyermek jut hozzá a korai képességgondozáshoz, illetve a Biztos Kezdet programba bevont szülők megismerik a korai gyermekévek jelentőségét, és

megtanulják, hogyan segíthetik gyermekük fejlődését, nagyobb eséllyel veszik igénybe az óvodai szolgáltatásokat.

A területileg célzott óvodai kapacitásfejlesztéseknek, valamint a szülők ösztönzésének köszönhetően nő a halmozottan hátrányos helyzetű, 3 éves koruktól óvodába járó gyermekek száma.

A halmozottan hátrányos helyzetű gyermekek felzárkózását segítő pedagógiai programok, ösztöndíjprogramok, a pedagógusok eszköztárát bővítő továbbképzések, módszertani iránymutatások, valamint az egész napos iskolai formák elterjedése, a tanoda programok megerősödése eredményeként nő a tanulók iskolai eredményessége, csökken a végzettség nélküli iskolaelhagyás. Az EU 2020 Stratégiában tett nemzeti vállalásunk szerint 30,3%-ra nő a felsőfokú vagy annak megfelelő végzettséggel rendelkezők aránya a 30-34 éves népességen belül, és 10%-ra csökken a végzettség nélküli iskolaelhagyók száma.

A roma népesség iskolázottsági szintje a tíz éves időszak végére a jelenleginél jobban közelíti a nem roma népesség átlagát (a lassú trendet a legfrissebb adatok mutatják). Az erős munkaerőpiaci pozíciót biztosító szakképzettség, érettségi és felsőfokú végzettség elterjedtsége a jelenleginél jóval erősebb lesz, az időszak végére a középiskolai végzettségek tekintetében jelentősen csökkennek a különbségek a roma és a nem roma népesség között.

Az egészségügyi ellátórendszer hatékonyabb egészségnevelő, egészségfejlesztő, felvilágosító, prevenciós tevékenysége – együttműködésben a közoktatási, valamint a gyermekjóléti, gyermekvédelmi intézményekkel – eredményeként csökken a fiatalkori várandósságok száma, elsősorban azokban a régiókban, ahol ezek száma kirívóan magas (Észak-Magyarország, Észak-Alföld, Dél-Dunántúl).

A köznevelési rendszerben valamennyi segítségre szoruló gyermek ingyenes étkezésben részesül, amely segíti egészséges fejlődésüket.

A házi gyermekorvosok, valamint a védőnők számának növelésével több figyelem jut a halmozottan hátrányos helyzetű gyerekekre.

Az egészségügyi alapellátás megerősítésével a háziorvosok, házi gyermekorvosok aktívabban fognak részt venni a prevencióban, az egészségnevelésben, egészségfejlesztésben és a szűrővizsgálatokon való részvétel ösztönzésében. A Kormány és az ORÖ 150 000 roma lakossági szűrővizsgálatokon való részvételét, valamint az egészséges életvitelhez szükséges folyamatos tanácsadásban részesítését támogatja, melynek eredményeként javul a hátrányos helyzetű/roma népesség egészségi állapota. Pozitív változások indulnak el az olyan mutatókban, mint a csecsemőhalandóság, a koraszülések száma és a fiatalkorban várandósság aránya.

A tíz éves időszak végére a társadalmi jellemzőket tekintve jelentősen csökkennek a területi különbségek is. A társadalmi és területi társadalmi különállás jelenségeiben, folyamatokban a leghátrányosabb helyzetű térségek társadalmi viszonyainak alapvető változása következik be. A LAU 1-es szint (korábbi nevén NUTS 4) – amely jelenleg 174 statisztikai kistérséget tartalmaz – településeinek többi térséghez való felzárkózása jelentős mértékben felgyorsul az időszak végére.

7 BEAVATKOZÁSI TERÜLETEK, ESZKÖZÖK

A fejlesztések hatékonysága érdekében a részterületi stratégiák összehangolására a beavatkozások koncentrálására, a tervezési, nyomon követési, értékelési rendszerek megerősítésére van szükség.

A felzárkózás politika elveinek érvényesítéséhez átfogó eszközrendszer kialakítására van szükség. Ebben hangsúlyos szerepe van a bizonyítékalapú szakpolitika-alkotás rendszerei kialakításának. A különböző szakterületek országos és területi stratégiáinak, fejlesztéseinek kimunkálásában gyakorlati módszerekkel: eljárási és módszertani szabályokkal kell érvényesíteni a megfogalmazott elveket. Ehhez általánossá kell tenni, az olyan eljárásokat, mint az előzetes hatásvizsgálat, a rendszeres és egységes elveken nyugvó értékelés, a fejlesztések célzásának módszeressége. Már az előzetes hatásvizsgálatban meg kell jelennie a hatékonyság, a fenntarthatóság, a rendszerszerű működés, az ellátórendszerek fejlesztési szempontjainak.

Az értékelési, társadalmi hatásvizsgálati módszerekkel együtt megkerülhetetlen kérdés, hogy a közvetlen társadalmi hatásokkal járó fejlesztésekben hogyan biztosítható, hogy azok ne a társadalmi különbségek növekedéséhez – hosszú távon a társadalmi viszonyok eróziójához – hanem a legrosszabb helyzetű társadalmi csoportok felemelkedéséhez járuljanak hozzá. Meg kell határozni annak módszereit, miként biztosítható, hogy a fejlesztések valóban elérjék a hátrányos helyzetűeket. E fogalomnak – bár több szakterület használja – nem minden területen kidolgozott a definíciója, amely pedig operatív eszköze lehetne a beavatkozások célzásának, a programokba bevontak kiválasztásának.

A felzárkózás politika céljainak megvalósításához erős központi, területi és helyi koordinációra van szükség. Ehhez pontosan meg kell határozni mind a központi közigazgatás és dekoncentrált szervezetei, háttérintézményei mind az önkormányzatok különböző szintjeire – a társadalmi felzárkózás érdekében telepítendő – feladat-és hatásköröket.

A társadalmi felzárkózást érintő ágazati intézkedések, jogi, finanszírozási és szakmai összehangolása érdekében biztosítani kell az érintett tárcák munkájának összehangolását. A hatékonyság javítása érdekében a fejlesztések, intézkedések terén fokozni kell az eredményorientációt. Ahol releváns, ott igazolható, bizonyítékokon alapuló, a beavatkozásokkal befolyásolható, mérhető célokat és elvárt hatásokat kell meghatározni a felzárkózási célcsoportok tekintetében. A beavatkozások, intézkedések tervezésekor nagyobb hangsúlyt kell fektetni a megalapozott módszertannal kidolgozott előzetes hatáselemzésnek, melyben kiemelten szerepeltetni kell a felzárkózási célcsoportokra gyakorolt társadalmi és gazdasági hatásokat. A teljesítmények megítélésében nagyobb szerepet kell kapnia – a lehetőleg jól mérhető mutatókkal leírt – hatásértékelésnek.

7.1 Gyermekek jól-lét

A részmunkaidős foglalkoztatás elterjesztésével, illetve a GYED extra intézkedés bevezetésével és a gyermekek napközbeni ellátása kapacitásainak bővítésével segíteni kell a családi élet, a gyermeknevelés és a munka összeegyeztethetőségét. A szülők munkavállalásának elősegítésével csökkenthető lenne a gyermekvállalás szegénységi kockázati tényezőként játszott szerepe.

A testi és lelki fejlődésben mutatkozó eltérések időben való felismerésére, a korai képességgondozásra, a koragyerekkori (3 éven aluli) gondozásra, nevelésre kiemelt figyelmet

kell fordítani. Számos hazai és külföldi vizsgálat bizonyítja, hogy az iskolai pályafutás későbbi (középiskolai) szakaszaiban tapasztalható elmaradás elsősorban a kora gyermekkori feltételekkel, körülményekkel magyarázható. A korai életkorban tett befektetések megtérüléséhez képest a későbbi, illetve kiegyenlítő célú beavatkozások jóval kevésbé hatékonyak. A programoknak nem csupán a gyermekeket kell megcélozniuk, a szülők bevonása és aktív részvétele nélkül nem biztosíthatóak az elvárt (megfelelő) eredmények. A koragyerekkori képességgondozás komoly ágazatközi együttműködést igényel, ezért az egészségügyi, gyermekjóléti, közoktatási fejlesztéseket össze kell hangolni, tisztázni kell a felelősségi köröket, és a felsorolt humán szolgáltatások, ellátások koordinációját is erősíteni kell. Ennek érdekében olyan jogi és finanszírozási eszközökre van szükség, melyek érdekeltté teszik az együttműködést és az összehangolt tevékenységet. Az ilyen fajta ágazati együttműködés megteremtésének szükségessége a gyermekkor további szakaszaira koncentrált munka során éppolyan szükséges.

Tekintettel arra, hogy a korábbi célkitűzés, a hátrányos és halmozottan hátrányos helyzetű gyermek fogalmának törvényi szabályozása 2013. szeptember 1-jétől hatályba lépett a 2013. évi XXVII. törvénnyel, a jövőben segíteni kell az új fogalom alkalmazását minden érintett ágazatban. Törekedni kell arra is, hogy a születéstől a továbbtanulásig, munkába állásig, családalapításig minél több szakterület vezessen be kompenzáló intézkedéseket a hátrányos és halmozottan hátrányos helyzetű gyerekek, illetve fiatalok esélyeinek növelése érdekében.

Az iskolai ifjúságsegítést, a preventív és korrektív gyermekvédelmi és a családok jólétét segítő szolgáltatásokat is érdemes új alapokra helyezni, ennek érdekében főállású professzionális szakembereket szükséges az iskolákban alkalmazni. Az iskolai szociális munka (és szociálpedagógiai) szolgáltatásai a hátrányos helyzetű tanulók szüleivel történő együttműködésben segítik a tanulók képességeinek, lehetőségeinek legoptimálisabb kibontakozását, ezáltal erősítik szociális kapcsolataikat, társadalmi integrációjukat.

A szegénységben élő, hátrányos és halmozottan hátrányos helyzetű gyerekek végzettség nélküli iskolaelhagyásának megelőzése területén a köznevelésben, és azon kívül is, külön figyelmet kell fordítani a végzettség nélküli iskolaelhagyással különösen veszélyeztetett roma lányok általános iskolai tanulmányainak befejezésére és továbbtanulási esélyeik növelésére.

A hátrányos helyzetű kisgyermekkel és családjukkal foglalkozó szakemberek (orvos, védőnő, bölcsődei kisgyermeknevelő, óvodapedagógus, szociálpedagógus stb.) képzésébe és továbbképzésébe be kell iktatni olyan modulokat, amelyek a hátrányos helyzetűekkel való foglalkozást segítik, a szülők bevonásának hatékony technikáit tanítják. A korai képességgondozás intézményeiben, valamint a bölcsődékben és óvodákban zajló munka színvonalának kulcsfontosságú feltétele, hogy az intézményekben a kisgyermekkori fejlesztésre, nevelésre szakosodott szakemberek működjenek.

A szegénységben élő szülők bevonásával működő koragyerekkori képességgondozást nyújtó programok elterjedése, a jellemzően EU-s támogatással létrehozott, projektszerűen működő innovatív szolgáltatások rendszerbe illesztése 2012-től az uniós fejlesztést lezáró Biztos Kezdet gyerekházak hazai költségvetési támogatásának bevezetésével, valamint a gyerekház szolgáltatás 2012. évi CXII. törvény alapján a gyermekvédelmi rendszerbe történő illesztésével részben megvalósult. Új cél a gyerekház hálózat és szolgáltatási kínálat bővítése a hátrányos helyzetű településeken, településrészekben, valamint a szolgáltatás helyzetének megszilárdítása, különös tekintettel a hazai rendszerbe újonnan belépő gyerekházakra.

Az időben történő és hatékony fejleszthetőség érdekében a gyermekek egészségi állapotát, kognitív-, mozgás-, beszéd- és érzelmi fejlődését 0 éves kortól nyomon kell követni, továbbá szükséges a jogszabály által előírt szűrővizsgálatok elvégzése is.

A gyermekétkeztetéshez szükséges forrásbővítést ütemezetten célszerű bevezetni, első lépésként az iskoláskor előtti gyermekek tekintetében, majd azt követően az iskoláskorú (köztük középiskolás) gyermekeknél, beleértve a nyári gyermekétkeztetést is.

A családsegítő és gyermekjóléti szolgálatok kapacitásainak bővítésével el kell érni, hogy azok nagyobb szerepet játszhassanak a kirekesztődött családok felzárkózásának segítésében, a család szocializációs funkciójának, és a felelősségteljes szülői szerepeknek a megerősítésében, a családi konfliktusok rendezésében. A Kormány és az ORÖ között létrejött keretmegállapodás értelmében a Kormány támogatást fog nyújtani az ORÖ szervezésében kiválasztott, mentorált roma családsegítő szociális munkás, közösségfejlesztő, foglalkozásszervező képzéséhez, munkagyakorlat szerzéséhez.

El kell érni, hogy hatékony területi koordináció biztosításával minden kistérségben minden alapszolgáltatás kiépüljön, és a szakszolgálatok elérése rutinszerűvé váljon. Világos szakmai standardok – bizonyos esetekben protokollok – kialakítására, a lakosság szolgáltatásokkal kapcsolatos elégedettségének rendszeres mérésére van szükség.

A gyerekszegénység csökkentése érdekében tovább kell fejleszteni a leghátrányosabb helyzetű térségekben a gyermekek és családjaik felzárkózási esélyeinek növelésére – 2007-2013 – között elindított integrált programokat, illetve azokat további hátrányos helyzetű területekre szükséges kiterjeszteni.

Az olyan hátrányos helyzetű kistételepüléseken, ahol nincs olyan helyszín és program ahhoz, hogy a kisgyerekes szülők, az óvodából és iskolából hazatérő gyerekek és fiatalok eltölthetik szabadidejüket, preventív célú és iskolai felzárkóztató programokban vehetnek részt, valamint bekapcsolódhatnak a települési közösség életébe, gyermek-és ifjúsági helyszínt és több korcsoportot érintő szolgáltatási kínálatot kell kialakítani a gyerekek esélyeinek növelése érdekében.

A Kormány és az ORÖ az együttdöntési rendszer keretében olyan csecsemő- és kisgyermekvédő és fejlesztő rendszert alakítanak ki, illetve a már meglévőt fejlesztik tovább, mely érdemben hozzájárul a hátrányos helyzetű közösségekben, településeken élő, elsősorban roma gyermekek sikeres iskolai belépéséhez.

Prioritások

A hátrányos helyzetű családokban élő gyermekek hátrányainak a lehető legkorábbi életkorban elkezdődő leküzdése, a gyermekek fejlődésének nyomon követése, a korai képességgondozás.

A hátrányos, halmozottan hátrányos helyzetű kisgyerekek jó minőségű kora gyermekkori szolgáltatásokhoz való hozzáféréseinek és szüleik foglalkoztatási esélyeinek növelése érdekében bővíteni kell a gyermekek napközbeni ellátását biztosító férőhelyeket, elsősorban a szolgáltatáshiányos, férőhelyhiányos településeken.

A leghátrányosabb helyzetű kistérségekben hatékony területi és szakmai koordináció mellett, minél hosszabb futamidővel tovább kell vinni a gyerekszegénység elleni integrált kistérségi programokat. A 0-3 éves korú gyermekek testi, értelmi, érzelmi és szociális fejlődésének segítése, sikeres óvodai beilleszkedése, családjuk támogatása, valamint a problémák korai felismerése érdekében újabb Biztos Kezdet gyerekházakat kell létrehozni a hátrányos helyzetű településeken, településrészekben. Növelni kell a hazai működési támogatást az uniós projektet lezáró gyerekházak számának növekedésére tekintettel.

Gyermek-és ifjúsági célú, több korcsoportot kiszolgáló fejlesztéseket kell megvalósítani azokon a hátrányos helyzetű kistérségeken, ahol nem működik gyerekekre, fiatalokra irányuló szolgáltatás/program és hiányos a szükséges háttér-infrastruktúra.

A roma lányok végzettség nélküli iskolaelhagyásának megelőzését személyes támogatást is tartalmazó célzott programokkal kell segíteni.

Koncepcionálisan át kell gondolni a segítségre szoruló gyermekek közül az ingyenes gyermekétkeztetésben, valamint az ingyenes nyári gyermekétkeztetésben részesülők körét.

A hátrányos helyzetű kisgyermekkel és családjukkal foglalkozó szakemberek képzésébe és továbbképzésébe a képzési követelmények közé be kell iktatni a hátrányos helyzetű gyermekek nevelését, személyiségfejlesztését, illetve a szülők eredményes bevonását segítő ismereteket és kompetenciákat.

A hátrányokkal rendelkező területeken növelni kell a gyermekes családok szempontjából fontos szolgáltatásokhoz való hozzáférést, valamint pótolni kell a hiányzó szakember-kapacitásokat.

7.2 Területi egyenlőtlenségek

A korábbi időszak tapasztalatainak beépítésével folytatni kell a 2007-2013 közötti időszakban elindított leghátrányosabb helyzetű kistérségek felzárkózását célzó komplex programot (LHH Program). A program újszerűségét elsősorban a komplex szemlélet és a célzott, területi és forrásalapú megközelítés adta. Az LHH kistérségek egy főre jutó támogatása a program indulása előtt az országos átlag 70%-a volt, ma az országos átlag felett van. A program a térségi felzárkózás kísérleti programjaként indult, amelyet jó gyakorlatként az Európai Bizottság is elismer.

A 2007-2013 közötti időszakban futó LHH programok tapasztalatai alapján az új uniós tervezési időszakban olyan komplex területi programokra van szükség, amelyek figyelembe veszik az alábbi szempontokat:

- a leghátrányosabb helyzetű térségek felzárkózását olyan, a konkrét helyi viszonyokra és szükségletekre figyelő, összehangolt intézkedéscsomagok szolgálhatják eredményesen, amelyek erőteljes munkahelyteremtő, gazdaságfejlesztő elemeket is tartalmaznak a humán tőke, a közszolgáltatások fejlesztését, a lakhatási és közegészségügyi helyzet javítását, valamint az ezeket segítő fejlesztési kapacitások megerősítését szolgáló elemek mellett;
- az LHH integrált programok forrásai közé az ESZA és ERFA mellett szükséges bevonni a vidékfejlesztési forrásokat is;
- az LHH programok tervezésével egyidejűen kell kialakítani azok erős központi és területi szintű koordináción alapuló, átlátható és önálló végrehajtási struktúráját (tekintettel arra, hogy e programok esetében több alap és több operatív program összehangolt együttműködése szükséges);
- közvetlen állami szerepvállalás szükséges azoknál a fejlesztési típusoknál, ahol nagyon erős érdekkonfliktusok állnak fenn a helyi társadalmakban, vagy ahol a fejlesztések összehangolása meghaladja a helyben elérhető kapacitásokat;
- térségek szintjén nagyobb időkeretet indokolt biztosítani a tervezési, előkészítési szakaszban és meg kell teremteni a hosszabb időtávú programok indításának és azok finanszírozásában is megjelenő folyamattámogatásának lehetőségét;
- figyelni kell a térségen belüli települések közötti különbségek kiegyenlítésére;
- a romák integrációját célzó projektek esetében roma szervezetekkel való együttműködés nélkül ne lehessen komplex programokat indítani.

Mindezek a tapasztalatok egyértelművé teszik, hogy több ágazat összehangolt részvételével és fejlesztési forrásaival támogatott, erőteljesebben koordinált program keretében kell folytatni a leghátrányosabb helyzetű kistérségek felzárkózását.

Alapvetően fontos, hogy megyei szinten is összehangolt, koncentrált fejlesztések szolgálják a társadalmi felzárkózást. Az 1997. évi LXXVIII. törvény 7. § (2) bekezdés c) pontja szerint a településfejlesztés során figyelembe kell venni a helyi népesség identitásának erősítését, kulturális örökségük sokféleségének és gazdagságának megőrzését. Az Njtv. 118. § (1) bekezdés d) pontja értelmében az országos nemzetiségi önkormányzat egyetértési jogot gyakorol - az adott nemzetiséget közvetlenül érintő kérdésekben - a fejlesztési tervekkel kapcsolatban.

A térségi szintű hátrányok kezelésével egyidejűleg figyelemmel kell lenni települési leszakadási folyamatok megállítására, mérséklésére. Ennek érdekében a tapasztalatok feldolgozásával és beépítésével folytatni kell azt a 2012-ben elindított modellprogramot, amely azokra a településekre irányul, amelyek a kedvezőtlen gazdasági folyamatok következtében az elszigetelődés, az egzisztenciális ellehetetlenedés első tüneteit mutatják, és még – katalizáló támogatással, a közösség erejét felhasználva – visszafordíthatóak a leszakadási folyamatok. Másrészt folyamatos szakmai jelenlétet kell biztosítani azokon a szegénységtől sújtott településeken, ahol a hátrányok olyan mértékben halmozódtak fel az évtizedek során, hogy a helyi közösségek önerő, szaktudás és információ hiányában csak kívülről bevitt fejlesztő munkával, komplex programokkal mozdíthatóak meg. Erre a szakmai jelenlétre építhetők a későbbiekben nem csak a szolgáltatások, hanem a helyi gazdaságfejlesztés, a közösségi gazdálkodás keretei is.

Prioritások

A leghátrányosabb helyzetű térségekben a komplex beavatkozások kereteinek és a helyi folyamatokba való beépülési feltételeinek kialakítását a különböző operatív programok összehangolásával kell megteremteni.

A települési leszakadási folyamatok megfordítása érdekében a tartósan rászoruló, vagy leszakadó településeken a kedvezőtlen gazdasági-társadalmi helyzet javítására, a közösségfejlesztésre, társadalmi kapacitásfejlesztésre irányuló komplex beruházásokat, illetve a gazdasági aktivitás elősegítését, valamint a hiányzó szolgáltatások pótlását célzó programokat kell indítani.

7.3 Oktatás-képzés

A köznevelési törvény szerint a köznevelés kiemelt célja a nevelés-oktatás eszközeivel a társadalmi leszakadás megakadályozása és a tehetséggondozás. A jogszabály alapján a köznevelés egészét többek között a méltányosság, a szolidaritás értékeinek, valamint az egyenlő bánásmódnak kell meghatároznia.

A nevelési-oktatási intézmények pedagógiai kultúráját az egyéni bánásmódra való törekvésnek, a gyermek, a tanuló elfogadásának, a bizalomnak kell jellemeznie.

Az Alaptörvényben foglalt ingyenes és kötelező alapfokú, ingyenes és mindenki számára hozzáférhető középfokú nevelés-oktatáshoz való jog biztosítása az érettségi megszerzéséig, valamint az első szakképesítésre történő felkészítés a magyar állam közszolgálati feladata.

Mindemellett a köznevelés kiemelt feladata az iskolát megelőző kisgyermekkorú fejlesztés, továbbá a sajátos nevelési igényű és a beilleszkedési, tanulási, magatartási nehézséggel küzdő gyermekek, tanulók speciális igényeinek figyelembevétele, optimális fejlődésük elősegítése, a minél teljesebb társadalmi beilleszkedés lehetőségeinek megteremtése.

7.3.1 Óvodáztatás

A 3-6 éves korú gyermek fejlesztése komplex, több szereplős feladatrendszert jelent.

A mindenkire kiterjedő koragyermekkorú nevelés és gondozás biztosítása érdekében szükséges az óvodai ellátás fejlesztése, kulcskérdés a halmozottan hátrányos helyzetű – kiemelten a roma – gyermekek korai életkorban történő integrált óvodáztatása, melynek feltételeit és ösztönzőit biztosítani kell.

Ennek elemei:

- A védőnők és a családsegítő, gyermekjóléti szolgálat munkatársainak bevonásával és az óvodáztatási támogatás biztosításával ösztönözni kell a halmozottan hátrányos helyzetű gyermekek szüleit, hogy a gyerekeiket 3 éves korukban kezdjék óvodába járatni. Segíteni kell a szülőket abban, hogy az anyagiak hiánya (megfelelő ruházat, útiköltség stb.) ne legyen akadálya az óvodába járásnak.
- Folytatni kell az óvodai férőhelybővítést és javítani kell a szolgáltatás elérhetőségét a leghátrányosabb helyzetű kistérségek településeire célozva.
- Javítani kell az intézmények tárgyi, szakmai (pl. megfelelő csoportlétszám), humán feltételeit (módszertani felkészültség, pedagógiai munkát segítő alkalmazottak, mentálhigiénés állapot), a leghátrányosabb helyzetű kistérségek településeire célozva.
- A szülőket anya-, szülőklubok, szülőképző központok révén kell segíteni a fejlesztés otthoni hátterének biztosítása, valamint a női szerep presztízsének megerősítése érdekében.

A 3-7éves korú gyermek fejlesztése komplex, több szereplős feladatrendszert jelent.

- A települési társadalmi különállásban érintett intézményeket be kell kapcsolni az Integrált Pedagógiai Rendszerbe, az érintett intézmények között rendszerszintű együttműködést ösztönözni kell.
- Minden óvodapedagógus alap- illetve továbbképzésének tartalmaznia kell a hátrányos helyzetű, szocializációs hiányokkal küzdő gyermekekkel való foglalkozásra, valamint a szülők bevonására való felkészítést. A nevelési programoknak tartalmazniuk kell a szocializációs hiányosságok pótlására irányuló felzárkózást segítő tevékenységeket is.

Az óvodai férőhelybővítésnél fontos, hogy a közoktatási fejlesztéseken belül erre továbbra is elkülönített forrás álljon rendelkezésre, és a fejlesztés a leghátrányosabb helyzetű kistérségek (47/33) településeire koncentráljon, ahol magas a halmozottan hátrányos helyzetű gyermekek száma.

Az ORÖ-vel kialakítandó együttdöntési rendszer keretében a Kormány támogatja, hogy minden település számára biztosítottak legyenek az óvodai szolgáltatások, amelyek a kötelezővé váló életkorban történő beóvodáztatást is lehetővé teszik.

7.3.2 Befogadó iskolai környezet biztosítása, az oktatás hátránykompenzációs képességének erősítése

Ahogy azt a „Legyen Jobb a Gyermekeknek!” Nemzeti Stratégia (2007) is hangsúlyozza: „az esélyteremtő oktatási rendszerben függetlenül attól, hogy a gyermek szegény sorsú iskolázatlan családból származik, rossz minőségű, szegregált lakókörülmények között él, fogyatékos, migráns, vagy éppen kiemelkedő tehetségű, egész életén keresztül képességeinek, tehetségének megfelelő képzésben kell, hogy részesüljön, anélkül, hogy ezt előítéletek, sztereotípiák, elfogult elvárások, vagy hátrányos megkülönböztetés befolyásolná. Éppen ezért ez kell, hogy legyen a magyar oktatáspolitikai legfontosabb prioritása”.

A hátrányos helyzetű, köztük roma gyermekek kirekesztődésének megszüntetése érdekében alapvetően szükséges az együttnevelést támogató, a társadalmi különállást és a hátrányok továbbörökítésének ciklusait megtörő oktatást biztosító jogszabályi környezet, oktatásirányítás valamint a befogadó iskolai környezet kialakítása. A befogadó iskolai modell (ki)fejlesztése és alkalmazása, az intézmények színvonalbeli különbségeinek csökkentése a köznevelés és felsőoktatás szabályozását, irányítását, koordinációját érintő és a módszertani fejlesztésekben is alapvető szempont kell, hogy legyen. Többek között a pedagógusképzés fejlesztésében, a pedagógusok előmeneteli rendszerének vagy az oktatást érintő értékelési rendszer (országos mérések, pedagógiai-szakmai ellenőrzés) fejlesztésekor.

A minőségi iskolai oktatáshoz való hozzáférésben komoly területi és a szelektivitásból adódó különbségek tapasztalhatóak. Az oktatáspolitikai központi eszközeivel és az oktatási intézmények és szolgáltatások egyenlő esélyű hozzáférést támogató koordinációjával és célzott (pl. területi fókuszú), országos mérésen alulteljesítő, a hátrányos helyzetű tanulók arányára koncentráló) fejlesztésével javítható az e téren tapasztalható egyenlőtlenség, emelhető a kizáródással fenyegetett intézményekben és így a teljes köznevelésben az oktatás színvonala. A célzott módszertani és infrastruktúrafejlesztés mellett szükség van a személyi feltételek (szakos ellátottság, pedagógiai munkát segítő alkalmazottak) és megfelelő támogató szolgáltatások (iskolapszichológiai szolgáltatás, pedagógus szupervízió, módszertani támogatás, szociális munka) biztosítására is. Az oktatás minőségében tapasztalható színvonalkülönbségek megszüntetésével hosszú távon a nem roma tanulók iskolai elvándorlása is leállítható. A fejlesztéseket úgy kell megvalósítani, hogy azok ne ösztönözzenek társadalmi különállásra.

Elengedhetetlen az esélyteremtés-elvű támogatási-fejlesztési rendszerek működtetése (pl.: Integrációs Pedagógiai Rendszer) működtetése, és az olyan köznevelési intézmények bekapcsolása, melyek a hátrányos helyzetű tanulók nagy aránya ellenére a felzárkózást segítő fejlesztésekben az elmúlt években kevésbé vettek részt.

A minőségi oktatáshoz való hozzáférés javítása és a szelekció ellensúlyozása érdekében szükség van az alapkészségeket, képességeket vizsgáló országos mérés-értékelés keretében megállapított, intézményi mérési eredmények feldolgozása, értékelése, elemzése alapján alulteljesítő intézmények komplex fejlesztési támogatására. A kompetenciafejlesztés szerepének erősítése az intézményfejlesztés hangsúlyos eleme kell, hogy legyen.

Minden köznevelési intézménynek és pedagógusnak rendelkeznie kell azonban a hátrányos megkülönböztetés elleni hatékony eszközökkel, komoly módszertani megerősítés szükséges a szocio-kulturális hátránnyal küzdő tanulók iskolai sikerességének elősegítéséhez (végzettség nélküli iskolaelhagyás megakadályozása, képzettségi szint emelése). Ez a szelekciós késztetést is csökkentheti. Tekintve a roma nők különösen egyenlőtlen esélyeit, kiemelten kell segíteni iskolai karrierjük sikerességét, a tankötelezettség teljes körű teljesítését, iskolázottsági szintjük emelését. A fejlesztések során lényeges szempont, hogy az oktatási rendszer megalapozza az egész életen át tartó tanulást. a munkaerő-piaci részvételhez szükséges alapkészségeket,.

A színvonal emelésének alapvető feltétele a pedagógusképzés befogadás-szemponitú és gyakorlat-orientált fejlesztése, a szakma presztízisének, anyagi, erkölcsi elismerésének növelése.

Elengedhetetlen a pedagógusok módszertani eszköztárának fejlesztése (a pedagógusképzésben és továbbképzésben egyaránt) annak érdekében, hogy képesek legyenek biztosítani a szocio-kulturális hátrányokkal induló tanulók iskolai sikerességét, illetve minél eredményesebben végezhesék munkájukat heterogén tanulói csoportokkal (modern, differenciáló, a tanulók egyéni fejlődési ütemének megfelelő módszerek, kompetenciafejlesztés, egész életen át tartó tanulásra történő felkészítés, tapasztalati tanulás, élménypedagógiai képzés). Meg kell teremteni a lehetőségét, hogy a pedagógusjelöltek olyan intézményekben szerezzenek szakmai gyakorlatot, ahol magas színvonalú pedagógiai munka folyik a hátrányos helyzetű gyermekek magas aránya mellett. Meg kell erősíteni a pedagógusképző intézmények és a befogadó nevelés területén jó gyakorlatot működtető köznevelési intézmények kapcsolatát.

A képzés tematikájába gyakorlatközpontú módon be kell építeni:

- a családi háttér megismerését és a kapcsolattartást elősegítő módszereket be kell építeni a képzés tematikájába, a gyermek jobb megismerése és a családdal való hatékonyabb együttműködés érdekében;
- a különböző jelzőrendszerek tagjaival, az iskolához kapcsolódó intézményekkel és a helyi közösséggel történő együttműködés módjait.

Mind a többségi társadalom, mind a romák szemléletformálása, valamint a sikeres interkulturális párbeszéd megvalósulása érdekében szükség van az aktív roma pedagógusok számának növelésére és pályamegtartásra való ösztönzésére is az oktatás minden szintjén. Ennek érdekében a felsőoktatásban növelni kell a roma hallgatók számát kiemelten a tanári, óvodapedagógusi szakokon. Meg kell teremteni annak anyagi és szervezeti feltételeit, hogy a képzés ideje alatt lehetőség nyíljon, a hallgatók asszisztensként történő alkalmazásához. Javítani kell az emelt óraszámú oktatáshoz, a célzott és az iskolában tanórán kívül elérhető pedagógiai szolgáltatásokhoz, szakkörökhöz való hozzáférést. Meg kell erősíteni az egész napos oktatás, napközis foglalkozások, iskolaotthon hátránykompenzáló funkcióját, úgy, hogy azok a szociális hátrányokkal induló tanulók részére valóban segítséget nyújtsanak a felkészüléshez, sőt lehetőség szerint biztosítsák a lehetőséget az egyéb fejlesztő foglalkozásokhoz, a sporthoz, a szabadidős tevékenységhez is. Továbbra is indokolt azonban a civil és egyházi szereplők részvétele a feladat ellátásában (tanodák). Fontos feladat az egész napos oktatás és a tanodák működésének összehangolása. Ennek során meg kell erősíteni az köznevelési intézmények és a tanodák kapcsolatát. Arra kell törekedni, hogy a nagy tapasztalattal rendelkező működő tanodák működési feltételei folyamatosan biztosítottak legyenek. Lényeges, hogy e szolgáltatásokhoz kapcsolódóan a segítségre szoruló diákok étkeztetését is biztosítsák e programok (ha a gyermek nem részesül ingyenes étkeztetésben). Fontos kérdés a hétvégi programok lehetőségének megteremtése is, hiszen vidéken sokszor ez „holt” időszak, a fiatalok számára különösen veszélyes a csellengés, magára hagyatottság.

Olyan intézmények bevonására van szükség, melyek ebben az időszakban is elérhetőek a lakosság számára, mint például az eMagyarország hálózat vagy a tanodák.⁸¹

A végzettség nélküli iskolaelhagyás mértékének csökkentéséhez a fenti beavatkozások mind hozzájárulnak. Emellett szükséges:

- intézménytípusok közötti átmentek, fordulópontok segítésének támogatása a kora gyermekkortól kezdődően;
- az oktatásban bejárható utak rugalmasságának és az azok közötti átjárhatóság biztosítása, a tanuló szükségleteihez jobban alkalmazkodó pedagógiai folyamat kialakítása⁸²;
- a végzettség nélküli iskolaelhagyást akár szélsőséges esetekben is kezelni képes alternatív iskolai modellek, reintegrációs célú komplex pedagógiai programok fejlesztése, működtetése (pl. második esély típusú programok az általános iskolai végzettség megszerzése, a szakiskolai tanulmányok sikerének előmozdítása, a félbemaradt iskolai tanulmányok folytatása, a szakképzettek körének szélesítése céljából);
- a szakemberek és az ágazati együttműködés megteremtése, (az oktatási, gyermekvédelmi, szociális, közművelődési és sport) szakterületek programjainak, beavatkozásainak koncentrálására és összehangolása; ezen belül az oktatási intézmények és a szociális és gyermekjóléti szolgáltatások együttműködésének intézményes kereteinek megteremtése, az iskolai szociális munka, szociálpedagógia intézményes és szolgáltatási kereteinek kiépítése;
- pályaválasztási folyamat támogatása a középfokú intézményekben.

A végzettség nélküli iskolaelhagyás csökkentését elősegítő, de azon túl is mutató cél a fejlesztések során a szülőkkel és a helyi közösségekkel történő interakciók pedagógiai gyakorlat részévé tétele, az iskola és a szülők közötti pozitív kommunikáció kialakítása; ezáltal a tanárok interkulturális kompetenciáinak továbbfejlődése és a gyermek tanulását első helyre állító szülői szemlélet kialakítása. Mindez nemcsak a nevelés-oktatás eredményességét segíti elő, de hozzájárul a közösségek egymáshoz való viszonyának pozitív irányban történő változásához is. A folyamatban a szülők aktív részvétele mellett fontos szerepet játszanak az iskolai/kulturális mediátorok, roma mentorok, a társadalmi felzárkózásért felelős állami intézmények, a helyi egyházak, egyházi, civil szervezetek és közösségek.

Az esélyteremtés érvényesülése érdekében biztosítani kell, hogy a magántanulóvá nyilvánítás ne lehessen a „nehezen kezelhető” gyermekek elleni fellépés, illetve az oktatási kirekesztődés szelekciós eszköze. Ennek érdekében szükség van a pedagógiai eszköztár fejlesztésére, szakmaközi együttműködésre, az elfogadási folyamat ellenőrzésének hatékonyságnövelésére.

Annak érdekében, hogy megalapozatlanul ne kerüljön sor egyetlen gyermek indokolatlanul fogyatékosná minősítésére sem, folyamatos szakmai segítségnyújtással, és független, hatékony ellenőrzésekkel biztosítani kell a vonatkozó jogszabályban meghatározott eljárásrend, és a szakértői vélemény elkészítését megalapozó vizsgálat során a szakmai követelmények érvényesítését. A prevenció jegyében a gyermekek időben történő, szakszerű fejlesztésének biztosítása érdekében a koragyermekkori fejlesztés, a nevelési tanácsadás és a logopédiai ellátás területén is ki kell dolgozni az egységes eljárásrendet, szakmai tartalmakat és

81 Az eMagyarország program célja az internet-elérés kiterjesztése az ország teljes területén, főként a kevésbé, egyáltalán nem ellátott területekre (hátrányos helyzetű települések) fókuszálva. Akiknek otthonában technikai, motivációs vagy anyagi okokból nincs szélessávú internet-hozzáférésük, ott a pontok kiépítése, fenntartása biztosíthatja ezt. Cél, hogy minél szélesebb körben lehetővé váljon így pl. az e-közzszolgáltatások használata vagy az ott dolgozó szakemberek, az eTanácsadók segítése. Jelenleg 1791 regisztrált eMagyarország pont működik.

82 7951/11 Tanácsi ajánlás

követelményeket. Biztosítani kell a gyermekek vizsgálata során a korszerű és megbízható tesztek, vizsgálati módszerek és eszközök alkalmazását. Különös figyelmet kell fordítani az indokolatlan fogyatékosná nyilvánítás elkerülésére a hátrányos helyzetű, a tartós nevelésbe vett tanulók és a romák esetében arra, hogy az alkalmazott tesztek, módszerek, eljárások a gyermek tényleges képességeinek meghatározásakor az esetleges környezeti hátrányokból eredő elmaradásokat elkülönítsék.

A veszélyeztetett gyerekek kriminalizálódását elkerülendő, az iskolában előforduló konfliktusok, kisebb nagyságrendű vétségek megelőzése és kezelése ideális esetben korszerű pedagógiai módszerekkel az iskola falain belül történik, hatósági szintre csak valós szükség esetén kerül. (Megemlítendő az akkreditált továbbképzési modul, amely elősegíti a veszélyeztetett gyerekek kriminalizálódásának elkerülését, az iskolában előforduló konfliktusok, kisebb nagyságrendű vétségek megelőzését és kezelését az iskola falain belül. A Prevenziós Médiatár képzés a tanárokat a megfelelő bűnmegelőzési ismeretanyaggal ruházza fel és korszerű pedagógiai módszerekkel segíti őket a feladataik ellátása során.) Az iskolai konfliktusok mellett a gyerek-és fiatalkori bűnelkövetésre, családon belüli erőszakra is hatékony módszerek rutinszerű alkalmazásával kell reagálnia az oktatási és gyermekvédelmi intézményeknek. Ennek érdekében az intézmények módszertani fejlesztésére van szükség

Elengedhetetlen, hogy már az általános iskolában a nevelési folyamat szerves részét képezze az egészségfejlesztés, az egészségvédelem, valamint annak megakadályozása, hogy a kockázatnak leginkább kitett hátrányos helyzetű - köztük roma - gyerekek a fizikai és lelki egészséget is veszélyeztető káros jelenségek, a prostitúció, embercsempészet áldozatává váljanak. Ennek érdekében be kell vetni a prevenciós, felvilágosító programokat is; fontos, hogy a gyerekek tudjanak az áldozatvédelmi szolgáltatásokról, a fiatal lányok a házasságon belüli jogokról stb.

Az infokommunikációs technológia nyújtotta lehetőségekhez való hozzáférés bővítésére van szükség a közoktatásban, illetve a szak- és felnőttképzésben. Elengedhetetlen a hátrányos helyzetű településeken működő iskolák, tanodák informatikai fejlesztésének elősegítése. A szak- és felnőttképzésben szintén biztosítani kell a hátrányos helyzetűek/romák részére az informatikai képzéshez való hozzáférést.

7.3.3 Hátrányos helyzetű, köztük roma fiatalok közép- és felsőfokú oktatásba való eljutásának és bennmaradásának elősegítése

Mindent meg kell tenni annak érdekében, hogy a hátrányos helyzetű, köztük roma fiatalok eljussanak a közép- és felsőfokú oktatásba. Növelni kell a hátrányos helyzetű, köztük roma gyerekek arányát az érettségit adó képzésekben és a felsőoktatásban, valamint a piacképes szakmát adó, a gazdasági integrációt lehetővé tévő szakképzésben. Az érettségit adó középiskolába történő bejutást minél magasabb arányban kell biztosítani mind az érettségit nem adó szakképzéseket követően, mind pedig közvetlenül az általános iskola után. Az általános iskolából a középiskolába történő átmenethez kapcsolódóan fontos annak biztosítása, hogy a jó eredményű roma tanulók is a képességeiknek megfelelő intézményeket célozzanak meg.

A cél alapvetően az oktatás hátránykompenzáló képességének megerősödésével befogadóvá válásával (a 7.3.2. pontban megfogalmazott beavatkozások megvalósításával) valósulhat meg. Emellett szükség van:

- a hátrányos és halmozottan hátrányos helyzetű – kiemelten roma - tanulók/hallgatók oktatási sikerességét célzó egyéni támogató, segítségnyújtó programokra, ösztöndíjprogramokra (A pénzügyi támogatások lehetőleg személyes támogató programokhoz kapcsolódjanak és a lehetőségekhez mérten jelenjen meg bennük a teljesítményelvárás.);

- kifejezetten a felsőoktatásba történő továbbtanulást támogató, komplex programokra középiskolások számára;
- a kollégiumi férőhelyekhez való hozzáférés további javítására a közép- és felsőoktatásban;
- a felsőoktatás szociális támogató rendszerének erősítésére annak érdekében, hogy a felsőoktatásban növekedjen a hátrányos és halmozottan hátrányos helyzetű tanulók aránya.

A Széll Kálmán Tervhez igazodva a Kormány és az ORÖ az együtdöntési rendszer keretében az oktatási, szakképzési, felsőoktatási, felnőttképzési lehetőségek minőségét javítja, kiterjeszti.

7.3.4 Kulturális és sport szolgáltatások fejlesztése

A Nemzeti Társadalmi Felzárkózási Stratégia innovatív területként kezeli a kultúraipart. Alapvető feltétel, hogy megteremtsük a társágazatok, kulcsszervezetek (pl. a Magyar Művészeti Akadémia) elköteleződését, együttműködését a roma kultúrát illető célok megvalósításában. Szükséges, de nem elegendő a kultúramegőrzés funkciójának betöltése. A kultúra működésének megváltozott feltételeit is figyelembe kell venni. A kultúrának új színterei, formái és közösségei jönnek létre, melyek hol a hagyományt erősítik, hol pedig versenyre kelnek a bevett gyakorlattal.

A kulturális sokszínűségből következik a kultúrák közötti párbeszéd igénye, amely előfeltétele a kölcsönös megértés szándékának. A roma kultúra innovációjával hidakat építhetünk a kultúrák között, amely az együttműködéshez, a közös gondolkodáshoz teremthet kereteket, amelyek egy nyitottságra ösztönző társadalom kiteljesedéséhez szükséges attitűdváltáshoz járulhatnak hozzá.

A muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről szóló 1997. évi CXL. törvény szerint a kulturális örökséghez tartozó javak múltunk és jelenünk megismerésének pótolhatatlan forrásai, a nemzeti és az egyetemes kulturális örökség egészének elválaszthatatlan összetevői; szellemi birtokbavételük minden ember alapvető joga. Az e fogalomkörbe tartozó értékek különös védelme, megőrzése és fenntartása, valamint a nyilvánosság számára történő széleskörű és egyenlő hozzáférhetővé tétele a mindenkori társadalom kötelezettsége.

Az országos statisztikai adatokból kitűnik, hogy a felnőtt lakosság, s különösen a fiatalok, és az idősek jelentős száma látogatja a közművelődési intézményeket, és részt vesz valamilyen közművelődési programon, vagy szervezett családi rendezvényen. Ezek az intézmények a helyi lakosság számára többnyire könnyen megközelíthető, szolgáltató intézmények, évtizedek óta a lakosság közösségi életének, kulturálódásának legfontosabb színterei. Ezt a folyamatot kell erősíteni, és kialakítani annak a feltételeit, hogy ez elérhetővé váljon a hátrányos helyzetben élők részére is. A hátrányos helyzetű térségekben, lakókörnyezetben a könyvtárak, közművelődési intézmények, eMagyarország pontok hatékony „elérési pontokként” működnek. (Lásd például a Baranya megyében uniós fejlesztésből megvalósított könyvtárbusz programot, mely 28, többségében romák lakta településre juttatja el heti rendszerességgel a korszerű könyvtári szolgáltatásokat.) Szerepük megerősítésére, a megkezdett programok támogatására a kulturális és oktatási intézmények együttműködésének ösztönzésére van szükség. A könyvtárakban korszerű informatikai környezetben sajátítsák el, illetve fejlesszék digitális írástudásukat, ismerjék meg az elektronikus adatbázisok használatát nem formális tanulási keretek között. A könyvtárak célja, hogy szolgáltatásaikkal és programjaikkal az információkhoz és a tudáshoz egyenlő esélyű hozzáférést biztosítsanak.

A roma lakosság szempontjából ezen felül nagyon fontos olyan programok, események szervezése, melyek elősegítik a nemzetiségi identitás megőrzéséhez kapcsolódó kulturális örökség sokféleségének és gazdagságának megőrzését, történelméhez kötődő hagyományok,

kulturális értékek, szokások megismerését, ápolását, átörökítését, tovább adását. A társadalmi leszakadásból és ennek következtében kialakult – a környezet együttműködését, békés együttélését veszélyeztető – súlyos problémák az egész társadalmat érintik, ezért a roma közösség komplex problémái iránt nyitott társadalmi közeg kialakítása és a népcsoport elfogadottságának növelése mellett elengedhetetlen a roma közösség önbecsülésének, tudatosságának növelése, saját magába, céljaiba vetett hitének tisztázása, azaz a roma társadalom saját integritásának újrateremtése. A felzárkózás, a társadalmi integráció elősegítése érdekében szükséges közösségfejlesztő folyamatok indítása, az állampolgári aktivitás fejlesztése a közösségi művelődés eszközeivel.

A roma kulturális események megvalósításának, kulturális tartalmak és termékek elérhetővé tételének támogatására meghirdetett pályázatok célja, hogy erősítsék a különböző kultúrából származó emberek kapcsolatát, kölcsönös elfogadását, szerepet játszik romákkal kapcsolatos társadalmi kép pozitív irányú formálásában. Emellett a roma értékek színvonalas bemutatása révén eszköz a roma kulturális örökség megismerésére, a fiatal nemzedékeknek való továbbadására. Célja a roma népcsoport saját pozitív önképének megerősödése, valamint az, hogy a roma kultúra művelésének támogatására hivatott tematika a szociális problémák kérdésköréből a kulturális identitás kérdéskörébe kerüljön át.

Ezért a roma kultúra művelésének támogatása mellett meg kell teremteni annak feltételét, hogy a többségi társadalom is megismerhesse a roma hagyományok és kultúra értékeit Magyarországon, s ösztönözni kell a multikulturális programokat is.

Meg kell teremteni annak feltételét, hogy a többségi társadalom is megismerhesse a roma hagyományok és kultúra értékeit Magyarországon. A romák a legnagyobb lélekszámú magyarországi nemzetiség, mely több évtizede megfogalmazott határozott igénye ellenére sajnos nem rendelkezik olyan többfunkciós komplex, országos hatáskörrel rendelkező kulturális intézménnyel, mely méltó módon reprezentálhatná a hazai roma kultúra, művészet és tudomány bemutatását. Jelenleg a roma kultúrával foglalkozó intézmények tagoltak, döntően csak a helyi kulturális igények kiszolgálását látják el. Sok múzeumban őrzött kultúrkincs, tudásbázis kihasználatlan. Ezt felismerve vette be a Kormány az ORÖ-vel kötött megállapodás keretébe egy európai színvonalú Roma Kulturális Központ létrehozását.

Ezt követheti a következő időszakban Roma Kulturális és Oktatási Pontok kialakítása, a művelődési házakban, múzeumokban, egyes megyei jogú városokban az Agorákban, a kisebb településeken az integrált közösségi terekben. Ezen pontok lennének hivatottak bemutatni, népszerűsíteni a helyi roma kultúra, az adott hátrányos helyzetben levő terület kulturális kincseit. A kultúrpontok anyagot szolgáltatnak az iskolák részére a roma kultúra színvonalas oktatásához, ami ma már az alaptanterv része, míg az iskolában tanulók, szülők, oktatók anyaggyűjtésben vehetnek részt, meglátogatva roma művészeket, a roma identitást ismerő embereket, majd az összegyűjtött anyagot a kultúrpontok rendelkezésére bocsátanák.

A nem formális és informális tanulási lehetőségeket, tanórán kívüli szabadidős programokat kínáló kulturális és sport intézményrendszerre alapozott programok hatása a nem formális és informális tanulás támogatásában, a társadalmi felzárkózás és aktív részvétel erősödésében várható. Ezzel elősegítik a gyermekek, tanulók személyiségfejlődését, kreatív képességeik, tehetségük kibontakoztatását és a tehetséggondozást, hátrányaik kompenzálását, miközben hatékonyan fejlesztik a különböző kompetenciákat (hozzájárulva a végzettség nélküli iskolaelhagyás csökkentéséhez, valamint esélyt teremtve a középfokú oktatásba és a munkaerőpiaci belépéshez szükséges tudás megszerzéséhez), és javítják fizikai erőnlétüket is. Ezt a célt szolgálja a roma fiatalok sportprogramjának elindítása is – támaszkodva az ORÖ aktív részvételére –, mely esetében fontos feladat az integrált, közösség- és személyiségformáló sporttevékenység lehetőségeinek növelése. Hasonló céllal indul az EGT Finanszírozási

Mechanizmus támogatásával megvalósuló „Részvétel–Megelőzés–Gyermekvédelem–Szolgáltatásbiztosítás program a veszélyeztetett gyermekek és fiatalok életminőségének javítására” elnevezésű projekt sport alprojektje is. A program keretében megvalósuló szakemberképzés a halmozottan hátrányos helyzetű, elsősorban roma gyerekekkel kapcsolatba kerülő testnevelőket látja el a végzettség nélküli iskolaelhagyás megelőzéséhez elengedhetetlen kommunikációs, fejlesztő pedagógiai és sportoláshoz kapcsolódó ismeretekkel. Megemlítendő az EMMI és a Nemzeti Bünt megelőzési Tanács közös „Legyen a sport a szenvedélyed!” elnevezésű kampánya, amely a fiatalok hasznos szabadidő eltöltésének fontosságára szeretné felhívni a figyelmet. Fontos szerepe lehet a különféle civil szervezetek programjainak, valamint a Magyar Diáksport Szövetség, a Fogyatékosok Országos Diák és Szabadidősport Szövetsége és a Magyar Olimpiai Bizottság aktív szerepvállalásának, hogy biztosítsa az integrált események szervezését és leigazolhatóságát. Speciális eszközökkel szükséges segíteni, hogy a klubok utánpótlás-nevelésébe a roma gyerekek és fiatalok is bekapcsolódhassanak.

A roma nemzetiségi önkormányzatok bevonása a helyi sportfejlesztési koncepciók kidolgozásába és felülvizsgálatába helyi szinten további pozitív hatást fejtene ki ebben az irányban. Kistérségi szinten olyan közösségi központok és szociális foglalkoztató és képző centrumok létrehozása a cél, amelyek a romák számára segítik a tanulás és a munka világába történő belépést. A közösségi központok tevékenységének ki kell terjednie az állampolgári felelősségre, a háztartási és gazdálkodási ismeretekre, a kertkultúra ismereteire, a személyi és környezeti higiénára, az egészséges életmódra, a felelős családtervezésre, így a rendszeres testmozgásra, az egészséges táplálkozásra, a dohányzás és a túlzott mértékű alkoholfogyasztás megelőzésére, a tanulás és képzés fontosságára, a kulturális értékek ismeretére és elsajátítására is.

Ebben a folyamatban támaszkodni célszerű olyan fejlesztésekre, mint az Integrált Községi és Szolgáltató Terek, melyek a vidéki lakosság megtartása érdekében a helyben elérhető alapszolgáltatások körének bővítése, minőségének és hozzáférhetőségének javítása érdekében többfunkciós szolgáltató központok létrehozásával, a többnyire kihasználatlan épületek felújítása és műszaki korszerűsítése révén jöttek létre. Helyszíniül szolgálnak ifjúsági közösségi programok, közművelődési rendezvények szervezéséhez, a lakosság és a vállalkozások információhoz való hozzájutásának elősegítéséhez, nyilvános könyvtár működtetésére vagy mozgókönyvtári ellátás biztosítására, közösségi internet hozzáférés elérésére, egészségfejlesztési programok megvalósítására. Helyszínt biztosíthat civil szervezetek számára, az iskolai felzárkózást segítő, a középiskolai tanulmányokra felkészítő, tanítási időn túli tankör, táborok megvalósítására, a gyermekek foglalkoztatására.

Nagyon fontos cél a hátrányos helyzetű emberek bevonása a sporttevékenységekbe. A sport kitörési lehetőséget biztosít a fiataloknak, emellett hozzájárul az egészséges életmód kialakításához, és erősíti a közösséghez való tartozás érzését.

Ha a rendszerváltás óta eltelt két évtizedet végigtekintjük, akkor alig néhány roma származású sportolót, sportvezetőt tarthatunk számon. 2007-ben a Prima Primissima-díj egyik jelöltje Mezei István, a magyar roma labdarúgó válogatott és az Európai Roma Labdarúgó Szövetség alapítója volt, ő hozta létre az 1960-as évek nagy roma focistájáról, Farkas Jánosról elnevezett alapítványt a roma sport támogatására. Fontos kezdeményezés a szolnoki roma boksiskola is. Ehhez hasonló kezdeményezésekkel sok fiatal roma és nem roma származású hátrányos helyzetű ember elé lehetne új célokat mutatni, távlatokat nyitni,

Fontos kezdeményezés az Erzsébet-program által meghirdetett tematikus tábor, amelyet neves sportolók és művészek vezetnek. A sporttáborokban a hátrányos helyzetű gyerekek megismerkedhetnek a kajak-kenu, a cselgáncs, a kosárlabda, a dzsúdó és más sportágak alapjaival. Lényeges elem, hogy neves sportolók foglalkoznak velük.

Évek óta tartó program a Holdsugár program, melynek keretében éjszakai asztalitenisz bajnokság szervezése valósul meg a csellengő és hátrányos helyzetű gyerekek számára, valamint regionális klubok működtetését végzik több településen és budapesti kerületben (pl. Szentendre, Zagyvaróna, Karancslapujtő, Salgótarján, Tiszaeszlár, Eperjeske, Nyírájkő, Pesterzsébet, Kecskemét, Gyomaendrőd, Szarvas, stb.).

A Magyar Olimpiai Bizottság állami forrásból szabadidősport, illetve diáksport programok támogatására pályázati úton biztosít támogatást, ahol az elbírálásnál előnyt élveznek azon szervezetek pályázatait, amelyek a halmozottan hátrányos helyzetű gyerekek sportjával, családok bevonásával foglalkoznak.

A Norvég Alap közeljövőben meghirdetendő konstrukciói várhatóan a Roma Sport, illetve Roma Lányok projektek finanszírozására ad majd lehetőséget. Emellett az EGT finanszírozási mechanizmus keretein belül lehetőség nyílik az LHH régiókban működő sportintegrációs szakemberek képzésére is.

Prioritások

A Kormány és az ORÖ megállapodásának megfelelően kiemelt cél, hogy:

- 20 000 roma fiatal 50 – a felzárkózásban résztvevő – szakmunkásképző iskola keretében szerezhet piacképes szakmát;
- 10 000 roma fiatal érettségit adó képzésben tanulhasson;
- 5 000 tehetséges roma személy felkészülhet a felsőoktatásban való sikeres részvételre.

Meg kell teremteni a három éves kortól kötelező óvodáztatás infrastrukturális feltételeit.

A végzettség nélküli iskolaelhagyás megakadályozása és a lemorzsolódott tanulók oktatási rendszerbe való visszavezetése érdekében az iskolai és iskolán kívüli támogató szolgáltatásokat meg kell erősíteni azok hatékony területi koordinációja mellett. (Tanoda és Második Esély típusú programok), valamint a kulturális intézmények által megvalósított nem formális és informális tanulási alkalmak.

A hátrányos helyzetű, köztük roma fiatalok iskolai sikerességét előmozdító ösztöndíj-programokat tovább kell működtetni.

Szükséges a roma nők iskolai karrierjének támogatása.

A felsőoktatásban tanuló roma fiatalok tehetséggondozása, tanulmányi sikerességének biztosítása érdekében a roma szakkollégiumi hálózatot hosszú távon fenn kell tartani.

A hátrányos helyzetű kisgyermekkel és tanulókkal foglalkozó pedagógusok képzésébe és továbbképzésébe be kell iktatni olyan modulokat, amelyek a hátrányos helyzetű gyerekek és fiatalok nevelését, személyiségfejlesztését, illetve a szülők bevonását segítik.

Támogatni kell a felzárkózást segítő pedagógiai programokat, az egész napos iskolák, általános iskolai kollégiumok fejlesztését illetve működtetését, a segítő szakemberek alkalmazását.

Intézkedést kell kidolgozni a 16 évesen az iskolarendszertől szakképzettség nélkül kikerülő, a tankötelezettség felső korhatárát már betöltött gyerekek szakképzettségének megszerzésére. Az idősebbek számára biztosítani kell az egész életen át tartó tanulásban való részvételt.

Kistérségi szinten közösségi központokat és szociális foglalkoztató és képző centrumokat kell létrehozni.

Támogatni kell a hátrányos helyzetűek és roma származásúak sportolási lehetőségeit.

A roma kultúra művelésének támogatása mellett bővíteni kell annak lehetőségét, hogy a többségi társadalom is megismerhesse a roma hagyományok és kultúra értékeit, ennek érdekében az ORÖ és a Kormány közösen európai színvonalú Roma Kulturális Központot hoz létre, valamint pályázati rendszerben támogatja a roma kultúra megőrzésére, ápolására és megismertetésére irányuló események megrendezését. Ösztönözni kell a multikulturális programok megvalósítását.

A nemzetiségi oktatást és kultúrát érintő programok, fejlesztési tervek elkészítésébe, felülvizsgálatába a felzárkózási szempontoknak kiemelt figyelmet kell szentelni, a folyamatba be kell vonni az érintett roma nemzetiségi önkormányzatokat. A hátrányos helyzetű térségekben működő nemzetiségi önkormányzatoknak segítséget kell nyújtani a kapcsolódó pályázati lehetőségek megismerésében és az azokban való sikeres részvételben.

7.4 Foglalkoztatás

A foglalkoztatás területén a stratégia legfontosabb célkitűzése a munkaerő-piaci szempontból hátrányos helyzetű, köztük roma emberek foglalkoztatási rátájának növelése és munkaerő-piaci integrációjának elősegítése. Ehhez egyaránt szükség van a számukra elérhető munkalehetőségek bővítésére, valamint a munkavállalásukat gátló alapvető akadályok elhárítására. Aktív befogadásuk a foglalkoztatás, a pénzbeli ellátások és a személyes szolgáltatások együttes eszközrendszerével segíthető.

- A munkaerő-piaci szempontból hátrányt szenvedő munkavállalói csoportok közé tartoznak az alacsony iskolai végzettségűek, a kisgyermekes nők, a megváltozott munkaképességűek, a nyugdíj előtt álló idősebb munkavállalók és a fiatalok, valamint a romák.

7.4.1 A munkaerő-piaci szempontból hátrányos helyzetű emberek munkaerőpiacra való belépése

Az elsődleges cél továbbra is az, hogy az elsődleges munkaerőpiacon, a versenyszférában minél több munkahely jöjjön létre, és a vállalatok minél több munkavállaló számára tudjanak munkalehetőséget biztosítani.

Ugyanakkor nyilvánvaló, hogy a munka világából tartósan kiszorultak egy része számára az elsődleges munkaerőpiac jelenleg nem tud megfelelő munkát biztosítani. Részben mert olyan területen élnek, ahol gyenge az elsődleges munkaerőpiac, részint, mert munkaerőként való alkalmazásukhoz foglalkoztathatóságuk komplex módon történő támogatására, azaz egyfajta „inkubációra” is szükség van.

Az átmeneti foglalkoztatásnak a nyílt munkaerőpiacra átvezető, egyfajta „zsilipként” működik a szociális gazdaság rendszere. Emellett az állam maga is tenni kíván azért, hogy segély helyett minél több ember számára már rövid távon is munkát tudjon felkínálni közfoglalkoztatás formájában.

A foglalkoztatási célú támogatásoknak egy három pillérre épülő rendszere jött létre:

- Az első és legfontosabb pillér a nyílt munkaerő-piaci elhelyezkedés ösztönzése és támogatása többek között célzott bér- és járuléktámogatásokkal, kiemelt figyelmet fordítva a mikro-, kis- és középvállalatokra.
- A második pillért a szociális gazdaság jelenti, ami a helyi lehetőségekre építve szervezi meg a munkanélküliek foglalkoztatását részben állami támogatásból, részben saját bevételekből.

- A harmadik pillér a közfoglalkoztatás, amely szorosan összefügg a szociális ellátások rendszerének munkára ösztönző átalakításával, és amelynek keretében az állam maga szervezi meg azoknak az átmeneti foglalkoztatását, akiknek az első két pillér jelenleg nem kínál reálisan munkalehetőséget.

A foglalkoztatási támogatások rendszerében az egyes alrendszereknek egymástól elkülöníthetőnek, de közben rugalmasan átjárhatónak kell lennie, annak érdekében, hogy az érintettek - az adott térség munkaerő-piaci lehetőségeinek figyelembevételével - a képességeiknek és lehetőségeiknek leginkább megfelelő rendszerből kapjanak támogatást. A közfoglalkoztatás rendszerét a másik két pillért kiegészítve, komplementer módon kell működtetni annak érdekében, hogy az ne jelentsen zsákutcát a közfoglalkoztatottak számára.

Ehhez szükséges, hogy egyfelől a közfoglalkoztatás ne korlátozza az egyént az álláskeresésben, másfelől ne vonja el az erőforrásokat (a potenciális megrendeléseket és a potenciális munkaerőt) a vállalkozások elől.

Kiemelten fontos a munkaerő-piaci szempontból hátrányos helyzetűek, inaktívak és a veszélyeztetett csoportok foglalkoztathatóságának javítása. Ennek keretében az elhelyezkedés ösztönzése mellett szociális munkára, mentorálásra, kulcskompetenciáik fejlesztésére, az általános és szakképzéshez való hozzáférésre, és ezen időszakokon átsegítő pénzügyi támogatásra, valamint személyes szolgáltatások biztosítására van szükség.

A nyílt munkaerő-piacra való belépés elősegítésének legfontosabb eszközei az aktív munkaerő-piaci eszközök, amelyek azokat a szolgáltatásokat, ösztönzőket és támogatásokat jelentik, amelyeket az állam a munkanélküli személyek számára nyújt álláskeresésük, újbóli elhelyezkedésük segítése és ösztönzése, foglalkoztathatóságuk javítása és a pénzügyi ellátások igénybevétele érdekében.

Hangsúlyt kell helyezni a munkaerő-piaci szolgáltatások fejlesztésére. Ennek keretében olyan személyre szabott közvetítést, szolgáltatásokat, tanácsadást és egyéb támogatásokat kell nyújtania a munkanélkülieknek, amelyek a munkaerő-piacra való be- illetve visszalépést és benntartást hatékonyan segítik.

A munkaügyi központoknak kiemelt figyelmet kell fordítani arra, hogy a roma emberek programokba történő bevonása a roma emberek lakosságon belüli arányának megfelelően történjen.

A foglalkoztatási szempontból különösen hátrányos helyzetű romák felzárkózásának segítése érdekében szükséges a közszolgáltatási hiányszakmákban való foglalkoztatásukra történő felkészítésük támogatott képzéssel, egyénre szabott segítséggel, mentorálással és támogatott foglalkoztatással.

Célzott, komplex programokkal kell segíteni a roma nőket, akiknek foglalkoztatottsági rátája rendkívül alacsony, és foglalkoztathatóságukat az esélyteremtő csoportok között is specifikus tényezők határolják be.

A hátrányos helyzetű emberek munkaerő-piacra való belépésre történő felkészítésében a Nemzeti Foglalkoztatási Szolgálat és az állami felnőttképzési intézmény, a Türr István Képző és Kutató Intézet (a továbbiakban: TKKI) által végrehajtott programokon kívül a nem állami szervezetek által végrehajtott foglalkoztatási programoknak is fontos szerepe van.

Szükséges a szociális gazdaság fejlesztése, mely a helyi lehetőségekre, a magáncégek és az állami intézmények által kielégítetlenül hagyott helyi szükségletekre építve, helyi szolgáltatások piaccá szervezésével teremti meg a lehetőséget a munkaerő-piaci szempontból hátrányos helyzetű munkanélküli és inaktív emberek foglalkoztatásához részben állami támogatásból, részben pedig saját bevételekből. Célja új helyi foglalkoztatási lehetőségek, új fenntartható

gazdasági tevékenységek feltárásával munkahelyek teremtése, a hátrányos helyzetűek, tartós munkanélküliek, elhelyezkedési nehézségekkel küzdők, romák öngondoskodó képességének fejlesztése, valamint hosszabb távon az, hogy átvezessen a nyílt munkaerő-piacifoglalkoztatásba.

A szociális földprogram, mint aktív szociálpolitikai eszköz kiemelten fontos a vidéki környezetben, a tartósan rászorulóknak, köztük jelentős arányban roma háztartások számára. Jelentős mértékben tud hozzájárulni az önellátáshoz, megélhetéshez, továbbá a munkakultúra elterjesztésével és a résztvevők aktiválásával elősegíti a munkaerőpiacra való belépést.

Azokban a vidéki térségekben, ahol a szaktudás, a tőke, a vállalkozási szemlélet hiánya miatt a lakosság vállalkozóvá válása nem reális, ugyanakkor a munkalehetőségek hiánya beavatkozást kíván, alkalmas megoldása lehet a közösségi – szövetkezeti vállalkozások formája. Ez egyszerre jelent közösségfejlesztést és gazdaság-, vállalkozásfejlesztést, mert ennek keretében megtanítják a résztvevőket a szövetkezeti munkára, végigkísérik az alakulási és a működési folyamatot, közösségi keretben beindítják a gazdasági tevékenységet.

A szociális gazdaság eszközein keresztül kiemelt figyelmet kell fordítani a nehezen elhelyezkedő, hátrányos helyzetű roma emberek szakmai tudásának fejlesztésére és folyamatos tanácsadást, valamint egyénre szabott szociális és mentális segítséget kell nyújtani számukra.

A közfoglalkoztatás a munkaviszony egy speciális formája, a támogatott „tranzitfoglalkoztatás” egy típusa, amelynek célja, hogy a közfoglalkoztatott sikeresen vissza-, illetve bekerüljön az elsődleges munkaerőpiacra. A közfoglalkoztatás keretében nagyobb esélyt biztosítanak az álláskeresőknak ahhoz, hogy a közfoglalkoztatásból való kilépés után megfelelő készségekkel rendelkezzenek a versenyszférában való munkavállaláshoz vagy képessé váljanak az önfoglalkoztatásra.

A Start-munka programok sikerességét elősegítheti mentorok alkalmazása, akik a hagyományos mentorálási tevékenység mellett más jellegű, akár életvezetési tanácsadással is segíthetik a közfoglalkoztatottakat az elsődleges munkaerőpiacra történő visszakerülésben.

A közfoglalkoztatás szervezésénél el kell érni, hogy ne hozzon létre munkanélküliséget, azaz ne korlátozza az egyént az önálló álláskeresőben, illetve ne vonja el a humán erőforrást a vállalkozások elől. Ennek egyik eszköze, hogy a közfoglalkoztatásban szereshető jövedelem mértéke ne érje el a minimálbér mindenkori szintjét, viszont haladja meg a szociális ellátások összegét.

A közfoglalkoztatás rendszeréből a munkaerőpiacra történő visszakerülés egyik meghatározó feltétele, hogy a közfoglalkoztatottak a közfoglalkoztatási, továbbá a piaci igényeknek megfelelő alap-, illetve továbbképzésben részesüljenek.

A közfoglalkoztatás három területen valósul meg, megoszlik a mezőgazdasági munkák, az önkormányzat által szervezett és az állami szektorban biztosított közfoglalkoztatás között.

A tapasztalatok elemzését követően az alábbi szakterületeken kell kiterjeszteni az értékteremtő közfoglalkoztatási programokat és a mintaprogramokat:

- növénytermesztés és állattenyésztés, hagyományos konzerválás,
- földutak karbantartása,
- biomassza előállítás,
- illegális hulladék-lerakóhelyek felszámolása,
- építőipari nagy beruházásokhoz kapcsolódó, vagy
- a Kormány és az önkormányzatok közötti megállapodások szerinti Start-munka programok (pl.: kerékpárutak építése, ár- és belvízvédelem, stb.).

Minden tevékenységnek fontos eleme, hogy a munkavégzés mellett a közfoglalkoztatottak képzése, oktatása is megvalósuljon.

7.4.2 A szak- és felnőttképzési rendszer fejlesztése

A magyar gazdaság legfontosabb erőforrását a munkavállalók jelentik. A munkaerő versenyképességének fejlesztésében az államnak, a vállalkozásoknak és magunknak a munkavállalóknak is részt kell vállalniuk. Az állam feladata mindenekelőtt az, hogy a szak- és felnőttképzés által biztosítsa és ösztönözze a gazdaság igényeihez rugalmasan alkalmazkodó képzés-kínálatot, ösztönözze a vállalkozásokat arra, hogy munkavállalók képzését megtérülő befektetésnek tekintsék és ösztönözze a munkavállalókat arra, hogy vállalják a képzésben való részvételt annak érdekében, hogy képesek legyenek a társadalmi és gazdasági változásokhoz alkalmazkodni.

Kiemelt jelentőségű a reálgazdaság képzési szükségleteinek megfelelő és ahhoz rugalmasan igazodó, versenyképes tudást biztosító szakképzési és felnőttképzési rendszer kialakítása.

A képzés munkaerő-piaci relevanciájának erősítése, a szakképzésből kilépők elhelyezkedési esélyeinek és a munkaerő versenyképességének javítása érdekében a Magyar Kereskedelmi és Iparkamara (a továbbiakban: MKIK) szerepe megerősítésre került. Ennek kereteit a Miniszterelnök és az MKIK elnökének 2010. november 11-én aláírt keret-megállapodása jelölte ki.

2011. évben megtörtént a szakképzés, valamint 2013. évben a felnőttképzés átalakítása, az új jogszabályi környezet kialakítása.

A 2011. évben elfogadott, a szakképzésről szóló CLXXXVII. törvény:

- erősíti a duális rendszeren alapuló gyakorlati képzést;
- előírja az új típusú, általánosan hároméves szakiskolai és az ágazati szakközépiskolai szakképzés bevezetését;
- tovább erősíti a tanulószerveződés rendszerét és ösztönzi a vállalkozások gyakorlati képzésbe való bekapcsolódását;
- megerősíti a társadalmi felzárkózásban vállalt feladatokat a felzárkózási modulok rögzítésével;
- újrászabályozza a felnőttkori visszakapcsolódás szabályait.

A szakképzésről szóló törvény elfogadását követően a Kormány új Országos Képzési Jegyzéket adott ki, mely a korábbinál átláthatóbbá tette az elsajátítható szakmákat.

A 2013. évben elfogadott a felnőttképzésről szóló LXXVII. törvény célja, hogy:

- a felnőttképzés legyen egyszerűbb, átláthatóbb, hatékonyabban ellenőrizhető,
- képes legyen növelni a támogatott képzések munkaerő-piaci eredményességét, a felnőttképzésben szakképzettséget szerzett résztvevők elhelyezkedési arányát valamint a felnőttképzésben résztvevők számát az európai átlag irányába,
- biztosítsa, hogy a támogatott felnőttképzésből minőségi tudással kerüljenek ki a résztvevők, a megszerzett bizonyítvány egyenszilárdságú legyen az iskolarendszerben szerzett szakképesítésével,
- igazodjon jobban a munkaerő-piac strukturális és tartalmi elvárásaihoz,
- váljon igazságosabbá a felnőttképzéshez való hozzáférés rendszere, a felzárkózási támogatás létrehozásával biztosított legyen a szolgáltatásokhoz való egyenlő esélyű hozzáférés, azok minősége, a társadalmi felzárkózást szolgáló eszközök optimális alkalmazása, a hátrányos helyzetű célcsoportokkal kapcsolatos állami felnőttképzési igények kielégítése.

A felnőttképzési programok célja a felnőttkori tanulás ösztönzése, az iskolai hiányok pótlása, a megkopott kompetenciáknak a kor követelményeihez történő igazítása, a vállalkozások versenyképességének növelése, a társadalmi kohézióhoz való hozzájárulás.

A felnőttképzésben több forrás teremti meg a keresletet: az állami költségvetés, a vállalkozások bevétele, az egyének jövedelme együttesen jelenik meg a felnőttképzési piacon. Ezt egészíti ki a jelentős uniós támogatás. A támogatás felhasználásának alapelve, hogy a támogatással növekedjen a felnőttképzési kereslet, az egyenlő esélyű hozzáférés, a felnőttképzésben részesülők száma, tehát hogy a támogatást oda juttassuk el, ahol a források hiánya megakadályozza a felnőttképzésben való részvételt. A támogatáspolitikai alapelve tehát az ún. kizorító hatás minimalizálása.

A hiányszakmákra való képzésnél figyelemmel kell lenni a hátrányos helyzetű emberek, romák bevonására (lásd pl. egészségügyben nővérhányt), különösen fontos, hogy a célzott képzések igazolható módon megfeleljenek a munkaerő-piaci igényeknek. Az igények jelzésére megyei szintű, folyamatosan frissülő adatbázisokat kell használni. A hiányszakmák megállapításakor a roma nők számára is megszerezhető szakmák kijelölésére is figyelmet kell fordítani.

A foglalkoztatásba ágyazott képzés és más eszközök igénybevételével növelhető a közsférában dolgozó romák száma. A piaci szereplők ösztönző rendszerek kiépítésével vonhatók be a foglalkoztatással egybekötött képzésekbe. Az esti iskolák újraindításával, a nem hagyományos képzési formák hátrányos helyzetű csoportokra történő kiterjesztésével növelhető a munkaerő-piaci aktivitás.

A szakképzés tekintetében is jelentős szerepet tölt be az MKIK, a Nemzeti Munkaügyi Hivatal Szakképzési és Felnőttképzési Igazgatósága (a továbbiakban NMH SZFI) valamint a megyei fejlesztési és képzési bizottság is, ezért szükséges a MKIK, az NMH SZFI, a bizottság és társadalmi felzárkózás szempontjából releváns szereplők (TFÁT, TKKI, ORÖ) között a szorosabb együttműködés kialakítása.

A szak- és felnőttképzési rendszer fejlesztése mellett kiemelten fontos az egész életen át tartó tanulás lehetőségeinek bővítése, mivel ez teszi lehetővé a munkaerőpiac gyorsan változó igényeihez való minél sikeresebb alkalmazkodást. Ehhez széles körben hozzáférhető képzési és kompetencia-fejlesztési programokra, és az alacsonyan képzettek, közfoglalkoztatásban résztvevőkre fókuszáló, speciális képzési támogatásokra is szükség van.

7.4.3 Gazdaság- és vállalkozásfejlesztés a hátrányos helyzetű, alacsony iskolai végzettségű emberek foglalkoztatása érdekében, elsősorban a nyílt munkaerőpiacon a magas élőmunka igényű ágazatokban és atipikus foglalkoztatási formák alkalmazásával

A Kormányprogram és az Új Széchenyi Terv egyaránt abból indult ki, hogy jelentős számú új és hosszútávon fenntartható munkahelyet a vállalkozások hozhatnak létre, ezért az állam feladata az, hogy ehhez kedvező feltételeket teremtsen a vállalkozások számára. Ehhez a vállalkozások működési feltételeinek könnyítésére, a szabályozási környezet és az adórendszer átalakítására, valamint az Új Széchenyi Terv támogatásaira is szükség van. Ahhoz, hogy a foglalkoztatás bővülése és a növekedés együtt járjon, olyan gazdaságpolitikára van szükség, amely támogatja, ösztönzi a legális foglalkoztatást. Ennek egyik – de messze nem kizárólagos – eszköze a munkahelyteremtés közvetlen támogatása, amelyet hazai és uniós forrásból is támogatunk.

Kiemelt figyelmet kell fordítani a kifejezetten a hátrányos helyzetű emberek, köztük a roma népesség önfoglalkoztatását, vállalkozóvá válását támogató gazdaság- és vállalkozásfejlesztési, beruházási programok indítására.

Nagy hangsúlyt kell helyezni a roma vállalkozások fejlesztésére és folyamat-tanácsadást, mentorálást, képzést is magában foglaló módszertani, szakmai támogatására.

Mikrohitel programokkal kell segíteni azon hátrányos helyzetű személyek önfoglalkoztatóvá válását, továbbá a szociális gazdaság területén munkahelyeket teremtő azon szociális vállalkozásokat, akik nem jutnak banki finanszírozáshoz. Figyelemmel kell lenni arra, hogy többféle pénzügyi eszköz felhasználásával a mikrohitellel kombinált támogatások növelik az eredmények fenntarthatóságát.

Lehetővé kell tenni, hogy a gazdaságfejlesztési programok egy részében a vállalkozásfejlesztési támogatások feltétele legyen a tartósan munkanélküliek, az alacsony iskolai végzettségű emberek, kiemelten a roma népesség képzése, foglalkoztatása.

A fenntartható és versenyképes vidéki életmód elterjesztése mellett a vidéki foglalkoztatottság növeléséhez jelentősen hozzájárulhatnak az ökoinnovációs programok. A zöld gazdaság típusú, megújuló energiaforrásokkal kapcsolatos beruházás-ösztönzési programok során a betanított és segédmunkát alkalmazó területeken a leghátrányosabb helyzetű csoportok, köztük a romák számára kiemelten kell biztosítani a munkalehetőségeket.

Erősíteni kell a helyi piac védelmét, és a helyi termelést (a helyi felhasználást, fogyasztást) a korábban létező szubvenciók helyreállításával és új támogatások bevezetésével.⁸³ Ezen támogatások meghatározott részét a hátrányos helyzetű közösségek, települések helyi termelésében, a szaktudást nem igénylő tevékenységek ösztönzését szolgáló komplex programokra kell fordítani.

Az államnak jó példával kell elől járnia, és a központi közbeszerzések területén következetesen ki kell használni a hátrányos helyzetűeket, köztük romákat foglalkoztató vállalkozásokat preferáló szabályokat. Megfelelő információgyűjtés és területi koordináció mellett az állami és önkormányzati beruházások munkaerő-szükségletét és a hátrányos helyzetű inaktív, álláskereső aktív korú lakosságot felmérve, az állami beruházásokhoz kapcsolódó közbeszerzéseken kötelező jelleggel biztosítani kell a munkaképes korú, elsősorban a beruházás térségében élő inaktívak foglalkoztatásának elsőbbségét, valamint felkészítésüket a foglalkoztatásba való bekapcsolódásra, nem veszélyeztetve a térségben dolgozó aktív keresők foglalkoztatását.⁸⁴

83 A helyi termelés-helyi fogyasztás és a helyi közétkeztetés összekapcsolása a hátrányos helyzetű területek lakosságát nemcsak a foglalkoztatásba vonja be, hanem a kötelező higiéniai elvárások miatt az egészségügyi ellátórendszerbe is, miközben a táplálkozás egészségesebbé tétele is megvalósulhat.

84 Az uniós finanszírozású fejlesztések vonatkozásában munkanélküliek vagy tartósan munkanélküliek foglalkoztatása, a közbeszerzésekről szóló 2003. évi CXXIX törvény 57. § (4) bekezdés f) pontja szerinti bírálati részpontként elsődlegesen az Új Széchenyi Terv Környezet és Energia Operatív Program, Közlekedés Operatív Program, Társadalmi Infrastruktúra Operatív Program és regionális operatív programok egyes pályázatainak keretében lefolytatandó közbeszerzési eljárások keretében alkalmazható az Európai Bizottság véleményének kikérésével.

7.4.4 A roma és munkaerő-piaci szempontból halmozottan hátrányos helyzetű emberek alkalmazkodóképességének növelése a foglalkoztatás rugalmasságának növelésével

A rugalmas munkaerőpiac versenyelőnyt jelent a vállalkozások szempontjából és a foglalkoztatási lehetőségek jelentős bővülését eredményezheti a munkavállalók számára. Ennek érdekében az álláskeresésre ösztönző munkanélküli ellátásra, az újbóli elhelyezkedést hatékonyan segítő aktív munkaerő-piaci intézkedésekre és az egész életen át tartó tanulás lehetőségeinek biztosítására is szükség van. Ezek együttesen teremthetik meg azt a környezetet, amiben a munkáltatóknak megéri több embert foglalkoztatni, és legálisan foglalkoztatni, a munkavállalók pedig kellő segítséget kapnak a gazdasági környezethez való alkalmazkodáshoz. A munkahelyi rugalmasság javításához szükséges a felelősségteljes vállalati kultúra kialakítása és elterjesztése, a legális foglalkoztatás ösztönzése és a munkahelyi egészség és biztonság javítása is.

A rugalmas foglalkoztatási formák olyan munkavállalói csoportoknak is foglalkoztatási lehetőséget kínálnak, akiknek a hagyományos foglalkoztatási keretek között nem lenne lehetőségük munkába állni.

A rugalmas foglalkoztatási formák előnye, hogy egyrészt jól alkalmazkodnak a munkavállalók élethelyzetéből adódó atipikus foglalkoztatási kínálatához, másrészt csökkenti az atipikus foglalkoztatási kínálatú munkavállalók foglalkoztatásával járó kockázatokat, így mérsékelik az ellenőrzőket arra, hogy őket válasszák egy adott álláshelyre.

Az atipikus és rugalmas foglalkoztatási formák elterjesztésével hozzá kell járulni a munka és a magánélet összeegyeztetésének javulásához, ami komoly szerepet játszhat a gyermekvállalás szegénységi kockázatának csökkentésében és a hátrányos helyzetűek munkaerő-piaci aktivitásának növekedésében. Ennek érdekében szükséges a családbarát munkahelyi gyakorlatok elterjesztése, a családbarát munkahelyi környezet kialakítása pl. vállalati és intézményi gyermek-felügyelet létrehozásával, továbbá az alternatív gyermekellátási formák fejlesztésével (pl. családi napközik), így segítve a kisgyermekes szülők munkaerő-piacra való visszatérését.

Emellett helyi, innovatív kezdeményezések eredményeként szintén könnyebbé válhat a munka és magánélet összehangolása.

Fontos támogatni a vállalkozásoknál és egyéb foglalkoztatóknál olyan típusú munkaidő beosztáshoz és munkarendhez kapcsolódó megoldások bevezetését, amely megkönnyíti a munkavállalók munkahelyi és magánéletbeli kötelezettségeinek összehangolását, figyelembe véve az adott munkavállalók, illetve munkavállalói csoportok élethelyzetéből adódó, illetve egyéb életmód-specifikus igényeit.

Prioritások

Az EU2020-as foglalkoztatási és szegénységi célok teljesítése szempontjából különösen fontos a leghátrányosabb helyzetű – alacsony munkaintenzitású háztartásokban élő – munkavállalók munkaerőpiacra való beillesztése. Ennek érdekében szükséges a foglalkoztatási intézkedések célzása e leghátrányosabb helyzetű csoportokra, az alacsony iskolai végzettségűekre, kiemelten a romákra, különösen a leghátrányosabb helyzetű kistérségekben.

A Kormány-ORÖ megállapodás értelmében 2015-ig 100 000 munkanélküli roma személyt kell bevonni a foglalkoztatásba, a szak- és felnőttképzés területén mintegy 50 000, legfeljebb szakiskolai végzettségű, roma felnőtt piacképes szakképzését kell biztosítani

80 000 felnőtt roma személy alapkú készségfejlesztési programokban való részvételét (írás, olvasás, számolás, informatika), továbbá mintegy 2 000 roma nő családsegítő szociális munkás, közösségfejlesztő, foglalkozásszervező és egészségügyi közvetítő képzését, munkatapasztalt-szerzését kell elősegíteni

Szakmai képzésekkel egybekötött közmunkaprogramokat kell indítani a tartósan munkanélküliek, köztük romák munkaerő-piaci integrációja érdekében.

A munkaerő-piaci eszközök, szolgáltatások és pénzübeli ellátások összehangolt alkalmazásával kell segíteni a hátrányos helyzetű emberek foglalkoztatását.

A gazdaság- és vállalkozásfejlesztési programokban kiemelt figyelmet és célzott programokat kell indítani a hátrányos helyzetű, alacsony iskolai végzettségű emberek és romák foglalkoztatása érdekében, elsősorban a nyílt munkaerőpiacon a magas élömunika igényű ágazatokban, a szociális gazdaságban és atipikus foglalkoztatási formák alkalmazásával.

7.5 Egészségügy

7.5.1 Egészségfejlesztés, egészségvédelem

A Semmelweis Tervben rögzítettek szerint a lakosság egészségi állapotának javítása, egészségének fejlesztése társadalmi prioritás. Minden magyar állampolgárnak alapvető emberi joga az elérhető legkedvezőbb egészségi állapot. A jó egészség önmagában is jelentős egyéni és társadalmi érték, ugyanakkor egyéni és társadalmi erőforrás is. A lakosság jó egészsége a fenntartható gazdasági növekedés záloga. A lakosság jó egészségének megőrzése, illetve fejlesztése egyéni és társadalmi felelősség.

A hátrányos helyzetű társadalmi csoportok egészségfejlesztése, egészségvédelme, a megelőzési programok, célzott tájékoztató kampányok alapvetőek mind a munkavállalást érintő képességek, készségek helyreállítása, fenntartása szempontjából, mind a gyermekek iskolai teljesítményét tekintve, és nagy jelentőséggel bírnak az általános jóllét, lelki egészség, az egészséges öntudat és identitás fejlődésének, kialakulásának szempontjából is.

A megelőzés lényegében – a testi és lelki higiénét célzó neveléssel – már az óvodában elkezdődik, gyermekek által elfogadott, támogatást nyújtó felnőttek/gyermektársak modellként való megjelenésével, valamint a szülők partnerként történő bevonásával. Emberközeli, prevenciós kampányokra van szükség a célcsoport közvetlen tájékoztatása érdekében, melynek fontos részét kell, hogy képezze a civil szervezetek bevonásával nyújtott személyes mintaadás, pozitív példák bemutatása, mely az egészséges életmód, egészségtudat, az egészséges környezet kialakítását ösztönzi.

A primer prevenció, az egészségtudatos szemlélet kialakulásának másik fontos eszköze a népegészségügyi szűréseken való részvétel ösztönzése, a mobil szűrőállomások igénybevétele keresztül. Ehhez társultan az életminőség-javítással, egészségfejlesztéssel kapcsolatos kampányokra van szükség, különös tekintettel a gyermekekre, a szegregált lakóköznyezetben és a leghátrányosabb helyzetű kistérségekben élőkre, köztük a roma népességre. Kiemelt célcsoport a roma nők köre: őket elsősorban a tudatos családtervezés, a korai várandósság, illetve az egészséges várandósságra való felkészülés témáival foglalkozó kampányokkal, valamint olyan, az egészségügyi és szociális szolgáltatásokat, lehetőségeket ismertető tájékoztató programokkal kell támogatni, melyek segítségével az esetleges egészségügyi/lelki krízishelyzetek megelőzhetők, orvosolhatóak.

El kell érni továbbá, hogy minden gyerekes család hozzáférjen az egészségügyi ellátásokhoz és birtokában legyen az ellátási rendszerekre és szolgáltatásokra vonatkozó információknak. Kiemelt célcsoportként kell kezelni a 0-7 éves korosztályt, ill. azok szüleit.

A siker érdekében fontos a helyi civil szervezetek bevonása a programok tervezésébe, lebonyolításába; a másik oldalról pedig az egészségügyi szakemberek bekapcsolása önismereti, kommunikációs és érzékenyítő tréningekbe.

Tekintettel arra, hogy az egészségügyi ellátásban nem folyik etnikai hovatartozás szerinti (pl.: a TB számhoz kötött etnikai hovatartozási nyilatkozat) adatgyűjtés, ezért az összes ellátott/résztvevő viszonylatában az etnikai országos arányokon alapuló becsléssel (roma nemzetiség esetében a teljes lakosság 7%-a) lehet adatot generálni, mely csak országos összesített szinten értelmezhető.

7.5.2 Egészségügyi szolgáltatásokhoz való hozzáférés egyenlőtlenségeinek csökkentése, egészségügyi fejlesztések

Az egészségi állapotban megmutatkozó egyenlőtlenségek csökkentése hatékony ágazatközi együttműködést igényel a stratégiaalkotástól a végrehajtásig, amelybe elengedhetetlen az érintett közösségek aktív bevonása. A hozzáférés esélyegyenlőségének és a hatékonyságnak növelése egyaránt megkívánja a közfinanszírozott egészségügyi ellátórendszerben a területi és szakmai aránytalanságok fokozatos, a helyi szükségletekhez igazodó átalakítását, megújítását. Fontos a hozzáférésbeli és a szolgáltatások minőségében fennálló különbségek mérséklése, az ellátási minőség növelése és a betegelégedettség emelése. Kiemelendő az alapellátás új, integrált működési módjának kiszélesítése, a hátrányos és a leghátrányosabb helyzetű térségek speciális hozzáférési és betegút-szervezési problémáinak kezelése. Nagy hangsúlyt kell fektetni a társadalom minden rétegét elérő népegészségügy keretében a prevenciót szolgáló programok növelésére, az egészségszemlélet fokozatos megváltoztatására, az egyéni felelősség társadalmi elfogadottságának megteremtésére. Az egészség-egyenlőtlenségek csökkentése a kormányzati tevékenységek összehangolását, komplex, egymást erősítő beavatkozásokat, konkrét programokat, megfelelő erőforrásokat igényel, teljes összhangban a felzárkózás politika szempontjaival és célcsoportjai érdekeivel.

A konkrét megvalósítás terén ösztönözni szükséges a helyi, területi és szolgáltatói együttműködés elmélyítését a praxisközösségek, kistérségi alapellátási központok kialakítása, illetve a védőnői hálózat, valamint az otthoni szakápolást, hospice ellátást és szociális gondozást végző önkormányzati, civil és egyházi szervezetek munkájának szorosabb integrációja irányában. Szemléletváltást elősegítő programok végrehajtása szükséges a különböző színtereken: a településeken, a munkahelyeken, az iskolákban, a felnőttoktatáshoz kapcsolódóan, illetve az egészségügyi ellátórendszeren belül is. Ennek keretében elérhetőbbé tesszük a prevenciós szolgáltatásokat, szűrővizsgálatokat. Javítjuk a lakosság közeli alapellátás prevenciós szolgáltatásait. Ösztönözzük a fizikai aktivitást. A programokat hatékony egészség-kommunikációval támogatjuk.

A hátrányos helyzetű családok/nők körében tapasztalható, az átlagosnál gyakoribb művi terhesség-megszakítások számának visszaszorítása érdekében ki kell dolgozni a különböző fogamzásgátló módszerek egyénre szabott, rászorultság alapú térítésmentes vagy kedvezményes alkalmazását, családtervezéssel és fogamzásgátlással kapcsolatos ismeretek átadása által a nem kívánt terhesség kialakulását. Mindehhez elengedhetetlen ezen problémarendszerrel foglalkozó más-más ágazatokhoz tartozó szakemberek együttgondolkodása, közös fellépése.

A betegségmegelőzés elősegítésére országos programot kell indítani a rászorulóknak – kiemelten gyermekek – védőoltásokhoz, egészséges ételmeztetéshez való hozzáféréseinek biztosítására, egészségesebb környezet kialakítására, mely mind a család, mind az egészségügyi költségvetés szempontjából rövid- és középtávon megtérülő befektetés lehet.

A szegregátumokban élők (nagy számban romák) specifikus problémáira komplex megközelítéssel kell reagálni, amely magában foglalja a célzott megelőző programokat, az egyéni felelősség tudatosítását, az egészséges lakhatáshoz és környezethez való hozzáférést, illetve annak megőrzését, a foglalkoztatathatóság javítását, valamint a szolgáltatásokhoz való hozzáférést.

Folytatni kell a kistérségi települési egészségtervek elkészítését és azok megvalósítását, különös tekintettel a leghátrányosabb helyzetű kistérségekre, halmozottan hátrányos helyzetű településekre.

Fontos a szakképzett romák bevonása a romákat célzó egészségügyi programok tervezésébe és megvalósításába. Vizsgálni kell a társadalom intézményeit, a romák, mint felhasználók, mint szolgáltatást igénybe vevők szempontjából. Ezzel egyidejűleg elengedhetetlen az egészségügyi területen szakképzettséget szerzett romák számának növelését támogató programok megvalósítása, hiszen az egészségügyi szak- és felsőoktatási képzésben résztvevő romák számának növelése, a roma szakemberek – védőnő, ápoló, orvos, szociális munkás stb. – egészségügyi intézményekben való foglalkoztatásának ösztönzése lényeges az egészségügyi szolgáltatásokhoz való hozzáférés javításának elősegítésében, és a diszkrimináció csökkentésében.

A Kormány és az ORÖ között létrejött keretmegállapodás értelmében a Kormány támogatást fog nyújtani az ORÖ bevonásával kiválasztott, mentorált egészségügyi közvetítők képzéséhez, munkagyakorlat szerzéséhez. Szükséges az orvos és egyéb egészségügyi képzést folytató intézmények képzési anyagának antidiszkriminációs elemekkel való kiegészítése, és a romológia-oktatás bevezetése az orvosi, egészségügyi és szociális szakdolgozói képzés teljes területén, később valamennyi oktatási intézményben. Az antidiszkriminációs elemeket be kell vezetni illetve meg kell erősíteni az orvos és egyéb egészségügyi képzést folytató intézmények képzéseiben.

A romák egészségi helyzetének jellemzői és a beavatkozások jelenlegi módja indokolja a problémákra reagáló egészségpolitika kialakítását, a célcsoport-orientált, bizonyítékokon alapuló tervezés, végrehajtás, értékelés és nyomon követés kidolgozását.

2012-től számos, kifejezetten a romákat célzó projekt indult/indul, ahol a résztvevők önkéntesen nyilatkozhattak a nemzetiségi hovatartozásukról. Ezen programok a helyi, területi és szolgáltatói közösség elmélyítését, a praxisközösségek, kistérségi alapellátási központok kialakítását segítették elő (praxisprogram, Svájci-Magyar Együttműködési Program)

Számos olyan program indult a népegészségügyi és egészségfejlesztési uniós projekteken belül, amelyek keretében szűrés és vagy életmód tanácsadás is történik.

Továbbá olyan programok, amelyek a védőnői hálózatot, preventív tevékenységük bővítését, valamint az otthoni szakápolást, hospice ellátást és szociális gondozást végző önkormányzati, civil és egyházi szervezetek munkáját erősítették meg.

Az elindult programok tapasztalatainak beépítésével a Semmelweis Tervben meghatározott célok szerint szükséges az alapellátásban résztvevők prevenció, egészségnevelési, egészségfejlesztési szerepének további erősítése, a háziorvosi egészségügyi ellátás prevenció szemlélet átalakítása, komplex érdekeltségi rendszer megteremtése más egészségügyi szakemberek bevonása révén.

7.5.3 Csecsemő-, gyermek- és ifjúsági egészségügy fejlesztése

Szükség van a gyermek-egészségügyi alapellátások nagyarányú fejlesztésére, különös tekintettel a hátrányos helyzetű régiókra. Ma kritikusan alacsony a feladatokhoz mérten a csecsemő- és gyermekszakorvosok száma. Ez az állapot a leghátrányosabb helyzetű kistérségeket fokozottabban sújtja. A csecsemő- és gyermekorvosi humánpolitikai program kialakításakor és a szolgáltatások tervezése során kiemelt figyelemmel kell lenni a kapacitáshiányok kiegyenlítésére.

A hátrányos helyzetű, tartósan rászoruló családok, gyerekek egészségi állapota tekintetében kulcsszerepe van a védőnőnek, így a védőnői hálózatnak az alapellátás egészébe szervesen integrált megerősítése különösen fontos. Különösen nagy teher hárul a védőnőkre a hátrányos helyzetű kistérségekben, ahol több esetben nagy lakosságszámú szegregátumban dolgoznak. A védőnői életpálya-modell tervezése során figyelemmel kell lenni a nehéz terepen dolgozó védőnők ösztönzésére, anyagi és társadalmi elismerése biztosítására.

Szükség van egységes, korszerű ismeretek és módszerek kifejlesztésére és átadására a gyermek-egészségügyi alapellátás szakemberei (védőnő, házi-, gyermekorvos) számára a munkájuk hatékonyságának növelése érdekében, és a szülők számára a gyermek fejlődésével, gondozásával, nevelésével kapcsolatos szülői tudatosság és kompetencia növelése érdekében.

A korai életkorban elsődlegesen az egészségügyi alapellátás van kapcsolatban a családokkal, így ezen szakembereknek hatalmas lehetősége és felelőssége van a koragyermekkorai optimális fejlődés megalapozásában. Kiemelt jelentősége van a korai felismerésnek, szűrésnek és a korai fejlesztésnek, a csecsemőhalandóság és a koraszülöttek (a kis súlyú élve születések) magas számának visszaszorítása érdekében. Az egészséget befolyásoló rizikótenyezők csökkentése érdekében a hátrányos helyzetű családokat lehetőleg már a gyermek születése előtt azonosítani kell, hogy minél korábbi szakaszban elérhető legyenek a célzott egészségügyi szolgáltatások.

Tovább kell javítani a gyermek-egészségügyi alapellátás és szakellátás, valamint a szociális és az egészségügyi alapellátás és a köznevelés kapcsolatát.

A gyermek- és serdülőkorai mentális problémák kezelésére célzott, az egész ország területét lefedő szolgáltatásokat kell kialakítani. Továbbá a gyermek- és ifjúságpszichiátria fejlesztése terén tapasztalható komoly ellátási hiányok enyhítése érdekében gyermek-pszichiátriai központokat kell létrehozni, ki kell szélesíteni az iskolai pszichológusi hálózatot, valamint meg kell szervezni az állami gondoskodásban élő gyermekek mentális ellátását.

Prioritások

Az egészségügyi ellátáshoz való hozzáférés javítása érdekében ösztönző, támogató programokkal csökkenteni kell a tartósan betöltetlen háziorvosi, házi gyermekorvosi és védőnői körzetek számát, különösen a hátrányos helyzetű térségekben és településeken.

Támogatandók mindazon törekvések és tevékenységek, amelyek a személyiséget és annak kapcsolat-rendszereit fejlettebbé, érettebbé, elvárt társas/társadalmi szerepeinek betöltésére, életvezetési és lelki nehézségek, magatartási problémák, illetve esetleges megbetegedések megelőzésére és leküzdésére alkalmasabbá teszik.

Javítani kell a romák és az egészségügy kapcsolatrendszerét a hátrányos megkülönböztetés minden formájának megelőzésére, kiküszöbölésére.

Célzott programok indítása szükséges a roma nők egészségi állapotának javítása érdekében.

A hátrányos helyzetű társadalmi csoportok egészségvédelme érdekében célzott megelőzési, és szűrőprogramokat, tájékoztató kampányokat kell biztosítani.

Biztosítani kell 150 000 roma ember szervezett lakossági szűrővizsgálatokon való részvételét, valamint az egészséges életvitelhez szükséges folyamatos tanácsadásban részesítését.

Javítani kell a hátrányos helyzetű gyerekek – köztük romák – egészséges életmódra, rendszeres testmozgásra, egészséges táplálkozásra való nevelésének feltételeit, ideértve a dohányzással, a túlzott mértékű alkoholfogyasztással kapcsolatos megelőzést és drogreprevenációt, kiemelt figyelemmel a hátrányos helyzetű térségekre és településekre.

A roma fiatalok számára sportprogramokat kell indítani, támaszkodva az ORÖ aktív részvételére, melynek keretében mintegy 30 000 roma fiatal kívánnak bevonni a közösség- és személyiségformáló sporttevékenységekbe.

A koragyerekkori intervenció rendszerének megerősítése érdekében programot kell indítani az érintett - elsősorban: egészségügyi, szociális, köznevelési - ágazatok részvételével.

7.6 Lakhatás

7.6.1 Lakásfenntartás támogatása, adósságkezelés

A lakhatási problémák kezelése jellemzően ágazatközi feladat, így kiemelt szerepe van a társadalmi felzárkózási eszközöket koordináló intézményeknek. A szociális terület egyes szolgáltatásai, illetve a lakhatási problémák kezelését célzó programok akkor lehetnek hatékonyak, ha biztosítani tudjuk a lakhatás elbizonytalanodásához vezető – természetük szerint – összetett problémák összehangolt kezelését.

A lakásfenntartási támogatás rendszere 2011. szeptember 1-jétől jelentős mértékben átalakult: a támogatásra való jogosultság jövedelmi határa az öregségi nyugdíjminimum 150%-áról a 250%-ára emelkedett, kiszélesítve ezáltal az ellátásra jogosultak körét. További fontos változást hozott, hogy a szociális törvényben deklarálásra került a lakásfenntartási támogatás természetbeni formában történő biztosításának preferálása. 2012. január 1-jétől a lakásfenntartási támogatás célzott felhasználásának növelése – az előző évben megkezdett átalakítások kiegészítéseként – még hangsúlyosabban jelent meg. A szociális törvény és végrehajtási rendeletének módosításával az ellátás természetbeni formában történő nyújtásának gördülékenyebbé tétele érdekében országos szinten rendezetté vált a közüzemi szolgáltatók és a támogatást megállapító hatóság közötti adatcsere tartalmára, formájára és eljárásrendjére, valamint a támogatás jóváírása által indukált pénzforgalomra vonatkozó szabályozás. A változtatás eredményeként az önkormányzatoknak nem kell egyedi megállapodást kötniük a településen szolgáltatást nyújtó társaságokkal, csupán a jogszabályi rendelkezéseket követve széles körben lehetőségük nyílt a lakásfenntartási támogatás természetbeni formában történő nyújtására.

Az adósságkezelés fontos eleme az előrefizető mérőkészülékek elterjedése.

Az elmúlt években jelentős fejlődések tapasztalhatók e téren, köszönhetően annak, hogy a szolgáltató társaságok egy része felismerte a készülék biztosította előnyöket mind a tartozás felhalmozásának elkerülése, mind a már meglévő adósságállomány csökkentése terén. Így bár az üzembe helyezett előrefizető mérőkészülékek száma a várt szinthez képest még deficitet

mutat, megállapítható, hogy terjedésük terén az elmúlt időszakban előrelépés történt, amely folyamat jelenleg is tart.

Az adósságkezelés továbbfejlesztése mellett felvilágosító tájékoztatással, propagandával kell megelőzni a lakosság további eladósodását. A leginkább veszélyeztetett lakossági csoportok – fiatalok, nyugdíjba vonulók, munkanélküliek – részére célzott felvilágosító anyagokat kell kidolgozni, amelyek mellett, hogy bemutatják az eladósodás következményeit, a családi gazdálkodáshoz is tanácsokat adnak. Az adósságkezelő szolgáltatásokat a vidéki kistelepülésen élők számára is elérhetővé kell tenni

Ugyancsak alapvetően fontosak azok a tervezett kormányzati intézkedések, melyek különböző eszközökkel – hatósági árképzéssel, az extraprofit visszaszorításával – célozzák a legfontosabb rezsiköltségek befagyasztását. E mellett a lakásfenntartási támogatás folyamatos hozzájárulást biztosít a rezsiköltségekhez, amely potenciálisan képes megelőzni a hátralék felhalmozódását.

A kidolgozandó (deviza-) adósságkezelő intézkedések a lakhatás megőrzését és a társadalmi leszakadás megelőzését szolgálják. Az érintett lakások az új bérlakás rendszer alapjává válhatnak. (Az önkormányzatoknak viszont nincs forrásuk a szociális lakhatás megoldásához, uniós pénzügyi eszközök viszont megnyíltak a marginalizálódott csoportok integrált szociális lakhatásának megoldását célzó beavatkozások számára.)

Szükség van a lakáscélú szociálpolitikai támogatás rendszerének rugalmas átalakítására, elsősorban a mobilitás lehetőségeinek megteremtése, és a munkalehetőségek elérése céljából. Emellett elengedhetetlen azoknak az ellenőrző mechanizmusoknak a megerősítése, amelyek kivédik a támogatás felhasználását belvíz-, árvíz- vagy egyéb környezet-egészségügyi veszélynek kitett területen.

7.6.2 Telepprogramok, szociális városrehabilitáció, szociális lakhatás

A kormányzati stratégiai dokumentumok felülvizsgálatával kapcsolatos feladatokról szóló 1657/2012. (XII. 20.) Kormány határozat 12. pontja előírja az emberi erőforrások minisztere számára egyéb stratégiák mellett a komplex telepprogramokhoz kapcsolódó lakhatási stratégia kidolgozását, amely alapul szolgál a 2014–2020. közötti uniós programozási időszakban a teletszerű lakhatás kezelését célzó intézkedések tervezéséhez.

A lakhatási stratégia kompetenciaterülete döntően a szegregált lakókörülmények javítására terjed ki, azaz a legfontosabb megállapítások és beavatkozási javaslatok is erről a területről várhatók. Az egyéb ajánlások elsősorban a lakhatási marginalizáció újratermelődését megakadályozó, preventív eszközöknek feleltethetőek meg. Ezeknek egy köre a teletszerű környezeteket célzó lakhatási stratégia tervezete konkrét beavatkozási körén túlmutat, és tágabb, ágazati szakpolitikai kérdéseket érint. A stratégia kellő részletességgel beszámol a hazai telepprogramok törekvéseiről, hibáiról, tanulságairól, összefoglalja a szociális városrehabilitációs kezdeményezések tapasztalatait, valamint ismerteti a jövőben felhasználható előremutató következtetéseket is.

A lakhatási stratégia célrendszerének, a megvalósítás javasolt tartalmi elemeinek elfogadásával, a megfogalmazott irányelvek, valamint az ismertett teleptipológiai meghatározások, stb. elfogadásával és jóváhagyásával a 2014-20-as tervezési időszak célirányos pályázatos programjai jelentős áttörést hozhatnak a hazai telepek felszámolásában, az ott lakók integrálásában.

A telepek felszámolására irányuló küzdelmet tovább kell folytatni, építve a múlt előremutató tapasztalataira. A beavatkozások preferenciarendszere tekintetében elsősorban a szélsőséges lakhatási kirekesztés eseteit kell felszámolni, ami során prioritást kell, hogy élvezzen a kisméretű

és vadtelepek gyors megszüntetése, egyszersmind az életminőség és az egészségügyi kockázatok szempontjából a legrosszabb lakhatási helyzet kezelése. A nagyobb méretű és koncentrációjú telepek (akár teljes települést felölelő helyzetek) esetében a településszerkezeti kapcsolatok erősítését, a kifelé mobilitást, a szegénységlazítását, a laksűrűség csökkentését és a szolgáltatások elérhetőségét kell segíteni úgy, hogy ne jöjjenek létre szegregált szolgáltatások. A beavatkozások egyik legnagyobb kockázati tényezője, egyben felelőssége, hogy a fejlesztésekkel ne a társadalmi különállás konzerválásához, fenntartásához járuljanak hozzá. A társadalmi különállást erősítő intézkedések ellentétesek az európai uniós útmutatásokkal, valamint korlátozzák, megakadályozzák a melyszegénységből kivezető mobilizációs utakat. Javítani kell a közszolgáltatásokhoz való hozzáférést és az integrálódás lehetőségét, settlement-típusú elemekkel is, biztosítva a folyamatos szociális munka alkalmazásának lehetőségét. Mindezek mellett a telepfelszámolás és telep-rehabilitáció akkor lehet hatékony integrációs eszköz, ha egy hosszú távú komplex program része, tartós szociális és foglalkoztatási elemekkel ötvözve. Ebben kiemelt szerepe kell, hogy legyen a munkakipróbálás és támogatott foglalkoztatás lehetőségének, minimálisan a szociális gazdaságba való integrációnak. A telepeken, teletszerű lakókörnyezetekben élők integrációját célzó komplex fejlesztési programokat integrálni kell az önkormányzatok település- és egyéb fejlesztési terveibe.

A tudatos integrációs lépések következetes megtételéhez nélkülözhetetlen a telepek jogi viszonyainak rendezése, a tulajdonviszonyok, bérleti szerződések tisztázása.

A szegregátumokat érintő telepprogramok irányának, műszaki és szakmai tartalmának meghatározása során, kiemelten figyelembe kell venni, hogy a gazdasági társadalmi lehetőségek az ország különböző régióiban a település elhelyezkedésétől, gazdasági központoktól való távolságától és a település méretétől függően eltérőek. Fontos a beavatkozások esetén a helyi erőforrásokra támaszkodni, valamint ezeknek a kapacitásoknak a megerősítése, amelyek a konkrét beavatkozások lezárultával is kapnak támogatást az eredmények fenntarthatóságának erősítése érdekében. Tehát kulcsfontosságú az előzőekben felsorolt jellemzők figyelembe vétele, azonban a szakmai alapelvek szintjén, minden programnak azonos követelményeket kell képviselnie. A sikeres gyakorlati megvalósítás alapfeltétele a korábbi programok megerősítése, újragondolása, hatékonyabb végrehajtása.

A leghátrányosabb helyzetűek, köztük a romák számára az egészséges, közszolgáltatásokkal megfelelően ellátott, fenntartható lakhatáshoz való hozzáférés esélye sok esetben csak szociális lakhatás biztosítása útján teljesülhet. A lakhatáshoz való hozzáférés mai viszonyok között értelmezett minimumának biztosítása nélkül aligha várható el a családok hatékony munkaerőpiaci és iskolai integrációja. Ennek biztosítása révén viszont nem csak a foglalkoztatási mobilitásuk javulhat, de az életminőség emelkedésével párhuzamosan javul az egészségi állapotuk, megtörhető a szegénység átörökítésének ciklusa, mivel az ehhez szükséges alapfeltételek teljesülnek. Ezen túlmenően a társadalom széles rétegeit szolgáló közvetlen érdek is egy – a gazdasági válság hatásait is kezelni képes – szociális lakáspolitikai kidolgozása. A szociális bérlakás-állományt elsősorban felújítással, építéssel, és megfelelő források megléte esetén – például a lakáshitel-eladósodottság kezelését célzó intézkedéscsomag részeként – felvásárlással is érdemes növelni. Önkormányzati tartós ingatlanbérlettel további meglévő lakások bevonása válhat lehetővé. A szociális lakhatás támogatási programjaiba bevonhatóak az egyházi és civil tulajdonban lévő lakáscélú ingatlanok fejlesztései. Hatékonyabbá kell tenni az önkormányzati bérlakás-gazdálkodást a szociális lakhatás bővítése érdekében, a megüresedett bérlakások kiutalását meg kell gyorsítani, és a marginalizálódott csoportok, köztük romák komplex felzárkózási és deszegregációs programjainak rendszerébe kell illeszteni. Az Állami Támogatású Bérlakás Program továbbfejlesztésével a végrehajtás során a szociális alapon történő bérbeadás támogatását a kistelepülések népességmegtartó képességét növelő

komplex megoldások megvalósításához kell kötni, mely a foglalkoztathatóság javítását és a deszegregációt célzó elemeket is magában foglalja.

A telepprogramokhoz hasonlóan a komplex szociális városrehabilitációs fejlesztések a lakókörnyezet fizikai regenerációján és az esetleges funkcióbővítésen túl a hátrányos helyzetű lakosság integrációját is elősegítik.

A lakhatást érintő települési fejlesztési tervek készítésében, felülvizsgálatában a felzárkózási szempontoknak kiemelt figyelmet kell szentelni, a folyamatba be kell vonni az érintett roma nemzetiségi önkormányzatokat. A hátrányos helyzetű térségekben működő nemzetiségi önkormányzatoknak segítséget kell nyújtani a kapcsolódó pályázati lehetőségek megismerésében és az azokban való sikeres részvételben.

A stratégia a területi szemlélet átfogó elvként való érvényesítésével nem csak a településen belüli, hanem a térségi társadalmi különállás felszámolását is célul tűzi ki. A közszolgáltatások tervezésében meg kell határozni, hogy melyek azok a térségek, ahol az alapvető közszolgáltatások kiépítettségi szintje rendkívül alacsony, és hogy melyek a térségben élők számára nélkülözhetetlen közszolgáltatások. Az alapvető közszolgáltatásokhoz való egyenlő hozzáférés biztosítása a leghátrányosabb helyzetű térségekben élők számára elengedhetetlen az egész problémakör kezeléséhez.

A végrehajtásban nagyobb szerepet kell kapniuk az innovatív megoldásoknak, ezzel kapcsolatban a már bevált jó gyakorlatoknak, példáknak. Érdemes más szakpolitikai területek feladatait a lakhatási eredményesség érdekében összekapcsolni (képzésben a lakásfelújítási szakmák preferálása, amelyek a foglalkoztatási gondokat is enyhíthetik).

A rendszer fenntarthatóságában felelősségük van a telepeken élőknek. A felelősség kialakításában szerepe van az önkéntesség révén a tulajdonosi szemlélet erősítésének, az egészség- és környezettudatos magatartásra való ösztönzésnek, a helybe vitt szolgáltatásnak, a pozitív mintának és a hatósági szereplők aktív partnerségének is.

Hasznos és közösségépítő, fenntarthatóságot erősítő szerepe lehet a környezettudatos magatartás terjesztésének (építkezés természetes anyagokból, alternatív fűtés, szelektív hulladékgyűjtés, víztisztítás, stb.).

Prioritások

Biztosítani kell a lakhatás elbizonytalanodásához vezető összetett problémák kezelését. Ki kell terjeszteni az adósságkezelő szolgáltatásokat a kistelepülésekre is. Ki kell dolgozni az uzsorakölcsön alternatíváját mikrohitel programok révén, az eddigi tapasztalatok felhasználásával.

A családok lakáshoz jutásának elősegítése, a lakhatási körülményeik javítása, a lakásvesztés kockázatának, a családok lakásfenntartási terheinek csökkentése érdekében felül kell vizsgálni a lakáscélú állami támogatások rendszerét. A szociális rehabilitációs telepprogram, szociális bérlakás és lakhatási támogatások átalakításával elő kell segíteni az egészséges, biztonságos, társadalmi különállásmentes lakhatást.

Programokat kell indítani a szegregálódott, alacsony infrastruktúrájú városi lakótelepek, településrészek lakásállományának és lakókörnyezetének rehabilitációja érdekében, valamint az ott élők foglalkoztatási és társadalmi integrációjának elősegítésére.

A telepeken, teleszerű lakókörnyezetben élők társadalmi felzárkózásának érdekében komplex – a szociális, közösségi, oktatási, egészségügyi, foglalkoztatási és lakhatási feltételek javítását célzó – programokat kell indítani.

7.7 Bevonás, szemléletformálás, a diszkriminációs jelenségek elleni küzdelem

7.7.1 Érintettek és a civil szervezetek bevonása

A társadalmi felzárkózási folyamat csak a szegénységben élőkkel, a felzárkózó közösségekkel – köztük a romákkal – folytatott párbeszeden és az ő aktív részvételükön alapulhat. Nem egyszerűen konzultációról van szó, hanem a szegénységben élők, a roma közösség és tagjainak „helyzetbe hozásáról” (empowerment). A Nemzeti roma stratégiák európai keretrendszeréről szóló tanácsi következtetések⁸⁵ a fenti feladatok mellett kiemelik a roma közösség elköteleződésének elősegítését is. A romák aktív részvételének, helyzetbe hozásának elősegítése olyan alapvető feladatok, melyeknek a döntéshozás, végrehajtás, valamint az ellenőrzés lépései során nemzeti, regionális és helyi (valamint uniós) szinteken is teljesülnie kell. Minden egyes intézkedést illetően célszerű átgondolni, hogyan valósíthatók meg minél eredményesebben ezek az alapcélok. A folyamat részeként kiemelt feladat a roma civil társadalom szerepének erősítése, a romák civil és politikai szerepvállalásának ösztönzése a civil szervezetek kapacitásfejlesztése, és a romák bevonása a politikai közélet minden területére, képviseljük erősítése az intézményekben, valamint a helyi, nemzeti és uniós szintű választott testületekben.⁸⁶A tanácsi következtetések is minden érintett aktív bevonását szorgalmazzák uniós szinttől egészen helyi szintekig az integráció előrehaladásának érdekében. A projektek tervezésébe és végrehajtásába minden esetben be kell vonni a helyi lakosságot, az önszerveződéseket, civileket, egyházakat és szakmai szervezeteket.

Annak érdekében, hogy a roma közösséget még több kompetens vezető képviselhesse, szakember irányíthassa, nagy szükség van a roma fiatalok sikerességét elősegítő felsőoktatási és (akár nemzetközi) szakmai tapasztalatot nyújtó programokra, melyekre a nem állami szektorban is számos példát látunk.

A döntéshozásban történő szerepvállalást a fentiek mellett biztosítja a Kormány és az ORÖ által kötött keretmegállapodás. Ennek első pontja az együttdöntési mechanizmus kialakítása, amely a romák felzárkózását érintő területeken egyrészt a jogszabályok előkészítésében való részvételre, másrészt a hazai és európai uniós programok pályázati kiírásainak és döntéseinek előkészítésében való részvételre terjed ki. A mechanizmus legmagasabb szinten a Cigányügyi Egyeztető Tanács munkája során valósul meg, melynek elnöke a miniszterelnök, társelnöke pedig az ORÖ elnöke.

A partnerség és az együttműködés előmozdítása, és így a jó gyakorlatok programszintű elterjesztése és tapasztalatok cseréjének elősegítése, a bizonyítékon alapuló szakpolitikák és sikert hozó módszerek közös tanulmányozása viszonylag kevés ráfordítással megsokszorozhatja az egyes szereplők eredményességét. Ki kell alakítani a jó gyakorlatok elterjesztésének mechanizmusát, amelybe szükséges bevonni olyan szervezeteket, amelyek a célcsoportok elérésében segíteni tudnak, Nemzeti és nemzetközi szintű hálózatépítésre és a már meglévő kezdeményezések kiterjesztésére, fejlesztésére is szükség van.⁸⁷(Pl. Európai Roma Platform)

⁸⁵ Council Conclusions st10658/11

⁸⁶ COM (2011) 173

⁸⁷ Council Conclusions 9029/11

A szektorok közötti együttműködésre, a kapacitások ésszerű felhasználására buzdít a Bizottság nemzeti romaintegrációs stratégiák uniós keretrendszeréről szóló közleménye⁸⁸ is.

A koordinált társadalmi párbeszéd kialakítása kormányzati feladat, ezért az említett célkitűzéseket többek között olyan, az elmúlt három évben megalakult párbeszéd-fórumok szolgálják, mint pl.: Antiszegregációs Kerekasztal, Cigányügyi Egyeztető Tanács, Roma Koordinációs Tanács. A központi közigazgatás vezetőiből álló Emberi Jogi Munkacsoport és a civilekből, szakértőkből álló Emberi Jogi Kerekasztal is a szektorok közötti együttműködést hivatott szolgálni.

Fontosnak tartjuk, hogy a szereplők, érintettek bevonása, azaz a semmit nélkülük elv a 2014-2020 tervezésben önálló beavatkozásként jelenjen meg a hátrányos helyzetű emberek, romák társadalmi integrációjának erősítése, aktív társadalmi szerepvállalása és a roma nők civil szerveződéseinek támogatása formájában.

7.7.2 Kétirányú szemléletformálás és kommunikáció

A társadalmi integráció a többség nyitottságra ösztönző szándéka nélkül elképzelhetetlen. Éppen ezért a többség integrációval és a leszakadó rétegekkel kapcsolatos szemléletének formálása is elengedhetetlen (természetesen a diszkrimináció elleni jogi biztosítékok alkalmazásán túl). A szemléletformálás komplex, hosszadalmas folyamat, leginkább gyermekkorban hatékony – tehát az oktatás-nevelés területén. Ettől függetlenül a felnőtt társadalom szemléletformálása – a támogató attitűd irányában – szintén elengedhetetlen a társadalmi felzárkózás céljainak elérése érdekében.

A szemléletformálásnak, figyelemfelkeltésnek fontos direkt eszközei lehetnek a közvéleményt célzó kampányok és a szociális, egészségügyi, közigazgatási, igazságszolgáltatási valamint rendfenntartási területeken dolgozók számára szervezett képzések a megkülönböztetéstől mentes gyakorlatok alkalmazása érdekében. A leghatékonyabb módszer azonban a sztereotípiák leépítésére a sztereotípia tárgyával gyakoribb interakciók létesítése, és így szükségszerűen a sztereotípiától eltérő szerepekben történő megismerése. A roma kultúra támogatása és népszerűsítése nélkülözhetetlen szerepet játszhat az első lépés megtételében. Mivel a roma kultúra ápolása hozzájárul a romákkal kapcsolatos társadalmi kép pozitív irányú formálásához, ezért a roma kultúra művelésének támogatása mellett meg kell teremteni annak feltételét, hogy a többségi társadalom is megismerhesse a roma hagyományok és kultúra értékeit Magyarországon.

Ezen célkitűzés eléréséhez nagyon jó példa a 2012 és 2013 években meghirdetett –roma kultúrát támogató - hazai forrású pályázat, melynek célja, hogy a romák saját pozitív önképe megerősödjön, valamint, hogy a romákkal kapcsolatos tematika a lehető legnagyobb mértékben átkerüljön a szociális problémák kérdésköréből a kulturális identitás pozitívan elfogadott kérdéskörébe. A leírtak alapján látszik, hogy a roma kultúra támogatására kiírandó pályázat hézagpótló intézkedés, mely teljes mértékben megfelel a stratégia feladatainak és céljainak.

A roma kulturális értékek, hagyományok megőrzése, intézményeinek, szervezeteinek fejlesztése, a nemzetiségi nyelvhasználat elősegítése továbbra is fontos feladat, melyhez a nemzetiségi

88 COM (2011) 173

önkormányzatok és a kulturális intézmények (közművelődési intézmények, könyvtárak, muzeális intézmények, művészi szervezetek) tevékenységükkel jelentősen hozzájárulnak. A kultúra olyan, a köznapis ember számára is érthető és élvezhető üzenetet hordoz bármely művészeti ág esetében, ami a nemzetiséghez tartozás sajátosságainak, egyediségének elfogadását és megértését segíti elő. A saját kultúra bemutatása hozzájárul a romákkal szembeni előítéletek csökkentéséhez, erősítheti a közvélemény elfogadását.

Támogatni kell a már működő roma kulturális intézmények működését illetve fejlesztését is, a Roma színház, múzeum, galéria, könyvtár, önálló rádió- és televízió stúdió létrehozását és biztosítani kell azok folyamatos működésének feltételeit. Ösztönözni kell a multikulturális programok megvalósítását. Hangsúlyt kell fektetni a társadalmi felzárkózás érdekében a kulturális intézmények által megvalósított nem formális és informális tanulási alkalmakban történő minél szélesebb körű részvételre, a tehetséggondozásra. Roma művészek részére ösztöndíjak és célzott pályázati lehetőségek biztosítására, a roma művészek, hagyományörzők médiában való rendszeres megjelenésének támogatására van szükség.

Az információs kampány fontos részét képezheti az előítéletek következményeinek tudatosítása, a közvélemény folyamatos, korrekt és hiteles tájékoztatása a tényleges problémákról, nehézségekről valamint megoldásukra irányuló sikeres programokról és azok egész társadalom számára hozott hasznáról. Ezek az információk formálhatják az emberek véleményét, hozzájárulnak támogatásuk, esetenként önkéntes segítőként való bevonódásuk elnyeréséhez. Ezek érdekében a médiában is nagyobb teret kell biztosítani a hátrányos helyzetű és különféle nemzetiségekhez tartozó, kiemelten roma szereplőknek.

Alapvető változás érhető el az előítéletes közgondolkodásban olyan konkrét programokkal, amelyek roma és nem roma emberek folyamatos együttműködését, együttműködését, közös cselekvéseit igénylik, illetve a roma szakemberek foglalkoztatását támogatják a közszolgáltatásokban, közigazgatásban és médiumokban. Ezek a programok nem csak a hátrányos helyzetű emberek szolgáltatásokhoz való hozzáférését, azokba vetett bizalmát növelik, hanem érzékenyebbé teszik a szolgáltatási rendszert a társadalmi egyenlőtlenségekre.

A tájékoztatás, valamint a közösségek változatos és pozitív megjelenítése mellett sokkal alapvetőbb változás érhető el bizonyos közgondolkodást fokozottan befolyásoló vagy szociológiai okokból a leszakadó területeken romák foglalkoztatásával. Ilyen terület például az oktatás, egészségügy, honvédség, rendőrség, közigazgatás, a szociális területek és a média. A roma köztisztviselők programját a szakterületek szélesebb spektrumára ki kell terjeszteni (pl. a Nemzeti Fejlesztési Ügynökség, a közreműködő szervezetek). A roma nemzetiséghez tartozó emberek az érintett intézményekben, szervezetekben új szempontok megjelenítésére képesek, és egyben jelenlétükkel befolyásolni tudják az őket körülvevők hozzáállását – legyenek azok romák vagy nem romák.

A Belügyminisztérium például 2004 óta rendezi meg a rendészeti pályára irányító nyári táborokat roma származású középiskolások számára. A táborban való részvétel térítésmentes, és a résztvevők kb. 40%-a felvételt nyer rendészeti iskolába. A hátrányos helyzetűek toborzása érdekében a Belügyminisztérium rendszeresen tájékoztatást tart a roma szakközépiskolásoknak, és konferenciákat szervez a rendőrré válás követelményeiről.

A rendőrség 1996 óta roma ösztöndíj programot működtet, amelynek célja a roma fiatalok rendészeti pályára állítása. A program keretében a megyei rendőr-főkapitányságok támogatják a középiskolai képzésben résztvevő roma gyermekeket. Hasonló program működik a felsőoktatásban résztvevő roma fiataloknak, amelyet az Országos Rendőr-főkapitányság (a továbbiakban: ORFK) támogat. A 2012/2013-as tanévtől a Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnoksága és az Országos Katasztrófavédelmi Főigazgatóság is hasonló programokat

indított. Ezek mind követendő jó gyakorlatok érzékeny területeken megvalósuló integrációs folyamatokra.

Előremutató eszköz lehet a roma felzárkózási referensek hálózatának kialakítása. Ennek alapjául szolgálhat az ORÖ, valamint a fővárosi és megyei kormányhivatalok együttműködése, amelynek eredményeképpen 100 roma kezdhetette meg referensi munkáját 2013. július 1-jével a járási (fővárosi kerületi) hivatalokban.

Azokban a szakmákban, amelyekben az adott terület szakemberei folyamatosan dolgoznak hátrányos helyzetből, más kulturális közegből érkező, vagy a többségi társadalom előítéletével gyakrabban találkozó emberekkel és azok problémáival, kiemelt jelentősége van a megfelelő kommunikációs és konfliktus-megelőzési és kezelési képzéseknek is főként a nők, nemzetiségek, gyermekek és más sérülékeny társadalmi csoportok társadalmi integrációjára fókuszálva. (Ilyen területek például az egészségügy, oktatás, szociális és gyermekügyek, rendészeti szakmák stb.).

Elengedhetetlen az igazgatási-, a humánszolgáltatások és az igénybevevői közösségek kapcsolatának fejlesztése, valamint a roma és nem roma közösségek, bizonyos intézmények és szervek (pl.: helyi hatóságok, bírósági szervek, a rendőrség), valamint a hátrányos helyzetű, illetve roma közösségek közötti állandó társadalmi párbeszéd kezdeményezése és fenntartása, melynek segítségével egy egymás elismerésén, tiszteletben tartásán, a problémák megoldására való törekvésen alapuló viszonyrendszer alakulhat ki.

A rendőri állomány részére biztosítottak a kommunikációs és konfliktus-megelőzési képzések (főként a nők, nemzetiségek, gyermekek és más sérülékeny csoportok társadalmi integrációjára fókuszálva). Emellett a rasszizmus felismerésével kapcsolatos tréningeket is tartanak, továbbá a nemzetiségekkel kapcsolatos képzési elemek, különösen a nemzetiségekkel való kommunikáció, a tolerancia kérdése, a nemzetiségekkel szembeni erőszakos cselekmények a rendőrök továbbképzési anyagának (társadalmi és kommunikációs ismeretek, jogi és igazgatási elemek, a személyi szabadság korlátozását eredményező intézkedések, a közrend védelme) is részét képezik.

A kommunikáció és az azt követő változások elsősorban helyi szintekről indulhatnak el, és először itt hozhatnak eredményt. Valódi kölcsönös elfogadás viszont csak úgy alakulhat ki, ha ezek az interakciók nem csak a hivatalos színterekre és a konkrét problémamegoldásra korlátozódnak, hanem, a különféle közösségek együtt-cselekvéseit lehetővé tevő pl. szabadidős programlehetőségek keretében – elkerülve a kategorizáló, kirakati jelleget –, alkalmat adnak egymás megismerésére. Törekedni kell tehát a roma és nem roma közösségek közötti kapcsolatok számának és minőségének növelésére.

Kulcsfontosságú feladat a romák aktív állampolgári szerepvállalásának erősítése, bevonva őket a politikai közélet minden területére, és erősítve képviselőiket az intézményekben, valamint a helyi, nemzeti és uniós szintű választott testületekben. Kiemelten fontos, hogy a romákat különösképp érintő programokba minél több roma kapcsolódjon be.

Összhangban az Egyenlő Bánásmódról és az Esélyegyenlőség Előmozdításáról szóló 2003. évi CXXV. törvény, a helyi esélyegyenlőségi programok elkészítésének szabályairól és az esélyegyenlőségi mentorokról szóló 321/2011. (XII. 27.) Korm. rendelet és a helyi esélyegyenlőségi program elkészítésének részletes szabályairól szóló 2/2012. (VI. 5.) EMMI rendelet megállapításaival, minden önkormányzatnak/kistérségi társulásnak Esélyegyenlőségi Programban rögzítenie kell az esélyegyenlőség érdekében szükséges feladatokat. Ennek nyomán a közel 3200 magyarországi településnek is rendelkeznie kell a romák helyzetének jobbítását is előmozdító fejlesztési koncepcióval.

Minden esélyteremtő programnak tükröznie kell a helyben élő roma és nem roma emberek érdekeit, céljait, felelősségét és vállalásait a helyi roma közösségek felzárkózása kapcsán,

amelyek pedig csakis úgy lesznek meghatározhatók, ha a helyi közösségekben az ott élők megvitatják és eldöntik, hogy mire és hogyan lenne szükségük a helyi roma közösség – és közvetve ezáltal a helyi összközösség – sorsának jobbítása érdekében.

A kommunikáció célja, hogy a társadalom tagjai megértsék, hogy a hazai romák olyan erőforrás a magyar gazdaság, kultúra, közélet és a teljes nemzet számára, amely együttes felemelkedést, együttes gyarapodást tesz lehetővé: azaz a gazdasági versenyképesség előfeltétele a társadalmi versenyképesség elérése, amelynek támogatása közös érdek.

Ezen lépéseket tudja előkészíteni és fenntartani a stratégia maga, de ezek az elképzelések is csak akkor hatásosak, ha a társadalom egésze megérti és elfogadja tényként azt, hogy a közös cselekvés, illetve a kérdéskör együttesen való hasonló megközelítése nélkül nehezen lesz konszenzus, és még nehezebben lesz eredményes cselekvés az elkövetkezendő évek, évtizedek során, amely időtávra pedig biztosan szükség lesz az első eredmények eléréséhez.

A többségi társadalomnak lehetőséget kell adni arra, hogy támogató, aktív része legyen az ellátandó feladatoknak, és módja legyen belülről, vagyis közvetlenül megélni azt, hogy a hátrányos helyzetből induló emberek és a hazai roma közösségek felzárkózási folyamataiban melyek a legnagyobb kihívások, mire van szükség az eredmények eléréséhez. Az ilyen megközelítések érdemben szolgálhatják az előítéletek és ellenérzések oldását.

A médiában gyakran közvetített roma-kép egyoldalúan, negatív irányba befolyásolja nemcsak a közvélemény romákhoz való hozzáállását, de a romák önképét egyaránt. Ösztönözni kell, hogy a hazai média szereplői felvállaltan olyan, a felzárkózás politika céljait erősítő, a hátrányos helyzetű embereket és a romákat érintő kérdések médiareprezentációjáról szóló – nem jogi – normákat (etikai kódexet) állapítsanak meg, amelyek betartása a szakmai önszabályozás eszközeivel is biztosíthatóak. A romák hiteles megjelenítése érdekében támogatni kell, hogy – a közszolgálati és kereskedelmi médiumok nagyobb számban foglalkoztassanak roma újságírókat, médiaszakembereket a médiatartalmak/publikációk előállításában. A szemléletformálás további eszköze lehet a roma közösség, a szociális szakemberek és a média közötti kapcsolatok erősítése, valamint a médiát érzékenyítő tréningek támogatása. A nemzetiségi médiaprogramok és műsorok támogatása továbbra is szükséges. A romák részvételét a szemléletformálás minden területén tovább kell erősíteni.

A roma közélet erkölcsi és szakmai megújítása érdekében létre jött a Roma Közéleti Akadémia azok továbbképzése érdekében, akik magukat romának vallják, elkötelezettek a nemzet sorsa iránt, és tenni akarnak a roma nemzetiség felemelkedéséért.

Sikeresen működött az európai uniós szakmai program roma újságíróknak is, mely program célja, hogy elősegítse a romák társadalmi integrációját, egy európai uniós ügyekben tájékozott roma újságírói közösség megerősödését. A program keretében újságírói háttérrel már rendelkező roma fiatalok kaptak uniós és újságírói ismereteket és újságíró-gyakornoki lehetőséget. Emellett elő kell segíteni a nemzetiségi médiában dolgozó újságírók képzését, továbbképzését is.

A közszolgálati televízió feladatai között a társadalmi tolerancia és kohézió erősítése és a különböző közösségek egymással való kommunikációja is szerepel. Az M1 ennek szellemében hétfőtől csütörtökig kora délután nemzetiségi magazinműsorokat sugároz, általában naponta 25-26 percben. Előremutató példa a kommunikáció szemléletformáló fontosságára a köztvében vetített Roma Magazin, mely heti műsorként feladatául tűzte ki a jogvédelem, oktatás, és a szórakoztatás mellett a népcsoport pozitív értékeinek bemutatását is. Emellett 2013. március 22-től (kétheti váltásban) az Életkerék és a P'Amende - Roma Kultúra című műsor is jelentkezik minden pénteken az m1-en. E rendszeresen sugárzott magazinok mellett több nemzetiségi témával foglalkozó műsor is szerepel a közszolgálati csatornák kínálatában.

A nemzetiségek országos terjesztésű, anyanyelvű újságjai megjelentetéséhez a költségvetés biztosít forrásokat. 2011-től a nemzetiségi lapok állami támogatása beépült az országos nemzetiségi önkormányzatok költségvetésébe, így az egyes médiaműhelyek a költségvetési támogatáshoz közvetlen módon, pályáztatás nélkül juthatnak hozzá. Elő kell segíteni a nemzetiségi közösségi művelődés és kultúra fokozott alkalmazkodását az internet, az új média lehetőségeihez. Ehhez támogatni kell a nemzetiségi nyelveken működő honlapok fejlesztését.

A kommunikáció és a média egyik legnagyobb fogyasztói csoportja a fiatalok. Fontos előrelépés, hogy megjelent az „Ifjúság.hu a sikeres nemzedékért - Átfogó ifjúsági szolgáltatásfejlesztés a köznevelésben tanuló diákok esélyteremtésének növelése érdekében” kiemelt pályázati felhívás, melynek célja a kormányzati ifjúságpolitikai stratégiai célokkal összhangban elsősorban a 12-20 év közötti, iskolarendszerű képzésben résztvevő tanulók és fiatalok iskolai sikerességének, életpálya tervezésük folyamatának, valamint társadalmi integrációjuknak és a munka világába való belépésre történő felkészítésüknek elősegítése az ifjúsági korosztály igényeinek megfelelő, egységes és átfogó szolgáltatási rendszer kialakításával. A projektelemekben előállított eredmények országos szintű elterjesztését szolgálja a szakmai kommunikációs tevékenység, továbbá olyan webes, televíziós, rádiós tartalmak is előállításra kerülnek, amelyek a többi specifikus cél megvalósulását szolgálják önállóan is. Ennek érdekében kerül sor az Ifjúság.hu portál fejlesztésére és működtetésére: az Ifjúság.hu portál az életpálya-moddal kapcsolatos önálló tartalmakat is hordoz, emellett információt nyújt a lehetőségekről és elérhetővé teszi on-line is a médiában megjelenő programokat. Ezen felül tervbe van véve televíziós, rádiós és „újmedia” ifjúsági műsorok gyártása: életpályamoddal kapcsolatos, információs és kulturális célzott műsorok és sorozatok készítése, sugárzása. Ez nagymértékben hozzájárulna a hátrányos helyzetű gyermekek és fiatalok információs, digitális intelligenciájának növeléséhez, a társadalomba való beilleszkedés megkönnyítéséhez és annak megakadályozásához, hogy a szegénység szegénységet szüljön.

7.7.3 Közösségi konfliktusok – közbiztonsági problémák

Az európai tagállamok polgárai különböző közösségeikben is szembesülhetnek hasonló konfliktusokkal, úgymint szomszédvitákkal, iskolai szembenállásokkal, különböző etnikai/nemzeti háttérű csoportok konfliktusaival, illetve nemzetiségek és a többségi társadalom között, vallási alapúnak tekinthető vitákkal és különböző generációk közötti disszonanciával stb. Ilyen közösségi konfliktusok elkerülhetetlenül érintik az emberek mindennapjait és befolyásolják általános biztonságérzetüket.

A Stratégia kapcsán az eredményes feladat-tervezés, feladatellátás és ellenőrzés akkor lesz megvalósítható, ha a biztonság, bizonyos értelemben a rend megőrzésének és fenntartásának az igénye és lehetősége – egyes szereplők részéről pedig kötelező ellátása – is része a megvalósítandó céloknak és feladatoknak. Olyan komplex rendszert kell kialakítani különféle ágazati stratégiák és intézkedések összekapcsolásával, amelyek képesek a közösségi konfliktusokat megelőzni illetve eredményesen kezelni. A rend tervezhetőséget, előre látható, kölcsönös bizalommal kezelt elvárásokkal kell megteremteni, valamint annak megélését, hogy a magyar társadalom szereplői számíthatnak egymásra még egy oly nehéz kérdésben is, mint a hazai roma közösségek felzárkózásának előmozdítása, segítése.

A társadalompolitika integrált részeként megvalósuló bűnmegelőzés hozzájárul az állampolgárok biztonságához és csökkenti az áldozattá válás veszélyeit. Alapvető működési feltételeinek megteremtése és folyamatos biztosítása elsősorban állami, illetve kormányzati feladat. Azonban sikert csak szoros együttműködésben lehet elérni. A döntéshozóknak,

szakértőknek, civil szervezeteknek és az állampolgároknak közösen kell fellépniük a konfliktusok megelőzésében és kezelésében.

A közös felelősség azt is jelenti, hogy a halmozottan hátrányos helyzetű népesség nem csak a bűnelkövetői kör kibocsátói, de – társadalmi helyzetüknél és szocio-kulturális sajátosságaiknál fogva – a legveszélyeztetettebb áldozati csoport is. Ebben a csoportban a bűnismétlés és többszörös visszaesés mellett jellemző a sorozatos és halmozott áldozattá válás, mind szoros büntetőjogi, mind kiterjesztett értelemben. Mindkét szempont figyelembevételével elmondható, hogy a hátrányos helyzetű csoportokkal kapcsolatos félelmek és aggodalmak – bűnözéstől való félelem, morális pánik – súlyosan rombolják a jogállamba vetett közbizalmat, ami a nemzeti együttműködést ellehetetleníti.

Az államnak fel kell mérnie, hogy mik azok a jellemzők, mik azok a folyamatok, amelyek a rendet felborítják vagy veszélyeztetik. Fontos kimondani, hogy a megteremtett rendnek, és a működtetett rendszernek ugyanolyannak kell lennie a társadalom egészében, azaz ugyanazt kell, hogy jelentse mindenhol, a faluban és a városban, a szegény ember és a módos ember világnézetében, a roma közösségben és a többségi településrészen is.

A nemzeti együttműködés keretrendszerébe egyértelműen be kell emelni a romák és a többségi társadalom szövetségkötésének gondolatát. A bűnmegelőzés területén is jelentős szerepe van a kommunikációnak, illetve a médiának, hiszen az ott megjelenő üzenetek a nemzeti együttműködés kialakulásának lehetőségét komolyan befolyásolják. Éppen ezért színvonalas érvrendszert és média-megnyilatkozásokat kell szembeállítani a szélsőséges megnyilvánulásokkal a téma folyamatos, informatív, segítő, támogató attitűdű fenntartásához. A kampányoknak, társadalmi célú hirdetéseknek ugyancsak támogató szerepe van. Magyarország csatlakozott a Fiatalok az Online Gyűlöletbeszéd ellen című (No Hate Speech Campaign), az Európa Tanács 2012-14 között futó projektjéhez, amelynek célja a rasszizmus és a diszkrimináció, ezen belül is a gyűlöletbeszéd online megnyilvánulási formái elleni küzdelem, valamint a fiatalok és ifjúsági szervezetek mozgósítása annak érdekében, hogy felismerjék és fellépjenek az ilyen típusú sérelmekkel szemben.

A társadalompolitika integrált részeként megvalósuló bűnözés mérséklése szempontjából a legfontosabb cél, hogy mérsékelni kell a bűncselekményeket előidéző okokat: tisztában kell lenni azzal a ténnyel, hogy a társadalmi leszakadás, az illetén perifériára sodródás meghatározó részben a szegénységgel összefüggő körülményekből fakad. A jelen helyzet azt mutatja, hogy súlyosbodtak és élesebbé – olykor kifejezetten tragikussá – váltak azok a romákkal kapcsolatos konfliktusok, amelyek az egész magyar társadalmat megrázták és foglalkoztatják. A kedvezőtlen társadalmi-gazdasági viszonyok következtében az ország keleti régiója egyfajta bűnkibocsátó területté vált; az országos átlagnál magasabb a gyermek- és fiatalkorú bűnelkövetők gyakorisága is ezen országrészben. Ez az összetett jelenség felhívja a figyelmet a területi hátrányokból fakadó leszakadásra, amely morális értelemben is marginalizál: a területi vagy társadalmi kirekesztettségben élő kisközösségek tagjai nemcsak a középosztályra tervezett közszolgáltatások igénybevételekor szenvednek ún. szocio-kulturális hátrányt. A tartós rászorultság, a kilátástalanság, a jobb státuszúakkal való kapcsolat hiánya miatt körükben gyakoribb a középosztály által megfogalmazott célok és eszközök elutasítása, ezáltal sem a termelésben, sem a társadalmi értékteremtésben nem tudnak részt venni. A szegény szubkultúra sajátos érték- és célrendszerét követik, amit a körükben gyakrabban előforduló kisebb – sokszor csupán a tehetetlenségből fakadó – vagyon elleni és egyéb bűncselekmények miatt a közvélemény összeköt a bűnözői szubkultúrával. Szükséges tehát az objektív tájékoztatás, a hátrányos helyzetű csoportok problémáinak árnyaltabb, érzékenyebb bemutatása, a sztereotípiák oldása a média szemléletformáló lehetőségeinek kiaknázása e területen.

A jogszabályok módosítása, a felmerülő igényekhez való alkalmazkodás is a folyamat részét kell, hogy képezze. Például az etnikai szembenállást hangoztató – szélsőséges többségi, ritkán kisebbségi csoportoktól érkező – leegyszerűsítő válaszok megelőzésére – mindkét oldalról tapasztalható – rasszista vagy etnikai motivációt is sejtető bűncselekmények terjedésének megakadályozására a Büntető Törvénykönyv megfelelő törvényi alapot biztosít.

A városi és vidéki lakosság közbiztonsága és a közösségek konfliktusmentes együttélése érdekében helyzetfelmérésen alapuló konkrét, településekre – szükség szerint bel- és külterületekre, tanyavédelmi területekre – bontott, az eszközrendszer bemutató és a végrehajtás ellenőrzésére is kiterjedő vagyon- és közbiztonsági terveket kell készíteni, elsősorban a közösségek békéjét veszélyeztető ismétlődő elkövetések és atrocitások, valamint az életellenes bűncselekmények megelőzése érdekében. Ehhez ki kell használni a rendőrség, a polgárőrség, a roma nemzetiségi önkormányzatok, a civil szervezetek és a helyi kezdeményezések együttműködésében rejlő lehetőségeket.

Az etnikai konfliktusokkal nagymértékben terhelt településeken konfliktuskezelő, mediációs, közösségfejlesztő, valamint közösségi bűnmegelőzési programokat kell indítani a közösségek konfliktusmentes együttélése érdekében a helyi sajátosságok figyelembevételével és a helyi nyilvánosság minél szélesebb körű bevonásával. Hasonló projektek indítása továbbra is szükséges.

Célzott rendvédelmi intézkedésekkel kell fellépni az uzsora, valamint az emberkereskedelem és a prostitúcióra kényszerítés jelenségének hatékony visszaszorítása érdekében.

A Nemzeti Roma Integrációs Stratégiák Európai Keretrendszeréről szóló tanácsi következtetések felkérlik az Európai Bizottságot és a tagállamokat, hogy szoros együttműködésben és hatáskörüknek megfelelően „mozdítsák előre a romák társadalmi és gazdasági befogadását egyrészt azzal, hogy garantálják számukra, és különösen az emberkereskedelem áldozatául esett romák számára, a törvényes jogokat, másrészt azzal, hogy az uniós szinten rendelkezésre álló eszközök – többek között a nemrégiben elfogadott 2011/36/EU irányelv – teljes körű alkalmazásával intenzívebben küzdjenek az emberkereskedelem ellen”. Magyarország részt vesz az emberkereskedelemmel szembeni nemzetközi harcban.

Csökkenteni kell a nem legális hitelezés iránti keresletet, legális alternatívát kell nyújtani a leginkább segítségre szorulóknak számára mikrohitel programok indítása révén az eddigi tapasztalatok felhasználásával, a helyi közösség társadalmi tőkéje szempontjából értékes viszonyossági kapcsolatok integritását megőrizve. Az uzsoratevékenységgel szembeni polgári jogi védelmet és az üzletszerűen végzett uzsorás tevékenységek elleni – az eddiginél hatékonyabb – büntetőjogi fellépés lehetőségét a 2011. november 1-én hatályba lépő BTK és PTK módosítások alapozták meg.⁸⁹ Létrejött a több minisztériumot összefogó ún. uzsora elleni munkacsoport, amely konkrét intézkedéseket fogalmaz meg a probléma kezelésére.

A gyermekek és fiatalok vonatkozásában kiemelt hangsúlyt kell fektetni mind az áldozattá válás megelőzésére, mind pedig a bűnmegelőzés támogatására, valamint a bűnismétlés megszüntetésére, a káros intézményi reszocializáció és ezzel együtt járó bűnözői karrier idejekorán történő megtörésére. Ebben komoly szerepe van a gyermekjóléti, gyermekvédelmi intézményeknek, a korai intézményi integrációnak, az oktatási rendszer kialakításának, a

89 2011. évi CXXXIV. törvény az uzsorával összefüggő egyes törvények módosításáról

családsegítők, szociális szakemberek, védőnők, pedagógusok stb. összehangolt munkájának és felelősségének.

Az iskolai sikertelenség, az iskola oktatási-nevelési hiányosságai is jelentős szerepet játszanak a deviáns viselkedés kialakulásában. A bűnelkövetői magatartás esélyét növelheti a kötelező iskolázási életkor csökkentése, mivel megfelelő tudás és szakképzettség nélkül az iskolából kikerülő fiatalok útja a bűnelkövetés felé vezethet.

Az iskoláknak nem csupán az oktatás-nevelés területén, hanem a gyerekek értelmes szabadidő eltöltésének a megszervezésében is nagyobb szerepet kellene felvállalnia. Erre a rendkívül fontos feladatra ugyanis jelenleg más intézményi szereplő nem tűnik elérhetőnek. A hasonló profillal tevékenykedő civil szervezetek jelenléte regionálisan nagy különbségeket mutat. A kisebb településeken általában nincsenek is ilyenek. Az ifjúsági központok, a tizenéveseket célzó közösségi szinterek szintén kevésbé hozzáférhetőek, a célcsoport töredékét érik csak el, pedig nagy szükség lenne rájuk. A ma iskolásai lesznek a jövő szülői, éppen ezért a szemléletváltást az oktatással és képzéssel kell megalapozni, ezért is vált a jelen fontos célkitűzésévé a bűnmegelőzési ismeretek kötelező általános és középiskolai oktatásának bevezetése.

A rendőrség számos iskolai programmal járul hozzá az áldozattá és elkövetővé válás megelőzéséhez. A rendőrség óvodai biztonságra nevelő programja, az OVI-ZSARU, az általános iskolai biztonságra nevelő programja, a DADA és a középiskolai biztonságra nevelő programja, az ELLEN-SZER, lehetőséget biztosít a nevelési-oktatási intézményekben tanuló diákok számára, amennyiben a nevelési-oktatási intézmény a program bevezetését kéri és erre a rendőrség szakképzett, a programot oktatni tudó rendőrt tud biztosítani, hogy megismerkedjenek a biztonsággal kapcsolatos általános fogalmakkal, megszerezhessék azt a tudást, amellyel képesek eldönteni, hogy mit szabad és mit nem, mi jogsértés és mi fér bele a diákcsinnyek körébe.

Ezzel kapcsolatban komoly előrelépés az iskolai bűnmegelőzési tanácsadók működése, akik 60 órás képzésen egyrészt a tevékenységükhöz szükséges jogi ismereteket és a fiatalkorúakkal kapcsolatos büntető- és szabálysértési eljárási szabályokat, másrészt pedagógiai tapasztalatokat ismerhettek meg. A munkájukhoz szükséges normákon kívül konfliktuskezelést, kábítószer-prevenciót, valamint az említett ELLEN-SZER programot sajátították el.

A bűnmegelőzési tanácsadók minden megyében és a fővárosban 2013. szeptember második felétől mintegy 200 iskolában kezdték meg munkájukat. Feladatuk az iskolába járó fiatalok bűncselekményekkel szembeni fokozott védelme mind elkövetői, mind pedig a sértetti oldal tekintetében, kiemelt figyelemmel az internet veszélyeire, a családon belüli erőszakra, a kábítószerrel kapcsolatos bűncselekményekre, valamint a közlekedésbiztonságra.

Számos szociális kompetencia-fejlesztő módszer van, amellyel növelhető, mégpedig hosszú távú hatással a gyermekek és fiatalok körében a személyes és szociális kompetenciák öt fő csoportba sorolható elemeinek fejlesztése, és ezzel a tudatosság elmélyítése:

- éntudatosság (önismeret, önértékelés, önbizalom);
- önszabályozás (önkontroll, megbízhatóság, alkalmazkodás);
- empátia (mások megértése és fejlesztése, szükségleteik felismerése, sokszínűség értékelése, érzelmi feszültségek érzékelése);
- motiváció (kezdeményezőkészség, optimizmus, elköteleződés, teljesítményösztönzés);
- társas készségek (befolyásolás, kommunikáció, konfliktuskezelés, irányítás, kapcsolatépítés, együttműködés, csapatszellem);
- a bűnmegelőzés fontos területe a hasznos szabadidő eltöltés megteremtése, hiszen a csellengő, céltalan gyermekek, fiatalok gyakran unalmukban követnek el akár súlyos bűncselekményeket.

A mozgás, a sport és a játék biztosítják számunkra a tapasztalatgyűjtést, segítik a szociális kapcsolatok kialakítását. A sport segíti az ember mozgásfejlődését, segít, hogy általános értékeket és normákat sajátítsunk el. Fizikai aktivitásunk során gyűjtött tapasztalataink viselkedésünkben később megjelennek, alakítják a környezetünket és a világunkat. Mindez azonban fordítva is érvényes, maga a környezet és a tevékenység is formálja, befolyásolja az embert. A mozgás pedig mindehhez közvetítő közegként járul hozzá.

Az ifjúság erkölcsi fejlesztése a sport fontos feladata. Az erkölcsfejlesztő feladatát a sport a benne rejlő sajátosságokon keresztül eredményesen oldhatja meg, ugyanis a sportban az egyén nemcsak fogalmakat alkot az erkölcs normáiról, hanem a tevékenység közben át is éli azokat. A sporttevékenység során egy folyamatban alakul az erkölcsi tudat, meggyőződés, érzelem és a magatartás.

A gyermek- és ifjúságvédelem területén elsődlegesen fontos szerepet játszanak az úgynevezett nevelési színterek, amelyeknek elengedhetetlen szerepe van a fiatalok védelmében, a védelmi mechanizmusaik kialakításában, az erkölcsi normák közvetítésében, az emberré válásban, a jogkövető magatartás kialakításában.

A legszervezettebben és leghatékonyabban a család és a nevelési-oktatási intézmények színterén tudunk olyan beavatkozási pontot kialakítani, amely hosszú távon hat, amennyiben tudatosan célozza meg a fiatalok elkövetővé és áldozattá válásának megelőzését.

A prevenció akkor a leghatékonyabb, ha az intézkedések és színterek a módszerekkel összhangban egymás hatását erősítik, és semmiképpen nem gyengítik.

A kisközösségi – családi, iskolai – színterek nevelő hatásainak erősítésével csökkenthető a kallódó fiatalok csoportja. A társadalmi integráció feltételeinek, főleg a gyermekek szocializációs esélyeinek javítása, valamint a marginalizáció és a kirekesztés elleni programok hozzájárulnak a generációk közötti szolidaritás erősödéséhez.

Az egészségügyi, a szociális szolgáltatások, a szociál- és foglalkoztatáspolitikai képviselői, az iskolák, a rendőrség, a pártfogó felügyelők, és az igazságszolgáltatási szereplők közötti jelzőrendszer és együttműködés kialakítása, valamint az önkormányzati ügyosztályok közötti folyamatos munkakapcsolatok megelőzik a veszélyeztetetté és a veszélyeztetővé válást. A gyermekvédelmi jelzőrendszer működtetése a bűnelkövetés felé sodródó és az áldozattá váló fiatalok számát csökkenti.

Amikor tehát a fiatalok bűnelkövetői magatartását szeretnénk megelőzni, csökkenteni, nem csupán arra kell gondolnunk, hogy magukhoz az érintettekhez szóljunk. A normáknak megfelelő vagy attól eltérő viselkedés bonyolult rendszereken keresztül valósul meg. A szülők, az iskola, a kortárscsoport, mint nyilvánvaló szocializáló intézmények mellett a média, és általában a felnőtt társadalom általános működése is hat a deviáns viselkedésre.

Folytatni kell az áldozatsegítő támogatásoknak az áldozatokhoz történő hatékonyabb eljuttatása érdekében roma önkéntesek bevonását az áldozatsegítésbe, így a roma közösségekben, a tartósan rászoruló és a telepeken élő áldozattá vált személyek az őket megillető, törvényes támogatásokat könnyebben tudják elérni. Például a TÁMOP 5.6.2. kiemelt projekt által érintett kilenc megyében az önkéntes-toborzás befejeződött, sor került a roma nemzetiséghez tartozó önkéntesek felvételére.

Fontos, hogy az Áldozatsegítő Szolgálat munkájával kapcsolatos információkat minél több nyelven lehessen elérni. Ezért a <http://www.kih.gov.hu/> honlapon az összes hivatalosan elismert magyarországi nemzetiség nyelvén, valamint a Magyarországon használatos roma nyelveken (pl. lovári, romungro) is olvashatóak a dokumentumok.

Prioritások

Meg kell erősíteni a roma női civil társadalom szerepét, ösztönözni kell a romák, roma nők civil és politikai szerepvállalását, meg kell teremteni a roma közösségek képviselőivel folytatott intézményesített párbeszéd kereteit.

A roma nemzetiségi önkormányzatok számára képzéseket kell biztosítani a felzárkózási programokban való sikeres és eredményes részvétel érdekében.

A szociális, egészségügyi, közigazgatási, igazságszolgáltatási valamint rendfenntartási területeken dolgozók számára biztosítani kell olyan programokon, képzéseken való részvételt, melyek elősegítik a megkülönböztetéstől mentes gyakorlatok alkalmazását.

A kampányokon túlmenően lépéseket kell tenni annak érdekében, hogy a hátrányos helyzetű emberek, különösen a romák médiában történő ábrázolása elősegítse az előítéletek leépítését, a társadalmi felzárkózást.

A városi és vidéki közösségek közbiztonsága és konfliktusmentes együttélése érdekében programokat kell indítani a rendőrség, a roma nemzetiségi önkormányzatok, civil szervezetek együttműködésével a polgárőrség, a közösségi és szomszédsági bűnmegelőzés, a drogprevenció és a konfliktuskezelés területén a helyi sajátosságok figyelembevételével és a helyi nyilvánosság minél szélesebb körű bevonásával – különösen a konfliktusokkal terhelt településeken.

Kiemelt figyelmet kell fordítani a hátrányos helyzetű, többszörösen diszkriminált nőket nagyban érintő emberkereskedelem és prostitúció felszámolására.

8 A TÁRSADALMI FELZÁRKÓZÁS POLITIKA SZERVEZETI ÉS INTÉZMÉNYI HÁTTERE, UNIÓS FINANSZÍROZÁSI KERETEI

A stratégia céljait kettős finanszírozással kívánja megvalósítani:

- erőteljesen támaszkodik az Európai Unió által biztosított támogatási lehetőségekre,
- célja e mellett a hazai költségvetés szűkös forrásainak célzott és eredményesebb kihasználása azokon a területeken, melyek finanszírozása nemzeti forrásból nagyobb hozzáadott értékkel jár mind a Stratégia megvalósítóinak, mind pedig a célközönségének.

A Stratégia lényegében két szakaszban tervez. Rövidtávon 2014-ig, melyhez elkészült a végrehajtására vonatkozó kormányzati intézkedési terv a feladatok és a források megjelölésével. Középtávon, 2020-ig az EU2020 Stratégia végrehajtása és az ehhez biztosított uniós támogatások adják a finanszírozási alapokat.

A Stratégia középtávú finanszírozási terveit az Európai Unió szegénység elleni küzdelemmel és felzárkózással kapcsolatos egyértelmű elköteleződésére alapozza, ami az Unió 2020-ig szóló stratégiájában, illetve az Európai Bizottság által megtett uniós támogatási felhasználási keretszabályok tervezeteiben látható.

Várhatóan alsó küszöbértékeket fognak a 2014-2020 időtávra vonatkozó uniós jogszabályok előírni az Európai Szociális Alap részesedésére. Ennek mértéke még vitatott, de érzékelhető, hogy a minimális küszöbérték a konvergencia régiókban 20-25 százalék, míg a közép-Magyarországi Régióban 50 százalék körül fog alakulni.

Ehhez járul, hogy az uniós támogatású programokban az Európai Szociális Alap által finanszírozott keretek legalább egyötödét kell majd várhatóan a társadalmi felzárkózás céljára fordítani. Ez azt jelenti, hogy arányaiban Magyarországon négyszer annyi forrást lehet majd erre a célra költeni, mint most.

A rövid távú uniós programokkal való kapcsolatot szemlélteti az alábbi ábra:

8.1 Egyenlő bánásmód – Esélyteremtés

Fontos különbséget tenni az egyenlő bánásmód biztosítása és az esélyteremtés politikája között.

Az egyenlő bánásmód követelménye a diszkrimináció tilalmát, illetve a hátrányos megkülönböztetéstől mentes élethez való jog garantálását jelenti. Az egyenlő bánásmód elve azt követeli meg a jogalkotótól és a jogalkalmazótól, hogy az összehasonlítható helyzetben lévő, releváns tulajdonságaik tekintetében hasonló személyeket azonos módon kezelje, és az eltérő helyzeteket pedig ne azonosképpen szabályozza, értékelje.

Az egyenlő bánásmóddal szemben az esélyteremtési politika Amszterdami Szerződés 13. cikke alapján azt kívánja meg a tagállamoktól, hogy tegyenek lépéseket a védett csoportok (nem, faj, etnikai hovatartozás, vallás vagy meggyőződés, fogyatékoság, kor, szexuális irányultság) tényleges egyenjogúsítása érdekében az élet legkülönbözőbb területein - oktatás, egészségügy, munkaerőpiac, szociális biztonság stb.

Az esélyteremtőszakpolitika Magyarországon az Alaptörvényből, hazai jogszabályokból és a nemzetközi szerződésekből, irányelvekből, egyezményekből levezetett intézkedési rendszeren alapszik.

Az intézményesített esélyegyenlőség egyik alapvető követelménye a saját ágazati törvény megléte. Ezért volt fontos lépés a hazai folyamatokban „Az egyenlő bánásmódról és az esélyegyenlőség előmozdításáról” szóló 2003. évi CXXV. törvény (Ebkvt.) megalkotása és elfogadása. A jogszabály megnevezi a diszkriminációt elszenvedő, hátrányos csoportokat, kidolgozza a szankcionálás mechanizmusát, egyértelműen rögzíti, hogy az esélyegyenlőség biztosítása elsősorban az állam feladata. Az államtól várható el tehát a megfelelő jogszabályi környezet biztosítása, valamint olyan politika kialakítása és érvényesítése, amely semmilyen társadalmi csoportot nem rekeszt ki, mindenki számára azonos esélyt nyújt a társadalmi felemelkedésre. A törvény kodifikációja során külön figyelmet kapott a faji és az általános foglalkoztatási keretirányelv szövegének való megfelelés. Emellett a törvény megfelel Magyarország más nemzetközi jogi kötelezettségeinek is.

Az Ebktv. 13. paragrafusa (1) bekezdése rögzíti, hogy „Az egyenlő bánásmód követelményének érvényesülését közigazgatási szerv (a továbbiakban: hatóság) ellenőrzi.” Az Egyenlő Bánásmód Hatóságot 2004 decemberében az Egyenlő Bánásmód Hatóságról és eljárásának részletes szabályairól szóló 362/2004 (XII. 26.) Kormányhatározat alapján hozták létre. Az EBH az egyetlen olyan hivatalos szerv a bíróságokon kívül, amely eljárhat diszkriminációs ügyekben. A diszkriminációt elkövető természetes, illetve jogi személyeket a következő szankciókkal sújthatja: elrendelheti a jogsértő állapot megszüntetését; megtilthatja a jogsértő magatartás jövőbeni tanúsítását, elrendelheti a jogsértést megállapító jogerős határozatának nyilvános közzétételét, bírságot szabhat ki, külön törvényben meghatározott jogkövetkezményt alkalmazhat.

A magyarországi esélyteremtési feladatellátás kiemelkedő jelentőségű szereplője az alapvető jogok biztosa.

Az Alaptörvény az alapvető jogok hatékony, egységes szemléletű és legteljesebb védelmének megteremtése érdekében egységes ombudsmani rendszert alakított ki. Ennek nyomán 2012. január elsején lépett hatályba az alapvető jogok biztosáról szóló 2011. évi CXI. törvény. Ennek értelmében a korábbi négy ombudsman helyett (általános, adatvédelmi, jövő nemzedékeket képviselő és etnikai) a jövőben az alapvető jogok biztosa látja el az ombudsmani feladatokat, munkáját pedig két helyettese (a Magyarországon élő nemzetiségek jogainak védelmét ellátó biztos-helyettes és a jövő nemzedékek érdekeinek védelmét ellátó biztos-helyettes) segíti.

Az Alaptörvény XV. cikkének (4) bekezdése 2013. január 1-jétől az esélyegyenlőség mellé rendeli a felzárkózás fogalmát és rögzíti, hogy „Magyarország az esélyegyenlőség és a társadalmi felzárkózás megvalósulását külön intézkedésekkel segíti”

A társadalmi felzárkózási stratégia és az esélyegyenlőségi elvárások helyi megvalósulását segíti a 2012. évi LXXXVI. törvénnyel módosított Ebktv. azon fejezete, amely előírja, hogy az önkormányzat az államháztartás alrendszereiből, az európai uniós forrásokból, illetve a nemzetközi megállapodás alapján finanszírozott egyéb programokból származó egyedi döntés alapján nyújtott, pályázati úton odaítélt támogatásban – 2013. július 1-jét követően – csak akkor részesülhet, ha a törvény rendelkezéseinek megfelelő, hatályos esélyegyenlőségi programmal rendelkezik. A helyi esélyegyenlőségi programban az önkormányzatok helyzetelemzést készítenek a hátrányos helyzetű társadalmi csoportok szociális, oktatási, foglalkoztatási, egészségügyi, és lakhatási helyzetéről, valamint a helyzetelemzés során feltárt problémák komplex kezelése érdekében intézkedési tervet alkotnak. Annak érdekében, hogy az érintett célcsoportok (tartósan rászorulóok - romák, gyerekek, idősek, nők, fogyatékkal élő) helyzetének változása és problémáik kezelése érdekében tett intézkedések országos szinten is nyomon követhetők legyenek, a programokat a települési önkormányzatok egységes elvek mentén kell, hogy elkészítsék.

Az esélyegyenlőség előmozdítását segítő, helyi (megyei szintű) feladatellátást végző szervezet a Család, Esélyteremtési és Önkéntes Házak Hálózata (a továbbiakban: Hálózat). A kormányzati támogatással működő hálózat elődje az Országos Esélyegyenlőségi Hálózat volt. Kiépítése 2004-ben kezdődött el, országos szinten 2008-ra vált teljessé 19 megyei és 1 fővárosi esélyteremtési irodával. A Hálózat tevékenységének fókuszában a fogyatékkal élő, nem, kor, tartós rászorultság (kiemelten a romák, a gyermekek és a hátrányos helyzetű településeken élő), mint diszkriminációs okok, hátrányos helyzetet eredményező tényezők állnak. Az esélyteremtési irodák legfontosabb feladatai közé tartozik a társadalmi attitűdformálás, az esélyteremtés területén tevékenykedő civil és egyéb szervezetek, valamint az önkormányzatok és munkáltatók közötti partnerség-építés és koordinációs feladatok ellátása, pályázati programok generálása, a pályázatokban az esélyegyenlőségi szempontrendszer horizontális megjelenésének biztosítása, szakmai műhelyek, képzések, konferenciák, tréningek szervezése, panaszfelvételi lehetőség biztosítása az Egyenlő Bánásmód Hatóság hatáskörébe tartozó ügykörben, esélyegyenlőségi témák adekvát és rendszeres megjelenésének erősítése a helyi médiában.

8.2 A Társadalmi Felzárkózásért Felelős Államtitkárság

A Kormány az önálló Társadalmi Felzárkózásért Felelős Államtitkárság felállításával politikája egyik prioritásává tette a tartósan rászoruló (ezen belül a romák) társadalmi felzárkózását speciális gazdaság- és társadalomfejlesztő programokkal. Munkáját alapvetően három vezérelv határozza meg: a komplexitás, a területi- és a horizontális megközelítés. Munkáját jellemzi az átfogó megközelítésmód, amely a szakpolitikák összehangolásával és komplex beavatkozásokkal kívánja elősegíteni hazánk társadalmi és területi kohézióját.

Az Államtitkárság alapvető célkitűzése, hogy a bővülő lehetőségekből arányos rész jusson a hátrányos helyzetű embereknek és csoportoknak. Éppen ezért teljes szemléletváltást hajt végre a társadalmi felzárkózás terén: akkor érhető el minőségi javulás a hátrányos helyzetű társadalmi csoportok életminőségében, ha az oktatási, szociális, egészségügyi, valamint a foglalkoztatási körülményeket egyidejűleg javítják az intézkedések. Az előrelátóan cselekvő, felelősségteljes, tudatos szemlélet az alapvető attitűd a társadalmi felzárkózási folyamat vonatkozásában.

Az újszerűség az egymásra épülő, élethosszig tartó, ellenőrzött támogatási rendszer kialakítása mellett, a romák felzárkózása érdekében, leginkább a saját aktivitásukra építő, azt serkentő programok, a teljesítmény- és értékelvű szemlélet bevezetése, a foglalkoztatást az oktatással, képzéssel összekötő integrált rendszer biztosítása.

A hátrányos helyzetű térségekben élők alacsony iskolai végzettségük, valamint egészségi állapotuk miatt nehezen, vagy egyáltalán nem tudnak bekapcsolódni a munka világába. Ezen csoportok összetételében a romák többségben vannak, ezért – bár nem dedikált roma programokat, hanem valódi társadalmi felzárkózásra esélyt adó projekteket kíván megvalósítani, mégis – a romaidentitásból eredő sajátosságokra fokozott figyelemmel van.

A Társadalmi Felzárkózásért Felelős Államtitkárság a foglalkoztatás területén különösen fontosnak tartja az esélyteremtő felzárkózás mellett a faji alapú diszkrimináció elleni fellépést is. A korábban különböző szakminisztériumok hatásköre alatt működő programok, melyek a felzárkózást voltak hivatottak elősegíteni, egy kézbe, az Államtitkárság irányítása alá kerültek, ezáltal vált lehetővé az átláthatóbb, hatékonyabb munkavégzés a felzárkózás területén. Ahhoz, hogy hosszútávon érezhető legyen a javulás, az Államtitkárság működőképes, összefogott, egységes szemléletű felzárkózási programot tervez, amely valódi lehetőséget kínál minden érintettnek.

Az Államtitkárság felelősségi körébe tartozik a stratégia kialakítása, végrehajtásának koordinációja, monitorozása, felülvizsgálata. A Társadalmi Felzárkózásért Felelős Államtitkárság az európai uniós roma stratégiák keretrendszerének nemzeti kapcsolattartó pontja.

8.2.1 A Társadalmi Felzárkózási és Cigányügyi Tárcaközi Bizottság

A Kormány a romák és a tartósan rászorulóknak életkörülményeinek, társadalmi helyzetének javítása, valamint társadalmi integrációjának elősegítésére irányuló kormányzati tevékenység összehangolása érdekében létrehozta a Társadalmi Felzárkózási és Cigányügyi Tárcaközi Bizottságot.

A Bizottság célja a leszakadó társadalmi csoportok hatékony felzárkózását segítő kormányzati cselekvések összehangolása annak érdekében, hogy a tárcák intézkedései egymást erősítve segítsék a társadalmi felzárkózást, és a felzárkózásra fordított állami források lehető leghatékonyabb felhasználását. A közigazgatás megújításának céljaival összhangban, a Bizottság működése garancia arra, hogy a közszolgáltatásokhoz való egyenlő esélyű hozzáférés, a hátrányos helyzetű leszakadó térségekben, méltatlan lakhatási körülmények között élő alacsony képzettségűek szociális helyzetének javítása, képzése és munkához juttatása a kormányzat kiemelt kérdései között kapjon helyet.

A Bizottság figyelemmel kíséri a felzárkózási stratégia és az intézkedési terv végrehajtását, nyomon követési feladatai teljesülése érdekében a monitoring és felülvizsgálat szakmai támogatására szakpolitikai és monitoring munkacsoportot hozott létre.

A Bizottság elnöke az Emberi Erőforrások Minisztériuma társadalmi felzárkózásért felelős államtitkára. A Bizottságban képviselteti magát a Nemzetgazdasági Minisztérium, a Nemzeti Fejlesztési Minisztérium, a Belügyminisztérium, a Közigazgatási és Igazságügyi Minisztérium, az Emberi Erőforrások Minisztériuma, valamint a Vidékfejlesztési Minisztérium, illetve a KSH elnöke és a Miniszterelnökség is.

8.2.2 A Roma Koordinációs Tanács

A Kormány a romák felzárkózását szolgáló intézkedések kialakítása, végrehajtása és az azok eredményeivel kapcsolatos véleménynyilvánítás érdekében létrehozta a Roma Koordinációs Tanácsot. A 27 tagú szervezetben az Országos Roma Önkormányzat képviselői – egyikük mint a Tanács társelnöke – valamint a Roma Területi Nemzetiségi Önkormányzatok képviselői mellett helyet kapnak a civil szereplők, az önkormányzatok, az egyházak, az alapvető jogok biztosának nemzetiségek jogainak védelméért felelős helyettes biztosa és a kormányzat képviselői is. A tanács elnöke az emberi erőforrások minisztere.

A Tanács a felzárkózást szolgáló tanácsadó, konzultációs testület. Feladatai közé tartozik, hogy felhívja a figyelmet mindazokra a problémákra, amelyek nehezítik a romák felzárkózását segítő intézkedések megvalósulását; véleményt nyilvánít intézkedési javaslatokról, valamint a hazai és nemzetközi jelentésekről, tájékoztatókról és beszámolókról; javaslatokat fogalmaz meg, közreműködik a felzárkózást elősegítő szakmai hálózatok kialakításában, fejlesztésében. Továbbá részt vesz a romák társadalmi helyzetének javításával, valamint társadalmi integrációjának elősegítésével kapcsolatos feladatok hatásának értékelésében, így a stratégia megvalósításának nyomon követésében, az intézkedési tervének évenkénti értékelésében, illetve a stratégia rendszeres revíziójában.

8.2.3 Cigányügyi Egyeztető Tanács

A kormány 2013. január 29-i ülésén döntött a Cigányügyi Egyeztető Tanács (CET) létrehozásáról, amely a legmagasabb szintre emeli a felzárkózás ügyét. A testület fő feladata a felzárkózási és romaügyi politika stratégiai irányaira vonatkozó javaslatok kidolgozása, valamint a végrehajtás nyomon követése. A CET létrehozásával lehetőség nyílik arra, hogy a kormányzati struktúra legmagasabb szintjén közvetlen párbeszéd és az érintett miniszterek és szereplők szükség szerinti bevonásával közvetlen visszacsatolás keretében lehessen áttekinteni az eddigi intézkedések végrehajtásának megvalósítását, és meghatározni a romák felzárkózásának elősegítése érdekében szükséges további lépéseket.

A tanács javaslatot tesz a kormány társadalmi felzárkózási és romaügyi politikájára, figyelemmel kíséri a kormány és az Országos Roma Önkormányzat között létrejött keretmegállapodásban foglalt célok teljesülését, valamint véleményezi a keretmegállapodás végrehajtásában érintett miniszterek és az Országos Roma Önkormányzat által készített beszámolókat. A tanács elnöke a miniszterelnök, társelnöke az Országos Roma Önkormányzat elnöke, további tagjai az emberi erőforrások minisztere, a belügyminiszter, a nemzetgazdasági miniszter, valamint a Miniszterelnökséget vezető államtitkár. A tanács legalább negyedévente tart ülést.

8.2.4 „Legyen jobb a gyermekeknek!” Nemzeti Stratégia Értékelő Bizottság

A Kormány a „Legyen jobb a gyermekeknek!” Nemzeti Stratégiáról 2007-2032 szóló, 47/2007. (V. 31.) OGY határozat alapján, a Nemzeti Stratégia hatékony végrehajtása és végrehajtásának követése, értékelése érdekében létrehozta a „Legyen jobb a gyermekeknek!” Nemzeti Stratégia Értékelő Bizottságot a kormányzati, szakmai és civil szervezetek, valamint az egyházak által delegált szakértőkből.

A Bizottság a felzárkózási stratégia végrehajtását nyomon követő, eredményeinek értékelését végző és annak átláthatóságát segítő, véleményező és javaslattevő testület. Feladata a Stratégia végrehajtásának tervszerű, módszeres monitorozása, a nyomon követés

eszközrendszerének és eljárásainak továbbfejlesztése, a szegény családban élő gyermekeket mérő és leginkább jellemző mutatókból álló indikátorrendszer fejlesztése, az adatok összegyűjtése, elemzése és közzététele. Ily módon hozzájárul a felzárkózás stratégia megvalósításának nyomon követéséhez, évenkénti felülvizsgálatához, illetve három évenkénti revíziójához.

8.2.5 Emberi Jogi Munkacsoport és Emberi Jogi Kerekasztal

A Kormány a 1039/2012. (II.22.) kormányhatározattal létrehozta a Kormány javaslattevő, véleményező és tanácsadói tevékenységet végző testületeként az Emberi Jogi Munkacsoportot. A Munkacsoport fő feladata, hogy figyelemmel kísérje az emberi jogok érvényesülését Magyarországon, ennek érdekében konzultációt folytasson különböző szervezetekkel, emellett pedig elősegítse az emberi jogok magyarországi érvényesülésével kapcsolatos szakmai kommunikációt. A Munkacsoport tárcaközi szervként működik, tagjai a minisztériumok emberi jogi tekintetben hangsúlyos területet képviselő államtitkárai, elnöke pedig a Közigazgatási és Igazságügyi Minisztérium társadalmi kapcsolatokért felelős államtitkára.

A Kormányhatározat kimondja, hogy a Munkacsoport Emberi Jogi Kerekasztalt működtet, amelynek célja, hogy a Munkacsoport konzultációt folytathasson az emberi jogok magyarországi érvényesülését vizsgáló civil, érdekképviselői, szakmai és alkotmányos szervezetekkel, továbbá ajánlásokat fogalmazzon meg a Munkacsoport tevékenységével, feladataival összefüggésben.

A Kerekasztal tagjai között a Munkacsoport tagjai mellett helyet kap az alapvető jogok biztosa, az Egyenlő Bánásmód Hatóság elnöke, a Nemzeti Adatvédelmi és Információszabadság elnöke, valamint az elnök és alelnök által részvételre és véleményalkotásra felkért alkotmányos és civil szervezetek delegáltjai, melyek a nemzetiségek, a nők, a gyermekjogok szakértői, az idősek, a fogyatékkal élők jogaival foglalkozók és a klasszikus szabadságjogok érvényesülésével foglalkozó szervezetek közül kerülnek ki.

A civil és állami szereplők részvételével tematikus munkacsoportok alakultak, melyek vezetéséért a szaktárcák felelnek. A Romaügyi Tematikus Munkacsoport munkáját a Társadalmi Felzárkózásért Felelős Államtitkárság koordinálja.

8.2.6 Antiszegregációs Kerekasztal

Az Antiszegregációs Kerekasztalt azzal a konkrét céllal alakította a Kormány köznevelésért felelős minisztere, hogy a kormányzati és a civil oldal együtt tekintse át az oktatási integráció és a társadalmi különállás aktuális kérdéseit, megvitassa az egyházi és civil, valamint állami és önkormányzati szereplők kompetenciáit, szerepvállalási lehetőségeit, közösen vizsgálja felül a jelenleg érvényes szakmai normákat, illetve szükség esetén javaslatokat tegyen új irányokra. A konzultatív fórum a fogalomtisztázást, a helyzetfelmérést, és a konkrét célok kitűzését tartja a hosszú távú együttműködés legfontosabb kezdeti feladatainak. A kerekasztal tagjai az Emberi Erőforrások Minisztériumának képviselői, illetve civil szakértők.

A kormányzat szándéka, hogy minden olyan szegregált iskolai működésmódot, ami akadályozza a hátrányos helyzetű gyerekek felzárkózását, ne csak szabályozással tiltsa, hanem hatékony intézkedéseket hozzon a spontán és szándékosan kirepített társadalmi különállás felszámolására.

8.2.7 A nemzetiségi önkormányzatok

Magyarországon az Alaptörvény 2011. áprilisi elfogadását követően a nemzetiségekre vonatkozó szabályozás megújult. Az 1993 óta hatályban lévő, nemzeti és etnikai kisebbségek jogairól szóló törvényt felváltotta a nemzetiségek jogairól szóló 2011. évi CLXXIX. törvény.

A nemzetiségek közvetlen választással a községekben, a városokban és a fővárosi kerületekben települési, a fővárosban és a megyékben területi önkormányzatokat (helyi nemzetiségi önkormányzat), valamint országos nemzetiségi önkormányzatokat hozhatnak létre. A törvény alapján – az átmeneti rendelkezések megfelelő biztosításával – az új nemzetiségi önkormányzati választások szabályait a 2014. évi általános nemzetiségi önkormányzati választásokon alkalmazzák első alkalommal.

A korábbi szabályozás szerint a települési nemzetiségi önkormányzati választáson választó és választható az a magyar állampolgár, aki a nemzetiségi választói jegyzékben szerepel, a helyi önkormányzati képviselők és polgármesterek választásán választójoggal rendelkezik, valamint a nemzeti és etnikai kisebbségek jogairól szóló törvényben meghatározott nemzetiséghez tartozik, és a nemzetiséghez tartozását vállalja és kinyilvánítja. A roma nemzetiségi választópolgárok száma a választási honlapon közzétett adatok szerint 2010-ben 1545 településen összesen 133.492 fő volt. Sajnos az eddigi választások alkalmával többször előfordult,⁹⁰ hogy olyan településeken is nagy számban vettek fel választópolgárokat a nemzetiségi választói jegyzékbe, ahol valójában nem is él nemzetiségi közösség. A törvény nem biztosított megfelelő eljárási szabályokat ahhoz, hogy a nemzetiségi választópolgárok nyilvántartására létrehozott jegyzékbe csak a képviselt közösség tagjai kérhessék eredményesen felvételüket. A Magyarország területén élő nemzeti és etnikai kisebbségek helyzetéről szóló országgyűlési beszámoló és a nemzeti és etnikai kisebbségi jogok országgyűlési biztosa jelentése szerint a nemzetiségi választásokon tapasztalt visszaélések és hiányosságok orvoslásához nem egyes rendelkezések módosítása, hanem a szabályozás átgondolt koncepcionális jellegű, a gyakorlatban létező problémákat figyelembe vevő változtatásai oldhatják csak meg a problémát.⁹¹

A nemzetiségek jogairól szóló törvény egyik legfontosabb újdonsága, hogy meghatározott nemzetiségi jogok gyakorlását – így a választójog gyakorlását is – a népszámlálás nemzetiségi adataihoz köti, ezzel is csökkentve a visszaélések lehetőségét.

Az új rendelkezések szerint a települési nemzetiségi önkormányzati képviselők választását akkor kell kitűzni, ha a településen az adott nemzetiséghez tartozó személyek száma – a legutolsó népszámlálásnak az adott nemzetiséghez tartozásra vonatkozó kérdéseire nyújtott adatszolgáltatás nemzetiségenként összesített adatai szerint – a harminc főt eléri, a területi nemzetiségi önkormányzati képviselők választását pedig akkor, ha a fővárosban, megyében kitűzött települési választások száma legalább tíz. Az országos nemzetiségi önkormányzati képviselők választását mindenképpen ki kell tűzni.

A nemzetiségi önkormányzati választáson az választhat, aki a nemzetiségi névjegyzékben szerepel. A nemzetiségi névjegyzékbe kérelmére fel kell venni azt, aki a helyi önkormányzati

⁹⁰ A nemzeti és etnikai kisebbségi jogok országgyűlési biztósának jelentése a 2010. évi települési nemzetiségi önkormányzati választásokon.

⁹¹ A Magyar Köztársaság területén élő nemzeti és etnikai kisebbségek helyzetéről szóló országgyűlési beszámoló, Budapest, 2011.

képviselők és polgármesterek választásán szavazati joggal rendelkezik, a nemzetiségek jogairól szóló törvényben meghatározott nemzetiséghez tartozik, és az e nemzetiséghez tartozását e törvényben meghatározott tartalommal és a választási eljárásról szóló törvényben meghatározott eljárási rendben megvallja. Egy személy egyidejűleg csak egy nemzetiség névjegyzékében szerepelhet.

A választáson a nemzetiségi névjegyzékbe vett választópolgár akkor választható, ha a helyi önkormányzati képviselők és polgármesterek választásán választható, ezen felül nyilatkozatot tesz arról, hogy a nemzetiség képviselétét vállalja, a választást megelőző tíz évben általános vagy időközi nemzetiségi önkormányzati választás során nem volt más nemzetiség önkormányzatának a jelöltje, és a nemzetiségi közösség nyelvét beszéli, kultúráját és hagyományait ismeri.

A nemzetiségi választáson nemzetiségi szervezet állíthat jelöltet. A települési nemzetiségi önkormányzati képviselő jelöléséhez a nemzetiségi névjegyzékben a választás kitűzésének napján szereplő választópolgárok öt százalékának, de legalább öt választópolgárnak az ajánlása szükséges. A területi nemzetiségi önkormányzati képviselők választásán az a nemzetiségi szervezet állíthat listát, amely a fővárosban, megyében kitűzött települési nemzetiségi önkormányzati képviselők választásán legalább a választások tíz százalékában önállóan jelöltet állított, és amely a választópolgárok legalább két százalékának ajánlását összegyűjtötte. Az országos nemzetiségi önkormányzati képviselők választásán az a nemzetiségi szervezet állíthat listát, amely a települési nemzetiségi önkormányzati képviselők választásán legalább a választások tíz százalékában önállóan jelöltet állított, és amely a választópolgárok legalább két százalékának ajánlását összegyűjtötte. Kitűzött települési nemzetiségi önkormányzati választás hiányában bármely nemzetiségi szervezet állíthat listát.

Mindezen felül a helyi önkormányzati képviselők és polgármesterek választásáról szóló törvény módosítása megteremtette a kedvezményes nemzetiségi mandátum megszerzésének lehetőségét is a nemzetiségi jelöltek számára.⁹² E rendelkezések hozzájárulnak az erősebb legitimitású, tényleges közösségi háttérrel rendelkező nemzetiségi önkormányzatok alakulásához.

Az új szabályozás szerint a nemzetiségi közügyeket elsősorban a nemzetiségi önkormányzatok látják el, azonban a törvény nem ad zárt felsorolást az ennek keretében ellátandó feladatokról, csak a legfontosabb kötelező feladat- és hatásköröket nevesíti. A nemzetiségi önkormányzat a nemzetiségi közösséghez tartozókat meghatározott közszolgáltatásokkal látja el, a nemzetiségi képvisellel összefüggő feladatai vannak, továbbá megteremti az ezekhez szükséges szervezeti, személyi és anyagi feltételeket.

A nemzetiségi közszolgáltatással és a nemzetiségi képvisellel összefüggő feladatok alapvetően a nemzetiségi közösség kulturális autonómiájának erősítéséhez, a nyelvi, oktatási és kulturális jogok gyakorlásához kötődnek, továbbá a társadalmi felzárkózás, a szociális, ifjúsági, kulturális igazgatás és a közfoglalkoztatás területén, valamint településüzemeltetési és településrendezési feladatok körében merülnek fel.

Az országos nemzetiségi önkormányzat ellátja az általa képviselt nemzetiség érdekeinek országos szintű képviselétét és védelmét, és amennyiben nem működik egy településen

⁹² J/12618 irományszámú beszámoló a Magyarország területén élő nemzetiségek helyzetéről, Budapest 2013.

nemzetiségi önkormányzat, ellátja az adott nemzetiségi közösség érdekképviselését és érdekvédelmét. Az országos nemzetiségi önkormányzat dönt

- az általa képviselt nemzetiség országos ünnepeiről,
- rendelkezésére álló rádió- és televízió csatorna felhasználásának elveiről és módjáról;
- a rendelkezésére álló közszolgálati rádió és televízió műsoridő felhasználásának elveiről,
- a nemzetiségi közösség számára jogsegélyszolgálat létrehozásáról és működtetéséről, továbbá a települési nemzetiségi önkormányzatok számára információs szolgálat működtetéséről,
- a nemzetiségi utónévjegyzék összeállításáról, a nemzetiségi utónévvel kapcsolatos megkeresésekről,
- a nemzetiségi médiumoknak az e törvény szerinti országos nemzetiségi önkormányzati állami támogatásból történő támogatásáról,
- továbbá a megyei önkormányzat által ellátott önkormányzati feladatok kapcsán – külön törvényben meghatározott – érdekképviselési, érdekvédelmi tevékenységet fejt ki,
- a nemzetiségi kulturális autonómia fejlesztése érdekében országos szintű nemzetiségi intézményhálózatot tart fenn,
- véleményt nyilvánít az általa képviselt nemzetiségeket e minőségében érintő jogszabályok tervezetéről,
- véleményt nyilvánít a nemzetiségek védelmével kapcsolatos két- és többoldalú nemzetközi megállapodások hazai végrehajtásáról és kezdeményezi az abban foglaltak érvényesítéséhez szükséges intézkedések megtételét,
- a képviselt nemzetiségek csoportjait érintő kérdésekben közigazgatási szervektől tájékoztatást kérhet, részükre javaslatot tehet, a hatáskörükbe tartozó ügyekben intézkedést kezdeményezhet,
- egyetértési jogot gyakorol – az adott nemzetiséget közvetlenül érintő kérdésekben – a fejlesztési tervekkel kapcsolatban.

A nemzetiség történelmi hagyományokkal rendelkező településeinek és építészeti emlékeinek megőrzésével és ápolásával kapcsolatos jogszabály (ide nem értve a helyi önkormányzat rendeletét) és a köznevelési törvény végrehajtásáról szóló kormányrendeletek megalkotásakor – a nemzetiséghez tartozók oktatási öngazdálkodását érintő kérdésekben – az országos önkormányzatok véleményének kikérése szükséges.⁹³

Egy kutatás tanúsága szerint⁹⁴ a roma lakosok elsődleges információs pontját a roma önkormányzatok jelentik. Ez indokoltá teszi a helyi önkormányzatok olyan irányú megkülönböztetését, fejlesztését, amely az információ szolgáltatói és projektrésztvevő-toborzó szerepük ellátását segíti.

A roma nemzetiségi önkormányzatok sajátos problémái feladataik kiterjedtségéből, súlyából, a romák társadalmi helyzetéből fakadnak. Az önkormányzatok túlterheltek nagyobbak az elvárások, mint a többi hazai nemzetiség esetében. A roma nemzetiségi önkormányzatokat az identitás megtartása mellett a jóval költségesebb és bonyolultabb foglalkoztatási és szociális kérdések megoldása is terheli.

93 2011. évi CLXXIX. törvény a nemzetiségek jogairól

94 Roma lakosság egészségügyi állapot kutatás, Eduinvest 2009.

8.2.8 A nemzetiségek jogai

Magyarország Alaptörvényének elfogadásával és a nemzetiségek jogairól szóló 2011. évi CLXXIX. törvény megszületésével a nemzetiségekre vonatkozó szabályozás átalakult. Az új nemzetiségi törvény rendszerezi a nemzetiségek alapvető jogait, az eddiginél pontosabb szabályozási keretet biztosít önkormányzataik választására, működésére és gazdálkodására; erősödnek az anyanyelvi jogok, közösségi nemzetiségi jognak tekinthetők a történelmi hagyományok, a nyelv, a kultúra ápolása és gyarapítása. Fontos változás, hogy a törvény beemeli a helyi közösség érdekképviselőjét ellátó, együttdöntési jogosítványokkal rendelkező nemzetiségi önkormányzatok hangsúlyosabb szerepvállalását a társadalmi felzárkózás és az esélyegyenlőséget segítő programok (a szociális, ifjúsági, kulturális igazgatás és a közfoglalkoztatás, valamint a település-üzemeltetési és településrendezési feladatok területén) elkészítésébe, elfogadásába és végrehajtásába.

Az új szabályozás meghatározza a nemzetiségi közösség és a nemzetiséghez tartozó egyén fogalmát. Egyéni nemzetiségi joga nemzetiséghez tartozás kinyilvánítása, amely az egyén kizárólagos és elidegeníthetetlen joga. A nemzetiségi jogok és kötelezettségek a nemzetiséghez tartozó egyént és közösséget akkor illetik meg, ha identitását - törvény vagy végrehajtására kiadott jogszabály által meghatározott módon – kinyilvánítja. Új definícióként meghatározza a nemzetiségi kulturális autonómia, valamint a nemzetiségi általános választások viszonylatában a nemzetiségi szervezet fogalmát, mellyel az eddigi szabályozás adós maradt.

A törvény közösségi nemzetiségi jognak ismeri el a történelmi hagyományokat, a nyelvet, a kultúrát, annak ápolását és gyarapítását, a közösségi névhasználatot, a nemzetiségi földrajzi nevek használatát. Ide tartoznak még a nemzetiségi nevelési, oktatási jogok, az intézmény létrehozásának és működtetésének jogosítványai valamint a nemzetközi kapcsolattartás joga.

Erősödik a nemzetiségek anyanyelvi joga. A törvény rendelkezik a nemzetiségi kulturális autonómia kérdéseiről, rögzíti az oktatási és kulturális öngazdálkodást. Továbbá rögzíti azt, hogy az állam támogatja a nemzetiségi kultúrák tárgyi emlékeinek gyűjtését, közgyűjtemények alapítását és gyarapítását, a nemzetiségek könyvkiadását és időszaki kiadványainak megjelentetését, a törvényeknek és közérdekű közleményeknek a nemzetiségek anyanyelvén történő ismertetését, valamint a nemzetiség családi eseményeihez kapcsolódó egyházi szertartások anyanyelven történő lebonyolítását, illetve az egyházaknak a nemzetiség anyanyelvén végzett vallási tevékenységét.

A jogszabály egyértelművé teszi a nemzetiségi oktatási és kulturális intézmények átvételének-átadásának szabályait és rendezi az országos nemzetiségi önkormányzatok intézményfenntartásának részleteit. Új elemként jelenik meg a szabályozásban a média jogok részletes szabályozása

Új elem az is, hogy a népszámlálás során statisztikai célra felvett adatok a Központi Statisztikai Hivatal által történő feldolgozást és közzétételt követően az egyes nemzetiségi joggyakorlás feltételeinek meghatározása során felhasználhatóak.

Az intézkedések következtében erősebb legitimitással, tényleges közösségi háttérrel bíró nemzetiségi önkormányzatok alakulhatnak.

További fontos változást tartalmaz a nemzetiségi jogok vonatkozásában az országgyűlési képviselők választásáról szóló 2011. évi CCIII. számú törvény. A törvény megteremti a nemzetiségi részvétel feltételeit, elismerve, hogy a Magyarországon élő nemzetiségek államalkotó tényezők és Alaptörvényben biztosított joguk az Országgyűlés munkájában való részvétel.

A nemzetiségi képviselők mandátumhoz jutásának megkönnyítése érdekében úgynevezett kedvezményes kvótáról rendelkezik. Abban az esetben, ha a kedvezményes kvótával nem kerül be egy adott nemzetiség képviselője az Országgyűlésbe, a törvény nemzetiségi szószóló delegálásának lehetőségét biztosítja az adott közösség számára. A szószóló az országos nemzetiségi önkormányzat jelöltlistájának első helyén szereplő jelölt lehet.

A nemzetiségi listáról mandátumot szerző képviselő, valamint a nemzetiségi szószóló tagja a nemzetiségeket képviselő állandó országgyűlési bizottságnak. A bizottság a nemzetiségeket érintően az Országgyűlés kezdeményező, javaslattevő, véleményező és a kormányzati munka ellenőrzésében közreműködő szerve.⁹⁵

8.2.9 Türr István Képző és Kutató Intézet – regionális képző központok

Az intézmény működésének elsődleges célcsoportja a kistérségeken belül, főként a periférikus helyzetű mélyszegény településeken tömegesen élő olyan családok, amelyek jelenét és jövőjét meghatározzák a tartós rászorultság következményei (tudás- és ismerethiány, kapcsolathiány, motivációhiány) és akik gyermekeikre is hasonló sorsot „örökítenek”.

A társadalmi felzárkózás területi koordinációs központja az Intézet, amely területi felzárkózási koordinációs feladatokat ellátó, társadalmi felzárkózás politikai eszközeit alkalmazó, a közfoglalkozással összefüggő feladatait kiemelt szempontként ellátó, önállóan működő és gazdálkodó, országos hatáskörű központi költségvetési szerv. Az intézmények kapcsolatot tartanak a működési területük önkormányzataival, civil szervezeteivel, az egyházakkal, szociális, közoktatási, szakképzési és felsőoktatási intézményekkel, a területileg illetékes kormányhivatalokkal, a munkaadók és munkavállalók szervezeteivel, továbbá a területileg illetékes kamarákkal, felméri és koordinálja működési területükön a társadalmi felzárkózással kapcsolatos tevékenységeket. Kezdeményező, koordinációs és képzési feladatokat látnak el a közfoglalkoztatás tekintetében.

A Türr István Képző és Kutató Intézet az alábbi feladatokat látja el a társadalmi felzárkózás terén:

- a hátrányos helyzetű csoportok kompetenciáinak felmérése, a szükséges eszközrendszer megteremtése;
- a hátrányos helyzetűek képzése, kompetenciafejlesztése, a szükséges eszközök (tananyagok) fejlesztése és alkalmazása;
- a hátrányos helyzetű csoportok mentorálásához szükséges személyi- és tárgyi feltételek biztosítása, a folyamat koordinációja;
- részvétel a felzárkózási programok és megvalósításuk módszertanának kidolgozásában – szem előtt tartva a bizonyítékalapú szakpolitikai szemlélet és az eredmény alapú menedzsment eszközeinek elterjesztését;
- társadalmi felzárkózási mintaprogramok megvalósítása kedvezményezettként és konzorciumi partnerként uniós programok keretében
- a felzárkózási programok folyamatos koordinálása és támogatása a közreműködő szervezetek, intézmények és az érintettek napi szintű kapcsolattartása révén;

⁹⁵ J/12618 irományszámú beszámoló a Magyarország területén élő nemzetiségek helyzetéről, Budapest 2013.

- a segítségnyújtásban résztvevők felkészítése a feladatra, tevékenységük összehangolása és szupervizionálása egyfajta „folyamatmentori” funkció keretében;
- a Nemzeti Társadalmi Felzárkózási Stratégia céljainak és feladatainak széleskörű társadalmi ismertetése és népszerűsítése;
- a roma népességről szóló etnikai adatgyűjtés koordinációja;
- a beavatkozások eredményeit és hatásait átfogóan vizsgáló mérési, értékelési rendszer kialakítása;
- részvétel a monitoring rendszerek összehangolásában a programok, intézkedések ellenőrzésére jogosult intézmények közötti együttműködés erősítésével.

8.2.10 A civil szervezetek szerepe

Az integráció és a felzárkózás elősegítésének és hosszú távú sikerességének kulcsa, hogy a szakpolitikák kidolgozásának, végrehajtásának és ellenőrzésének minden szintjén aktívan részt vegyenek a célcsoportok, így a roma közösség képviselői is.

Az Európai Unió roma keretstratégiája szerint a roma integráció uniós szintű, nemzeti, regionális és helyi szinten megvalósítandó céljai csak akkor érhetők el, ha erre az illetékes hatóságok a roma civil szervezetek bevonásával egyértelműen elkötelezik magukat. A kérdés nemcsak azért fontos, mert a civil szervezetek a demokratikus működés nélkülözhetetlen elemei, hanem azért is, mert azokban hatalmas kapacitás rejlik, a társadalom igényeire rugalmasan képesek reagálni, valamint mert a civil társadalom megerősítése segítheti a roma közösségek önjáróvá tételét is. Ezért is külön hangsúlyos a roma civil szervezetek megerősítése és a döntéshozásba, végrehajtásba és ellenőrzésbe történő bevonása uniós, nemzeti, regionális és helyi szinteken.

Az elmúlt évtizedben sokszínű, sokféle érdeket képviselő, meglévő szükségletet kielégítő civil társadalom jött létre Magyarországon, és a civil, valamint a kormányzati szférában mind nagyobb számban jelennek meg roma aktivisták, szakemberek. A roma önszerveződés kezdete a 90-es évek elejére tehető: ekkor kezdtek megalakulni a legkülönbözőbb roma szervezetek, és az évtized közepére száznál több roma szervezet alakult, meglehetősen eltérő profillal.

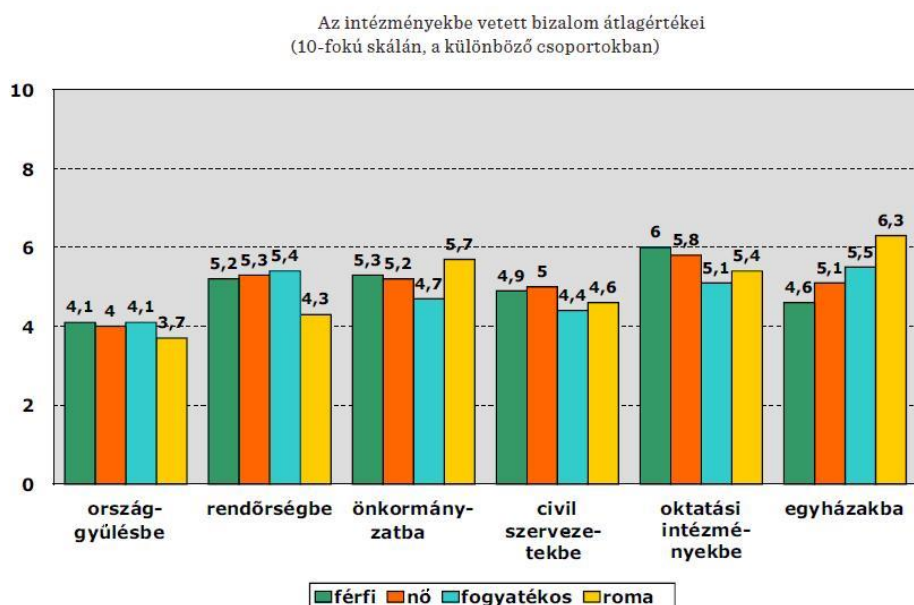
A magyarországi civil társadalom tevékenységének segítésére, a civil szervezetek társadalmi szerepvállalásának erősítésére létrehozott Nemzeti Együttműködési Alap elsősorban a Kárpát-medencében kifejtett civil társadalmi aktivitás megszervezésére, fejlesztésére és megvalósítására nyújt támogatást. A támogatott tevékenységek a civil élet teljes spektrumát felölelik, az európai integrációt elősegítő programoktól a civil szférával kapcsolatos tudományos kutatásokon át a monitoring tevékenységekig.

8.2.11 Az egyházak szerepe

Az egyházak és egyéb missziós közösségek tevékenységük során megkülönböztetett figyelmet fordítanak a szükségben élők, ezen belül a roma közösségek felzárkózását segítő munkának. E figyelem hitbeli értékeikből fakad, melynek folyományaképpen végzett szolgálatuk jól illeszthető a kormányzati felzárkózást és hitéletet segítő politikájához és az azt támogató programokhoz.

A pasztorációs és missziós tevékenység az egyes egyházak önálló kezdeményezése és erőfeszítése. Sajátossága az intenzív, személyes motiváció, amely egyedülálló módon hat a közösségek tagjaira. A roma közösségekre még inkább jellemző egy különös fogékonyság az ezen tevékenységek nyújtotta motiváció befogadására.

A romák két területen fokozott bizalmat mutatnak a többségi társadalomhoz képest: az önkormányzatiság intézménye, és ennél is erőteljesebben az egyházak és azok működése iránt. Ez utóbbi a bizalmi átlagok között a legmagasabb értéket mutatja. Az egyenlő bánásmóddal kapcsolatos jogtudatosság növekedésének elemzése 2010–2013-os időszakban arra a következtetésre jutott, hogy az intézményekbe vetett bizalom átlagértékei 10 fokú skálán, a különböző csoportokban (férfiak és nők, illetve romák és nem romák között) a legnagyobb különbséget az egyház intézménye iránti bizalom terén mutatja a nők és a roma közösség javára. A nemek közötti különbségeket mutató arány összhangban van a férfiak és nők eltérő vallásossági arányszámával. A roma népesség tekintetében pedig a kutatás közvetlen módon hívja fel a figyelmet arra, hogy a romák körében a bizalmi index 6,3-as értéken áll, mely érték meghaladja a többségi társadalom által mutatott indexet.

Forrás: EBH Az egyenlő bánásmóddal kapcsolatos jogtudatosság növekedésének elemzése 2010–2013 között – fókuszban a nők, a romák, a fogyatékos és az LMBT-emberek, 2013.

Az egyházak és más közösségek missziós tevékenységük során elérik a roma közösségek tagjait, életük megváltozásának lehetőségét tárják fel előttük, lelki gondozást, útmutatást nyújtanak nekik, és motiválják őket, hogy lépéseket tegyenek a jobb élet megvalósítására.

Az egyházak missziós tevékenységének szerves folytatása a pasztoráció, ezen belül a cigánypasztoráció. A cigánypasztoráció során az egyházi szolgálattevők megismerik a közösségeket és tagjaikat. Megértik szokásaikat és magatartásmintáikat, ezeket felhasználva (inkulturáció) támogatást nyújtanak konkrét személyes célok kimunkálásában és elérésében. Ezek a célok egyaránt lehetnek hitéleti, erkölcsi, kapcsolati, illetve hétköznapi célok egyaránt. Az egyházak segítenek fenntartani a motivációt, a hitéleti értékek mentén megtanítanak erő meríteni, ugyanakkor operatív támogatást is nyújtanak az életvezetési nehézségek leküzdésére. A cigánypasztorációs munka gyümölcse egyebek között a romák és nem romák közötti kibontakozó és fenntartható társas kapcsolat, amely keresztény alapokon kezd épülni, de általános emberi kapcsolatokban éppúgy működik. A cigánypasztorációs munka során romák és nem romák együtt munkálkodnak. Ez a többségi társadalom tagjai számára lehetőséget teremt a

szemléletformálódásra, a tolerancia növekedésére, valamint a szociális érzékenységük kiterjesztésére. A roma- nem-roma együttműködés pedig a roma emberek kettős identitására is erősítő jelleggel hathat. Ezért e kapcsolatok kielégítő mintául szolgálnak a társadalom tagjai számára, és hitéleti értékektől függetlenül is bevonhat másokat mind a nemzetiségi, mind pedig a többségi társadalom tagjai közül. Tehát az egyházak közvetítő szerepe a roma nemzetiségesetében javítja az integrációs képességeket, és fejlődik a többségi társadalom nyitottságra ösztönző készsége is.

Az egyházak különféle nehézségek leküzdésére nyújtott támogatása sokféle, hitéleti motiváláson túlnyúló konkrét tevékenységet is jelent. Szerepet vállalnak szociális és karitatív szolgálatokban, az oktatás-nevelés területén, a kultúra közvetítésében, de akár a foglalkoztatásban, a munkaerő-közvetítésben, bizonyos lakhatási problémák megoldásában, vagy a hivatali ügyek intézésében is. Részt vesznek helyi és országos szinten a felzárkózási programok tervezésében és végrehajtásában, sőt, önálló programokat is működtethetnek. Ebben együttműködhetnek a települési önkormányzatokkal, ami javíthatja a közös munka eredményességét és a helyi közösségek együttélését.

Az egyházi projektek sajátja a különleges motiváción túl, hogy alulról jövő, valós társadalmi igényeknek megfelelő szociális, oktatási és munkahelyteremtő kezdeményezések jellemzik.

Az egyházak cigánypasztorációs és cigánymissziós tevékenysége eredményeként jelentkező hiteles pozitív roma minták rendkívüli társadalmi folyamatok beindítására képesek a roma közösségen belül és a többségi társadalomban egyaránt.

8.2.12 Keresztény Roma Szakkollégiumi Hálózat (KRSZH)

A 2010-es kormányváltást követően megalakult Társadalmi Felzárkózásért Felelős Államtitkárság kezdeti intézkedései között szerepelt a romák társadalmi integrációjában történelmi hagyományokkal bíró keresztény egyházakkal való együttműködési lehetőségek vizsgálata. Ezt a szándékot az állam és a történelmi egyházak részéről az motiválta, hogy felismerték: a magyarországi romák felemelkedésében nélkülözhetetlen a szakmailag képzett, közösségéért és a nemzetéért tenni akaró roma fiatal értelmiség szerepvállalása. A felek ezért célként tűzték ki, hogy lehetőséget biztosítanak magyar roma fiatalok számára, hogy európai keresztény és magyar, illetve roma kultúrára épülő professzionális szakmai tudást sajátítsanak el. A közös gondolkodás eredményeképpen jött létre az a szándéknyilatkozat, melynek nyomán a Keresztény Roma Szakkollégiumi Hálózat (a továbbiakban: KRSZH) megkezdte működését.

KRSZH szándéknyilatkozat és szakkollégiumi filozófia: a közös jövő értelmisége

Magyarország Kormányával és annak szakértőivel való egyeztetések nyomán valósult meg az a szakkollégiumi hálózat, amely kiemelt támogatással nyújt tehetséggondozó képzést a hátrányos helyzetű roma és nem roma hallgatóknak. Ezen cél érdekében a római katolikus egyház részéről a jezsuita rend, a görög katolikus-, a református- és az evangélikus egyház fenntartóként Keresztény Roma Szakkollégiumi Hálózatot hozott létre. A KRSZH ünnepélyes ökumenikus megnyitójára Budapesten, a Jezsuita Roma Szakkollégium épületében került sor 2011 szeptemberében.

A Keresztény Roma Szakkollégiumi Hálózat alapító okiratát 2011. március 17-én a Magyarországi Református Egyház képviselőjében Dr. Bölcskei Gusztáv püspök, a Magyarországi Evangélikus Egyház képviselőjében Dr. Fabiny Tamás püspök, a Magyar Görögkatolikus Egyház képviselőjében Kocsis Fülöp hajdúdorogi megyéspüspök és miskolci apostoli kormányzó, a Római Katolikus Egyház részéről a Jézus Társasága Magyarországi

Rendtartománya, képviselőjében pedig P. Forrai Tamás Gergely SJ tartományfőnök írták alá. Még abban az évben ennek nyomán négy szakkollégium kezdte meg működését. Majd 2012-től a Szegedi Keresztény Roma Szakkollégium ötödik roma szakkollégiumként csatlakozott a Keresztény Roma Szakkollégium Hálózatához, a Római Katolikus Egyház fenntartásában működve.

A KRSZH küldetésnyilatkozata

„A szakkollégiumok a felsőoktatási képzés szakmai támogatása mellett segítik a roma kultúra elmélyítését és keresztény erkölcsi alapozású világnézeti beállítódást adnak. A KRSZH célja sokoldalúan képzett, szakmai munkájában magas szintre törekvő, a továbbfejlődésre nyitott, elkötelezett, roma identitásukat is vállaló, keresztény értelmiségiek nevelése. Felismerve, hogy a hagyományos felsőoktatás munkáját hatékonyan és eredményesen egészíthetik ki a szakkollégiumok, és hogy a tanulmányi kiválóságra való törekvésnek csak az emberi kiválóság nagyobb összefüggésében van létjogosultsága, a szakkollégiumban folyó oktató- és nevelőmunka magas szakmai színvonalának és az egyházi nevelés sajátosságainak biztosítása céljából a fenntartó egyházak önálló diákokthozként működő szakkollégiumokat és ezek országos hálózatát hozzák létre.”

A szakkollégiumok célja tehát a komoly állami és uniós támogatások segítségével az, hogy olyan, roma identitásukat megőrző, keresztény értelmiségieket neveljenek, akik sokoldalúan képzettek, szakmai munkájukban magas szintre törekednek, nyitottak a fejlődésre, elkötelezettek egyházi és nem egyházi közösségeik képviselőjére, és akik úgy tekintenek magukra, hogy valamennyi magyarországi polgárral egy nemzeti közösséghez tartoznak. Tisztában vannak azzal, mit jelent a romaságuk a kultúrában, a sajátos habitusban, az általános élethelyzetekben, és azt is, mit jelent a magyarságuk, nemzethez tartozásuk. Fontos cél a szakmailag, morálisan, többes identitásában megerősödött hiteles fiatal roma generációnak a megjelenése: azoké, akik jobban értve a többségi társadalmat és annak elvárásait, saját közösségeik és a nem roma népesség irányába is közvetítő szerepet képesek vállalni. A szakkollégiumokban a roma fiatalok egy ilyen típusú új szemléletet ismerhetnek meg.

2013-ban tehát öt egyházi fenntartású szakkollégiumban (Jezsuita Roma Szakkollégium, Evangélikus Roma Szakkollégium, Görögkatolikus Cigány Szakkollégium, Szegedi Keresztény Roma Szakkollégium, Wáli István Református Cigány Szakkollégium) folyik ez az összetett munka, mely mind a hallgatóktól, mind pedig az egyházi vezetőktől, pedagógusoktól, munkatársaktól számos és közös erőfeszítést kíván.

8.2.13 Uniós forrás bevonása a hazai támogatások mellett

2012-től a TÁMOP 4.1.1. D konstrukció keretében EU-s forrásból 3 éves időtartamra összesen 862 273 904.- Ft támogatást nyertek a fent említett keresztény roma szakkollégiumok. A pályázat alapján a nyertesek ösztöndíjat adhatnak a roma szakkollégistáknak, valamint szakmai programokat, mentorrendszert, karrier-tanácsadást működtethetnek, könyv- és folyóirat beszerzését támogathatják.

A nemzeti felsőoktatási törvény 2012. szeptemberi hatálybalépésével felsőoktatási intézmény alapítására és működtetésére jogosult szervezetek is működtethetnek roma szakkollégiumot, amennyiben együttműködésre lépnek valamely felsőoktatási intézménnyel.

A felsőoktatási törvény kínálta lehetőséggel élve, szintén a TÁMOP 4.1.1. D konstrukció kínálta pályázatot elnyerve három új helyszínen további szakkollégiumok kezdték meg munkájukat, melyeket nem egyházakhoz, hanem közvetlenül felsőoktatási intézményekhez kapcsolódnak. Így

kezdődhetett meg a keresztény roma szakkollégiumok mintájára a roma szakkollégiumi munka Egerben az Egri Roma Szakkollégiumban, Hajdúböszörményben a Lippai Balázs Szakkollégiumban, és Pécsen a Wlisslocki Henrik Szakkollégiumban.

A támogatások mértéke a nyolc szakkollégium részére összesen meghaladta a 1,450 milliárd forintot.

8.2.14 Külkapcsolatok, hallgatói-oktatói mobilitás

A kollégiumok külföldi felsőoktatási intézményekkel való kapcsolatainak fejlesztése körében intézményi tapasztalatcserére irányuló látogatásokról, az intézményközi kapcsolatok nyomán külföldi ösztöndíjakról, hallgatói csereprogramokról lehet szó. E külföldi kapcsolatok kiépítéséhez szükséges a szakkollégiumok aktív közreműködése, meglévő kapcsolataik feltérképezése, esetleg újak felkutatása, kiépítése.

8.2.15 Kapcsolatépítés középfokú oktatási intézményekkel

A középfokú oktatási intézményekkel való kapcsolat erősítése az iskolai átmenetek megkönnyítését, a tehetséges, ám a hátrányos helyzetű tanulók „lemorzsolódásának” csökkentését szolgálhatja. A szakkollégiumok felsőoktatási előkészítő foglalkozásokat szervezhetnek középiskolás diákok számára, akár egyfajta nulladik évfolyamos rendszerben. A középiskola negyedik osztályában tanuló diákok részére szóló felkészítő előadások, foglalkozások megszervezése, illetve ehhez kötődő – ugyancsak a felsőoktatásba való bekerüléshez előnyt biztosító – nyelvi képzés lehet többek között a támogatott program tartalma.

A kapcsolatok építésének ezen formáit a piaci szereplők (multinacionális és hazai nagyvállalatok bevonásával is lehet segíteni, melyek akár donáció, akár szponzoráció vagy egyéb konstrukcióban megvalósuló erkölcsi és anyagi támogatással segítik a társadalmi felzárkózásnak ezt a formáját. Az egyházi szereplők jelenléte a profit szféra számára is komoly garanciát jelent a vállalati CSR stratégiákban foglalt célok megvalósításához.

8.2.16 Vállalati szereplők, társadalmi felelősségvállalás – a társadalomtudatos vállalkozások

A hátrányos helyzetűek leszakadása Magyarország legnagyobb „üzleti” kockázata is, ezért a stratégia törekvéseiben számít a szociális partnerek aktív, elkötelezett részvételére, a felelős, fenntartható gazdasági tevékenységet folytató vállalkozók, befektetők hozzájárulására a társadalmi felzárkózás folyamatának erősítésében. A vállalati társadalmi felelősségvállalás a vállalatok érdeke és az egész társadalom érdeke is. Ma már sok vállalat vallja, hogy: „Jobb jobbra válni, mint nagyobbá!”

A vállalatok társadalmi felelősségének (CSR – Corporate Social Responsibility) problematikája napjainkban egyre nagyobb hangsúlyt kap a gazdasági életben, sőt a fenntarthatósággal való szoros kapcsolata miatt az emberi társadalom fejlődésének egyik fontos kérdésévé vált.

Azok a vállalatok, amelyek nem csak megfelelni akarnak, hanem kiemelkedni, amelyek nem csak túlélni szeretnék a jelenlegi gazdasági válságot, hanem nyertesei kívánnak lenni a megváltozott piaci környezetnek, az emberi erőforrásra, mint a vállalat legfontosabb értékére tekintenek. Ennek ösztönzése a gazdaság- és a foglalkoztatáspolitikai közvetlen feladata.

Egyre több – hazai és multinacionális – vállalat tartja fontosnak, hogy önkéntesen szociális és környezeti szempontokat érvényesítsen üzleti tevékenységében és a partnereikkel fenntartott kapcsolatokban. Ezeket, a többnyire fontos társadalmi célokat támogató aktivitásokat soroljuk a vállalati társadalmi felelősségvállalás (CSR) fogalmához.⁹⁶

A vállalkozások társadalmi felelősségi körébe tartozik a jelenlegi gazdasági válság társadalmi hatásainak – mint a munkahelyek megszűnéséből adódó hatások – enyhítéséhez nyújtott segítség. A vállalati társadalmi felelősségvállalás olyan értékrendszert képvisel, amelyre egy összetartóbb társadalmat lehet építeni, illetve a fenntartható gazdasági rendszer felé mutató átmenetet alapozni.

A társadalmi felzárkózás vonatkozásában természetesen a vállalati társadalmi felelősséggel kapcsolatos gyakorlatok nem helyettesítik a közpolitikát, de hozzájárulhatnak egy sor társadalmi felzárkózási célkitűzés megvalósításához.

Ilyenek például:

- integráltabb munkaerőpiacok és magasabb szintű társadalmi integráció, amennyiben a vállalatok aktívan töreksenek hátrányos helyzetű társadalmi csoportok tagjainak foglalkoztatására;
- a képességfejlesztésbe, az élethosszig tartó tanulásba és a foglalkoztathatóságba történő befektetés, amelyek szükségesek a globális tudásalapú gazdaságban való versenyképesség megőrzéséhez;
- közegészségügyi fejlesztések, amelyek a vállalatok önkéntes kezdeményezései alapján születhetnek meg olyan területeken, mint az élelmiszerek és nem mérgező vegyszerek marketingje és címkézése;
- javuló innovációs hatékonyság, különösen a társadalmi problémákat érintő innovációk területén azáltal, hogy intenzívebbé válik az interakció a külső érdekeltekkel, és hogy az innovációnak jobban kedvező munkakörnyezetek jönnek létre;
- a vállalatok és vállalkozók pozitívabb társadalmi megítélése, amely hozzájárulhat a vállalkozásokkal kapcsolatos kedvezőbb vélemények elterjedéséhez;
- az emberi jogok, a közös környezeti értékek védelme és az alapvető foglalkoztatási normák nagyobb tisztelete;
- a szegénység mérséklése;
- a munka és a család összeegyeztethetőségének javulása;
- a munkaerő-piaci diszkrimináció visszaszorítása.

2008-ban az ENSZ Fejlesztési Programja és Magyarország közös projektje keretében mintegy száz szakértő bevonásával stratégiai javaslat készült a Magyar Kormány számára vállalatok társadalmi felelősségvállalásának ösztönzésére, és felgyorsítására. Ez a javaslat kitér a munkaügy és esélyegyenlőség kérdéskörére.

Társadalmi szempontból is fontos tehát a vállalatok társadalmi felelősségvállalásának elismerése és elősegítése. 2011-ben született meg az Európai Unió vállalati társadalmi felelősségvállalásra vonatkozó megújult stratégiája,⁹⁷ amely ajánlásokat fogalmaz meg a

⁹⁶ COM(2001) 366 Green Paper: Promoting a European framework for Corporate Social Responsibility

⁹⁷ Corporate Social Responsibility: National Public Policies in the EU („Vállalati társadalmi felelősségvállalás: Nemzeti politikák az EU-ban” (Európai Bizottság, 2011))

vállalati társadalmi felelősségvállalással kapcsolatban a kormányzat és a vállalatok számára annak érdekében, hogy elősegítse az erre vonatkozó nemzeti politikák megalkotását.⁹⁸

A vállalati társadalmi felelősségvállalás minden vállalkozásra alkalmazható tevékenység. A kis- és középvállalkozások az uniós strukturális alapok ésszerű felhasználásával, az „ösztönösen” végzett CSR tevékenységükkel részt vállalhatnak a szegénység és a társadalmi felzárkózással kapcsolatos problémák kezelésében.

Elsősorban azonban a helyi szereplők és a közvetett érdekelt felek, fogyasztók, befektetők szerepe és aktivitása érheti el a legtöbbet a felelős vállalati magatartás ösztönzésében és előnyökhöz juttatásában a társadalmi felzárkózás irányában. A CSR jelentőségét felismerte a Nemzetközi Szabványügyi Szervezet (ISO) is, és többéves előkészítő és egyeztető munka után 2010-ben elfogadta a társadalmi felelősségről szóló nemzetközi szabványt (ISO 26000:2010 „Útmutató a társadalmi felelősségről”).

A társadalmi felzárkózás céljait támogató vállalati társadalmi felelősségvállalásnak Magyarországon számos kiemelkedő példája van: vállalati ösztöndíj és mentor programok, felzárkózási célcsoportok mentorált foglalkoztatása, karitatív programok, együttműködés civil szervezetekkel, önkormányzatokkal, kollektívák önkéntes tevékenységei stb. Az értékes közvetlen eredményeken kívül ezeknek a programoknak nagyon fontos szemléletformáló hatása is van a társadalmi felzárkózás szempontjából.

8.2.17 Emberi Erőforrás Támogatáskezelő

2012. augusztus 16-ig a Wekerle Sándor Alapkezelő (a továbbiakban: Alapkezelő) látta el a hazai költségvetési forrásból megvalósuló egyházi, nemzetiségi, civil és társadalmi felzárkózással kapcsolatos pályázatokkal összefüggő feladatokat – ennek keretében például az Útravaló Ösztöndíjprogram lebonyolítását is a szervezet végezte.

Az Alapkezelő elnevezése 2012 augusztusában Közigazgatási és Igazságügyi Hivatalra változott, és a Közigazgatási és Igazságügyi Minisztérium háttérintézményeként folytatta tevékenységét. Az Alapkezelő emberi erőforrások miniszterének hatáskörét érintő feladatai tekintetében a Nemzeti Közigazgatási Intézet Emberi Erőforrás Támogatáskezelő (a továbbiakban: Támogatáskezelő) néven kezdte meg működését.

Jelenleg tehát az Emberi Erőforrás Támogatáskezelő látja el az emberi erőforrások minisztere által megjelölt, vagy jogszabály alapján kijelölt fejezeti kezelésű előirányzatok, ösztöndíjak és más programok pályázati, illetve egyéb úton történő felhasználásának előkészítésével, lebonyolításával és ellenőrzésével kapcsolatos feladatokat, illetve közreműködik európai uniós fejlesztések megvalósításában is.

A Támogatáskezelő – a korábbi pályázati tevékenységet ellátó intézményhez hasonlóan – az Emberi Erőforrások Minisztériuma irányítása alá tartozó központi hivatal, önállóan működő és gazdálkodó költségvetési szerv. Legfontosabb feladata egy hatékony pályázati rendszer működtetése, amely a nemzeti együttműködés elveinek megfelelően biztosítja a hazai költségvetési források értékelvű, átlátható, gyors és hatékony felhasználását, és a lehető legjobb

⁹⁸ Stratégiai javaslat a Magyar Köztársaság Kormánya számára a vállalatok társadalmi felelősségvállalásának ösztönzésére, 2008., valamint A GSZT ajánlása a társadalmi felelősségvállalásról

projektek megvalósulását. A Támogatáskezelő hatáskörébe tartoznak a társadalmi felzárkózás területéhez kapcsolódóan az Integrációs Pedagógiai Rendszerhez, a roma kultúrához, a Szociális Földprogramhoz, az Útavaló Ösztöndíjprogramhoz, valamint a Gyerekesély Programhoz kapcsolódó feladatok. Az intézmény továbbá a Bursa Hungarica Felsőoktatási Önkormányzati Ösztöndíjrendszerrel, a nemzetiségi támogatásokkal, az egyházi támogatásokkal, a Nemzeti Együttműködési Alappal, a Nemzeti Tehetség Programmal és az Út a tudományhoz programmal összefüggő tevékenységet folytat.

8.3 Az uniós fejlesztések keretei 2014-2020

A 2014-2020 közötti uniós társfinanszírozású felzárkózási fejlesztések a stratégia célkitűzésrendszerére épülnek. Több operatív programot is érintenek vagy közvetlen fejlesztési programok révén (EFOP, GINOP, TOP, VEKOP, TOP) vagy pedig úgy, hogy adott OP beavatkozások a hátrányos helyzetűeknek foglalkoztatási potenciálként jelennek meg (nagyberuházások, megújuló energiaforrások alkalmazása, környezetvédelem).

A hátrányos helyzetű embereket érintő, több operatív programban megjelenő fejlesztések együttesen szolgálhatják az Európa 2020 szegénység elleni vállalásainak teljesítését!

A stratégiából levezethető uniós társfinanszírozással tervezett beavatkozásoktól azt várjuk, hogy azok:

- növelik a gyermekek és fiatalok felzárkózási és oktatási esélyeit gyerekszegénység elleni, valamint életszakaszokon átívelő gyerekesély programokkal és kiemelt figyelmet fordítanak a szülők bevonására;
- növelik a hátrányos helyzetű emberek - beleértve romák - foglalkoztatási esélyeit az egyének foglalkoztathatóságának fejlesztésével, valamint a munkavállalási lehetőségeik bővítésével; ez utóbbi esetben kiemelt jelentősége van a munkahelyteremtést, vállalkozóvá válást támogató beavatkozásoknak, valamint a szociális gazdaság eszközrendszerének;
- mérséklék és megelőzik a területi leszakadási folyamatokat a hátrányos helyzet kialakulásával fenyegetett, illetve hátrányos helyzetű települések és a leghátrányosabb helyzetű kistérségek komplex fejlesztésével; a területi felzárkózást segítő beavatkozások eredményessége a különféle uniós tematikus célok és operatív programok koordinált, összehangolt együttműködésével, hosszú időtávú programokkal érhető el.
- csökkentik a lakhatási hátrányokat, a szegregátumokra vonatkozó komplex (humán és lakhatási beruházásokat egyaránt tartalmazó) programokkal;
- fejlesztik a közszolgáltatások (kiemelten szociális, gyerekjóléti, gyerekvédelmi egészségügyi) hozzáférhetőségét, minőségét, hatékonyságát;
- hozzájárulnak az intézményekben, humán és igazgatási szolgáltatások területén dolgozó humánerőforrás és az érintettekkel való együttműködés fejlesztéséhez;
- erősítik a társadalmi együttélést a hátrányos helyzetű csoportok, beleértve romák bevonásával, aktivizálásával, antidiszkriminációs és multikulturális, valamint közösségi programokkal, szemléletformálással;
- fejlesztik a hátrányok csökkentésére irányuló állami beavatkozások eszközrendszerét, növelik azok hatékonyságát.

A szegénységben élők körében kiemelten kell kezelni a jelentős arányban települési és térségi szintű szegregátumokban élő roma nemzetiség helyzetét, de a fejlesztések nem szűkülhetnek le, csak a szegregátumokban élők roma emberekre. A romák helyzetének javítására irányuló konkrét fejlesztéseknél négyféle megközelítést alkalmazunk:

- azokra a hátrányokra célzunk, amelyek a romákat is nagy arányban sújtják: alacsony iskolai végzettség, foglalkoztathatósági hátrányos, több generáción átívelő munkanélküliség, gyerekszegénység, közszolgáltatásokhoz való hozzáférés nehézségei, stb.)
- hátrányos helyzetűekre célzunk, de előnyben részesítjük a roma nemzetiségű embereket, illetve megszabjuk arányukat olyan programoknál, amelyek olyan hátrányokat kompenzálnak, amelyekben a romák aránya kiemelten magas (pl. a továbbtanulást segítő, végzettség nélküli iskolaelhagyást csökkentő programok, stb.)
- célzott roma programokat indítunk (pl. a roma nők képzésre, foglalkoztatására; a roma kultúra megismertetésére, a romák egészségügyi szűrésére, stb.)
- annak érdekében, hogy minél inkább eljussanak a hátrányenyhítő, integrációt segítő programok a romákhoz helyi, térségi és országos szinteken rásegítő mechanizmusokat alkalmazunk (pl. együttműködési kötelezettséget roma nemzetiségi önkormányzatokkal, roma koordinátorok, mentorálás, stb.)

A romák helyzetének és a helyzetük változtatására fordított erőforrások nyomon követhetősége érdekében a fejlesztési programok esetében alkalmazandó mérési rendszert kell kidolgozni és bevezetni.

Prioritások

Folytatni kell a gyerekszegénység elleni és a gyermekek felzárkózási és oktatási esélyeinek növelését célzó beavatkozásokat.

Növelni kell a hátrányos helyzetű emberek, közöttük romák foglalkoztatási esélyeit és munkalehetőségeit az aktív befogadás eszközeinek (foglalkoztatás, a pénzbeli ellátások és szolgáltatások) összehangolt alkalmazásával.

Innovatív programokkal kell segíteni a tartósan rászoruló helyzetének változtatását. A szegregátumokban, telepszerű lakhatási körülmények között élők integrációját komplex humán és lakhatási programokkal kell támogatni.

Folytatni kell a minőségi közszolgáltatásokhoz való jobb hozzáférést biztosító fejlesztéseket.

Különbféle antidiszkriminációs, szemléletformáló, multikulturális, közösségi, valamint a hátrányos helyzetű csoportok, és romák bevonását erősítő programokkal kell segíteni a társadalmi együttélést.

A leghátrányosabb helyzetű térségekben a komplex beavatkozások kereteinek és a helyi folyamatokba való beépülési feltételeinek kialakítását a különböző operatív programok összehangolásával kell megteremteni.

A települési leszakadási folyamatok megfordítása érdekében a tartósan rászoruló, vagy leszakadó településeken a kedvezőtlen gazdasági-társadalmi helyzet javítására, a közösségfejlesztésre, társadalmi kapacitásfejlesztésre irányuló komplex beruházásokat, illetve a gazdasági aktivitás elősegítését, valamint a hiányzó szolgáltatások pótlását célzó programokat kell indítani.

Növelni kell a hátrányok csökkentésére irányuló állami beavatkozások hatékonyságát és szakmai nyomon követését.

9 MONITORINGÉS INDIKÁTOROK

9.1 A Nemzeti Társadalmi Felzárkózási Stratégia intézkedéseinek nyomon követése

9.1.1 Előrehaladásának és társadalmi hatásainak monitoringja

A stratégiában foglalt célok, valamint az intézkedési tervben foglalt feladatok megvalósulásának és társadalmi hatásainak nyomon követése érdekében monitoring rendszert, illetve az ehhez szükséges adminisztratív kereteket és beszámolási rendszert, alakítottunk ki együttműködésben az Országos Roma Önkormányzattal, építve a felzárkózás politika eszköztárát kidolgozó programjainkra és a Türr István Képző és Kutató Intézet hozzájárulására. Ezzel megteremtettük a feltételeit a stratégia végrehajtását szolgáló intézkedések rendszeres, szisztematikus nyomon követésének.

A programok végrehajtását követő monitoring rendszer alkalmazásával a Társadalmi Felzárkózásért Felelős Államtitkárság 2012 decemberében készítette el az első, majd 2013 májusában a második, s végül 2013 októberében a harmadik beszámolót a Stratégia intézkedési tervének végrehajtásáról. A jelentésekben részletesen számot adunk az NTFS intézkedési tervében foglalt kormányzati beavatkozások környezetéről, feltételeiről, ütemezéséről, kezelhető kockázatairól, várható eredményeiről, az együttműködési és koordinációs igényekről.

9.1.2 A Nemzeti Társadalmi Felzárkózási Stratégia intézkedései társadalmi hatásainak indikátorai

Az NTFS előzményeinek is tekinthető stratégiai dokumentumok, A nemzeti romaintegrációs stratégiák uniós keretrendszere, A Roma Integráció Évtizede Program, valamint a „Legyen jobb a gyermekeknek!” Nemzeti Stratégia is meghatározó kérdésként kezeli az intézkedések, beavatkozások társadalmi eredményességének mérését, az indikátorok használatát. Mindazonáltal egyik stratégiához sem kapcsolódott átfogó, koherens indikátor és értékelési rendszer, noha a RIÉP Roma Irányító és Monitoring Bizottsága, s különösen a „Legyen jobb a gyermekeknek!” Nemzeti Stratégia Értékelő Bizottsága számos alapvető feladatot végzett el a területen, s áttekintő kutatások, módszertani anyagok, éves jelentések korábban is készültek a stratégiákhoz kapcsolódóan.⁹⁹ Ezek tapasztalatai és az új kormányzati stratégiai irányítási környezet figyelembevételével egységes, átfogó indikátor és nyomon követési rendszer kialakítása történt meg az NTFS végrehajtásának a 2012-2014. évekre szóló kormányzati

⁹⁹ Lásd: Gyerekesélyek Magyarországon. A „Legyen jobb a gyermeknek!” Nemzeti Stratégia Értékelő Bizottságának 2010. évi jelentése. Budapest, 2011 és Gyerekesélyek Magyarországon. A „Legyen jobb a gyermeknek!” Nemzeti Stratégia Értékelő Bizottságának 2009. évi jelentése. Budapest, 2010 <http://www.gyereksmonitor.hu/>

intézkedési terve keretében.¹⁰⁰ Az NTFS cél- és indikátor rendszere, a fő célkitűzéseket tekintve, kapcsolódik az Európa 2020 stratégiában megfogalmazott tervekhez, s a fő mutatókban megjelennek az uniós vállalásokat illető indikátorok is. Az ezek mellett megjelenő ugyancsak főbb indikátorok a stratégia prioritásainak, a problémák sajátosságainak megfelelően szolgálják a beavatkozások, intézkedések nyomon követését.

Az indikátorok előállításának alapvető feltétele, hogy a kutatásokból, adatgyűjtésekből, adminisztratív folyamatokból rendelkezésünkre álljanak a szükséges adatok. A stratégia által kezelni szándékozott társadalmi problémák természetéből fakadóan ezen a területen számos nehézség mutatkozik. Ahhoz, hogy a leghátrányosabb helyzetű társadalmi csoportok élethelyzetének meghatározóiról, jövedelmi, megélhetési viszonyairól, s ezek alakulásáról megfelelő információkkal rendelkezünk, igen gondosan megtervezett, a speciális adatgyűjtési nehézségekre (e társadalmi csoportok azonosítása, elérhetősége, nyomon követhetősége) megfelelően reagáló nagymintás adatfelvételekre van szükségünk.

9.1.3 Népszámlálás (KSH)¹⁰¹

A népszámlálások modern követelményeinek is többé-kevésbé megfelelő népösszeírásokról az erős központi államgépezet kialakulását, az államtudományok és ezen belül a statisztika fejlődését követően beszélhetünk. A világon az első, statisztikai céllal szervezett népszámlálást 1665-ben Kanada területén, Québecben, Európában pedig 1749-ben, az akkor svéd fennhatóság alatt álló Finnországban hajtották végre. Mindkét adatfelvétel megfelelt a modern népszámlálások feltételeinek: egy időpontra vonatkozó és egyidejűleg végrehajtott, teljes körű összeírás volt, azaz az adott terület minden egyes személyére kiterjedt. Kontinensünkön a népesség számbavétele a 19. század elejétől vált többé-kevésbé rendszeressé. Magyarországon az első hivatalos statisztikai szolgálatot 1867-es alapítása után egyik első, és egyben igen jelentős feladatuként megvalósította az 1869. évi népszámlálást. Az azóta jobbra 10 évente végrehajtott népszámlálások során egyre javult a felvételek tudományos megalapozottsága és a lebonyolítás és feldolgozás technikai körülményei, egyre több témájú adat került be a felvételbe, igyekeztek megőrizni az adatok összehasonlíthatóságát, s egyre jobban ügyeltek a nemzetközi ajánlások (pl. ENSZ) figyelembevételére. 1960 után minden népszámlálási ciklusban a KSH végrehajtott ún. mikrocenzusokat (1963, 1968, 1973, 1984, 1996, 2005) is, amelyek elősegítették a két teljes körű népszámlálás között felmerülő, friss adatok iránti igények kielégítését.

A 2011. évi a tizenötödik volt a magyarországi népszámlálások történetében, és az első, amit az Európai Unió tagjaként hajtottunk végre. Első alkalommal uniós jogszabályok is kötötték a népszámlálást, amelyek az egyes országok adatainak összehasonlíthatósága érdekében előírták a kötelezően felveendő adatok körét, azonban az adatgyűjtés módját a tagországokra bízták. Az eredmények – köztük az NTFS célcsoportjaira vonatkozó adatok – publikálása 2013 márciusa óta folyamatosan történik.

¹⁰⁰ 1430/2011. (XII. 13.) Korm. határozat a Nemzeti Társadalmi Felzárkózási Stratégiáról, valamint végrehajtásának a 2012-2014. évekre szóló kormányzati intézkedési tervéről

¹⁰¹ Bővebben ld. <http://www.ksh.hu/nepszamlalas>

9.1.4 Munkaerő-felmérés (KSH)

A Munkaerő-felmérés a foglalkoztatási és a gazdasági aktivitási információk legfontosabb forrása. Lehetővé teszi a munkában lévők és a munkával nem rendelkezők jellemzőinek jobb megismerését. A kutatásra 1992 óta negyedévente, részben egymással azonos lakossági mintán, nemzetközileg is összehasonlítható eredményekkel, folyamatosan kerül sor. Fontos fejlemény, hogy a felmérés kérdéssorába beiktattak kérdéseket a roma identitásra vonatkozóan. Ennek nyomán, várhatóan 2015-től e nagymintás felvételből is nyerhetünk részletes adatokat a roma népességre vonatkozóan is.

9.1.5 EU-SILC hazai adatfelvétel (KSH)

Az EU-SILC (Statistics on Income and Living Conditions) projekt 2003-ban önkéntes megállapodás alapján indult. A tagországok folyamatosan csatlakoztak az adatgyűjtéshez. A SILC felvétel egyik főbb célja a jövedelmi típusú ún. laeken indikátorok biztosítása. A felvétel a nemzetközi szinten összehasonlítható statisztikák referenciaforrása, melyeket elsősorban a társadalmi kirekesztéssel és felzárkózással kapcsolatos strukturális indikátorok alapjaként az Európai Bizottság éves jelentésében publikálnak.

A felmérés kétféle adatot eredményez: keresztmetszeti (egy meghatározott időszakra vagy időpontra vonatkozó), valamint longitudinális (meghatározott időtartamra szóló) adatokat, melyek az egyének szintjén négyéves időtartamon keresztül mérik a változásokat. Prioritása az összehasonlítható, aktuális, magas színvonalú keresztmetszeti adatoknak van. A longitudinális adatokra vonatkozó mintanagyság és ebből eredően a jövedelmekre és egyéb tényezőkre vonatkozó információ jóval korlátozottabb. Elsősorban a tartós szegénység és kirekesztettség előfordulási arányát és ennek alakulását vizsgálja a népesség néhány alcsoportjában.

A keresztmetszeti felvételt 2005-től kezdődően évente a társadalmi kirekesztődés egy-egy speciális kérdéskörét vizsgáló modul egészíti ki.

9.1.6 Életünk fordulópontjai (KSH – NKI)

Az „Életünk Fordulópontjai” társadalmi-demográfiai panel alapfelvétel a Népeségtudományi kutatóintézet legnagyobb adatgyűjtési programja, és egyben Magyarországon jelenleg a legnagyobb olyan kérdőíves vizsgálat, amely adatokat gyűjt a hazai népesedési helyzet átalakulásáról, az átalakulás okairól. A kutatás a Generations and Gender Project (GGP) nemzetközi vizsgálatsorozat keretében folyik, eredményeit mind a magyar államigazgatás, mind a hazai és nemzetközi tudományos élet hasznosítja.

A vizsgálat keretében több mint 16 000 felnőtt magyar állampolgártól gyűjtenek adatokat 2001 óta három-négy évenként ismétlődő felmérések keretében, utoljára 2012 végén. A kialakított adatbázis nemcsak keresztmetszeti jellegű pillanatfelvételt jelent a magyar társadalomról, hanem követéses jellege miatt arra is alkalmas, hogy az életút egyes fontosabb eseményeinek (például gyermekvállalás, házasság, nyugdíjba vonulás) következményeit is feltérképezze.

9.1.7 Európai lakossági egészségfelmérés („ELEF”, KSH)

Az ELEF általános célja egy olyan egészség-felmérési gyakorlat kialakítása, amely rendszeresen megbízható adatokat szolgáltat az unió lakossága körében előforduló egészségproblémák gyakoriságáról, az azokat befolyásoló tényezőkről, valamint a problémák következtében az egyénre, a családra és a társadalomra nehezedő terhekről. A felmérés lehetőséget teremt az adatok nemzetközi szintű összehasonlítására, és hozzájárul az egészségpolitikai döntések megalapozásához is.

9.1.8 Háztartás Monitor (TÁRKI)

A Háztartás Monitor vizsgálat sorozat 1998-ban kezdődött el, miután a Magyar Háztartás Panel (1992-1997) véget ért. A Háztartás Monitor longitudinális keresztmetszeti háztartásvizsgálat központjában a munkaerőpiac és a jövedelmek témái állnak, de e mellett a fogyasztás, a vagyon, a megtakarítás, a gazdasági várakozások, attitűdök, a társas kapcsolatok, valamint a politikai pártválasztás és a vallási hovatartozás is a vizsgálat tárgya volt. A legfrissebb kutatási jelentés 2013 áprilisában került nyilvánosságra a Társadalmi Felzárkózásért Felelős Államtitkárság támogatásával, s elsősorban a jövedelmi egyenlőtlenségek és a szegénység témájában közöl adatokat, következtetéseket. Emellett a korábbiakhoz hasonlóan foglalkozik a háztartások fogyasztásával és a politikai-ideológiai csoportok alakulásával. Érdekes és új téma a külföldön élő, a rendszerváltás óta emigrált magyarok életének és a migráció hatásainak elemzése, valamint számos egyéb rész kérdést elemző tanulmány.

9.1.9 Életpálya-kutatás

A TÁRKI Társadalomkutatási Intézet Zrt. 1992 óta vizsgálja a magyar háztartások jövedelmi, munkaerő-piaci helyzetét és készít elemzéseket a magyar lakosság jövedelem eloszlásáról, szegénységi jellemzőiről, fogyasztási, megtakarítási szokásairól. 1992 és 1997 között évente a Magyar Háztartás Panel keretében vizsgálták a magyar társadalom egy 2600 háztartásból álló mintáját. 2007-ben a Jedlik Ányos program támogatásával ismét felkeresték az eredeti mintát, így nemzetközileg is egyedülálló módon 15 éves időtávra rendelkeznek a háztartások sorsát nyomon követő adatokkal. Az Educatio Nonprofit Kft. 2011-ben végzett Életpálya-felmérés című kutatása az Életpálya-felmérés 2006 és 2009 közötti négy hulláma adatain alapul, s a magyarországi fiatalok középiskolai pályafutását vizsgálja az iskolázatlan szülők gyermekeire és a roma fiatalokra fókuszálva. Az újabb adatfelvételi hullámokat a TÁMOP 3.3.1. kiemelt projekt bonyolította. A kutatás folytatását uniós források biztosítják a TÁMOP 3.3.1-09/1 projektben.

9.1.10 TÁMOP 5.4.1. kiemelt projekt kutatási pillére – roma kutatások (Nemzeti Család- és Szociálpolitikai Intézet)

A projekt V. Kutatási pillére fő feladata a jövőbeni fejlesztéseket és szociálpolitikai beavatkozásokat megalapozó hátrányos helyzetű csoportok (roma emberek, 50 év felettiek, többgyermekes háztartások, képzetlenek, hátrányos helyzetű településeken élők, szenvedélybetegek, mentális és pszichiátriai betegek, tartósan rászoruló) helyzetét, kirekesztettségét vizsgáló, országos, reprezentatív társadalomtudományi kutatások végzése, valamint egy családpolitikai témájú kutatás koordinálása, s az EU-s kutatásokkal harmonizáló módszertan kifejlesztése. A kutatás során hét survey típusú adatfelvétel valósul meg.

A projekt kiemelt kutatása az 1993-as és a 2003-as nagy vizsgálatok megismétléseként a 2013-ban országos nagymintás felmérés a magyarországi romák helyzetéről és életkörülményeiről. A vizsgálat keretében az ország mintegy 200 településén 7000 fő megkérdezésére került sor. A kutatás alapvető célja a korábbi, jelentős – Kemény István nevével fémjelzett 1971-es, 1993-as és 2003-as – nagymintás romafelmérések alapulvételével az utolsó felmérés óta eltelt 10 év során bekövetkezett változások regisztrálása a magyarországi romák társadalmi helyzetéről, anyanyelvi és nemzetiségi megoszlásáról, települési és térségi eloszlásáról, a lakásviszonyokról, a családok összetételéről, a gyermekek helyzetéről, az iskolázottságról, a foglalkoztatottságról, a jövedelmi viszonyokról, a közösségi problémákról, a diszkriminációról. A kutatás lezajlott, az eredmények publikálása 2013 végén várható.

9.1.11 Országos kompetenciamérés

A 2001 óta az Oktatási Hivatal által évente végzett országos kompetenciamérés a 6., 8. és 10. évfolyamokat – a szövegértési képességeket, valamint a matematikai eszköztudást – vizsgáló felmérés. Arra fókuszál, hogy a diákok az adott évfolyamig elsajátított ismereteiket milyen mértékben tudják alkalmazni a mindennapi életből vett feladatok megoldása során. A mérés fontos visszajelzést ad a magyar közoktatásban folyó pedagógiai munka eredményességéről, az intézmények által nyújtott pedagógiai teljesítményről. Országos szinten teljes körű, minden tanulót és iskolát elér, longitudinális jellegű. A felzárkózási stratégiával kapcsolatos felhasználhatóságát az adja, hogy egyéni tanulói azonosítók mentén kapcsolódik hozzá egy családi háttérre vonatkozó adatfelvétel, amelynek változói mentén képezhetők hátrányos és halmozottan hátrányos helyzetű csoportok, szintén összekapcsolható iskolai és telephelyi adatfelvételek mentén pedig területi és intézményi bontások. Az egyéni eredmények változói a továbbtanulási esélyeket és a sikeres munkaerő-piaci belépést jelző mutatók nagy hányadát magyarázzák. A 2012-es eredmények elérhetők a hivatal honlapján.

9.1.12 PISA-vizsgálat (Oktatási Hivatal)

A PISA (Programme for International Student Assessment), egy olyan vizsgálatssorozat, amelyet 2000-ben indított el a világ legfejlettebb országait tömörítő gazdasági szervezet, az OECD, melynek Magyarország 1996 óta tagja. A vizsgálatot háromévente bonyolítják le. Az OECD ezzel a vizsgálattal arra törekszik, hogy az oktatási rendszereket leíró, nemzetközileg összehasonlítható, objektív adatokat hozzon létre.

A PISA alkalmazásképes tudást mér: azt vizsgálja, hogy a tizenöt éves tanulók milyen mértékben képesek felhasználni a tudásukat életszerű helyzetekben megjelenő feladatok megoldására, és ezt hogyan befolyásolja a tanulók és iskoláik háttere. A fő mérési területek a szövegértés, az alkalmazott matematikai műveltség és az alkalmazott természettudományi műveltség, ezek közül az egyik mindig nagyobb, a másik kettő kevesebb hangsúlyt kap. 2000-ben és 2009-ben egyaránt a szövegértés volt a fő mérési terület. A tesztfüzetek mellett a tanulók, a szülők és az iskolaigazgatók háttérkérdőíveket töltenek ki. A 2012-es PISA-felmérés első eredményei 2013 decemberében várhatók. Megjegyzendő, hogy a PISA-felmérés eredményei indikátorként csak korlátozottan használhatók tekintettel a családi háttér felmérésére alkalmazott változókra és az egyébként is viszonylag ritkán, 3 évente történő felmérés eredményei kiértékelési idejére.

9.1.13 Egyenlő bánásmód-kutatás (EBH)

Az Egyenlő Bánásmód Hatóság TÁMOP–5.5.5. „A diszkrimináció elleni küzdelem – a társadalmi szemléletformálás és hatósági munka erősítése” című kiemelt uniós támogatású programja célja,

hogy további eszközöket biztosítson a hatóságnak ahhoz, hogy a jogalkalmazáson túlmenően az egyenlő bánásmód követelményével kapcsolatos ismeretek megosztásával formálhassa és erősítse a diszkriminációmentes magatartásokat és szemléletmódot. A kutatásról szóló, 2013 végén publikált tanulmány a projekt során két hullámban feltárt, és az elmúlt hároméves időszak alatt bekövetkezett változásokat mutatja be a diszkriminációval kapcsolatos jogtudatosságban. Az adatfelvételt az MTA Szociológiai Kutatóintézet, illetve jogutódja végezte 2010-ben és 2013-ban. Az 1000 fős országos reprezentatív mintán végzett kérdőíves vizsgálat főbb témaköreit, és a kérdésekre adott válaszok megoszlását demográfiai, szocio-kulturális, gazdasági és jövedelmi jellemzők alapján kialakított kategóriák szerint vizsgálták a kutatók. Az adatfelvételt specifikálja három különböző csoport – romák, LMBT és fogyatékos emberek – 200-200 fős almintáján végzett kérdőíves és fókuszcsoportos kutatás elemzése.

9.1.14 Az NTFS indikátor rendszere

Bár szigorúan véve nem nevezhető kutatásnak, fontos itt említést tenni a Nemzeti Társadalmi Felzárkózási Stratégiában szereplő célok megvalósulását mutató indikátor-rendszerről, lévén a Stratégia meghatározó kérdésként kezeli az intézkedések, beavatkozások eredményességének mérését. Az ennek megjelenítésére alkalmas felület a Területi Információs Rendszeren (TEIR¹⁰²) keresztül az Ágazati Információs Rendszeren belül érhető el 2013 júniusától. A mintegy 300 – a TÁRKI közreműködésével kialakított, a társadalmi felzárkózási célok szerint csoportosított – indikátort tartalmazó rendszer célja az indikátorok diagramon történő grafikus ábrázolása. Az indikátorok nem fedik le teljes mértékben az összes célt, lévén, hogy nem minden célhoz érhető el indikátor. A rendszerben szereplő adatok frissítését a KSH végzi.

E vizsgálatok és indikátorok biztosítják a legátfogóbb, legalapvetőbb információkat a társadalmi felzárkózás stratégiagördülő tervezéséhez, értékeléséhez. Ahhoz, hogy e felvételekből minél hatékonyabban, minél pontosabb képet kapjunk a leghátrányosabb helyzetű társadalmi csoportok helyzetéről, illetve annak változásairól, meg kell vizsgálni annak lehetőségeit, hogy ezen adatfelvételek, hogyan fejleszthetők, pontosíthatók ennek érdekében. A korábban leginkább hiányzó a roma népesség helyzetét feltáró kutatások, illetve a társadalmi hátrányok átörökítési folyamatainak vizsgálatát lehetővé tevő nyomon követéses felvételek az NTFS intézkedési tervében foglaltaknak megfelelően már megvalósultak vagy megvalósításuk folyamatban van, s így, s lehetővé válik az intézkedések, beavatkozások célzása.

Amint arra a nemzeti romaintegrációs stratégiák uniós keretrendszere is rámutat, a társadalmi problémák területi meghatározottsága okán rendkívül fontos, hogy ne csak országos, regionális vagy akár megyei adatok álljanak rendelkezésünkre, hanem kistérségi, települési, településrészi szinteken is rendelkezünk a társadalmi problémákat jellemző adatokkal. A nagymintás kutatások ezeken a területi szinteken már rendszerint nem adnak érvényes információkat, ezért is alapvető fontosságú a teljes körű adatfelvételek (pl. a népszámlálás, a kompetencia-mérés) adatainak alkalmazása, illetve az adminisztratív forrásokból származó adatok (egészségügyi, oktatási, munkaügyi, társadalombiztosítási, szociális és gyermekjóléti, gyermekvédelmi intézmények, szolgáltatások, támogatások) használata. Bár már történtek előrelépések, mégis a továbbiakban is erősíteni kell azt a folyamatot, hogy a társadalmi felzárkózás politika szempontjából lényeges adminisztrációs és hivatali adatgyűjtési rendszerekből az adatok széles

¹⁰² <http://www.teir.hu>

körben elérhetők, elemezhetők legyenek. Fontos szempont a különböző szakterületekről, ágazatokból, adatgyűjtési és adminisztrációs rendszerekből származó adatok összevethetősége.

Az elmúlt években több továbbfejlesztésre érdemes kezdeményezés volt a magyarországi települési szegregátumok azonosítására. A Központi Statisztikai Hivatal a 2001. évi népszámlálás adatai alapján, az Integrált Városfejlesztési Stratégiák elkészítésének részeként meghatározta a településeken található szegregátumokat és ezen szegregátumok legfontosabb jellemzőit (a 2000 főnél népesebb települések közül kb. 500 településre készült ilyen adatösszeállítás), valamint a Nemzeti Fejlesztési Ügynökség megrendelésére elkészült a „Szegény- és cigánytelepek, városi szegregátumok területi elhelyezkedésének és infrastrukturális állapotának elemzése”.¹⁰³ Ezek továbbfejlesztése a 2011-es népszámlálás adatai felhasználásával, a Világbank szakmai segítségnyújtásával folyamatosan történik, hiszen alapvetően fontos a legszélsebbebb területi és társadalmi zárványok helyzetének nyomon követése.

9.1.15 Etnikai alapú adatkezelés

A roma népesség helyzetének javítását szolgáló programok, beavatkozások értékeléséhez szükségünk van a kifejezetten a roma népességről szóló adatokra, bár a célzáshoz való szükségesség vitatható, hiszen a roma népességet súlyosan érintő társadalmi hátrányok – az etnikai diszkriminációt leszámítva – nem nemzetiségi természetűek, nem az érintettek származásából, hanem társadalmi körülményeikből fakadnak. Az viszont aligha lehet kérdéses, hogy a beavatkozások roma népességet érintő hatásainak vizsgálata szükséges.

A célzott jóléti programokat, intézkedéseket illetően alapvetően fontos, hogy az elosztási hatások elemzéséhez rendelkezünk a roma célcsoportra vonatkozó adatokkal. „A szegénységben élő romák esetében jellemző az, hogy még a halmozottan hátrányos helyzetű csoportokon belül is a legkedvezőtlenebb helyzetben lévőkhez tartoznak. Következésképpen a területi és szociális szempontok alapján meghatározott célcsoportoknak indított jóléti programok esetében nagy a veszélye annak, hogy a célcsoport más tagjaihoz képest a leghátrányosabb helyzetben lévő romák kevésbé részesülnek e programok tényleges hasznaiból.”¹⁰⁴

Megbízható nemzetiségi adatok gyakorlatilag csak kutatásokból állnak rendelkezésünkre, az adminisztrációban, illetve az ehhez kapcsolódó hivatali/intézményi statisztikai adatgyűjtésekből nem nyerhetők ki az értékeléshez használható nemzetiségi adatok. A nemzetiségi adatokkal, adatgyűjtésekkel kapcsolatban számos jogos és/vagy túlzott aggodalom, több félreértés és téves információ gátolja a gyakran felvetett problémák megoldását, de legalábbis kezelését.

¹⁰³ Domokos Veronika (2010): Szegény- és cigánytelepek, városi szegregátumok területi elhelyezkedésének és infrastrukturális állapotának elemzése. Kézirat.

¹⁰⁴ Lásd ezekről: Pulay Gyula: Az etnikai hovatartozás számbavételi lehetőségei és szükségessége. MTA GYEP, 2009. március.

http://www.gyerekesely.hu/index.php?option=com_phocadownload&view=category&download=16%3Apulay-gyula-az-etnikai-hovatartozas-szambaveteli-lehetosgei-es-szuksegessge&id=4%3Akapcsolodo-anyagok&lang=hu

Farkas Zsombor: Az etnikai adatgyűjtés kérdései. MTA GYEP, 2009.

http://www.gyerekesely.hu/index.php?option=com_phocadownload&view=category&download=17%3Afarkas-zsombor-az-etnikai-adatgyujtes-kerdsei&id=4%3Akapcsolodo-anyagok&lang=hu

Eötvös Károly Intézet: Roma támogatások és jogosultságok egyéni követésének lehetőségei. 2006. december.

http://ekint.org/ekint_files/File/tanulmanyok/romatamogatas.pdf

dr. Kállai Ernő, a nemzeti és etnikai kisebbségi jogok országgyűlési biztosa és dr. Jóri András, adatvédelmi biztos jelentése az etnikai adatok kezeléséről szóló vizsgálat megállapításairól. 2009. november 10.

Noha az utóbbi években több jelentős állásfoglalás és szakmai javaslat született a nemzetiségi adatok kezelésére, használatára,¹⁰⁵ ezek akár konkrét javaslatokat is tartalmaztak a hosszú évek óta vitatott problémák kezelésére, azonban a területen csupán óvatos lépések történtek a konszenzus megteremtésére, noha nemzetközi példák is bizonyítják a megfelelő nemzetiségi adatkezelés és –használat lehetőségét és hasznosságát.

Más hazai (roma és nem roma) szervezetek és hivatalok (pl. ÁSZ, ombudsman) mellett a Rasszizmus és az Intolerancia Elleni Európai Bizottság (ECRI) több jelentésében is sürgette az etnikai adatok felhasználását a romák helyzetének jobbítását célzó programok tervezésében, értékelésében. A 2008-as jelentésben – utalva arra, hogy már a korábbi jelentések óta megoldatlan problémáról van szó - úgy fogalmaznak: „Az ECRI megismétli azt az ajánlását, hogy határozzanak meg olyan módszereket, amelyekkel mérhetővé válik a nemzetiségi csoportok helyzete az élet különböző területein, kihangsúlyozva, hogy ez a fajta nyomon követés kulcsfontosságú azon politikák hatásának és sikerének a meghatározásában, amelyek célja a helyzet javítása.”¹⁰⁶

Továbbra is feladat tehát annak kidolgozása, hogy a kutatások mellett hivatali és adminisztratív adatgyűjtésekből is álljanak rendelkezésre etnikai adatok. Az adatgyűjtések jelenlegi jogi keretek adta alapelve az identitáson alapuló önmeghatározás. E mellett mérlegelni kell, hogy az önmeghatározáson (identitás) túlmenően milyen lehetőségei vannak a származás alapú etnikai adatgyűjtéseknek. Ez különösen fontos a társadalmi hátrányok, a diszkriminációs jelenségek kezelése szempontjából, hiszen ezek nem az identitáshoz, hanem a származáshoz kötődően jelentenek társadalmi problémákat.

9.1.16 Helyi esélyegyenlőségi tervek

A felzárkózás politika és az esélyegyenlőség horizontális érvényesülésének eszköze a helyi esélyegyenlőségi/felzárkózási tervek kialakításának kötelezettsége. Helyi szinten ez az önkormányzatok számára a vonatkozó jogszabályokban előírt helyi esélyegyenlőségi/felzárkózási program független szakértő bevonásával történő elkészítésének, végrehajtásának és számonkérésének következetes érvényesítését jelenti.¹⁰⁷ A helyi esélyegyenlőségi/felzárkózási program elfogadása 2013. júliusa óta feltétele a hazai és Európai uniós források pályázhatóságának, s lehetőséget nyújt arra, hogy az önkormányzatok a helyben jelentkező foglalkoztatási, egészségügyi, oktatási és lakhatási problémákat a rendelkezésre álló források szakszerű tervezésével, komplexen kezeljék, növelve ezáltal a fejlesztések hatékonyságát és fenntarthatóságát. A program a források elosztása során biztosítja a halmozottan hátrányos helyzetű lakosság, így különösen a romák, valamint a fogyatékkal élők és a nők fejlesztési forrásokhoz történő egyenlő esélyű hozzáférését, ami elsődleges feladat társadalmi integrációjuk szempontjából.

105 Pulay id. mű 10. o.

106 ECRI jelentés Magyarországról (negyedik monitoring kör) Elfogadva 2008. június 20-án. Nyilvánosságra hozatal napja: 2009. február 24. 54. o. <http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/ecri/country-by-country/hungary/HUN-CbC-IV-2009-003-HUN.pdf>

107 A helyi esélyegyenlőségi programok kialakítását a TKKI módszertani segítségnyújtással támogatja. Ld. <http://www.tkki.hu/page.php?mid=120>

9.1.17 A Nemzeti Társadalmi Felzárkózási Stratégia monitorozásában részt vevő szervezetek

A stratégia megvalósításának nyomon követésében, évenkénti felülvizsgálatában, illetve három évenkénti revíziójában – működési rendjükben meghatározott – kiemelt szerepe van a kormányzati egyeztetés intézményeinek, a „Legyen jobb a gyermekeknek” Nemzeti Stratégia Értékelő Bizottságának,¹⁰⁸ a Társadalmi Felzárkózási és Cigányügyi Tárcaközi Bizottságnak (TFTCB), Cigányügyi Egyeztető Tanácsnak (CET)¹⁰⁹, valamint a Roma Koordinációs Tanácsnak (ROK-T).¹¹⁰

9.1.18 Az uniós fejlesztéspolitika eszközök

Az Európai Unió kohéziós programjainak jelen programozási periódusa 2013-ban lezárul. A 2014-20-as időszakra vonatkozó kohéziós politika kialakítása, a hazai fejlesztési stratégiák, programok kidolgozása során támaszkodni kell az eddigi programok tapasztalataira, és érvényesíteni kell a társadalmi felzárkózás szempontjait. Ki kell használni, hogy a kohéziós politikai céloknak a korábbiaknál jobban kell koncentrálniuk az Európa 2020 Stratégia prioritási területeire, köztük a társadalmi felzárkózásra. Alapvető érdek az egyes fejlesztési források, alapok eddigieknél összehangoltabb felhasználása, komplex beavatkozások lehetővé tétele. Meg kell teremteni a hatékony és célorientált támogatás előfeltételeit, többek között a szakmai szempontok szerinti, eredmény-központú nyomon követést és értékelést. Meg kell vizsgálni, milyen lehetőségek vannak pozitív ösztönzők használatára az egyenlőtlenségek csökkentésének érdekében. További fontos szempont a hosszú távú szemlélet alkalmazása a programtervezés során, valamint az eljárásoknak a programvégrehajtás érdekében történő egyszerűsítése. Az uniós alapokból finanszírozott fejlesztések során az esélyegyenlőségre és a társadalmi különállás csökkentésére erős garanciákat kell felállítani.

A 2007-2013 közötti időszakban végrehajtott fejlesztések tapasztalatai alapján a következő időszakban törekedni kell a komplex programok megvalósítási és szabályozási környezetének egyszerűsítésére, az egyes Strukturális Alapok célkitűzéseinek jobb összehangolására. Annak érdekében, hogy a projektek keretében elért eredmények fenntartása biztosítható legyen, az Európai Bizottsággal együttműködve át kell tekinteni a nyomon követés és egyéb beavatkozások lehetőségeit.

Prioritások

A stratégiában foglalt célok, valamint a programok, intézkedések megvalósulásának monitorozása érdekében monitoring rendszert kell kialakítani.

¹⁰⁸ Az Értékelő Bizottság 12 kormányzati képviselőből és 12, a civil szervezetek, egyházak, szakmai szervezetek által delegált tagból, köztük a Nemzeti Stratégiát kidolgozó Magyar Tudományos Akadémia Gyermekprogram Irodája képviselőjéből áll, akikhez állandó meghívottak csatlakoznak. Az EB elnöke a Társadalmi Felzárkózásért Felelős Államtitkár, társelnöke a nem kormányzati tagok által megválasztott személy. Lásd: 1177/2011. (V. 31.) Korm. határozat A „Legyen jobb a gyermekeknek!” Nemzeti Stratégia Értékelő Bizottságának létrehozásáról szóló 1053/2008. (VIII. 4.) Korm. határozat módosításáról

¹⁰⁹ 1048/2013. (II. 12.) Korm. határozat a Cigányügyi Egyeztető Tanács létrehozásáról

¹¹⁰ 1102/2011. (IV. 15.) Korm. határozat a Roma Koordinációs Tanács (ROK-T) létrehozásáról

A stratégiában foglalt célok megvalósulásának nyomon követésére célzott, nagymintás vizsgálatokat, társadalomtudományi kutatásokat kell folytatni.

Folytatni kell a szegregátum térkép előkészítésében, kialakításában megkezdett munkát. E területen ki kell alakítani a stratégia monitorozását szolgáló módszertant és nyomon követési eszköztárat.

9.2 Az NTFS nyomon követési rendszerének további fejlesztési lehetőségei¹¹¹

A nyomon követési rendszer kidolgozása során kialakult előrehaladási kategóriák, melyek alapján meghatározható egy adott intézkedés megvalósítás-előrehaladási státusza, a következők: M: Megvalósult, T: Terv szerint halad, K: Késik, V: Vezetői beavatkozást igényel. A nyomon követés előrehaladtával egyre tisztábban látszik, hogy ezek a fogalmak változtatásra vagy értelmezésre szorulnak, ugyanis jelentésük egy adott állapothoz képest relatív, továbbá az intézkedések jellegétől függően nem mindig értelmezhetőek. A megvalósult állapot nehezen értelmezhető akkor, amikor az intézkedés folyamatos megvalósulás típusú. A vezetői beavatkozást igénylő állapot nehezen értelmezhető szubjektív kategória. Az intézkedések vizsgálata során többször is lehet találkozni olyan intézkedéssel, melynek bizonyos részei már teljesen megvalósultak, bizonyos részei késésben vannak, bizonyos részek pedig tervszerűen haladnak. Az előrehaladás ütemét javasolt beépíteni az intézkedési adatlapba, hogy azt az ágazati osztályok adhassák meg. Így egyfajta önértékelésként is tud szerepelni az előrehaladás státusza. Javaslat tehát az előrehaladási kategóriák felülvizsgálata.

A nyomon követés rendszere kiemelt hangsúlyt fektet az alintézkedési adatlapok szerepére. Minthogy az intézkedések forrásai és felelősei a különböző minisztériumok főosztályai, így nyilvánvaló, hogy az elsődleges visszajelző információk csak tőlük jöhetnek. Emellett megfontolandó, hogy a monitoring jelentés alapját képező alintézkedési adatlapok kitöltését kizárólag a minisztériumok megfelelő osztályai biztosítsák. Javasolt, hogy a szakágakhoz tartozó adatlapok mellé készüljenek olyan visszajelző adatlapok, amelyeket az intézkedésekhez tartozó civilek, szakmák jeleznek vissza.

A nyomon követés technikai megvalósítására ajánlott a kiküldött word/excel rendszer helyett egy online kezelőfelületet létrehozni, így csökkenthető az adatvesztés nagysága. Az online kitöltőfelület egyben elérhetővé válhatna az ágazati szereplők, a civil szereplők és a szakmai szereplők számára is, mellyel sok energiát spórolhat magának a monitoring folyamatot végző szervezet, s az online rendszer megbízhatóan tárolja és kezeli az információkat.

¹¹¹ Eme szakasznál figyelembe vettük az ÁROP 1.1.19/0005 sz. projekt keretében az Eruditio Zrt. által készített A Nemzeti Társadalmi Felzárkózási Stratégia közbenső értékelése a 2014. évi felülvizsgálathoz kapcsolódóan c. tanulmányt

A NEMZETI TÁRSADALMI FELZÁRKÓZÁSI STRATÉGIA CÉLRENDSZERÉNEK MONITOROZÁSÁT SZOLGÁLÓ INDIKÁTOROK RENDSZERE¹¹²

Az NTFS célrendszere		Típus	Kód	Név	Bontás
1	A szegénységben és társadalmi kirekesztettségben élők arányának csökkentése, különös tekintettel a roma népességre	E	C1e1	A szegénységben és társadalmi kirekesztettségben élők aránya (EU definíció)	életkor, háztartástípus, háztartásfő iskolai végzettsége, településtípus, <u>nemzetiségi hovatartozás</u>
		E	C1e2	A szegénységben és társadalmi kirekesztettségben élők aránya (EU2020 cél, hazai vállalás)	életkor, háztartástípus, háztartásfő iskolai végzettsége, településtípus, <u>nemzetiségi hovatartozás</u>
		M	C1m1	A jövedelmi szegénységben élők aránya	életkor, háztartástípus, háztartásfő iskolai végzettsége, munkaintenzitás, településtípus, <u>nemzetiségi hovatartozás</u>
		M	C1m2	A súlyos anyagi deprivációban élők aránya	életkor, háztartástípus, háztartásfő iskolai végzettsége, munkaintenzitás, településtípus, <u>nemzetiségi hovatartozás</u>
		M	C1m3	Az alacsony munkaintenzitású háztartásban élők aránya	életkor, háztartásfő iskolai végzettsége, településtípus, <u>nemzetiségi hovatartozás</u>

¹¹² Az indikátor rendszer kialakításában törekedtünk arra, hogy a stratégia teljes célrendszerének lefedésére alkalmas mutatórendszert dolgozzunk ki. Ezért ahol szükséges volt, megneveztük azokat a mutatókat, mutató elemeket is, amelyek bár a jelenlegi statisztikai infrastruktúrában nem állnak rendelkezésünkre, kialakításuk szükséges lenne a társadalmi folyamatok minél pontosabb nyomon követéséhez. Ezeket a „tervezett” indikátor rendszer elemeket aláhúzással jelöltük. A Típus mező az indikátor típusát mutatja: elsődleges, másodlagos, kontextus. A Kód az indikátornak a Stratégiai célrendszeréhez való illeszkedését írja le.

Az NTFS célrendszere		Típus	Kód	Név	Bontás
		M	C1m4	A szegénység mélysége	életkor, háztartásfő iskolai végzettsége, munkaintenzitás, településtípus, <u>nemzetiségi hovatartozás</u>
		M	C1m5-6	Az anyagi depriváció egyes elemi indikátorainak mentén depriváltak aránya	életkor, háztartásfő iskolai végzettsége, településtípus, <u>nemzetiségi hovatartozás</u>
		K	C1k1	A jövedelmi szegénységben élők aránya - különböző szegénységi küszöbök mellett	életkor, háztartásfő iskolai végzettsége, <u>nemzetiségi hovatartozás</u>
		K	C1k2	A jövedelmi szegénységben élők aránya - alternatív ekvivalencia skála mellett	életkor, háztartásfő iskolai végzettsége, <u>nemzetiségi hovatartozás</u>
		K	C1k3	Szegénységi ráta - időben rögzített szegénységi küszöb mellett	-
1.1	A romák, tartósan rászoruló munkaerő-piaci integrációjának elősegítése, illetve foglalkoztatottsági szintjük emelése	E	C1.1e1	Foglalkoztatási ráta	nem, iskolai végzettség, <u>nemzetiségi hovatartozás</u>
		M	C1.1m1	A szoros munkaerő-piaci kapcsolódású háztartásokban élők jövedelmi szegénysége	háztartásfő iskolai végzettsége, település típusa, <u>nemzetiségi hovatartozása</u>
		K	C1.1k1	Tartós munkanélküliségi ráta	iskolai végzettség, nemzetiségi hovatartozás
1.1.1	A romák, tartósan rászoruló aktív korúak képzettségi szintjének emelése	E	C1.1.1e1	Alacsony iskolai végzettségűek aránya az aktív korú roma népességben	életkor, nemzetiségi hovatartozás
		E	C1.1.1e2	Alacsony iskolai végzettségűek aránya azon aktív korúak között, akiknek apja alacsony iskolai végzettséggel rendelkezik	életkor
		M	C1.1.1m1	Szakmunkás-végzettségűek foglalkoztatási rátája	-
		K	C1.1.1k1	Felnőttoktatásban résztvevők aránya	iskolai végzettség, nemzetiségi hovatartozás
1.1.2	Gazdaság- és vállalkozásfejlesztés a hátrányos helyzetű,	E	C1.1.2e1	Vállalkozások száma az alacsony iskolázottságúak körében	-
		E - A	C1.1.2e2	Vállalkozások száma a roma népességben	-

Az NTFS célrendszere		Típus	Kód	Név	Bontás
	alacsony iskolai végzettségű emberek foglalkoztatása érdekében (elsődleges munkaerőpiacon a magas élők munkája igényű ágazatok, szociális gazdaság, atipikus foglalkoztatási formák)	M	C1.1.2k1	A vállalkozóvá válási támogatás elterjedtsége	-
		M	C1.1.2k2	A bértámogatással foglalkoztatottak száma	-
1.1.3	A munkaerő-piaci integrációt támogató munkaügyi és szociális ellátások, szolgáltatások elérhetőségének, minőségének, hatékonyságának fejlesztése	E	C1.1.3e1	Az elsődleges munkaerőpiacon elhelyezkedett állás keresők aránya	életkor csoport, iskolai végzettség, munkanélküliség időtartama
		E	C1.1.3e2	Az elsődleges munkaerőpiacon az alacsony iskolázottságúak közül az elhelyezkedett állás keresők aránya	életkor csoport, munkanélküliség időtartama,
		E	C1.1.3e3	Az elsődleges munkaerőpiacon a 24 év alattiak közül elhelyezkedett állás keresők aránya	pályakezdő, nem pályakezdő, iskolai végzettség, munkanélküliség időtartama
		E	C1.1.3e4	Az elsődleges munkaerőpiacon a fogyatékkal élők közül elhelyezkedett állás keresők aránya	életkor csoport, iskolai végzettség, munkanélküliség időtartama
		M	C1.1.3m1	Az elsődleges munkaerőpiacon elhelyezkedett, munkaerő-piaci szolgáltatásban részesülő állás keresők aránya	életkor csoport, iskolai végzettség, munkanélküliség időtartama
		M	C1.1.3m2	Az elsődleges munkaerőpiacon támogatással elhelyezkedett állás keresők aránya	életkor csoport, iskolai végzettség, munkanélküliség időtartama
		M	C1.1.3m3	Az elsődleges munkaerőpiacon az alacsony iskolázottságúak (max. 8 oszt) közül elhelyezkedett, munkaerő-piaci szolgáltatásban részesülő állás keresők aránya	életkor csoport, munkanélküliség időtartama

Az NTFS célrendszere		Típus	Kód	Név	Bontás
		M	C1.1.3m4	Az elsődleges munkaerőpiacon az alacsony iskolázottságúak (max 8 oszt) közül támogatással elhelyezkedett állás keresők aránya	életkor csoport, munkanélküliség időtartama
		M	C1.1.3m5	Az elsődleges munkaerőpiacon a 24 év alattiak közül elhelyezkedett, munkaerő-piaci szolgáltatásban részesülő állás keresők aránya	pályakezdő, nem pályakezdő, iskolai végzettség, munkanélküliség időtartama
		M	C1.1.3m6	Az elsődleges munkaerőpiacon a 24 év alattiak közül támogatással elhelyezkedett állás keresők aránya	pályakezdő, nem pályakezdő, iskolai végzettség, munkanélküliség időtartama
		M	C1.1.3m7	Az elsődleges munkaerőpiacon a fogyatékkal élők közül elhelyezkedett, munkaerő-piaci szolgáltatásban részesülő állás keresők aránya	életkor csoport, iskolai végzettség, munkanélküliség időtartama
		M	C1.1.3m8	Az elsődleges munkaerőpiacon a fogyatékkal élők közül támogatással elhelyezkedett állás keresők aránya	életkor csoport, iskolai végzettség, munkanélküliség időtartama
		K	C1.1.3k1	Munkanélküliségi ráta	-
1.1.4	A közfoglalkoztatás rendszerének fejlesztése, bővítése	E - A	C1.1.4e1	A közfoglalkoztatási programokban résztvevők teljes munkaidejű ekvivalensre átszámított létszáma	alrendszer, iskolai végzettség, településtípus
		E – J	C1.1.4e2	A közfoglalkoztatásba bevontak elhelyezkedési rátája	alrendszer, iskolai végzettség, településtípus
		M - A	C1.1.4m1	A közfoglalkoztatásban érintettek száma	alrendszer, iskolai végzettség, településtípus
1.1.5	Az aktivitást erősítő, a munkavállalásra ösztönző segélyezési rendszer kialakítása	E	C1.1.5e1	Az állás keresési járadékban részesedők között elhelyezkedők aránya	-
		E	C1.1.5e2	Medián elhelyezkedési idő az elhelyezkedők járadékosok között	-
		M	C1.1.5m1	Munkanélküliségi csapda indikátor	átlagbér nagysága, háztartás-összetétel

Az NTFS célrendszere		Típus	Kód	Név	Bontás
					szerint
		M	C1.1.5m2	Nettó helyettesítési ráta indikátor	átlagbér nagysága, háztartás-összetétel szerint
1.1. 6	A munkahely és a család összeegyeztetése és az atipikus foglalkoztatási formák támogatása	E	C1.1.6e1	Gyermekek anyák foglalkoztatási rátája	legfiatalabb gyermek életkora
		M	C1.1.6m1	Kora gyermekkori nevelésben és gondozásban részesülő 0-5 éves gyermekek aránya	életkor, anya iskolai végzettsége, <u>hátrányos helyzet</u>
		M	C1.1.6m2	Részmunkaidőben foglalkoztatottak aránya	nem, iskolai végzettség
1.2	A szegény családban élő gyermekek és tartósan rászoruló helyzetének javítását és a roma népességet célzó szakpolitikák, beavatkozások tervezését, nyomon követését, értékelését szolgáló adminisztrációs és statisztikai adatforrások, információs rendszerek fejlesztése	E	C1.2e1	A monitoring rendszer adat-feltöltöttsége	átfogó és specifikus célok szerint is számítható
2	A szegénység, szociális kizáródás újratermelődésének megakadályozása	EJ	C2e1	A szegénységben és társadalmi kirekesztettségben élők aránya az alacsony iskolázottságú szülők gyermekei körében	iskolai végzettség, nemzetiségi hovatartozás
		E	C2e2	A tartós szegénységben élő gyermekek aránya	szülők száma, gyermekek száma, háztartásfő iskolai végzettsége, település típusa, <u>nemzetiségi hovatartozás</u>
		M	C2m1	A tartósan anyagi deprivációban élő a gyermekek aránya	háztartás típusa, háztartásfő iskolai végzettsége, település típusa, <u>nemzetiségi hovatartozás</u>

Az NTFS célrendszere		Típus	Kód	Név	Bontás
		M	C2m2	Tartósan munkanélküli háztartásban élő gyermekek aránya	háztartás típusa, háztartásfő iskolai végzettsége, település típusa, <u>nemzetiségi hovatartozás</u>
2.1.	A gyermekek szegénységének csökkentése	E	C2.1e1	A jövedelmi szegénységben élők aránya a gyermekek háztartások körében	háztartásfő iskolai végzettsége, <u>nemzetiségi hovatartozás</u> , háztartás típusa, háztartás munkaintenzitása, település típusa
		M	C2.1m1	Az élelmiszerkiadások magas aránya	háztartás típusa; gyermekes háztartásokra: háztartásfő iskolai végzettsége, <u>nemzetiségi hovatartozás</u>
		K	C2.1k1-2	A gyermekek relatív szegénységi kockázata	-
		K	C2.1k3	A gyermekes háztartásban élők aránya a szegények között	életkor
2.1. 1	A családokat érintő jóléti transzferek szinten tartása.	E	C2.1.1e1	A készpénzes családtámogatások szegénységcsökkentő hatása	életkor, háztartás típusa, <u>nemzetiségi hovatartozás</u> , háztartásfő iskolai végzettsége, háztartás munkaintenzitása, település típusa
		K - A	C2.1.1k1	A családtámogatásra fordított közkiadások aránya	kiadástípusok
		K	C2.1.1k2	A nyugdíj nélkül számított társadalmi juttatások szegénységcsökkentő hatása	életkor, háztartás típusa, <u>nemzetiségi hovatartozás</u> , háztartásfő iskolai végzettsége, háztartás munkaintenzitása, település típusa
		K	C2.1.1k3	A családtámogatásra fordított közkiadások GDP-hez viszonyított aránya	-
2.1. 2	A gyermekjóléti, gyermekvédelmi ellátások, szolgáltatások	E	C2.1.2e1	Védelembe vett gyermekek aránya	életkor, nemzetiségi hovatartozás
		E	C2.1.2e2	Napközbeni gyermekellátásban részesülő gyermekek aránya	ellátás típus, életkor, hátrányos helyzet, <u>nemzetiségi hovatartozás</u>

Az NTFS célrendszere		Típus	Kód	Név	Bontás
	elérhetőségének, minőségének, hatékonyságának fejlesztése	E	C2.1.2e3	Társadalmilag hátrányos helyzetű gyermekek aránya a napközbeni ellátásban	hátrányos helyzet, rendszeres gyermekvédelmi kedvezményben részesülők, sajátos nevelési igény és fogyatékoság, ellátás típus, életkor, <u>nemzetiségi hovatartozás</u>
		M	C2.1.2m1	Nevelők/gyermek arány	ellátás típus
		M	C2.1.2m2	Gondozási-nevelési feladatot ellátó szakképzett felnőttek aránya	-
		K	C2.1.2k1	A gyermekjóléti szolgálat által gondozott gyermekek aránya	életkor, hátrányos helyzet, <u>nemzetiségi hovatartozás</u>
		K	C2.1.2k2	Védelembe vett gyermekek aránya a napközbeni ellátásban	ellátás típus, nemzetiségi hovatartozás
		K	C2.1.2k3	Rendszeres gyermekvédelmi kedvezményben részesülők aránya	életkor, szülők száma, gyermekek száma, <u>nemzetiségi hovatartozás</u>
2.1.3	Korai képességgondozás, koragyermekkorai nevelés, gondozás fejlesztése	E - J	C2.1.3e1	A korai képesség-fejlesztésben részt vett gyermekek teljesítmény-mutatója	legmagasabb szülői iskolázottság, hátrányos helyzet, térségi besorolás
		E	C2.1.3e2-3	Alacsony testsúllyal született gyermekek aránya	alacsony testsúly mértéke, <u>legmagasabb szülői iskolázottság</u> , térségi besorolás
		E	C2.1.3e4	a korai fejlesztésben és gondozásban részesülő gyermekek (0-5 éves kor) száma	hátrányos helyzet, legmagasabb szülői iskolázottság, település típusa, nemzetiségi hovatartozás, korai fejlesztésben való részvétel
		M - J	C2.1.3m1	A korai képességfejlesztésben részt vett gyermekek családmutatója	iskolai végzettség, hátrányos helyzet, térségi besorolás
		M - J	C2.1.3m2	Az 5 éves gyermekek fejlettségi mutatója	területek: fizikai állapot, szociális kompetencia, érzelmi érettség, nyelvi és kognitív kompetencia, kommunikáció, részvétel korai fejlesztésben, legmagasabb szülői iskolázottság, hátrányos helyzet, térségi besorolás

Az NTFS célrendszere		Típus	Kód	Név	Bontás
		M - J	C2.1.3m3	A Biztos Kezdet program indikátora	a teljesítménymutatókra: legmagasabb szülői iskolázottság, testvérek száma, nemzetiségi hovatartozás
		K	C2.1.3k1	A korai képesség-fejlesztésben részt vett gyermekek aránya	legmagasabb szülői iskolázottság, hátrányos helyzet, kistérség, térségi besorolás, születési súlykategóriák
2.2	A roma és tartósan rászoruló gyerekek oktatáshoz való hozzáféréseinek javítása	E	C2.2e1	Óvodába járó gyerekek aránya	hátrányos helyzet, legmagasabb szülői iskolázottság, település típusa, nemzetiségi hovatartozás
		E	C2.2e2-7	Standardizált teszteken az 1-es vagy az alatti szinten lévő gyermekek aránya kompetenciatípus és évfolyam szerint	<u>hátrányos helyzet</u> , legmagasabb szülői iskolázottság, település típusa, <u>nemzetiségi hovatartozás</u>
		M	C2.2m1	Gimnáziumba járó tanulók aránya	hátrányos helyzet, legmagasabb szülői iskolázottság, település típusa, <u>nemzetiségi hovatartozás</u>
		M	C2.2m2	Érettségit adó középfokú képzésbe járó tanulók aránya	hátrányos helyzet, legmagasabb szülői iskolázottság, település típusa, <u>nemzetiségi hovatartozás</u>
		M	C2.2m3	Hátrányos helyzetű tanulók a felsőfokú oktatásban	hátrányos helyzet, képzés típusa
		M	C2.2m4-9	Standardizált teszteken átlagos tesztpontszám kompetenciatípus és évfolyam szerint (Kompetencia-mérés)	<u>hátrányos helyzet</u> , legmagasabb szülői iskolai végzettség, település típusa, <u>nemzetiségi hovatartozás</u>
		K	C2.2k1-2	Standardizált teszteken átlagos tesztpontszám, kompetenciatípus szerint (OECD PISA)	hátrányos helyzet, legmagasabb szülői iskolázottság, nemzetiségi hovatartozás
		K	C2.2k3-4	Standardizált teszteken az 1-es vagy az alatti szinten lévő gyermekek aránya, kompetenciatípus szerint	<u>hátrányos helyzet</u> , legmagasabb szülői iskolai végzettség, szülők nemzetiségi hovatartozása
2.3	A végzettség nélküli iskolaelhagyás	E	C2.3e1	Lemorzsolódási arány (korai iskolaelhagyók)	hátrányos helyzet, legmagasabb szülői

Az NTFS célrendszere		Típus	Kód	Név	Bontás
	csökkentése			(EU2020)	iskolázottság, nemzetiségi hovatartozás
		E	C2.3e2	Lemorzsolódó tanulók	hátrányos helyzet, legmagasabb szülői iskolázottság, település típusa, nemzetiségi hovatartozás
		M	C2.3m1	Évismétlők aránya	hátrányos helyzet, legmagasabb szülői iskolázottság, évfolyamok, település típusa, nemzetiségi hovatartozás
		M	C2.3m2	Magántanulók aránya	hátrányos helyzet, legmagasabb szülői iskolázottság, évfolyamok, település típusa, nemzetiségi hovatartozás
		M	C2.3m3	8. évfolyam után nem továbbtanulók aránya	hátrányos helyzet, legmagasabb szülői iskolázottság, település típusa, nemzetiségi hovatartozás
3	A társadalmi gazdasági javakhoz történő egyenlő esélyű hozzáférés javítása, a társadalmi összetartozás erősítése				
3.1	A lakhatási körülmények, a lakhatás biztonságának javítása, lakhatási lehetőségek bővítése (bérlakás).	E	C3.1e1	Alapvető infrastruktúra-hiányos lakások/rossz lakhatási körülmények között élők aránya	életkor, település típusa, <u>nemzetiségi hovatartozás</u> , jövedelmi helyzet
		E	C3.1e2	Rezsifizetési nehézség	életkor, település típusa, <u>nemzetiségi hovatartozás</u> , jövedelmi helyzet
		M	C3.1m1	Zsúfolt lakásokban élők aránya	életkor, település típusa, <u>nemzetiségi hovatartozás</u> , jövedelmi helyzet
3.2	A települési és térségi szegregáció csökkentése	E	C3.2e1	Szegregált lakókörnyezetek száma	település típusa
		E	C3.2e2	Szegregált lakókörnyezetben élők száma	életkor, település típusa, <u>nemzetiségi hovatartozás</u>

Az NTFS célrendszere		Típus	Kód	Név	Bontás
3.3	A romák, tartósan rászoruló és gyermekek egészségi állapotának javítása, a születéskor várható élettartam növelése, valamint az egészségügyi ellátórendszerhez való hozzáférésük javítása	E	C3.3e1	Csecsemőhalandóság	nemek szerint: legmagasabb szülői iskolázottság, település típus, nemzetiségi hovatartozás
		E	C3.3e2	Születéskor várható élettartam	nemek szerint: iskolai végzettség, település típus, nemzetiségi hovatartozás
		E	C3.3e3	Egészségben eltöltött évek száma	nemek szerint: iskolai végzettség, település típus, nemzetiségi hovatartozás
		E	C3.3e4	Szubjektív általános egészségi állapot	iskolai végzettség, jövedelmi helyzet, településtípus, <u>nemzetiségi hovatartozás</u>
		M	C3.3m1	Dohányzás a felnőtt népesség körében	nemek szerint: életkor, legmagasabb iskolázottság, <u>nemzetiségi hovatartozás</u> , településtípus
		M	C3.3m2	Alkoholfogyasztás a felnőtt népesség körében	nemek szerint: életkor, legmagasabb iskolázottság, <u>nemzetiségi hovatartozás</u> , településtípus
		M	C3.3m3	Drogfogyasztás a serdülők körében	nem és legmagasabb szülői iskolázottság szerint együttesen; településtípus
		M	C3.3m4	Szubjektív akadályozottság	iskolai végzettség, jövedelmi helyzet, településtípus, <u>nemzetiségi hovatartozás</u>
		M	C3.3m5	Fiatalkori terhességek aránya	legmagasabb szülői iskolázottság, településtípus, nemzetiségi hovatartozás
		K	C3.3k1-2	Gyermekegészségi ellátottság a szolgálatok összességében, illetve egyes praxisban	településtípus, térségi besorolás
3.4	A társadalmi együttélés alapját jelentő bizalom erősítése, a romákkal szembeni diszkrimináció csökkentése	E	C3.4e1	Jogrendszerbe vetett bizalom	korcsoport, iskolai végzettség, településtípus
		E	C3.4e2	Szubjektív nemzetiségi/faji diszkriminációs érzet	korcsoport, iskolai végzettség, településtípus
		M	C3.4m1	Általánosított bizalom	korcsoport, iskolai végzettség, településtípus

Az NTFS célrendszere		Típus	Kód	Név	Bontás
3.5	Az érintettek bevonása a programok tervezésébe, végrehajtásába, értékelésébe				